

T.C.
İSTANBUL 29 MAYIS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

ARAP BAHARI SÜRECİNDE HİZBULLAH: YEREL MİLİS
GÜCÜNDEN BÖLGESEL BİR OYUNCUYA DÖNÜŞÜMÜ

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Muhammed Ziya SARI

Danışman:
Prof. Dr. Michelangelo GUIDA

İSTANBUL

2018

T.C.
İSTANBUL 29 MAYIS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM
DALI

ARAP BAHARI SÜRECİNDE HİZBULLAH: YEREL MİLİS
GÜCÜNDEN BÖLGESEL BİR OYUNCUYA DÖNÜŞÜMÜ

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Muhammed Ziya SARI

Danışman:
Prof. Dr. Michelangelo GUIDA

İSTANBUL

2018

T.C
İSTANBUL 29 MAYIS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim dalı, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bilim Dalı'nda 030115YL07 numaralı Muhammed Ziya Sarı'nın hazırladığı *'Arap Baharı Sürecinde Hizbullah: Yerel Milis Gücünden Bölgesel Bir Oyuncuya Dönüşümü* konulu Yüksek Lisans Tezi ile ilgili savunma sınavı 31.12.2018 günü 11.00 ile 12.00 saatleri arasında yapılmış olup, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin başarılı olduğuna oy birliği ile karar verilmiştir.

Prof. Dr. Michelangelo GUIDA
İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi
(Tez danışmanı ve Sınav Komisyon Başkanı)

Dr. Öğr. Üyesi Süleyman GÜDER
İstanbul Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Fabio VICINI
İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversiteye veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Muhammed Ziya SARI

31/12/2018

ÖZ

Arap Baharı 2010 yılında başladığında Hizbullah, sokaktaki devrim hareketlerini memnuniyetle karşılamıştı. Tunus'ta ve Mısır'da diktatörlerin düşmesi ile hızlanan süreçte geleneksel dini ve siyasal ideolojisi ile uyumlu bir tutum sergilemiştir. Hizbullah lideri Nasrallah, bu değişim sürecini Ortadoğu'nun kaderini değiştirecek önemli bir dönüşüm süreci olarak görerek, Mısır'da Hüsnü Mubarek'in düşmesi ile sonuçlanan sokak hareketlerinin en az Hizbullah'ın 2006'da İsrail'e karşı kazandığı zafer kadar önemli bir gelişme sayacaktır. Ancak, Arap Baharı'nın Suriye'ye sıçraması ile birlikte Hizbullah'ın tutumunda sert bir tavır değişikliğine gittiği görülmektedir. Bu noktada, Arap Baharı'nın başlangıcında Mısır ve Tunus'daki göstericileri diktatörlere karşı desteklemenin yanında halkın demokratik ve sosyo-ekonomik taleplerinin diktatörler tarafından derhal yerine getirilmesi çağrısında bulunulurken, Suriye'de patlak veren iç savaş ile birlikte Hizbullah'ın Arap Baharı'na yönelik bakışında farklılıklar ortaya çıkacaktır. Hizbullah, bölgede ABD ve İsrail'e karşı oluşturulan "direniş ekseninin" önemli bir parçası olarak gördüğü Suriye'de durumun farklı olduğunu, ortaya çıkan karışıklığın ana amacının Suriye'de rejim değişikliğinin tesis edilerek bölgedeki direniş ekseninin parçalanmasına yönelik İsrail'in çıkarları endeksli bir Batı projesinin uygulanmaya sokulması olduğunu iddia edecektir. Bundan dolayı, Arap Baharı'nın gerçekleştiği diğer yerlerdeki göstericilere yönelik olumlu tutumun Suriye'deki muhaliflere karşı aynı şekilde tezahür etmediği yeni bir süreç yaşanacaktır. Suriye'deki muhalifler "ajan", "cihatçı" ya da "Amerikan maşası" olarak damgalanarak Hizbullah'ın geleneksel siyasi ideolojisinde önemli bir yer tutan "ezilenler" söyleminin örgütün Suriye'deki stratejik çıkarları söz konusu olduğunda bir tarafa koyulduğu ve daha çok mezhepsel aidiyet temelinde hareket edildiği yeni bir süreç yaşanacaktır. Hizbullah, Arap Baharı süresince etki alanını genişletmesi sadece Suriye ile sınırlı kalmayacak Irak, Yemen, gibi ülkelerde de faaliyet gösteren önemli bir bölgesel oyuncu haline gelecektir.

Anahtar Kelime: Hizbullah, Arap Baharı, *devlet-dışı* aktör, Suriye iç savaşı

ABSTRACT

When the Arab Spring began in 2010, Hezbollah welcomed protest movements in the streets. It adopted an attitude consistent with its conventional religio-political ideology in the process accelerated by the collapse of dictatorships in Tunisia and Egypt. The leader of Hezbollah, Hasan Nasrallah, considered street movements, which resulted in the departure of Hosni Mubarak in Egypt, as significant as Hezbollah's victory against Israel in 2006. He also regarded this period of change as an important transition process that could change the destiny of the entire Middle East. However, a severe shift in Hezbollah's attitudes can be seen after the Arab Spring spread to Syria. At this point, after the outbreak of social protests in Syria, the changing approaches of Hezbollah have emerged as it has supported the demonstrators against the dictators in Tunisia and Egypt as well as its appeal for immediate fulfilment of the demonstrators' demands. Hezbollah argues that conditions were remarkably different in Syria, which is seen by it as a vital part of the 'Axis of Resistance' against the US and Israel in the Middle East, and that the main purpose of emergence of the disorders in Syria is the implementation of a Western project so as to demolish the axis of resistance by constituting a regime change, something in line with Israel's interest. Therefore, Hezbollah has been within a new process in which sympathetic attitudes towards the demonstrators in other countries, in which the Arab Spring has emerged, disappeared in the case of the demonstrators in Syria. Defining the opponents in Syria as 'agent', 'jihadist' or 'henchman of the US', Hezbollah's discourse on 'the oppressed', which has occupied a remarkable place in the conventional ideology of Hezbollah, was disregarded in the case of any threat to strategic interests of the organization in Syria, and it has mostly acted on the ground of denominational belonging. Hezbollah remains as a strong regional actor operating in several countries such as Yemen as the expansion of its sphere of influence is not going to be limited to Syria and Iraq during the Arab Spring.

Key words: Hezbollah, Arab Spring, non-state actor, Syrian civil war

TEŞEKKÜR

Bu alıőmanın ortaya konulmasında maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen kıymetli dedem, emekli Öğretim Üyesi Alırıza IŐIN'a ve sevgili aileme en içten teşekkürleri bir bor bilirim.

Ayrıca çalışmanın oluşmasında önemli katkılarını esirgemeyen tez danışmanım Prof. Dr. Michalengelo GUIDA hocama ve savunma jürisi üyeleri nezdinde Dr. Öğr. Üyesi Süleyman GÜDER hocama teşekkürlerimi sunarım.

Son olarak yüksek lisans boyunca her türlü desteklerini esirgemeyen yakın dostlarıma ve hocalarıma ayrı ayrı teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI.....	II
BEYAN.....	III
ÖZ.....	IV
ABSTRACT.....	V
TEŞEKKÜR.....	VI
İÇİNDEKİLER.....	VII
KISALTMALAR.....	XIV
TABLO LİSTESİ.....	XV
BİRİNCİ BÖLÜM.....	1
1.1 Tezin Kapsamı ve Önemi.....	1
1.2 Yöntem.....	2
1.3 Tez Planı.....	3
İKİNCİ BÖLÜM: LÜBNAN'DA ŞİİLERİN KISA TARİHİ.....	7
2.1 Lübnan'da Şiilerin Ortaya Çıkışı.....	7
2.2 Bölgenin Coğrafi Konumu ve Ekonomik-Siyasi Yapısı.....	8

2.3 Lübnan'da Mezhepçi Sistemin Ayak Sesleri: Vilâyet Nizamnamesi (1861)	10
2.4 Fransız Manda Yönetimi Döneminde Şiiler	11
2.6 Büyük Lübnan İdeali ve Şiilerin Durumu.....	16
2.7 Ulusal Pakt ve Şiilerin Durumu	18
2.8 Lübnan'daki Şiileri Sosyo-Ekonomik ve Politik Dönüşümü	19
2.9 Sonuç	22
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: HİZBULLAH'IN ORTAYA ÇIKIŞINA GİDEN SÜREÇ: EMEL HAREKETİ VE MÛSÂ SADR.....	
3.1 Mûsâ Sadr'ın Önemi ve EMEL Hareketi	24
3.2 EMEL Hareketi (<i>Efvac el-Mukaveme el-Lübnaniyye</i> -Lübnan Direniş Tugayı).....	27
3.3 EMEL Hareketinin İdeolojisi.....	28
3.4 Mûsâ Sadr'ın Kaybolması	30
3.5 Mûsâ Sadr Sonrası EMEL Hareketi ve Lübnanlı Şiilerin Irak'taki Kurulan Dava Partisi ile İlişkileri.....	31
3.6 Mustafa Çamran ve EMEL Hareketini Etkisi.....	32
3.7 Filistin Meselesinin Lübnan'a Etkileri ve EMEL ve FKÖ Arasındaki İlişkiler.....	32
3.8 EMEL İçerisinde Yaşanan Görüş Ayrılıkları ve Hizbullah'ın Ortaya Çıkışına Giden Süreç	35
3.9 EMEL-Hizbullah Geriliminin Sıcak Çatışmaya Dönüşmesi: 1988-90.....	37
3.10 Sonuç	38

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: HİZBULLAH'IN KURULUŞU, TEŞKİLAT YAPISI VE İDEOLOJİSİ	40
4.1 Hizbullah'ın Kuruluşu	40
4.2 Ayetullâh Fadlallâh'ın Ruhani Liderliği.....	42
4.3 Hizbullah'ın İdeolojisi	45
4.3.1 Hizbullah'ın Dini Açıdan İdeolojisi	45
4.3.1.1 İmâmet Öğretisi	45
4.3.1.2 Takiyye	46
4.3.1.3 Tâ'bi'a (Seferberlik)	48
4.3.1.4 Velâyet-i Fakih	49
4.3.1.5 Cihat.....	51
4.4.2 Hizbullah'ın Siyasi Açıdan İdeolojisi.....	53
4.4.2.1 Ezenler ve Ezilenler	53
4.4.2.2 İslami Yönetim ve Hükümet Perspektifi	54
4.4.2.3 Hristiyanlarla İlişkileri ve Siyasal Marunîzme Bakışı.....	55
4.4.2.4 Hizbullah'ın İsrail ile Askeri Mücadelesi ve Anti-Siyonist Bakış	57
4.4.2.5 Müslüman Birliği Hakkındaki Düşüncesi.....	61
4.4.2.6 Batıya Bakışı ve Anti-emperyalizm.....	61
4.4.2.7 Hizbullah'ın Demokrasiye Bakışı.....	62
4.5 Hizbullah'ın Kurumsal Yapısı.....	63
4.5.1 Yönetim Organı (<i>Şûrâ</i>)	64
4.6 Hizbullah'ın Lübnan'da Yapmış Olduğu Sosyal-Kültürel-Ekonomik Faaliyetler ...	65
4.6.1 Sağlık ve Sosyal Hizmetler.....	66
4.7 Sosyal Birimler	67
4.7.1 İnşa ve İmar Kurumu	67
4.7.2 Şehit Sosyal Yardımlaşma Kurumu.....	67
4.7.3 Gaziler Kurumu	68
4.7.4 Humeynî Destek Komitesi.....	68

4.7.5 İslami Sağlık Kurumu	68
4.7.6 Eğitim Kurumu	69
4.7.8 Hizbullah'ın Bilgilendirme ve Propaganda Araçları	69
4.7.8.1 El-Manar Televizyonu	70
4.7.9 Hizbullah'ın Mali Kaynakları	70
4.8 Sonuç	71
BEŞİNCİ BÖLÜM: HİZBULLAH'IN LÜBNANLAŞMA SÜRECİ.....	73
5.1 Tâif Antlaşması ve Hizbullah'ın Tâif Antlaşmasına Bakışı	73
5.2 1991 Deklarasyonu: Açılım ve Diyalog Politikalarının Başlatılması.....	75
5.3 Hizbullah'ın Siyasallaşması: 1992 Parlamento Seçimlerine Katılım	75
5.4 Açlık Devrimi	77
5.5 Hizbullah İçinde Seçime Katılım Tartışmaları	78
5.6 1992 Seçimleri ve Hizbullah'ın Seçim Programı	80
5.7 Hizbullah'ın Lübnanlaşması	82
5.8 1996 ve 2000 Parlamento Seçimleri ve Hizbullah'ın Seçim Sonuçları.....	83
5.9 Hariri Suikastı ve Hizbullah	84
5.10 Hariri Suikastında Hizbullah'ın Rolüne Dair İddialar	86
5.11 2005 Parlamento Seçimleri ve Hizbullah'ın Seçim Programı	88
5.13 Hizbullah-İsrail Arasındaki 2006 Savaşı ve Lübnan Siyasetine Etkileri.....	92
5.14 2008 Krizi ve Doha Antlaşması.....	95
5.15 2009 Parlamento Seçimleri ve Hizbullah	96

5.16 Suriye İç Savaşının Lübnan'a Yansımaları ve Lübnan'da Tarafların Krize Yönelik Tutumu.....	99
5.17 Suriye Krizi Boyunca Taraflar Arasında İç ve Dış Politika Konularında Ayrışma ve Lübnan Siyasal Sisteminin Kilitlenmesi	100
5.18 Baabda Deklerasyonu	102
5.19 Lübnan'ın Arap Baharı Döneminde Arap Birliği ve BM'de İzlemiş Olduğu Politikalar ve Hizbullah'ın Etkisi	103
5.20 Lübnan'da Suriye Krizi Kaynaklı Güvenlik Problemlerinin Şiddetlenmesi ve Taraflar'ın Görüş Farklılıklarını Bırakarak el-Nusra ve IŞİD Tehlikesine Karşı Bir araya Gelmesi	104
5.21 2018 Parlamento Seçimleri ve Hizbullah'ın Başarısı	108
5.22 Sonuç	111
ALTINCI BÖLÜM: ARAP BAHARI SÜRECİNDE HİZBULLAH: HİZBULLAH'IN ORTADOĞU'DA ARTAN ETKİNLİĞİNİN BÖLGESEL VE KÜRESEL YANSIMALARI	117
6.1 Giriş	117
6.2 Hizbullah'ın Tunus ve Mısır'daki Ayaklanmaları Bakışı.....	118
6.3 Hizbullah'ın Arap Baharı'nda Yemen, Libya ve Bahreyn'de Sokak Hareketlerine Bakışı	119
6.4 Hizbullah-Suriye İlişkileri ve Hizbullah için Suriye'nin Önemi.....	122
6.5 Hizbullah'ın Suriye Krizine Müdahalesi: “Direniş Ekseni Perspektifi”	124
6.6 Hizbullah'ın Suriye'deki Askeri Müdahalesinin Seyri	128
6.7 Suriye Krizinde Dönüm Noktası: Rusya'nın Suriye'ye Müdahalesi	133

6.7.1 Hizbullah'ın Suriye Krizi boyunca Rusya ile Askeri Temelde Gelişen İlişkileri	134
6.7.2 Rusya-İsrail Arasında İlişkilerin Suriye Krizinde Hizbullah'a Yansımaları....	135
6.8 Suriye Krizi Boyunca Hizbullah-İsrail İlişkileri.....	138
6.9 Hizbullah'ın Arap Baharı Sonrası Yemen Irak, Kuveyt, Bahreyn Genişleyen Bölgesel Etkinliği	141
6.9.1 Irak	141
6.9.2 Yemen.....	142
6.9.3 Kuveyt.....	145
6.9.4 Bahreyn.....	147
6.10 Hizbullah'ın Arap Baharı Boyunca Suudi Arabistan ve Körfez Ülkeleri ile İlişkileri	149
6.11 Arap Baharı Sürecine Hizbullah'ın Ortadoğu'da Artan Etkinliğine ABD ve Avrupa Birliğinin Tavrı	153
6.12 Hizbullah'ın Arap Baharında Genişleyen Faaliyet Alanında Örgütün Stratejik Çıkarlarının mı yoksa İran'ın Ortadoğu'daki Kazanmak İsteddiği Etkinliğin mi Rolü Var?	156
6.13 Sonuç	158
YEDİNCİ BÖLÜM: TEORİK ÇERÇEVE.....	159
7.1 Devlet- Dışı Aktörler	159
7.1.1 Uluslararası Hükümetler-Arası Organizasyonlar (IGOs)	160
7.1.2 Sivil Toplum Kuruluşları (STK).....	160
7.2 Temel Uluslararası İlişkiler Teorilerinin <i>Devlet-Dışı</i> Aktörlere Bakışı	161
7.2.1 Realistlerin <i>Devlet-Dışı</i> Aktörlere Bakışı	161
7.2.2 Liberalizm'in <i>Devlet-Dışı</i> Aktörlere Bakışı	163
7.2.3 Neo-Realizm ve Neo-Liberalizm'in <i>Devlet-Dışı</i> Aktörlere Bakışı	164

7.2.4 Konstraktivizm'in (İnşacılık) <i>Devlet-Dışı</i> Aktörlere Bakışı	165
7.3 Bir <i>Devlet-dışı</i> Aktör Olarak Hizbullah.....	168
7.4 Hizbullah'ı Sınıflandırmada Kuramsal Zorluk.....	171
SEKİZİNCİ BÖLÜM: SONUÇ YERİNE- HİZBULLAH'IN ARAP BAHARI SÜRECİNDE DÖNÜŞÜMÜ, KAZANÇLAR VE MAALİYETLER	
8.1 Örgütsel Dönüşüm	173
8.2 Hizbullah'ın Askeri Kayıpları ve Ödenen Askeri Bedel Sonucunda Gelen Siyasi Başarı	174
8.3 Mali Darboğaz	175
8.4 Hizbullah'ın Askeri Dönüşümü.....	175
8.5 İdeolojik Dönüşüm	176
8.6 Hizbullah'ın Yerel Milis Gücünden Bölgesel bir Aktöre Dönüşmesi ve Bölgede Mezhepsel Gerginliklerin Artması.....	178
8.7 Hizbullah'ın Arap Baharı'daki Rolünün Bölgesel ve Küresel Düzeleme Yansımaları	179
8.8 Hizbullah'ın Ortadoğu'daki Geleceği	181
KAYNAKÇA.....	183
ÖZGEÇMİŞ	203

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABD	ABD Birleşik Devletleri
ANSA	Armed Non-State Actor/Silahlı <i>Devlet-dışı</i> Aktör
EMEL	Efvac el-Mukaveme el-Lübnaniyye /Lübnan Direniş Tugayı
FKÖ	Filistin Kurtuluş Örgütü
İKÖ	İslam Konferansı Örgütü
İİT	İslam İşbirliği Teşkilatı
IŞİD	Irak Şam İslam Devleti
KİK	Körfez İşbirliği Konseyi
STK	Non-Governmental Organizations/ Sivil Toplum Kuruluşları
MNC	Multinational National Corporation/ Çok Uluslu Şirket
TFTC	Terörün Finansmanını Hedefleme Merkezi

TABLO LİSTESİ

Harita 1.1 Fransız Suriye-Lübnan Manda Yönetimi (1920)	19
Tablo 5.1 Lübnan Meclisinde Mezheplere Göre Kota Dağılımı	90

BİRİNCİ BÖLÜM

1.1 Tezin Kapsamı ve Önemi

Bu çalışma, Hizbullah'ın Lübnan'da faaliyet gösteren silahlı bir *devlet-dışı* aktörün (armed non-state actor) Arap Baharı süreci ile birlikte genişleyen bölgesel faaliyet ile alanının örgütü nasıl şekillendirdiğini anlama çabasıdır. Böyle bir çalışmanın yapılması birkaç yönden önemlidir; Öncelikle, örgütün kendisini 'Açık Mektup' ile kamuoyuna deklare ettiği tarih olan 1985 yılından Arap Baharı'nın başlangıcına kadar Lübnan'da *devlet-dışı* bir aktör olarak geçirdiği askeri, siyasi ve diğer birçok boyut ele alınarak Hizbullah'ın aktörleşme ve Lübnan'da gücünü tahkim etme süreci değerlendirilecektir. Hizbullah'ın bu süreç sonucunda 2000'lerin başı ile birlikte literatürde tanımlanan şekliyle bir *devlet-dışı* bir aktör olma vasfını ötesine geçerek "devlet benzeri bir *devlet-dışı* aktör" ya da *devlet-dışı* aktörlerle devlet arasında yer alan bir konuma sahip olduğu görülmektedir. Nitekim örgüte atfedilen "devlet içinde devlet" gibi tanımlamaları sıklıkla dillendirilir hale gelecektir. Diğer taraftan Arap Baharı sürecinin bize gösterdiği şey örgütün sadece Lübnan'da etkili bir aktör olmanın ötesine geçerek bölgede İran, Suriye, Irak ve Rusya ile geliştirilen müttefiklik ilişkileri ve "direniş eksenini" çerçevesinde bölgesel ve uluslararası arenada etkili bir oyuncu haline gelmesidir. Lübnan'da gitgide "devletleşme" emareleri gösteren Hizbullah'ın Arap Baharı sürecinde literatürdeki geleneksel tanımına uygun olarak birden fazla ülkede faaliyet gösteren bir *devlet-dışı* aktör olarak ön plana çıkacaktır. Bu durum Hizbullah'ın organizasyonel esnekliğini göstermektedir. Arap Baharı sürecinde yaşanan kargaşadan ve devlet otoritelerinin kaybolmasından istifade ederek ve Lübnan devletinin bu ülkelerle var olan ilişkilerini ve çıkarlarını da görmezden gelerek Yemen, Irak ve birçok Körfez ülkesinde İran'ın destekleri ile askeri ve siyasi etkinliğini tesis edecek adımlar attığı dikkat çekmektedir. Bu bağlamda tezin diğer önemi, Hizbullah'ın Arap Baharı sürecinde genişleyen etkinliğinin ilk olarak Lübnan'a yansımalarını, ikinci olarak bölgesel ve küresel yansımalarını değerlendirme çabası olacaktır. Böylesi bir çabanın Arap Baharı'nın Hizbullah'ın Lübnan'daki pozisyonuna etkilerini konumlandırmada ve

örgütün Lübnan'daki gitgide artan siyasal etkiliğinin analizinde faydası olacaktır. Bununla birlikte Hizbullah'ın Arap Baharı sürecinde artan faaliyetlerinin bölgesel ve küresel güçler tarafından nasıl karşılandığı ile ilgili olarak Türkçe literatüre önemli bir katkı sağlayacaktır.

Bu bağlamda çalışmada cevap aranan belli başlı soruları şu çerçevede özetlemek mümkündür; (i) Arap Baharı sürecinde Hizbullah bir dönüşüm yaşadı mı? yaşadıysa bu dönüşümün araçları nelerdir? (örgütsel, ideolojik/söylemsel ve askeri dönüşümler, yanında bölgeel ve küresel güçlerle ilişkilerde yaşanan dönüşüm gibi); (ii) Hizbullah'ın Lübnan'daki çeyrek asırlık geçmişi ve diğer alanlarda yaptığı devlet benzeri faaliyetler dikkate alındığında sadece bir devlet dışı aktör olarak görülebilir mi? ve Hizbullah'ın devlet-dışı aktör kimliğinde dönüşüm Arap Baharı sürecinde nasıl gerçekleşti?

1.2 Yöntem

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden olan döküman analizi yöntemi kullanılacaktır. Nitel araştırmada doğrudan gözlem ve görüşme imkanının olmadığı durumlarda döküman incelenmesi ya da analizi tek başına bir yöntem olarak kullanılabilir. Hizbullah gibi karmaşık bir örgütün incelenmesinde nitel araştırma yöntemi en uygun yöntem olarak öne çıkmaktadır. Bu bağlamda çalışma daha çok ikincil kaynaklar üzerinden yürütülmekle birlikte birincil kaynaklardan da (Hizbullah lideri Naim Kasım'ın eseri *Hizbullah'ın Anatomisi*, Hizbullah'ın kendi dini-siyasi ideolojisi ve politik hedefleri hakkında yayınlamış olduğu siyasi programlar, dükümanlar, bildiriler vb.) istifade edilecektir.¹ Diğer taraftan çalışmada karşılaştırmalı bir perspektif de kullanılacaktır. Örneğin Hizbullah'ın 1985 yılında yayınlamış olduğu Açık Mektup'taki dini ve siyasi ideolojisinin 2009 yılında yayınlamış olduğu manifestoda nasıl dönüşüme uğradığı veya Arap Baharı sürecinde Suriye krizinde örgütün geçirmiş olduğu ideolojik dönüşümün nasıl gerçekleştiği bu çerçevede analiz edilmeye çalışılacaktır. Ayrıca, Hizbullah'ın Arap Baharı süreci boyunca nasıl tepki

¹ Naem Qassam, *Hizbullah : Bir Hareketin Anlatılmamış Öyküsü*, çev. Muharrem Tan (Kesit Yayınları, 2006).

verdiği, örgüt liderlerinin ve örgüte yakın kişilerin Hizbullah'ın medya organlarına (medya ile ilişkiler ofisi, uydu da yayın yapan *el-Manâr* televizyonu ve örgütün internet siteleri gibi) yaptığı açıklamalar çerçevesinde incelenecektir. Bununla birlikte, konu ile ilgili yazılmış kitaplar haricinde uluslararası ve Ortadoğu'da yayın yapan gazete ve internet sitelerinin yayınları da çalışmada kullanılmıştır. Ayrıca uluslararası *devlet-dışı* organizasyonların yayınlamış olduğu raporlardan da istifade edilmiştir.

1.3 Tez Planı

Çalışmanın birinci bölümünde tezin öneminden, araştırma sorularından ve kullanılacak metodolojiden bahsedilmiştir. Bu çerçevede çalışmanın önemi, Hizbullah ile ilgili olarak türkçe literatürdeki boşluğun giderilmesine katkı yapmak yanında, Hizbullah'ı bütüncül bir perspektif ile değerlendirme çabasına dayanmaktadır. Diğer taraftan Hizbullah'ın Arap Baharı sürecinde geçirdiği çok boyutlu dönüşümü anlama çabasının örgütün Lübnan'daki ve Ortadoğu'daki mevcut rolünü değerlendirmeye katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Çalışmanın İkinci bölümünde Şiiilerin Lübnan'daki kısa tarihi ifade edildikten sonra geleneksel toprak sahiplerinin Şii toplum üzerindeki etkinliği tartışılacaktır. Fransız Manda Yönetimi'nin Lübnan'da kurulması ile birlikte Şiiilerin mevcut yapı içerisindeki konumu yanında Fransız Manda Yönetimi'nin ortaya koyduğu 'Büyük Lübnan' idealine bakış açısı analiz edilecektir. Bununla birlikte, 1943 yılında imzalanan Ulusal Pakt'ın Şiiilerin toplumsal ve siyasal statülerini nasıl etkilediği değerlendirilecektir. Ayrıca 1950'li yıllardan itibaren Lübnan'da yaşanan kapitalistleşme süreci ile birlikte Şiiilerin yaşadıkları dönüşüm tartışılacaktır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde İran'dan Lübnan'a döndükten sonra yaptığı çalışmalarla Lübnan'daki Şiiilerin canlanmasını sağlayan Mûsâ Sadr'ın önemi ortaya koyulacaktır. Mûsâ Sadr Hizbullah'ın temelini teşkil eden 'EMEL Hareketi'ni inşa etmesi yanında Şii topluma hakim olan geleneksel toprak ağalarının hakimiyetini sarsan girişimleri analiz edilecektir. Diğer taraftan, Mûsâ Sadr'ın Libya gezisinde kaybolmasının EMEL içerisindeki dengeleri nasıl etkilediği tartışılacaktır. Filistin meselesinin Lübnan'daki etkileri yanında EMEL ve Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ)

arasındaki ilişkiler öneminden bahsedilecektir. Bununla birlikte, EMEL içerisinde ortaya çıkan yol ayrımı analiz edilerek Hizbullah'ın ortaya çıkmasını sağlayan çatışmalı süreç değerlendirilecektir. Son olarak İran Devrimi'nin EMEL Hareketini nasıl etkilediği ve Hizbullah'ı ortaya çıkaran sürece etkilerinden bahsedilecektir.

Çalışmanın dördüncü bölümünde Hizbullah'ın kurulma süreci, teşkilat yapısı ve ideolojisi değerlendirilecektir. Hizbullah'ın kurulma sürecinde Şii toplum içerisinde yaşanan tartışmalar yanında Şiilerin radikalleşme sürecinde İsrail'in 1982 müdahalesinin etkileri ve uluslararası ortamın katkıları değerlendirilecektir. Bununla birlikte, örgütün kurulmasının ardından Şii toplum üzerinde yürütmüş olduğu ekonomik, kültürel ve sosyal faaliyetlerle sadece bir silahlı *devlet-dışı* aktör olmanın ötesinde Lübnan devletinin zayıflığından kaynaklanan birçok devlet faaliyetini yerine getirecektir. Bu çerçevede örgütün yapmış olduğu "dava" faaliyetleri ile bir taraftan Şiiler üzerinde hakimiyet tesis ederken diğer taraftan Lübnan'daki diğer toplum kesimlerinden sempati kazanacaktır. Hizbullah'ın "direniş" toplumu yaratma stratejisine hizmet eden bu yardım organizasyonlarının açıkça politik bir yönünün olduğu görülmekte, aynı zamanda Hizbullah'ın Lübnan'daki seçimleri kazanmasına da katkı sağlamaktadır. Bu noktada, Hizbullah'ın bu hizmetleri yerine getirmesinde kullandığı örgütsel yapılanma ortaya koyulacaktır. Diğer taraftan Hizbullah'ın sahip olduğu dini ve siyasi ideoloji ifade edildikten sonra, örgütün kurulduğu tarihten itibaren günümüze kadar nasıl bir ideolojik dönüşümden geçtiği açıklanmaya çalışılacaktır. Ayrıca, İran Devrim Rehberi Ayetullah Humeyni'nin ve dini lider Ayetullah Fadlallah'ın Hizbullah'ın ideolojisindeki şekillendirici rolü vurgulanacaktır.

Çalışmanın beşinci bölümünde ise Lübnan'da yaşanan iç savaşın ardından imzalanan Taif Antlaşması'nın Lübnan'daki mevcut siyasi dengeyi nasıl etkilediği ve Hizbullah'ın Taif Antlaşması'na bakışı değerlendirilecektir. Bununla birlikte, Hizbullah'ın iç savaş sonrasında stratejik bir karar vererek açılım ve diyalog politikalarını başlatma süreci ele alınacaktır. Hizbullah'ın Lübnanlaşma sürecine karar vermesinde Lübnan'daki ve uluslararası ortamdaki gelişmelerin katkıları tartışılacaktır. Diğer taraftan, Hizbullah içerisinde partileşmenin ortaya çıkaracağı muhtemel sonuçlar ile ilgili yapılan tartışmalardan bahsedilecektir. Hizbullah'ın 1992 yılından 2018 seçimlerine kadarki performansı değerlendirilerek bir parti olarak Lübnan siyasetindeki

etkinliğini artırması süreci değerlendirilecektir. Bu süreç sonucunda Hizbullah'ın sadece *devlet-dışı* bir aktör olarak ele alınmasını zorlaştırarak örgütün Lübnan siyasetinde şekillendirici bir role sahip olduğunun altı çizilmektedir.

Diğer taraftan Lübnan'da Hariri suikastı ile ortaya çıkan süreç Lübnan'da siyasal bir kutuplaşma ortamı yaratmıştır. Hizbullah'ın Suriye rejimi ile birlikte suikastın arkasında olduğuna yönelik iddialar nedeniyle gerilim artacaktır. Bu süreçte Hariri suikastı'nın uluslararası bir mesele haline gelmesinin ortaya çıkardığı baskı Hizbullah'ı zor durumda bırakmıştır. Lübnan Özel Mahkemesi'nin Hizbullah üyelerini suçlayıcı kararları Lübnan'da siyasal krizleri beraberinde getirmiştir. Bu noktada, 2005 yılında Suriye rejimini Lübnan'dan artan uluslararası baskı nedeniyle çekilmesi ile Hizbullah kendisi için koruyucu bir şemsiyeyi kaybetmiştir. Nitekim Suriye'nin Lübnan siyasetindeki etkinliği nedeniyle rejimin istemediği bir karar ya da politikanın Lübnan'da uzun yıllar boyunca uygulanma ihtimali bulunmamıştır. Bu süreç Hizbullah'ı Lübnan'da hükümetin kararlarına müdahale edebilmek için hükümete doğrudan katılma yoluna sevk etmiştir. 2005 yılı ile birlikte Hizbullah'ın Lübnan hükümetinde temsil edilmeye başlandığı görülmektedir. Diğer taraftan, Hizbullah'ın İsrail ile yaşadığı 2006'daki savaşının Lübnan siyasetini de etkileyen sonuçları olmuştur. Hizbullah bu savaşdaki askeri başarısını ve Ortadoğu'da artan prestijini, Lübnan içerisindeki mevcut siyasal pozisyonunu iyileştirmek, silahlarını bırakma yönündeki içten ve dıştan gelen çatlak sesleri bastırmak ve Hariri suikastı ile ilgili olarak örgüte yönelik baskıları dizginlemek için kullanmıştır. 2006 ve 2008 yılları arasında Hizbullah'ın taraftarlarını da kullanarak yaptığı protesto gösterileri ve siyasal eylem stratejileri ile Lübnan hükümeti üzerinde baskı oluşturmaya çalışmıştır. Hizbullah'ın bu eylemselliğinin zirveye ulaştığı nokta 2008'de yaşanan çatışmalar neticesinde gerçekleşmiş, bu çatışmalarda kısa süreliğine Batı Beyrut'u ele geçirmiştir. 2008 yılındaki çatışmanın gösterdiği durum, Hizbullah'ın tarihinde ilk defa siyasal amaçlarını gerçekleştirme hususunda ya da siyasal olarak kendisini zayıf olarak hissettiği bir noktada silah kullanmaktan çekinmeyeceğini göstermiş, iç savaştan beri ilk kez sahip olduğu silahları Lübnan'daki diğer gruplara doğrultarak güven bunalımına yol açmıştır. Doha Antlaşması ile son bulan kriz neticesinde Hizbullah ve 8 Mart Koalisyonu hükümette veto yetkisini elde etmiş aynı zamanda 2018 seçimlerindeki başarısının bir nedeni olan

seçim sisteminin değişmesi hususunda taahhüt almıştır. Bu bölümde tartışılmak istenen husus Hizbullah'ın çeyrek asra dayanan Lübnan siyasetinde varlığı ve İsrail ile yaşanan çatışma süreçleri ile ülkede kazanmış olduğu askeri etkinlik, örgütü *devlet-dışı* aktörden öte bizatihi devlet gibi hareket eden bir yapıya dönüştüğünün altını çizmektedir.

Çalışmanın altıncı bölümünde Hizbullah'ın *devlet-dışı* aktörlüğüne vurgu yapılarak Arap Baharı sürecindeki müdahaleci tutumu ele alınacaktır. Bu süreçte gerek Suriye'de gerekse Yemen, Irak, Bahreyn, Kuveyt gibi bölge ülkelerindeki faaliyetlerinin etkilerinin bölgesel ve küresel yansımalarının incelenmesi amaçlanmaktadır. Diğer taraftan Hizbullah'ın Arap Baharı sürecindeki dönüşümü analiz edilecektir. Bu noktada sonuç kısmında Arap Baharı'nın örgüt için yol açtığı kazanç ve maaliyetlerin incelenmesi hedeflenmektedir.

Çalışmanın yedinci bölümünde Hizbullah ilgili önceki bölümlerdeki verilen tarihsel süreç göz önüne alınarak Hizbullah'ın bir *devlet-dışı* aktör olarak literatürde nasıl değerlendirildiği ortaya koyulacaktır. Ana akım uluslararası ilişkiler teorilerinin *devlet-dışı* aktörlere bakışı analiz edilecektir. Bu noktada, bir kısım uluslararası ilişkiler teorilerinin (Realizm) devletleri uluslararası sistemde tek aktör olarak görmeye devam ederken bazılarının (Liberalizm, Konstruktivizm) ise devlet haricindeki aktörlerin de uluslararası sistemde etkinliğini kabul etmeye başladığı görülmektedir. Bu teoriler tarafından *devlet-dışı* aktörlerin uluslararası sistemdeki etkinliklerinin kabul edilmesine rağmen genel olarak devletler en önemli aktör olarak algılanmaktadır. Bununla birlikte, *devlet-dışı* aktörlerin uluslararası sistemde etkinliğini kabul eden teorilerin çoğunlukla barışçıl organizasyonlar üzerinde durdukları, Hizbullah gibi silahlı *devlet-dışı* aktörler üzerine eğilmedikleri görülmektedir. Bu bölümde Hizbullah'ın literatürde tanımlandığı şekliyle sadece *devlet-dışı* bir aktör olarak görülemeyeği vurgulanarak örgütün kurulduğu tarih olan 1985'ten Arap Baharı süreci de dahil olmak üzere Lübnan'da ve Ortadoğu'da artan etkinliğinin örgütün, *devlet-dışı* aktörlüğü hususunda soru işaretleri doğurduğu belirtilecektir. Bu noktada Hizbullah'ın sahip olduğu niteliklerle *devlet-dışı* aktörlerle devlet arasında bir konuma sahip olduğunun altı çizilmektedir. Arap Baharı sürecinde ise silahlı devlet dışı aktör kimliğinin tekrar önem kazandığı vurgulanmaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM: LÜBNAN'DA ŞİİLERİN KISA TARİHİ

2.1 Lübnan'da Şiilerin Ortaya Çıkışı

Lübnan'da on iki imam inancının nasıl başladığı hususu önem arz etmektedir. Her ne kadar bu konu ile ilgili net bir tarih bulunmasa da Albert Hourani'nin sözlü geleneğe dayandırdığı tespitlerine göre, Güney Lübnan'daki Şii topluluğu, peygamber efendimizin arkadaşı ve güçlü bir Hz. Ali taraftarı olan Ebu Zer el-Gifari'in kurmuştur.² Bu noktada Şii âlimler arasında Şiilerin dayandığı köken olarak Ebu Zer el-Gifari'nin etrafında dönen sözlü anlatının doğruluğu hususunda ihtilaflar yer almaktadır. Roger Shanahan'a göre ise Şii din adamlarının Peygamber efendimiz ile bağlantısından ötürü bu ismi halk üzerinde kendi dini otoritelerini kurmalarında önemli bir tarihsel referans olarak kullanmak istemişlerdir.³ Rula Abisaab'a göre ise, Cebel-i 'Âmil'de bulunan Şiilerin kökeninin Perslere dayandığı düşüncesi bazı bilim adamları tarafından iddia edilse de⁴ son dönemde ortaya konulan araştırmalar, Lübnan'daki Şiilerin kökeninin Yemen kabilelerinin bu bölgeye göç etmesiyle oluştuğunu göstermektedir. Nitekim "Amil" isminin bir Yemen kabilesinin ismi olduğu tespit edilmiştir.⁵ Salibi'ye göre Levant bölgesi içinde yer alan bu bölgedeki İslami fetihlerin 6 yy'da tamamlandığını; Şiilerin etkinlik kazanmalarının ise ancak Abbasi halifesi el-Mütevekkil (847-861) döneminde gerçekleştiğini belirtmektedir.⁶ Nitekim Cebel-i 'Âmil bölgesine Şiilerin gelmeye başlaması onuncu yüzyılda artış göstermiştir. Bu durum, Şiilerin bölgede kademeli olarak siyasi güç kazanmaları ile ilişkilidir. Mısır merkezli İsmaili Şii Fatımiler ve Bağdat merkezli on iki imam Şii devleti olan Buveyhiler bölgedeki artan Şii varlığının iki yüzü olmuşlardır. Bununla birlikte bu dönemde Kuzey Irak ve

² Albert Hourani, "From Jabal 'Âmil to Persia", *Bulletin of the School of Oriental and African Studies* 49, sayı 1 (1986): 133.

³ Rodger Shanahan, *The Shi'a of Lebanon: Clans, Parties and Clerics*, (New York: I.B.Tauris, 2011), 15.

⁴ Rula Jurdi Abisaab, "Shi'ite Beginnings and Scholastic Tradition in Jabal Amil in Lebanon", *The Muslim World* 89, sayı 1 (1999): 2-3.

⁵ Abisaab, 4.

⁶ Kamal Suleiman Salibi, *The Modern History of Lebanon* (Greenwood Press, 1976), 13.

Suriye’de hüküm sürmüş olan Şii Arap devleti olan Hamdânîlerin varlığı bölgedeki Şii varlığını güçlendirmiştir. Fakat İsmaili Şiiiler ve on iki imam inancına mensup Şiiiler arasındaki var olan anlaşmazlıklar bölgede yek pare bir Şii yönetiminin olmasını engellemiştir.⁷

Şiiilerin aynı zamanda Sünni ve Hristiyanların yaşadığı Kuzey Lübnan’daki Tarablus bölgesinde de, büyük bir nüfusa sahip oldukları bilinmektedir. Nitekim bu bölgede haçlılarla mücadele etmişler fakat haçlılara mağlup olmuşlardır. Nitekim Mohanad’a göre İranlı seyyah Nasser Khasro’nun Lübnan’a 11. yy. yapmış olduğu gezide Şii inancının Tire ve Tarablus gibi günümüzde önemli bir Hristiyan yerleşim bölgelerinde etkili olduğunu Şiiilere ait birçok yapının bu bölgede canlı bir Şii inancının varlığın gösterdiğini ifade etmiştir. Bu bölgelerdeki güçlü Şii varlığı haçlıların bölgeye müdahalesine kadar sürmüştür.⁸ Bu olaydan sonra Şiiilerin Suriye’deki etkinlikleri azalmıştır. Ancak, Şiiilerin Suriye’de etkinliklerinin azalması sadece Haçlıların işgali ile ilgili değil, aynı zamanda Selahaddin el-Eyyûbî ve Memlük sultanlarının haçlılara karşı yürütmüş oldukları fetih hareketleri ile ilgilidir. Sünnilerin Haçlılara karşı örgütlediği bu hareketler Şiiilerin Suriye’deki etkinliklerinin azalmasıyla sonuçlanarak bölgelerin hızlı bir şekilde Sünnileşmesini beraberinde getirmiştir. Nitekim 14. yy.nda Memlük hâkimiyeti döneminde Sünni ve Marunî kabilelerin Suriye (Lübnan) bölgesine yerleşmeleri hızlanmıştır.⁹ Şiiiler yüz yıllar boyunca Sünni devletler tarafından baskı altında tutulmuş olsalar da Lübnan’ın güç merkezlerine olan uzaklığı ve doğal kaynaklarının sınırlı olması nedeniyle büyük devletlerin ilgisini çekmeyen Cebel-i ‘Âmil ve Bekâ Vadisi bölgelerinde tutunabilmeyi başaramışlardır.

2.2 Bölgenin Coğrafi Konumu ve Ekonomik-Siyasi Yapısı

Cebel-i ‘Âmil bölgesi kuzeyde Avâli nehri ile Güneyde Celile ve Bekâ vadisinin kuzey bölgesini içerisinde barındırmaktadır. Bu bölge tarihsel olarak çoğunlukla toprak

⁷ Shanahan, *The Shi’a of Lebanon*, 14.

⁸ Mohanad Hage Ali, *Nationalism, Transnationalism, and Political Islam: Hizbullah’s Institutional Identity* (Palgrave Macmillan, 2017), 75.

⁹ Salibi, *The Modern History of Lebanon*, 16; Shanahan, *The Shi’a of Lebanon*, 15; Hourani, “From Jabal ‘Âmil to Persia”, 133.

sahipleri (Zuamâ) tarafından yönetilmiştir. Bölge nüfusu 20. yy'ın ortalarına kadar hep muğlak kalmıştır. 1912 yılında tahmini olarak Cebel-i Amil bölgesinde 150.000 ve 1964 Nüfus sayımında 404.000 kişinin yaşamakta olduğunu göstermektedir.¹⁰ Bölgede ağırlıklı olarak tarımsal bir hayat hüküm sürmüştür. buğday tahılına dayalı bir tarım bölgenin temel ekonomik geçim kaynağını oluşturmuştur. Köylüler, toprak sahipleri ile yapmış oldukları antlaşma neticesinde ürettikleri ürünün onda birini toprak sahiplerine vermekteydiler. Bu antlaşma feodal beylerin (Zuamâ) garantisini altındaydı. 18 yy'dan itibaren klasik buğday tarımı, yerini hayli yüksek bir emek gerektiren tütün ekimine bırakmıştır. Fransız kolonyalist yönetimi (1920-1946) döneminde tütün üretimi için yapılan düzenlemeler neticesinde çiftçiler üzerinde yönetimin gittikçe artan baskıları yönetimle çatışmaları beraberinde getirmiştir.¹¹

Şiiiler, 1516-1922 yılları arasındaki Osmanlı yönetimi döneminde Sünni, Marunî ve Dürzi nüfusun artan etkisinden dolayı sahip oldukları birçok bölgede toprak kaybına uğramışlardır. Bu noktada, Şiiilerin İran'da Safevi devletini kurması ile birlikte, Osmanlı devletinin gözü kendi toprakları üzerinde yaşayan Şii nüfus üzerinde artan bir teyakkuza neden olmuştur. Osmanlı devletinin Lübnan'daki Şiiileri yakından takip etmeye başladığı görülmektedir. Bu dönemde Şiiilerin Lübnan'daki diğer topluluklarla ve Osmanlı yönetimi ile yer yer kanlı çatışmalar içerisine girdiği bir diğer önemli tarihsel göstergedir.¹²

Lübnanlı Şiiiler, Genel olarak Osmanlı devlet yönetiminin baskı ve şiddetinden uzak olarak yaşasalar da Şiiilere yönelik olarak baskıları zaman zaman arttığı dönemlere de tanıklık edilmiştir. Örneğin 1772-1799 yılları arasında Akka Valiliği görevini yürüten Ahmet Cezzar Paşa'nın Şiiiler üzerinde uyguladığı politikalar neticesinde Şii din adamlarının tutuklanarak hapse atıldığı ve yönetimle Şiiiler arasında çatışmaların olduğu kanlı bir süreç yaşanmıştır. Bu dönem de yaşanan Şii isyanlarını bastırmada Osmanlı

¹⁰ Shanahan, *The Shi'a of Lebanon*, 15; Ali, *Nationalism, Transnationalism, and Political Islam*, 73; Tamara Chalabi, *The Shi'is of Jabal 'Amil and the New Lebanon: Community and Nation-State, 1918-1943* (Palgrave Macmillan US, 2006), 17.

¹¹ Ali, *Nationalism, Transnationalism, and Political Islam*, 74.

¹² Augustus Richard Norton, *Hezbollah: A Short History* (Princeton University Press, 2014), 239.

devleti başarılı olacaktır. Bu süreç, Lübnan'daki Şii topluluğun Osmanlılara ve Türklere bakışını etkileyecek bir tarihsel iz bırakmıştır.¹³

Osmanlı döneminde Cebel-i 'Âmil çoğunlukla Şam veya Beyrut eyaletinin küçük ve dikkat çekmeyen bir bölgesi olarak kalmıştır. Bu bölgenin yönetimi Osmanlılar tarafından özerk bir şekilde yapılmıştır. Yine bu dönem, Şii din adamları ve tarihçileri tarafından altın çağ olarak belirtilmiştir. Çünkü Şiiler, istisnalar olmakla birlikte kendilerini merkezi otoritenin baskısından uzak hissetmişlerdir. Osmanlı bu bölgeyi sadece asker toplama ve vergi gibi hususlar dolayısıyla hatırlamaktaydı.¹⁴ Zaman zaman feodal bölge ile ilişkisi daha çok bölge valilerinden ve yerel lordlardan vergilerin sağlıklı bir şekilde toplanıp merkeze gönderilmesi şeklinde olmuştur.¹⁵

2.3 Lübnan'da Mezhepçi Sistemin Ayak Sesleri: Vilâyet Nizamnamesi (1861)

1850'li yıllardan itibaren Marunîler ve Dürziler arasında yaşanan güç mücadeleleri bölgede İngiltere ve Fransa gibi güçlerin müdahalesini artırabilecekleri yeni imkanlar yaratmıştı. 1854'ten itibaren Dürziler ile Hristiyanlar arasında yaşanan gerilimlerde artan tırmanma karşısında Osmanlı devletinin içine düşmüş olduğu çaresizlik İngiltere ve Fransa'nın Osmanlı devletine yönelik baskılarını artırmasını beraberinde getirmiştir. Osmanlı devleti artan baskılar üzerine Hariciye Nazırı Fuat Paşa'yı huzurun tesisi ve sorumluların cezalandırılması için Lübnan'a göndermiş, Fuat Paşa'nın Lübnan'da bulunduğu sırada Fransızların 1860'de Beyrut'a asker çıkarmaları ile birlikte süreç farklı bir noktaya evrilerek sorunun çözümü yolunda önemli adımlar atılmıştır. Çatışma sürecinin ardından Lübnan'da istikrarın sağlanması için Osmanlı devleti, Prusya, Avusturya, İngiltere ve Fransa Lübnan'daki idari sistemin değişmesine neden olacak ve gelecekteki mezhepçi sistemin köklerini oluşturacak olan "Cebel-i Lübnan Vilâyet Nizamnamesi" üzerinde anlaşma sağlanmıştır. Nizamname ile birlikte önemli bir Şii nüfusu içerisinde ihtiva eden ve Beyrut ve diğer Müslüman kıyı bölgeler kapsamayan Cebel-i Lübnan'ın (Dağlık Lübnan Vilâyeti) idaresi Osmanlı devleti tarafından

¹³ Stefan Winter, *The Shiites of Lebanon under Ottoman Rule 1516-1788*,(Cambridge, UK ; New York: Cambridge University Press, 2010), 164–74.

¹⁴ Shanahan, *The Shi'a of Lebanon*, 15.

¹⁵ Ali, *Nationalism, Transnationalism, and Political Islam*, 80.

belirlenen bir Hristiyan Mutasarrıf tarafından gerçekleştirilmesi kabul edilmiştir. Bununla birlikte oluşturulacak merkezi idare meclisi ile Marunî, Dürzi, Katolik Rum, Ortodoks Rum ve Müslümanlar ikişer kişi ile bu mecliste temsil imkanına kavuşmuştur. Nizamnamenin en belki de en önemli sonucu, Cebel-i Lübnan'ın siyasi ve ekonomik bakımdan özerkliği kazanmış olmasıydı.¹⁶

1861 Nizamnamesi Lübnan'daki huzura ve güvenliğe katkı sağlamasının yanı sıra, Lübnan'daki idari ve siyasi teşkilatlanmanın ve dinsel gruplar arasındaki güç paylaşımının temelini oluşturmuştur. Nizamname ile birlikte Avrupalı güçlerin desteğini alan Marunîlerin tarihsel olarak modern Lübnan devletinin kuruluşunda avantajlı bir duruma sahip olmuştur. Avrupa ülkeleri iyi ilişkileri bulunan Hristiyanların Cebel-i Lübnan'daki ekonomik hareketliliği kontrol etme ve diğer gruplardan daha fazla ekonomik refah sağlayarak burjuvazi yaratma imkanını elde etmişlerdir.¹⁷

2.4 Fransız Manda Yönetimi Döneminde Şiiler

Modern Lübnan tarihini 1916 yılında imzalanan Sykes-Picot anlaşması ile başlatmak mümkündür. Bu anlaşma ile kurulan hükümette Şiiler, kendilerine yer bulamadılar. Büyük Britanya ve Fransa bu anlaşmayı Osmanlı devletinin çökmesinden sonra Ortadoğu'da çıkacak güç boşluğunu doldurmak için planlamıştır. Nitekim bu anlaşmaya göre günümüzde Suriye, Lübnan ve Ürdün topraklarını oluşturan bölgede Büyük Suriye'yi inşa etme amacının gerçekleştirilmesi hedeflenmiştir.¹⁸

¹⁶ Gökhan Erdem, "Lübnan'da Şii Siyasi Hareketin Evrimi: EMEL'den Hizbullah'a", *The Turkish Yearbook of International Relations* 49, sayı 1 (2018): 25; Cenk Reyhan, "Cebel-i Lübnan Vilayet Nizamnamesi", *Memleket Siyaset Yönetim Dergisi*, sayı 1 (2006): 171–81.

¹⁷ Fawwaz Traboulsi, *A History of Modern Lebanon* (London: Pluto Press, 2012), 60–61; Erdem, "Lübnan'da Şii Siyasi Hareketin Evrimi: EMEL'den Hizbullah'a", 25–26.

¹⁸ Colin Morrissey, "Hezbollah: Armed Resistance to Political Participation" (Postgraduate Thesis, Naval Postgraduate School, 2014), 13.

Harita 2.1: Fransız Suriye-Lübnan Manda Yönetimi (1920)

Kaynak: Ekrem Buğra Ekinci, “Asırlardır Huzura Hasret Bir Diyar: Lübnan”, erişim 07 Aralık 2018.

Fakat Fransızlar birinci dünya savaşının ardından, Lübnan, Filistin, Ürdün topraklarını içeren büyük bir Suriye devletinin inşa edilmesi hususunda Arap milliyetçilerinin uzun yıllar boyunca sıklıkla dillendirdikleri taleplerini görmezden gelerek Cebel-i Lübnan’ı Suriye ile birleştirmeme hususunda ayak diretmişlerdir. Bununla da yetinmeyerek Cebel-i Lübnan’ın mevcut sınırlarına ek olarak Beyrut, Sidon, Tire, Tarablus gibi şehirleri ve Şiiilerin yaşadıkları Bekâ vadisini de Büyük Lübnan (Grand Liban) içerisine ekleyen bir düzenleme yaparak Büyük Suriye idealine ket vurulmuştur.²⁰ Dağlık Lübnan’da yaşanan bu genişlemenin Lübnan’ın geleceğine önemli tesirleri bulunmaktaydı. Öncelikle, Dağlık Lübnan’da var olan demografik yapının keskin bir şekilde değişmesini beraberinde getirmiştir. Şiiilerin çoğunlukta olduğu Bekâ vadisi ve Tire ile Sünnilerin çoğunluk olduğu Tarablus, Beyrut ve Sidon’u

²⁰ Erdem, “Lübnan’da Şii Siyasi Hareketin Evrimi: EMEL’den Hizbullah’a”, 27; David Fromkin, *A Peace to End All Peace: The Fall of the Ottoman Empire and the Creation of the Modern Middle East* (Henry Holt and Company, 2001), 436–39.

Büyük Lübnan içerisine ekleyerek Fransızların iki temel amaca sahipti: Her şeyden evvel kendi ayaklarının üzerinde durmasını sağlayacak büyüklükte bir Lübnan devleti yaratmak, bununla birlikte ülkedeki en önemli ortakları olan Marunîlerin gücünü dengeleyerek kendilerinin desteğine muhtaç olacakları bir hegemonik güç ilişkisi tesis etmekte.²¹

2.5 Zuamâların Şii Toplum Üzerindeki Hâkimiyeti

Cebel-i ‘Âmil bölgesinde yüzyıllar boyunca siyasal etkinliği elinde bulunduran kesim feodal toprak sahipleri olmuştur. Uzun yıllar boyunca devam eden bu etkinlik Fransız Manda yönetimi ile birlikte şekil değiştirse varlığını sürdürmüştür. Nitekim ilk dönemlerde manda yönetimini meşrulaştıracağı gerekçesiyle katılımın az olduğu seçimlere rağmen manda yönetiminin ilk temsilci organı olan ve 1922’de kurulan temsilciler meclisine üye seçilerek siyasal etki alanlarını genişletmek istemişlerdir. Çünkü ilk defa yerel bir oyuncu iken bunun ötesinde ulusal bir oyuncu olma fırsatı yakalamışlardı. Kısa sürede manda yönetiminin bütün politik kurumlarında etkinlik sağlamışlardır. Bu gelişmeler 1929 meclis seçimlerine de yansımış seçimleri kazanmak için yürütmüş oldukları seçim kampanyaları ile Şii topluluğun sınırlı da olsa politik olarak mobilizasyonuna katkı sağlanmıştır. Fakat Şii yerel beylerin Fransız manda yönetimine aktif olarak katılmaları onların Fransız yönetimini içten bir şekilde destekledikleri anlamına gelmemekteydi. Nitekim bazı beylerin Fransızların ortaya koyduğu büyük Lübnan idealine karşı oldukları ve Arap milliyetçisi²² bir tutum takındıkları bilinmektedir. Bu noktada, Emir Faysal’ın başarısız Arap devleti girişimini

²¹ William L. Cleveland, *Modern Ortadoğu Tarihi*, çev. Mehmet Harmancı (Agora Kitaplığı, 2008), 251.

²² Tanzimatla birlikte Osmanlı devletinde Batılı tarzda eğitim kurumlarının açılmasının yanında, Suriye, Filistin ve Cebel-i Lübnan bölgesinde oldukça etkili faaliyetler gösteren misyoner okullarının katkısına ilk önce Hristiyan Araplar arasında Batılı çerçevede milliyetçilik akımları yaygınlaşmaya başlamıştır. Bununla birlikte, Müslüman Arap milliyetçileri ise İslam dünyasının Batı karşısındaki zayıflığına tepki olarak İslam ve Batı medeniyetine Arapların tarihsel katkılarını esas alan bir düşünce etrafında Arapçılık şuurunun canlandırılarak müslümanların içerisine düştükleri durumdan kurtulabileceklerine inanmışlardır. bkz. Bayram Soy, “Arap Milliyetçiliği: Ortaya Çıkışından 1918’e kadar”, *Bilig* 1, sayı 30 (2004): 173–202.

destekleyen Arap milliyetçisi beylerin varlığı Fransız manda yönetimi için sıkıntı oluşturmaktaydı²³

Fransız manda yönetimi döneminde yerel beylerin meclisteki partilerle ilişkiler geliştirdikleri ve hatta kendi partilerini kurdukları görülmektedir. Yerel beylerin Şii toplum üzerinde kurmuş oldukları siyasi etkinliği bozan gelişme hiç şüphesiz 1946 yılında Fransız manda yönetiminin sona ermesi olmuştur. Nitekim yerel beyler mevcut statülerini kaybetme tehlikesi ile karşı karşıya kalmışlardır. Manda yönetiminin sona ermesinin akabinde bağımsız Lübnan devletinin kurulması ile birlikte Fransız manda yönetimi karşıtı politik aktörler özgür kalmış, bu durum Şii toplum içerisinde güçlü yerel beylerin yanında farklı ailelerin ve kişilerin siyasi etkinlik kazanmasına yol açmıştır. Bu durum yerel beylerin (*Zuamâ*) mevcut siyasi statülerini tehdit etmiştir.²⁴

1960'lı yıllardan itibaren yerel beyler Şii toplum üzerindeki hakimiyetlerini git gide kaybetmeye başlamışlardır. Bu durumun ortaya çıkmasında her şeyden önce yerel toprak beylerinin Şii toplumunun ekonomik, sosyal sorunlarına cevap verecek bir vizyondan yoksun olmaları yatmaktadır. Nitekim Şiiler, Lübnan'daki diğer topluluklara nazaran Lübnan toplumunun en alt düzeyinde bir yaşam standardına sahipti. Aynı zamanda, Lübnan'ın bağımsızlığı sonrasında yerel beyler arasında yaşanan siyasi rekabet zayıflamalarını beraberinde getirmiştir. Şii topluluğun 1950'li yıllardan itibaren artarak devam eden içsel ve dışsal göç hareketleri de yerel beylerin etkinliklerini zayıflatan diğer bir etkidir. Beyrut'a, Körfez ve Batı Afrika²⁵ ülkelerine yaşanan göçlerin mevcut siyasi dengeyi değiştiren etkileri olmuştur.²⁶

Feodal toprak sahiplerinin politik etkinliğini sarsacak bir otorite uzun yıllar boyunca mevcut değildi. İran'daki Şii ulemanın sahip olduğu bağımsız ekonomik kaynaklar, onları seküler ve toplumun tepkisini çeken otoritelere karşı başkaldırma imkanı verirken Lübnan'daki Şii din adamları ekonomik olarak yerel toprak beylerine bağımlıydı. Bu durum Lübnan'daki Şii ulemanın bağımsız hareket etmesini

²³ Shanahan, *The Shi'a of Lebanon*, 58.

²⁴ Shanahan, 61–62.

²⁵ Lübnan'da iç savaş öncesi ve sonrasında Kuzey Afrika ülkeleri Senegal, Mali, Fil Dişi Sahili, Gine ve Benin gibi ülkelere Şii göçleri yaşanmıştır.

²⁶ Shanahan, *The Shi'a of Lebanon*, 70–73.

sınırlandırmıştır. Bununla birlikte 1960’lardan itibaren Şii ulemanın etkisiz yapısının değişmeye başladığı ve Mûsâ Sadr gibi önemli din adamlarının Şii toplum üzerindeki önemli faaliyetleri ile yerel beylerin siyasi tekellerini kaybetmeye başladıkları görülmüştür.²⁷ Mûsâ Sadr’ın varlığı bütün yerel beyler tarafından tehlike arz etmekteydi. Çünkü Mûsâ Sadr kısa sürede Şii toplum içerisinde politik olarak dışlanmış olan özellikle orta ve alt kesime sahip birçok Şii’yi etrafında toplamayı başarmış, bunun yanında 1960 ve 70 ‘li yılların en güçlü yerel beyi olan Kâmil el–Esad’ın taraftarları arasında da güç kazanarak onun siyasi pozisyonunu tehdit eder hale gelmiştir. Bu noktada, Kâmil el–Esad’ın Şii yerel beyleri arasında Sadr’a karşı en büyük muhalefeti göstermiştir. Bununla birlikte, Feodal beyler, genel olarak Lübnan iç savaşına kadar kurdukları partilerle Şiiilerin siyasi hayatında egemenliklerini sürdürmeyi başarmışlardır.²⁸

Yerel beylerin hâkimiyetine son verecek asıl gelişme ise Lübnan iç savaş esnasında yaşanan sosyal gelişmeler olmuştur. Bu gelişmeler ile birlikte Şiiilerin yaşadığı dönüşüm, beylerin geleneksel siyasal bir form olarak varlıklarını sürdürmelerini zorlaştırmıştır. Nitekim iç savaş sonrasında yapılan 1992 seçimlerinde bu tablo net bir şekilde seçim sonuçlarına yansımaktaydı. Yerel beylerin önemli kısmı iç savaş sonucunda ölürken onların yerini alabilecek ailelerinden yeni liderlerin çıkmaması etkinliklerini azaltmıştır. Buna ek olarak iç savaşın bir sonucu, Lübnan’a müdahale eden ve iç savaş bitiren Tâif antlaşması ile önemli bir pozisyona sahip olan Suriye’nin varlığı yerel beylerin etkinliğini azaltan diğer bir nedendir. Lübnan iç savaş boyunca ve İsrail’in işgaline karşı git gide militarize olmaya başlayan Şii topluluk içerisinde güçlü askeri liderlerin ortaya çıkmaya başlaması ile birlikte geleneksel liderlerin etkinliklerinin zayıflaması şaşırtıcı olmamıştır. EMEL ve Hizbullah aslında böyle bir gelişmenin neticesi olarak görmek gerekmektedir.²⁹ Bu gelişmelerin sonucunda el–Esad, Usayran, el–Zeyn, Haydar, Himadah, el–Halil gibi güçlü ailelere mensup yerel liderlerin siyasal etkinlikleri zayıflamıştır. Şii topluluğun aksine diğer

²⁷ Shanahan, 73; Augustus Richard Norton, “Changing Actors and Leadership among the Shiites of Lebanon”, *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science* 482, sayı 1 (1985): 109–11.

²⁸ Shanahan, *The Shi’a of Lebanon*, 76.

²⁹ Shanahan, 77–79.

topluluklardaki güçlü ailelere mensup beylerin etkinlikleri büyük ölçüde devam etmiştir. Örneğin önemli bir Marunî kabilesi olan Faranjiya (Kuzey Lübnan), Sünni Karami (Tarablus) ve Selam (Beyrut) Dürzi aileleri olan Arslan ve Canbolat Lübnan siyasetindeki etkinliklerini korumayı başarmışlardır.³⁰

2.6 Büyük Lübnan İdeali ve Şiilerin Durumu

Birinci Dünya savaşından sonra 19 ile 26 Nisan 1920 yılında toplanan San Remo konferansında eski bir Osmanlı sancağı olan Lübnan, Fransız manda yönetiminin himayesine geçmesi ile birlikte Fransızlar büyük Lübnan devletini kurmuşlardır. Büyük Lübnan (Grand Liban) kurulurken Beyrut ve sahil bölgelerle beraber Şii bölgeleri olan Cebel-i 'Âmil ve Bekâ vadisi Büyük Lübnan'a dahil edilmiştir. Büyük Lübnan'ın oluşturulmasında en büyük etkinliğe Marunî Hristiyanlar sahip olmuştur. Diğer grupların Büyük Lübnan idealine bağlılıkları sınırlı bir düzeydeydi. Nitekim Sünnilere ve Şiilerin bir kısmına göre Lübnan, tarihsel olarak Suriye'nin bir parçasıydı. Bundan ötürü, Suriye yanlısı ve Emir Faysal'ın başarısız olan Arap devleti girişimini destekleyen Arap milliyetçilerine göre Lübnan, Ürdün ve Suriye'yi içerisine alan büyük bir Arap devleti kurulmalıydı. Fakat Lübnan'daki Şii topluluk içerisindeki bazı feodal beylerin Sünni Arap topluluğunun bu idealine karşı kayıtsız kalmıştır. Arap milliyetçisi Sünni Müslümanların Büyük Lübnan idealine karşı çıkmaları üzerine Fransızlar, Müslümanlar arasında bu ideale bağlanmalarını sağlayacak bir topluluğa ihtiyaç duymuşlardır. Bu noktada, Emperyal devletlerin uzun yıllar boyunca daha kolay yönetmek için uyguladığı böl ve parçala (*divide et impera*) taktiğini ve Yeni Lübnan'daki Müslüman çoğunluğunu azaltmak amacıyla Şiiler ayrı bir topluluk olarak tanınmıştır. Nitekim Şiiler tarihsel olarak kendilerini bağımsız bir dini topluluk olarak tanımayan Sünni devletlerin idaresi altında yaşamışlardır. Sonuç olarak bakıldığında Şiilerin 1926 anayasasında kendilerinin Sünnilerden ayrı bir kimlik olarak resmi olarak tanınmaları ile birlikte Büyük Lübnan idealine bağlılıkları artırmaya başlamıştır.³¹

³⁰ Shanahan, 84.

³¹ Moojan Momen, *An Introduction to Shi'ism: The History and Doctrines of Twelver Shi'ism* (New Haven: Yale University Press, 1987), 265.

Şiilerin 1926 anayasasında ayrı bir topluluk olarak tanınmaları onları Lübnan toplumundaki mevcut statülerinin değişmesine yetmemiştir. Aksine daha sonraki yaşanacak gelişmeler Lübnan politik sisteminde dışlanmalarına neden olacaktır. Bu noktada, 1932 Nüfus sayımı önemli bir dönüm noktasını teşkil etmektedir. Yapılan nüfus sayımı Şiilerin Lübnan'daki gerçek varlığını gösteren bir sayım olmamıştır. Bunun nedeni, Fransızların Hristiyanları kollayan tutumundan kaynaklanmıştır. Yani, Hristiyanların çoğunluk olarak yaşamış olduğu bölgelerdeki Şiilerin, ya Hristiyan olarak ya da Sünni olarak kaydedildiği ortaya çıkmıştır. Böyle bir sonucun ortaya çıkmasında Şiilerdeki takiyye³² geleneğinin de kötü tesirlerinin olduğunu belirtmek gerekir. Bu gibi nedenlerden ötürü, Şiilerin Lübnan nüfusu içerisindeki gerçek varlığı saptanamamıştır. Bu sayımda Marunî Hristiyanlar çoğunluğu oluştururken Sünni Müslümanlar ikinci, Şii Müslümanlar ise üçüncü sırada yer almıştır. Hiç şüphesiz, nüfus sayımının Şiilerin siyasal sistemde adil bir şekilde temsil edebilmeleri hususundaki en önemli engellerden birini teşkil ettiği görülmektedir. Nitekim 1943 Ulusal Pakt³³ bu nüfus sayımı esas alınarak yapılmış ve Şiilere sembolik bir önemi olan parlamento sözcülüğü verilmiştir. Bu durum birçok Şii'nin Lübnan politik sistemine karşı soğumasına neden olmuştur. Dahası, 1932 nüfus sayımına göre parlamentoda 6 Hristiyana 5 Müslüman temsil oranı Lübnan'daki bütün Müslümanların kendilerini ikinci sınıf vatandaş olarak görmelerine yol açmıştır.³⁴

Şiilerin sosyo-politik dönüşümü 1960'lı yıllara kadar belirli nedenlerden ötürü sınırlı kaldığını belirttik. Bu durumun temel nedenleri incelendiğinde her şeyden önce Lübnan'daki Şii bölgelerinin (Cebel-i 'Âmil ve Bekâ vadisi) coğrafi olarak uzaklıkları nedeniyle tek ve yeknesak bir Şii topluluğunun Lübnan'da ortaya çıkması mümkün olmamıştır. Bu iki bölgenin var olan politik yapısı biri birinden farklılık arz etmiştir. Nitekim Cebel-i Amil Şii bölgesinde çoğunluklu olarak yerel toprak beylerinin ve bazı din adamlarının siyasal etkinlikleri bulunurken Bekâ vadisinde ise yarı göçebe ailelerin ve klanların etkili olduğu bir aşiretler topluluğu etkili olmuştur. Bekâ vadisindeki Şii

³² Takiyye geleneği Hizbullah'ın ideolojisi anlatılacağı bölümde detaylı olarak bahsedilecektir

³³ Marunî Cumhurbaşkanı Bîşara Huri ve Sünni başbakan Riyad el-Sulh 1943 yılında Ulusal Pakt (*el-Misak el-Vatani*) olarak bilinen ve bağımsızlığa giden süreci başlatan sözlü bir anlaşma imzalamışlardır.

³⁴ Helena Cobban, *The Making Of Modern Lebanon* (Boulder, Colo.: Routledge, 1985), 24; Joseph Alagha, *The Shifts in Hizbullah's Ideology: Religious Ideology, Political Ideology, and Political Program* (Amsterdam: Amsterdam University Press, 2006), 22.

topluluğun aynı zamanda merkezi otoritenin siyasi etkinliğinden daha uzak ve özerk bir karar alma imkanına sahipti.³⁵ İkincisi, Şiiilerin geleneksel liderleri olan Zuamâ'nın Şii topluluk üzerindeki geniş otoritesidir. Geleneksel liderler sosyo-politik gelişmeye her defasında ket vurmuşlardır.

2.7 Ulusal Pakt ve Şiiilerin Durumu

Centilmenlik anlaşması olan Ulusal Pakt sadece tanımlanmış 18 tane dini topluluk arasında güç paylaşımını içermiyordu, aynı zamanda anayasal ve demokratik sistemin yapısını bununla birlikte Lübnan dış politikasının normlarını ve prensiplerini de ihtiva etmekteydi.³⁶ Bu noktada Ulusal Pakt, Arap ve Lübnan kimliğinin dengesi ile Hristiyanlarla Müslümanların uzlaşmasına dayanmaktaydı. Fransa, İngiltere, Suriye ve Mısır Ulusal Pakt'ın oluşmasında önemli roller oynamışlardı. Bundan dolayı Ulusal Pakt bölgesel ve uluslararası güçlerin uzlaşması niteliğindedi.³⁷

Lübnan'ın bölgedeki diğer Arap ülkeleri ile kıyaslandığında farklı bir şekilde analiz edilmesini gerekli kılan nokta Ulusal Pakt ile ortaya konulan “Ortaklıkçı Demokrasi” (*Consociational Democracy*) modelidir. Fransız manda yönetiminin uygulamayı tercih ettiği bu model ülkedeki dini cemaatler ve etnik gruplar arasında siyasi paylaşımı temel almıştır. Ülkenin günümüze kadar siyasal iskeletinin oluşmasında ve anayasalarının hazırlanmasında temel referans noktasını oluşturmuştur. Ortaklıkçı Demokrasi modeli ile Lübnan'da önemli kararların alınmasında tek bir dini, etnik ya da siyasal grubun söz sahibi olması önlenmek istenilerek, Lübnan'daki bütün paydaşlar arasında uzlaşma ile kararların belirlenmesi ilkesel olarak kabul edilmiş, Lübnan devlet yönetimindeki kademeler, dinsel cemaatler arasında paylaştırılmıştır. Ancak Dini ve etnik gruplar arasında işleyen bir ortak karar alma süreci ve uzlaşmayı hedefleyen Ulusal Pakt ile arzu edilen tek ve homojen bir ulusal kimlik oluşturmaktan ziyade, dini ve etnik gruplar arasında uyumu sağlamaktı. Fakat mevcut dini, mezhepsel

³⁵ Shanahan, *The Shi'a of Lebanon*, 34; Cobban, *The Making Of Modern Lebanon*, 139–40.

³⁶ Latif Abul-Husn, *The Lebanese Conflict: Looking Inward* (Boulder: Lynne Rienner Publishers, 1998), 73–129.

³⁷ Traboulsi, *A History of Modern Lebanon*, 108.

ve etnik aidiyetlerin karmaşıklığı nedeniyle planlanan hedefin başarılı olması mümkün gözükmemiş ve nitekim gruplar pek çok konuda politik olarak ayrıışmışlardır.³⁸

Dini toplulukların hükümette Lübnan nüfusunda yer alan oransal payına göre temsil edilmesi kabul edilmiştir. Bu noktada parlamentodaki sandalye sayısı 1932 yılında yapılan nüfus sayımına göre Müslümanlar ve Hristiyanlar arasında 6 ya 5 oranına göre paylaştırılmıştır. Bu durum ortak bir Lübnan kimliğinin doğmasını engellemiş, politik bağılıkların mezhepsel aidiyetlere göre şekillenmesine yol açmıştır. Ulusal Pakt'ta sistemde en fazla temsilci bulunduran grup Marunî Hristiyanlar olmuş, Marunî Cumhurbaşkanı politika, finans, yargı, güvenlik ve dış politika gibi birçok alanda gücü elinde bulundurmuştur.³⁹

Diğer taraftan Fransız Manda Yönetimi tarafından 1926'da dinsel grup statüsü verilmiştir. Böylece Şiiler dinsel bir grup olarak tanınarak kendi mahkemelerini oluşturma hakkına sahip olmuşlardır. Bu bağlamda her ne kadar Ulusal Pakt'ta Marunî ve Sünni bir yapı inşa edilse de Şiiler kendilerini üçüncü büyük grup olarak kabul ettirmeyi başaracaklardır. Böylece resmi devlet aygıtının önemli bir paydaşı haline gelmişlerdir.⁴⁰ Ulusal Pakt ile resmi statü kazanmalarına rağmen Şiiler geleneksel feodal yapıyı devam ettirmeleri ve temel ekonomik geçimlerinin tarıma dayalı olmasının yanında Lübnan'da refahtan ve kamu hizmetlerinden sağlıklı bir şekilde yararlanamamaları Lübnan içerisinde diğer unsurlara göre geri planda kalmalarına neden olmuştur. Bu durum Lübnan devletine karşı tepkilerini yükseltmelerini beraberinde getirmiştir.

2.8 Lübnan'daki Şiileri Sosyo-Ekonomik ve Politik Dönüşümü

Şiilerin Lübnan'da sosyo-ekonomik durumları 1950'li yılların başına kadar neredeyse durağan bir pozisyondaydı. Lübnan'da Şii nüfusun %10'dan daha azı kentlerde

³⁸ Tom Najem, *Lebanon: The Politics of a Penetrated Society* (Routledge, 2012), 102.

³⁹ Bassel Salloukh, "Security Politics, State-Society Relations, and Democracy in Lebanon" (Lebanese American University, 2009), 7.

⁴⁰ Kamal Salibi, *A House of Many Mansions: The History of Lebanon Reconsidered* (Berkeley: University of California Press, 1990), 186; Erdem, "Lübnan'da Şii Siyasi Hareketin Evrimi: EMEL'den Hizbullah'a", 32.

yaşarken nüfusun geri kalan kısmının kırsalda yaşadığı bir durum söz konusu olmuştur. Bununla birlikte yine 1950'lerin başında Beyrut'ta yaşayan Şiiilerin oranının %5'ten daha azdı. Hakeza bu tarihlerde Şiiilerin yaklaşık %30 oranında bir okuryazar kesime sahipti.⁴¹

Lübnanlı Şiiilerin 1950'li yıllardan itibaren politik, dini, sosyolojik bir dönüşümden geçerek aktivizm kazandıkları ve Lübnan politik arenasında daha fazla görünür hale gelmeye başladıkları dikkat çekmektedir. Şiiilerin bu dönemden itibaren başlangıçta en fazla etkilendikleri hareketler Nasır'ın Ortadoğu'da yaymış olduğu Arap milliyetçiliği ve Filistin bağımsızlık hareketi gibi politik hareket ve organizasyonlardı. Aynı zamanda Şiiiler Lübnan'daki diğer toplumlar arasında ekonomik ve siyasi örgütlülük açısından en zayıf konumda yer almaktaydı. Güney Lübnan'daki Şiiilerin kötü durumları onları Lübnan'ın ekonomik olarak daha refah bölgesi olan Beyrut'a büyük kitleler halinde göçmelerine neden olmuştur. Cebel-i 'Âmil ve Bekâ vadisinden Beyrut'un içlerine doğru artan göç, Şiiilerin politik etkinliklerinin artmasında önemli bir etkiye sahiptir. Çünkü Şiiiler Beyrut'a göç etmeleri ile birlikte burada farklı tandanstan politik ve sosyal hareketlerle karşılaşarak bu hareketlere katılmışlardır. Özellikle Şii topluluk içerisinde sol hareketlere ve Filistin bağımsızlık hareketlerine yönelik olarak ciddi bir yöneliş olduğu dikkat çekmektedir. Sisteme muhalif ve İsrail karşıtı bu hareketlere yönelik Şiiilerin katılımındaki eğilimin fazla olması her şeyden evvel, Şiiilerin Lübnan toplumunun en yoksul ve fakir topluluğu oluşturmalarının etkisinin yanında, İsrail'in Lübnan için yaratmış olduğu tehdit bulunmaktadır. Bir başka neden, Şii topluluk içerisinde topluluğun isteklerini kanalize edecek Lübnan sisteminde etkin bir politik, sosyal hareketin ya da partinin çıkmamış olması ile ilgilidir.⁴²

Bununla birlikte, Filistin'den İsrail baskısı nedeniyle kaçanların Güney Lübnan'daki varlıklarının Şiiiler açısından bir takım tehdit algılamalarını beraberinde getirdiği görülmektedir. FKÖ'nün 1964 yılında kurulması ile birlikte İsrail'in Güney Lübnan üzerindeki baskısı artmaya başlamıştır. Bu durumun Güney Lübnan'da bulunan

⁴¹ Erdem, "Lübnan'da Şii Siyasi Hareketin Evrimi: EMEL'den Hizbullah'a", 37; Salim Nasr, "Roots of the Shi'i Movement", Merip Reports (Middle East Research and Information Project, 1985), 10.

⁴² Rami Siklawi, "The Dynamics of Palestinian Political Endurance in Lebanon", *The Middle East Journal* 64, sayı 4 (2010): 599-600.

Şiiilerin Lübnan'ın başka şehirlerine göçünü artırdığı görülmektedir. Çünkü FKÖ'nün askeri varlığı ve İsrail ile zaman zaman yaşadığı çatışmalar, bölgedeki Şiiilerin can ve mal kaybına neden olmaktadır.⁴³ İsrail ile yaşanan çatışmalı süreç neticesinde Lübnan'a gelen Filistinlilerin bölgede tarımla geçinen Şiiilerin işlerini kaybetmelerine yol açmıştır. Filistinlilerin düşük ücretlerle çalışmaya razı olmaları neticesinde Şii işçilerin rekabet şansları kalmamıştır. Bu durum Şiiilerin fakirleşmesine ve yaşadıkları bölgelerden uzaklaşarak Beyrut gibi kentlerde yeni umut arayışlarına sevk etmiştir.⁴⁴

Şiiilerin kitlesel olarak Lübnan'ın büyük şehirlerine ve yurt dışına göç etmelerindeki diğer önemli neden, ikinci dünya savaşından sonra özellikle modernleşen ve kapitalistleşen Lübnan'ın, Şii köylü üzerindeki kötü tesirleridir. Bu süreç, köylünün fakirleşmesine ve mülkünden olması ile sonuçlanmıştır. Kapitalistleşme sürecinde Lübnan'ın periferisindeki bölgeler fakirleşirken Beyrut gibi şehirlerin gittikçe ticaretin ve zenginliğin merkezi haline gelmesi ile birlikte Şiiilerin dikkatleri Beyrut şehrinin üzerine kaymıştır. Beyrut'a yaşanan düzensiz göçler neticesinde binlerce Şii'nin oldukça kötü altyapıya sahip bölgelerde yaşamak zorunda olduğu sefalet kuşakları (*Belt Misery*) meydana gelmiştir. 1980'li yıllara gelindiğinde Şiiilerin %70'e yakınının büyük şehirlerde yaşadığı yeni bir sosyo-ekonomik gerçeklikle karşı karşıya kalınmıştır.⁴⁵ Bu durum Şiiilerin siyasal olarak da daha talepkar bir tutuma neden olmalarında etkili olmuştur.

Göçün diğer önemli sonucu yurt dışına giden Şiiilerin gittikleri ülkelerdeki sol ve liberal fikirleri, geri döndüklerinde anavatanlarına taşıması olmuştur. Yurt dışından gelen göçmenlerin geçirdikleri bu ideolojik dönüşüm ile birlikte refah seviyelerinin yükselmesi de eklenince Zuama'ların ve din adamlarının gücü sarsılmıştır. Göçmenlerin yapmış olduğu ekonomik faaliyetler ile birlikte etkinliklerini artırarak yeni bir Şii burjuvazinin ortaya çıktığı görülmüştür. Şii burjuvazinin 1970'li yıllara kadar diğer toplumlardaki burjuvaziye göre daha az dikkat çeken sektörlerde güç kazanmaya başladıkları dikkat çekerken, daha sonraları bu ekonomik faaliyetlerin bankacılık ve ağır

⁴³ Cobban, *The Making Of Modern Lebanon*, 141; Alagha, *The Shifts in Hizbullah's Ideology*, 25.

⁴⁴ Siklawi, "The Dynamics of Palestinian Political Endurance in Lebanon", 599–601.

⁴⁵ Nasr, "Roots of the Shi'i Movement", 12; Rami Siklawi, "The Social and Political Identities of the Shi'i Community in Lebanon", *Arab Studies Quarterly* 36, sayı 4 (2014): 285; Erdem, "Lübnan'da Şii Siyasi Hareketin Evrimi: EMEL'den Hizbullah'a", 38.

sanayi gibi daha kompleks sektörlere kaymıştır. Yaşanan kapitalistleşme sürecinin en önemli sonucu Şii toplumunun var olan ve uzun yıllar boyunca hâkimiyetini sürdüren sınıfsal yapının dönüşümüne yol açmasıdır.⁴⁶

Şiilerin büyük kentlerde gittikçe artan nüfusu ile birlikte, bu şehirlerdeki doğum için sağlanan sağlık imkanlarının iyi olmasının da katkısıyla 1980 yılına gelindiğinde Lübnan nüfusunun %30'nu oluşturan bir sayıya ulaşmaları şaşırtıcı olmamıştır. Bu nüfus artışı, Marunî ve Sünnilerin egemenliğini sarsıcı sonuçlarının olması mukadderdi. Çünkü Şiiler her zamankinden daha fazla yönetim ve temsil mekanizmalarının içerisine dahil olma niyetindeydiler.⁴⁷ Şiilerin geçirmiş olduğu bu sosyo-ekonomik dönüşümü görüp var olan parçalanmışlığı giderecek bir lider ihtiyacı toplum içerisinde hissedilmekteydi. Bu noktada, İran'dan gelen genç bir din adamı olan Mûsâ Sadr'ın yapmış olduğu faaliyetler önem taşımıştır.

2.9 Sonuç

Çalışmanın bu bölümünde Hizbullah'ın doğmasına yol açacak tarihsel, siyasal ve sosyo-kültürel ortam incelenmeye çalışılmıştır. Geleneksel toprak sahiplerinin Şii toplum üzerindeki etkileri tartışılmıştır. Diğer taraftan Fransız Manda yönetiminin Lübnan'da kurulması ile birlikte Şiilerin mevcut yönetim içerisindeki konumu yanında Fransız Manda yönetiminin ortaya koyduğu Büyük Lübnan idealine bakışları analiz edilmiştir. Bunun yanında 1943 yılında imzalanan Ulusal Pakt'ın Şiilerin toplumsal ve siyasal statülerini nasıl etkilediği belirtilmiştir. Ayrıca, 1950'li yıllarda Lübnan'da yaşanan kapitalistleşme süreci ile birlikte Şiilerin bu durumdan nasıl etkilendikleri ve büyük kentlere göçlerin Şiiler üzerindeki etkileri analiz edilmiştir.

Yerel beylerin etkisi 1950'li yıllara kadar Şii toplumunda yaşanan değişimlerin bir sonucu olarak gitgide azalmaya başladığı görülmektedir. Bununla birlikte, yerel beylerin Şiiler üzerindeki var olan siyasal etkinliği Büyük Lübnan'ın kurulmasından

⁴⁶ Augustus R. Norton, *Amal and the Shi'a: Struggle for the Soul of Lebanon* (University of Texas Press, 1987), 23; Nasr, "Roots of the Shi'i Movement", 10–12; Erdem, "Lübnan'da Şii Siyasi Hareketin Evrimi: EMEL'den Hizbullah'a", 39.

⁴⁷ Erdem, "Lübnan'da Şii Siyasi Hareketin Evrimi: EMEL'den Hizbullah'a", 41.

sonra biçim değiştirse de devam etmiştir. Parlamentoda şiileri temsilen önemli pozisyonlarda etkinliklerini devam ettiren beylerin zayıflamasına neden olan gelişme iç savaş boyunca şiileri geçirmiş olduğu sosyo-politik dönüşümlerdir.

şii topluluğun 1950'li yıllardan itibaren artarak devam eden içsel ve dışsal göç hareketleri de yerel beylerin etkinliklerini zayıflatan diğer bir etkidir. Nitekim Beyrut'a, Körfez ve Afrika ülkelerine yaşanan göçlerin mevcut siyasi dengeyi değiştiren etkileri olmuştur. şiilerin kitlesel olarak Lübnan'ın büyük şehirlerine ve yurt dışına göç etmelerindeki en önemli neden ikinci dünya savaşından sonra özellikle modernleşen ve kapitalistleşen Lübnan'ın şii köylü üzerinde kötü tesirleridir. Bu süreç köylünün fakirleşmesine ve mülkünden olması ile sonuçlanmıştır. Kapitalistleşme sürecinde Lübnan'ın periferisindeki bölgeler fakirleşirken Beyrut gibi şehirleri gittikçe ticaretin ve zenginliğin merkezi haline gelmesi ile birlikte şiilerin dikkatleri Beyrut şehrinin üzerine kaymıştı. Bunun neticesinde yaşanan önemli göçler neticesinde binlerce şii'nin oldukça kötü altyapıya sahip bölgelerde yaşamak zorunda olduğu bir sefalet kuşakları (*Belt Misery*) meydana gelmiştir.

şiiler Beyrut'a göç etmeleri ile birlikte burada farklı tandanstan politik ve sosyal hareketlerle karşılaşarak bu hareketlere katılmışlardır. Özellikle şii topluluk içerisinde sol hareketlere ve Filistin bağımslık hareketlerine yönelik olarak ciddi bir yöneliş olduğu dikkat çekmektedir. Sisteme muhalif ve İsrail karşıtı bu hareketlere yönelik şiilerin katılımındaki eğilimin fazla olması her şeyden evvel şiilerin Lübnan toplumunun en yoksul ve fakir topluluğunu oluşturmasının etkisi ve İsrail'in Lübnan için yaratmış olduğu tehdit bulunmaktadır. Bir başka neden, şii topluluk içerisinde topluluğun isteklerini kanalize edecek Lübnan sisteminde etkin bir politik, sosyal hareketin, partinin ya da liderin çıkmamış olması ile ilgilidir. İşte tam böyle bir konjektürde Mûsâ Sadr'ın yapmış olduğu faaliyetler Lübnan'daki şiilerin üzerlerinden ölü toprağı atarak farklı bir yola girmelerine yardımcı olmuştur.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: HIZBULLAH'IN ORTAYA ÇIKIŞINA GİDEN SÜREÇ: EMEL HAREKETİ ve MÛSÂ SADR

3.1 Mûsâ Sadr'ın Önemi ve EMEL Hareketi

1928 yılında İran'ın Kum kentinde doğan Mûsâ Sadr'ın 1959'da Lübnan'a dönmesi ile birlikte Şiiilerin canlandığını ve politik bir entite olarak Lübnan sahnesinde yer almaya başladığını görmekteyiz. Her şeyden önce, 1960'lar Lübnan'ının politik doğası, Mûsâ Sadr ve EMEL Hareketinin ortaya çıkmasını sağlayacak bir atmosferi içerisinde barındırmaktaydı. Nitekim Sadr, Şii toplumunun Lübnan politik sisteminden dışlanmışlığını ve parçalı yapısının getirdiği sorunları doğru tespit ederek topluluğun yeknesak bir yapı haline getirecek adımları cesaretle atmıştır. Sadr'ın Şii topluluk için önemini bahsetmeden önce onun hayatına baktığımızda Sadr'ın ailesinin köken olarak Lübnan'a dayandığı bilinmektedir. Nitekim ailesinin Osmanlı paşası olan Ahmet Cezzar Paşa (1772-1799) tarafından Şiiilere yönelik olarak baskılarının artmasının ardından Lübnan'dan ayrılmak durumunda kalmıştır. Sadr, Tahran üniversitesinden hukuk eğitimi aldıktan sonra Şiiilik eğitim merkezi olan Kum'da fıkıh ve mantık dersleri almıştır. Daha sonra Necef'e dönem Sadr burada önemli din adamlarından Seyid Muhsin el-Hâkim ve Ebu el-Kâsım el-Hoyi'den usul ve fıkıh dersleri almıştır. Görüldüğü üzere hayatının belirli dönemlerinde Lübnan, Irak ve İran da bulunmuş bu ülkelerde önemli din adamlarından eğitim almış ve Şii toplumla sıkı ilişkiler geliştirmiştir.⁴⁸

Her ne kadar iyi bir dini eğitim almış olsa da Mûsâ Sadr'ın üniversite döneminde hukuk tahsili yapmasından ötürü sahip olduğu seküler eğitimi onu, bilinen Şii din adamlarından farklı bir noktaya ve söylem pratiğine sahip olmasına neden olmuştur. Klasik Şii din adamlarının tersine Lübnan'ın zorlayıcı koşullarının içerdiği açmazların farkındalığı nedeniyle kullandığı dengeleyici ve yumuşak üslubu onu, Şiiilerin kendi aralarında var olan kutupları dengelenmesine ve Lübnan'ın geniş toplum

⁴⁸ Siklawi, "The Dynamics of the AMAL Movement in Lebanon 1975-90", 5-6; Halawi, *A Lebanon Defied*, 124-26.

kesimlerinin sempatisini kazanmasına yardımcı olmuştur. Bu minvalde Hristiyanlara göre Sadr, diğer din adamlarından farklı bir noktadaydı ve Sünnilerin ülke içerisinde artan etkinliklerini dengeleyebilecek aktivizmi ve Şii topluluğun radikalleşmesine ket vurabilecek gücü, nedeniyle önemli bir otorite olarak görülüyordu.⁴⁹

Mûsâ Sadr, İran'dan Lübnan'a geldiğinde mücadelesini iki amaç etrafında yürüttüğü görülmektedir: Birincisi Lübnan devletini üzerinde lobi faaliyetleri ve başka sivil aktivitelerle baskı altında tutarak Lübnan Şiiilerinin politik sistemde daha âdil bir şekilde temsil edilmelerini sağlamak istemiştir. İkincisi, büyük toprak sahiplerinin etkinliklerini azaltacak faaliyetlerde bulunarak Lübnan Şiiileri üzerindeki etkinliklerini dizginlemek istemiştir. Nitekim Sadr'ın bu tutumuna en güçlü toprak beyi olan Kâmil el-Esad ile arasında çatışmaları beraberinde getirmiştir.⁵⁰

Sadr, Şiiilerin devletten bağımsız sivil organizasyonlar kurması gerektiğine inanmaktaydı. Şii Yüksek İslam Konseyi böyle bir düşüncenin eseridir. Mûsâ Sadr'ın Şiiilerin tek bir çatı altında toplanmasını ve sorunlarının çözülmesi hususundaki önemli bir adımı olan Yüksek Şii İslam Konseyinin 1967 yılında kurulmasına öncülük edecektir. Bu konseyin başkanlığını esrarengiz bir şekilde kaybolduğu yıl olan 1978⁵¹ yılına kadar sürdürmüştür. Konseyin kuruluş amacı, Lübnan'daki diğer dini cemaatlerde olduğu gibi Şii cemaatlerin de hususi işleriyle meşgul olacak resmi bir dini kurum ihdas etmektir. Konseyin görevi ise, Şii cemaatinin işlerinin tek çatı altında toplanması olmuştur.⁵² Bu noktada, Yüksek Şii İslam Konseyinin kurulması ve Mûsâ Sadr'ın başkan olması ile birlikte ilk defa, bu dönemde parlamento sözcülüğü yapan Kâmil el-Esad'ın Şiiiler üzerindeki siyasal gücüne denk sayılabilecek başka bir otoritenin doğmasına neden olmuştur. Bu durum, Yerel beylerin siyasal tekellerinin aşınmaya başlamasına neden olmuştur.⁵³

⁴⁹ Erdem, "Lübnan'da Şii Siyasi Hareketin Evrimi: EMEL'den Hizbullah'a", 44-47.

⁵⁰ Halawi, *A Lebanon Defied*, 147-48.

⁵¹ Mûsâ Sadr'ın Kaybolma süreci aşağıda detaylı bahsedilecektir.

⁵² Marius Deeb, "Shia movements in Lebanon: Their formation, ideology, social basis, and links with Iran and Syria", *Third World Quarterly* 10, sayı 2 (1988): 684; Qassam, *Hizbullah : Bir Hareketin Anlatılmamış Öyküsü*, 17.

⁵³ William W. Harris, *Faces of Lebanon: Sects, Wars, and Global Extensions* (Markus Wiener Publishers, 1997), 73.

Mûsâ Sadr, Şii İslam Yüksek Konseyinin açılışında yapmış olduğu konuşmada kurumun amaçladığı hususları yedi madde etrafında özetlemiştir. Nitekim bu maddelerin ileride kurulacak olan Hizbullah'ın ortaya koymuş olduğu program ve metinlerin omurgasını oluşturduğu görülecektir. Bu maddeler şöyledir:

(i) Şii topluluğun gündelik işlerin organize edilmesi ve Sosyo-ekonomik koşullarının iyileştirilmesi (ii) Bütüncül bir İslami dünya tasavvuruna ulaşmak için düşünce, uygulama ve cihat eksenli bir dini anlayışın oluşturulması (iii) Ayrım yapılmaksızın bütün Müslümanların birliği için gayret edilmesi (iv) Lübnan'daki bütün mezhep ve topluluklarla ulusal bütünlük temelinde işbirliğinin geliştirilmesi (v) Vatani ve ulusal görevleri yerine getirmek, Lübnan'ın özgürlüğünü bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü korumak (vi) Cehalet, yoksulluk, manevi yozlaşma, geri kalmışlıkla savaşmak (vii) Filistin direnişini desteklemek ve kardeş Arap ülkeleri ile birlikte Filistin'in zorla gasp edilmiş topraklarını geri almak.⁵⁴

Bu noktada, halkın diğer sorun ve meseleleriyle uğraşacak başka bir halk hareketinin kurulması şarttı. Nitekim Mûsâ Sadr bu duygularla siyasal ve sosyal bir hareket olarak "Mahrumlar hareketini" kurdu. Hareket, Lübnan'ın ekonomik olarak fakir bölgelerinde özellikle, Güney'de ve Bekâ' da kırsal kesimden yaşanan düzensiz göç sebebiyle Beyrut'un etrafında oluşan banliyölerdeki "mahrumiyetlerin" giderilmesini sağlamaya yönelik iddialı bir karaktere sahipti.⁵⁵ Hareketin saflarında hem dindarlar hem de toplumun diğer kesiminden insanlar yer almıştır. Nitekim sadece Müslümanları değil toplumun bütün kesimlerinden ezilenlerin ve sömürülenlerin mahrumiyetini gidermeyi kendisine misyon edinmişti. Fakat iç savaşın yaklaştığı dönemde mezhepler arasındaki gerginliklerin artması ile birlikte "Mahrumlar Hareketinin" mezhepler üstü karakterini kaybettiği ve Şii temelli bir topluluk haline geldiği görülmektedir.⁵⁶

⁵⁴ Alagha, *The Shifts in Hizbullah's Ideology*, 27.

⁵⁵ Qassam, *Hizbullah : Bir Hareketin Anlatılmamış Öyküsü*, 17.

⁵⁶ Cobban, *The Making Of Modern Lebanon*, 143-44; Alagha, *The Shifts in Hizbullah's Ideology*, 24.

3.2 EMEL Hareketi (*Efvac el-Mukaveme el-Lübniyye -Lübnan Direniş Tugayı*)

Mûsâ Sadr'ın Mahrumlar Hareketini kurarken arzuladığı sorunları diyalog ve barışçıl yollarla çözüme yönündeki azminin 1975 yılına kadar gittikçe sönümlendiği görülmektedir. Bu noktada, EMEL Hareketi kurulurken bir askeri militan örgüt olarak kurulması düşünülmemiş ve Mûsâ Sadr da kendisini bir askeri komutan olarak görmemişti. Fakat Lübnan siyasetinde gelişen sonraki koşullar bu iklimi değiştirmiştir. Nitekim Mahrumlar Hareketi'nin askeri bir karakter kazanması böyle bir gelişmenin sonucunda gerçekleşmiştir. İsrail işgaline karşı direniş örgütlemek için Mahrumlar Hareketi'nin siyasi kanadı olarak Lübnan Direniş Bölükleri (*EMEL*) teşkilatı 1974 yılında kurulmuştur. Sadr, meşhur olan sözü “İsrail salt kötülüktür” sloganı etrafında İnsanları İsrail'e karşı savaşarak vatani işgalden kurtarmaya çağırmıştır. EMEL teşkilatının kurulması ile amaçlanan Şiilerin Lübnan devleti nezdinde eşitsiz ve dezavantajlı durumlarını gidermek ve daha güvenli bir Güney Lübnan'ı tesis etmek olarak ifade edilmiştir. Nitekim Lübnan'da merkezi otoritenin güney sınırlarını İsrail işgaline karşı koruyamamış olduğundan dem vurularak EMEL'in amacının güney Lübnan'daki huzuru tesis etmek olduğu belirtilmiştir.⁵⁷

Lübnan'da devlet yönetiminde EMEL Hareketine yönelik eleştirilerin gelmesinin ardından bu eleştirilere cevap olarak Mûsâ Sadr: “bir ulusun güvenliğini korumanın sadece hükümetin görevi olmadığını eğer devlet, güvenliği sağlama görevinde zafiyet gösterirse insanların silahlarını ellerine alıp kendilerini savunmalarına karşı çıkmaması gerektiğini” ifade ederek EMEL Hareketinin böyle bir misyonu yerine getirmekte olduğunu belirtmiştir. Mûsâ Sadr yönetiminde EMEL Hareketi ile birlikte ilk defa Lübnan'daki Şiilerin mevcut sistemdeki eşitsiz statülerini düzeltmek adına silah kullanmaktan çekinmeyecek bir radikalleşme sürecine girerek protest bir topluluk haline

⁵⁷ Deeb, “Shia movements in Lebanon”, 685; Qassam, *Hizbullah : Bir Hareketin Anlatılmamış Öyküsü*, 17; Halawi, *A Lebanon Defied*, 217; Siklawi, “The Dynamics of the AMAL Movement in Lebanon 1975-90”, 7.

geldikleri görülmektedir. Bu noktada, Sadr'ın politik hedeflere ulaşma hususunda silahlı mücadeleyi önemli bir yol olarak görmeye başlamıştır.⁵⁸

EMEL Hareketinin Temmuz 1975'e kadar yer altında sessiz bir hareket olarak kaldığı görülmektedir. Hareketin askeri karakterinin şekillenmesinde militanların FKÖ'den aldıkları silahlı eğitimler önemli bir rol oynamıştır. EMEL Hareketi'ni gün yüzüne çıkaran ve onun Lübnan toplumu tarafından tanınmasına yol açan gelişme Lübnan'ın Baalbek bölgesindeki askeri eğitim kampındaki kazayla patlayan bomba sonucunda 40 militanın ölmesi ve 100 den fazla yaralanması olayı olmuştur. EMEL lideri Sadr, örgütün varlığını Temmuz 1975'te üzüntüyle kamuoyuna ilan etmiştir.⁵⁹

Mûsâ Sadr, EMEL gibi silahlı bir teşkilat kurmasına rağmen, mezhepsel bir yapıya dayalı olarak kurulan Lübnan sistemi içerisinde farklı mezhep ve dini gruplarla işbirliği arzusu sürdürmeye çalışmıştır. Fakat bu durum onun Lübnan politik sisteminin meşruiyetini kabul ettiği anlamına gelmemektedir. İç savaşa adım adım yaklaşan Lübnan'da Sadr'ın sahip olduğu çoğulculuğun alıcı bulması git gide zorlaşmaktaydı. İç savaşın çıktığı 1975'ten itibaren Bekâ vadisinde Şiiiler tarafından bazı Hristiyanlara karşı yapılmak istenen misilleme saldırılarını dizginleyerek iç savaş boyunca diyalog geliştirme ve iç savaşı sonlandırma çabasına girişmiştir. Bu noktada, iç savaş boyunca Sadr'ın çatışmaları durdurmak için Arap ülkeleri nezdinde önemli girişimleri olmuştur.⁶⁰

3.3 EMEL Hareketinin İdeolojisi

İlk olarak hareketin dini karakterini vurgulayan Allah inancı ve bu inanca göre yeryüzündeki insanların işlerini düzenleyen ilahi yasalara göre düzenlemesi hususu, aynı zamanda Hz. Muhammed, Hz. İsa ve Hz. Mûsâ gibi önemli peygamberlerle birlikte

⁵⁸ Amal Saad-Ghorayeb, "Factors Conducive to the Politicization of the Lebanese Shi'a and the Emergence of Hizbullah", *Journal of Islamic Studies* 14, sayı 3 (2003): 295-98

⁵⁹ Farid el Khazen, *The Breakdown of the State in Lebanon, 1967-1976* (Cambridge, Mass: Harvard University Press, 2000), 306; Kamal Suleiman Salibi, *Cross Roads to Civil War: Lebanon, 1958-1976* (Caravan Books, 1976), 119.

⁶⁰ Fouad Ajami, *The Vanished İmâm: Musa Al Sadr and the Shia of Lebanon* (Cornell University Press, 1987), 116; Alagha, *The Shifts in Hizbullah's Ideology*, 30-31; Judith Palmer Harik, *Hezbollah: The Changing Face of Terrorism* (London: I.B.Tauris, 2005), 22.

Şiiliğin önemli isimlerini ortaya koyduğu tarihsel örnekliklere ve dini düşünceye refere bir Şii dini ideoloji EMEL'in bildirgesinde yer almıştır.⁶¹

Siyasi ideolojine bakıldığında Lübnan'da politik sistemin özgür bir üyesi olarak bütün vatandaşların tam bir özgürlüğe sahip olması gerektiği ifade edilmiştir. Bu noktada, Lübnan'da tesis edilecek olan demokratik sistem içerisinde vatandaşların düşünce özgürlüğü, din özgürlüğü, örgütlenme özgürlüğü gibi temel insan haklarının bütün Lübnanlılara sağlanması gerekliliği vurgulanmıştır. Bununla birlikte, bildirgede koşullu ekonomik bağımsızlıktan bahsedilmektedir. Yani, bireylerin ekonomik özgürlükleri, topluluğun güvenliğinin göz önünde bulundurulması gereken durumlarda sınırlandırılabilir. Bildirgeye göre gerçek manada özgürlüğün tesisinin dünyada zalimlerin yapmış oldukları zulümlere karşı çıkılması Ortadoğu'daki tiranlıkla yönetilen rejimlerin kurdukları âdil olmayan düzenin karşısında durulması, yolsuzluğa ve haksızlıklara direnilmesi, mazlumların haklarının savunulması ile mümkün olacağı belirtilmiştir.⁶²

EMEL bildirgesinde belki de en dikkat çeken husus, Lübnan politik sisteminde Şiiilerin temsil tekeli elinde bulunduran feodal toprak sahiplerinin varlığına yönelik eleştirilerdir. Bu noktada, EMEL'in rolünün toprak sahiplerinin oynadığı politik rolün altını oyarak onların siyasi tekellerini ortadan kaldırmak üzerine inşa edildiği görülmektedir. Lübnan politik sisteminin doğasına hakim olan politik mezhepçi yapının varlığının düzeltilmesi gerektiği belirtilmiş, politik mezhepçilikten uzak durulması ve Lübnan ortak paydasında birleşmesi gerektiği savunulmuştur. Bu noktada, mezhepçi ve partizan fanatizmin her türlüşünün reddedilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Lübnan'ın bağımsızlığının ve toprak bütünlüğünün her şeyin üstünde tutulması gerekliliği vurgulanarak dışarıdan gelecek olan müdahalelere ve Lübnan'ı vesayet altında bırakacak dış ülkelerle yapılan angajmanlara karşı çıkılmaktadır. Bildirgede Lübnan'ın doğu ile batı arasında köprü olduğu İslam'ın ve Hristiyanlığın tüm renklerini içinde barındıran kültürel çeşitliliği vurgulanarak bu durumun bütün farklılıkları eritme potasında bir araya getiren Lübnan idealinden kaynaklandığı ifade edilmiştir. Herkesin parti ve kişilerin ötesinde ulusal birliği ve ulusal ortak çıkarları önceleyen paydada

⁶¹ Deeb, "Shia movements in Lebanon", 689–90.

⁶² Deeb, 690–92.

birleşmesi gerektiği dile getirilmiştir. Son olarak bildirgede EMEL'in anti-emperyalist ve anti-siyonist vurguları güçlü bir biçimde yer almaktadır. Arap ülkelerindeki emperyalist varlığın sonlanması gerektiği belirtilmiş, İsrail'in Filistin'e Lübnan topraklarına saldırısına karşı bütün Lübnanlıların karşı çıkması gerektiğinin altı çizilmiştir.⁶³

EMEL'in ideolojisinde yer alan pek çok unsurun bizim de daha sonraki bölümlerde ortaya koyacağımız üzere Hizbullah'ın yayınladığı bildirme ve metinlerdeki söylemlerle benzerlik taşıdığı dikkat çekmektedir. Bütün bu benzerliklere rağmen EMEL ile Hizbullah'ın siyasi ideolojisi arasındaki en temel fark, Lübnan politik sistemine yönelik bakışları ile ilgilidir. Hizbullah, Lübnan'daki mevcut sistemi ilk kurulduğu yıllarda bütünüyle reddederek mezhep temelli olmayan İslami bir devletin tesisini amaç edinmiştir. Fakat EMEL'in politik idealinde Lübnan politik sistemi ile uyumluluk öne çıkmaktadır. Bir başka deyişle, Hizbullah'ın ideolojisinde Şii Siyasal İslam düşüncesi ağır basarken EMEL'in ideolojinde bu durum daha hafif tonlardadır. EMEL'in bu yumuşak tonunda, Mûsâ Sadr etkisinin önemli bir yer tuttuğunu söylememiz gerekir. Çünkü Sadr, Şii hareket içerisinde farklı kutupları dengeleyen ve herkesin saygı duyduğu karizmatik bir kişilikti. Bu denge unsurunun kaybolması ile birlikte Şii hareket içerisinde pandoranın kutusu açılarak farklı bir süreç başlamıştır.

3.4 Mûsâ Sadr'ın Kaybolması

Mûsâ Sadr, Lübnan'daki iç savaşı ve İsrail'in Güney Lübnan'daki işgalini sona erdirmek için bölgedeki Arap ülkeleri nezdinde yapmış olduğu gezilerden biri olan Libya gezisinde, tam nedeninin günümüzde dahi net bir şekilde anlaşılamadığı esrarengiz bir şekilde ortadan kaybolması. Lübnanlı Şiiilerde şok etkisi yaratmıştı. Libya lideri Kaddâfî ile yapılan temaslar sonuçsuz kalmış, Kaddâfî kendisinin Sadr'ın akıbetine dair herhangi bir bilgisinin olmadığını belirtmiştir. Filistinli organizasyonlar üzerinde ciddi bir tesiri olan Kaddâfî rejimi bu organizasyonlara İsrail ile mücadelesinde silah ve para desteği sağlamaktaydı. Nitekim Sadr'ın yapmış olduğu

⁶³ Deeb, 690–92.

Libya gezisindeki amacı Kaddâfi'den bu nüfuzunu kullanarak Güney Lübnan'da İsrail ile savaşın sona erdirilmesini sağlamaktı.⁶⁴

Sadr'ın kaybolmasından sonra EMEL ile Filistinli gruplar arasında güvensizlik ortamını daha da artırmıştı. Nitekim 1978 ve 82'deki İsrail'in ağır saldırılarından dolayı zarar gören Şiiler bu durumdan FKÖ'yü sorumlu tutarken, yaşanan bu gelişmelere Libya'da Mûsâ Sadr'ın kaybolması da eklenince anlaşmazlıklar daha da artmıştır. Çünkü Şiiler Sadr'ın kaybolmasının arkasında Filistinli grupların açık destekçisi olan Kaddâfi rejiminin olduğuna inanmaktaydı.⁶⁵ Bununla birlikte, Mûsâ Sadr'ın ortadan kaybolması Lübnanlı Şiiler için ulusal kahramanlık hikâyeleri ile bezenmiş aynı zamanda Şiilerin kayıp İmam inancıyla zenginleştirilen ve şehitlik payesini de içeren destansı bir anlatıya da dönüştürülmüştür.⁶⁶ Diğer taraftan, Libya'da 2012 yılında yaşanan Arap Baharı sürecinden sonra yıkılan Kaddafi rejiminin yerine kurulan Libya hükümeti Musa Sadr'ın Kaddafi rejimi tarafından öldürüldüğünü doğrulamakla birlikte herhangi bir kanıt sunamamıştır.⁶⁷

3.5 Mûsâ Sadr Sonrası EMEL Hareketi ve Lübnanlı Şiilerin Irak'taki Kurulan Dava Partisi ile İlişkileri

Mûsâ Sadr'ın Libya gezisi esnasında esrarengiz bir şekilde kaybolmasının ardından EMEL içerisinde Sadr'ın karizmatik ve aktivist kişiliğini doldurabilecek bir liderin varlığı hususunda soru işaretleri vardı. Bu noktada, Sadr'ın kaybolmasından sonra iki yıl boyunca başkanlığı Hüseyin el-Hüseyin yürütmüştür. 1980'e gelindiğinde ise Nebih Berrî'nin başkanlığı devraldığı görülmektedir. EMEL'in lider bu değişiminden sonra farklı bir çizgiye kaymaya başladığı dikkat çekmektedir. Nitekim Nebih Berrî'nin Suriye ile kurmuş olduğu yakın ilişkiler onu Mûsâ Sadr ve Hüseyin el Hüseyin'den ayırmıştır. Bu durum, Esad rejiminin Suriye'de Şiilerin iç işlerine müdahil olmasını

⁶⁴ Norton, *Amal and the Shi'a*, 54.

⁶⁵ Siklawi, "The Dynamics of the AMAL Movement in Lebanon 1975-90", 10.

⁶⁶ Marius K. Deeb, "Lebanon: Prospects for National Reconciliation in the Mid-1980s", *Middle East Journal* 38, sayı 2 (1984): 268; Ahmad Hamzeh, *In the Path of Hizbullah*, (Syracuse, N.Y: Syracuse University Press, 2004), 22.

⁶⁷ "Şiilerin kayıp lideri: Musa Sadr", *Anadolu Ajansı*, erişim 18 Aralık 2018, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/-siilerin-kayip-lideri-musa-sadr/1243337>.

kolaylaştırmıştır. Her ne kadar Mûsâ Sadr'ın Suriye rejimi ile yakın ilişkileri sahip olduğu bilirse de Suriye ile ilişkilerinde Berrî'den daha bağımsız bir tutuma sahip olmuştur.⁶⁸

Diğer taraftan, 1958'den sonra Irak rejiminin Dava Partisini dağıtma kararıyla birlikte birçok Dava partisi üyesi Irak'ı terketmek durumunda kalmıştır. Irak Rejiminin bu kararından sonra Dava partisi üyelerinin bir kısmı Lübnan'a gelmiştir. Bu gruplar İran rejiminin teşvikleri ile EMEL içerisine katılarak ve EMEL Hareketinin daha radikal bir çizgiye kaymasında önemli bir etkiye sahip olmuştur.⁶⁹ Nitekim Hizbullah'ın kurulmasında önemli roller oynamışlardır.

3.6 Mustafa Çamran ve EMEL Hareketini Etkisi

Mûsâ Sadr'ın Lübnan'da yapmış olduğu faaliyetler Mustafa Çamran'ın dikkatini çekmişti. Çamran, Mısır'a giderek Cemal Abdunasır zamanında gerilla eğitimi almış ve burada "Kızıl Şiiiler" adı altında bir örgüt meydana getirmiştir. Örgüte üye sağlamak amacıyla Çamran, 1968 yılında ABD'da Müslüman öğrenciler birliğini kurdu. Bu derneğin üyeleri arasında Humeynî'nin dış işleri bakanlığını yapan İbrahim Yazdi (1979) de bulunmaktaydı. Daha sonra, Mûsâ Sadr'ın önemli çabalarıyla Lübnan'a gelen Çamran, Sur kentinde askeri eğitim faaliyetleri için gizli olarak kullanılan bir teknik okul açmıştır. Bu gelişmenin bir sonucu olarak EMEL Mustafa Çamran'ın ortaya koyduğu çabalarla birlikte kısa sürede askeri kapasitesini geliştirerek silahlı mücadele yeteneği güçlü olan bir örgüt haline dönüşecektir.⁷⁰

3.7 Filistin Meselesinin Lübnan'a Etkileri ve EMEL ve FKÖ Arasındaki İlişkiler

Filistin meselesinin 1960'ların sonlarına doğru Lübnan'ı etkileyen boyutları ortaya çıkmıştır. Bunun nedeni, Lübnan içerisindeki Filistinlilerin sadece Lübnan'ı değil bölgedeki diğer aktörleri etkileyen karaktere sahip olmasıdır. 1967'de yapılan Arap-

⁶⁸ Deeb, "Shia movements in Lebanon", 686.

⁶⁹ Shimon Shapira, "The Origins of Hizballah", *Jerusalem Quarterly* 6 (1988): 115–30.

⁷⁰ Yıldırım Boran, *Lübnan'daki İran Hizbullah* (Siyah Beyaz Yayınları, 2007), 167–68.

İsrail savaşlarının ortaya çıkardığı durum, Filistin sorunun askerileşmesini beraberinde getirmiştir. 1967 yılında altı gün savaşları sonrasında Lübnan'da artan FKÖ etkisi Lübnan devletinin bağımsızlığını tehdit etmekteydi. 1969 yılından itibaren Lübnan hükümeti ile FKÖ arasında tansiyonun gittikçe arttığı görülmektedir. Tansiyonun düşürülmesi için Mısır lideri Nasır devreye girerek. Lübnan ordusu komutanı Emile Bustâni ve FKÖ lideri Arafat arasında Kahire antlaşması imzalanmıştır. Antlaşmaya göre Lübnan devleti FKÖ'nün kamplardaki egemenliğini tanıdı ve Güney Lübnan'daki İsrail ile mücadele için var olan askeri varlığına karışılmamasına karar verilmiştir. Kahire antlaşmasının Filistinlilerin Lübnan'daki kamplarda silah bulundurabilmesi iznini vermesi ile birlikte bu durumun Lübnan'ın ulusal güvenliğine ve egemenliğine ciddi etkileri olmuştu. Fakat bu antlaşma FKÖ ile Lübnan ordusu arasındaki çatışmaları dizginlemeye yetmemiştir. Farklı dini ve etnik grupların katılması ile çatışmalar Lübnan iç savaşı da dahil olmak üzere 1987 yılına kadar devam etmiştir.⁷¹

FKÖ ile Müslümanlar arasındaki bütün iyi ilişkilere rağmen EMEL örgütü ile FKÖ arasında devam eden yakın ilişkilerin Güney Lübnan'da artan FKÖ etkisiyle gitgide bozulmaya başlamıştır. 1980'li yılların başına gelindiğinde EMEL ve FKÖ arasındaki ilişkilerde bir kırılma noktası yaşanmıştır. İsrail ve FKÖ arasında Güney Lübnan'da yaşanan çatışmaların şiddeti ile ortaya çıkan tahribat FKÖ'nün varlığını Şiiler açısından katlanılmaz bir boyuta taşımıştır. Lübnanlı Şiiler bölgede yaşanan çatışmalar nedeniyle can ve mal kaybına uğramıştır. Bu nedenle 1982'de Güney Lübnan'a yaptığı operasyon nedeniyle FKÖ'nün Güney Lübnan'daki varlığının hafiflemesi EMEL Hareketi'nin işine yaramıştır. Nitekim FKÖ'nün zayıflaması ile birlikte örgüt içerisinde EMEL Hareketine katılımlar artarak EMEL'in Güney Lübnan'daki varlığının daha da güçlendiği görülmektedir.⁷²

EMEL ve FKÖ arasındaki artan gerilimin başka nedenleri de bulunmaktaydı. EMEL Hareketi'nin İran Devriminin bir sonucu olarak İran'a yakınlaşması ile birlikte EMEL ile FKÖ arasındaki ilişkilerin daha da kötüleştiği görülmektedir. Böylesi bir sonucu ortaya çıkaran gelişme İran-İrak savaşının ortaya çıkması ile birlikte tarafların bir tercih yapma durumuyla karşı karşıya kalmasıdır. Çünkü FKÖ lideri Yaser Arafat'ın

⁷¹ Khazen, *The Breakdown of the State in Lebanon, 1967-1976*, 140-75.

⁷² Siklawi, "The Dynamics of the AMAL Movement in Lebanon 1975-90", 12-13.

Irak lideri Saddam Hüseyin ile yakın ilişkileri bulunmaktaydı. İran-İrak savaşının ortaya çıkması ile birlikte Lübnan'daki İran yanlısı Şii gruplarla Irak yanlısı FKÖ arasında gerginlikler giderek artmıştır. 1979-82 yılları arasında yaşanan çatışmalar neticesinde FKÖ içerisindeki Şiilerin Örgütü terk ettiği EMEL örgütüne katılımların arttığı görülmektedir.⁷³ FKÖ ve EMEL arasındaki ilk silahlı çatışmalar 1979 ve 80 yıllarında Beyrut'un kenar semtleri ve 16 Şii köyünde gerçekleşmiş 82 yılına kadar şiddetlenerek devam etmiştir. Güney Lübnan'ın hâkimiyeti üzerine olan bu çatışmalarda iki taraftan da birçok militan hayatını kaybetmiştir.⁷⁴

EMEL ile FKÖ arasında ilişkileri çatışma boyutuna getiren diğer olaylar zinciri 1984-5 yılında İsrail'in İşgal ettiği güney Lübnan'daki bölgelerden çekilmesi sonucunda başlamıştır. Nitekim 1984 yılı ile 1988 yılları arasında yaşanan çatışmaların (*War of the Camps*) ana amacı, FKÖ'nün Lübnan'daki etkinliğini dizginleyerek İsrail'in bölgeden çekilmesinden sonra Güney Lübnan'da tekrar etkinliğini artırmasını engellemektir. Bu noktada, Lübnan ordusunda bulunan bazı bileşenlerle işbirliği yapılarak Suriye'nin vermiş olduğu büyük desteklerle birlikte FKÖ unsurlarının bulunduğu kamplara yönelik operasyonlar düzenlenmiştir. 3000 EMEL militanı ve Lübnan ordusunun Hristiyan ve Şii bileşenlerinden oluşan bu askeri operasyonlarda, Sabra ve Şatilla gibi 1000'e yakın Filistinli militanı barındıran kamplar hedef alınmıştır. Bu çatışmalarda 3000'den fazla ölüme ve 7000'den fazla yaralıya neden olmuştur. Çatışmalar öncesinde Şiilerin dini liderlerinden olan Fadlallah, vermiş olduğu fetvayla, Lübnanlı Şiilerle Filistinliler arasında askeri bir çatışmanın olmasını engellemeye çalışmıştır. Fakat fetvanın Şiiler üzerinde etkisi sınırlı kalmıştır. 1985'te Şam'da imzalanan antlaşma ile kısa süreli olarak son bulsa da kamp savaşları Lübnan iç savaşının bir fazı olarak 1988 yılına kadar çeşitli yoğunluklarda devam etmiştir. 1985 yılında yapılan Şam antlaşmayla iki tarafta Filistin mülteci kamplarının güvenliği hususunda görüş birliğine varmıştır. Bu notada, EMEL ve Lübnan ordusu Filistin

⁷³ Rex Brynen, "PLO Policy in Lebanon: Legacies and Lessons", *Journal of Palestine Studies* 18, sayı 2 (1989): 57,

⁷⁴ Ferdinand Smit, *The Battle for South Lebanon: The Radicalization of Lebanon's Shi'ites, 1982-1985* (Bulaaq, 2000), 124; Cobban, *The Making Of Modern Lebanon*, 176; Norton, *Amal and the Shi'a*, 68.

kamplarında sadece hafif silahlar haricindeki askeri varlığını bölgeden çekmiştir. Artık Kampların güvenliğinden iç güvenlik kuvvetleri sorumlu olacaktı.⁷⁵

1984-88 yılları arasında yaşanan kamp savaşlarının sonucunda FKÖ Lübnan'daki kamplardaki etkinliğini kaybetmek durumunda kalmıştır. Bu savaşların Şiiler üzerindeki en önemli etkisi Şiiler arasındaki görüş ayrılıklarını ve çatışmaları artırmış olmasıdır. Nitekim çoğu EMEL mensubu, Müslümanlar arasında gerçekleşen bu savaşı tasvip etmemekteydi. Bundan dolayı, EMEL mensuplarının yaşanan çatışmalar neticesinde Hizbullah'a doğru kaydığı aynı zamanda EMEL ve Hizbullah arasında silahlı gerilimleri doğuracak yeni bir sürecin başladığı görülmektedir. Nitekim Hizbullah ve EMEL arasındaki anlaşmazlıklar 1988-90 yılları arasında sıcak çatışmaya dönüşerek, bu defa Şiilerin Güney Lübnan üzerinde kendi aralarında güç mücadelesine başlayacağı Hizbullah'ın bölgede etkinliğini artırması ile sonuçlanacak başka bir sürece girilmiştir.⁷⁶

3.8 EMEL İçerisinde Yaşanan Görüş Ayrılıkları ve Hizbullah'ın Ortaya Çıkışına Giden Süreç

İsrail'in 1982 işgalinin EMEL Hareketi'nin radikalleşmesinde önemli bir etkiye sahip olmuştur. EMEL içerisinde ılımlılar ile radikal unsurlar arasındaki anlaşmazlığın ortaya çıkmasına yol açan temel nokta: EMEL lideri Nebih Berrî'nin ılımlı politikalar sergileyerek Lübnan politik sistemi ile uyumlu bir siyaset yürütmeyi tercih etmesidir. Ayetullah Humeynî'nin devrimsel ideolojisinden etkilenen ve başını Seyyid Hüseyin Mûsâvî'nin çektiği diğer grup ise, Lübnan'daki mezhepsel temelli politik sistemi reddederek İran'daki gibi bir İslami devletin tesisini Lübnan'da gerçekleştirmek istemiştir. Radikal gruba göre Nebih Berrî'nin bu tutumu EMEL'in İslami ideolojisine uyuşmamaktaydı. Bu noktada, EMEL Hareketi içerisinden ayrılanlar Hizbullah örgütünü kurmuştur.⁷⁷ Bu gibi gelişmelerle birlikte EMEL Hareketi'nin kimlikel bir kriz içerisine girdiği görülmektedir. Nebih Berrî'nin başını çektiği grup daha çok

⁷⁵ Rex Brynen, *Sanctuary and Survival: The PLO in Lebanon* (Westview Press, 1990), 189; Siklawi, "The Dynamics of the AMAL Movement in Lebanon 1975-90", 17.

⁷⁶ Siklawi, "The Dynamics of the AMAL Movement in Lebanon 1975-90", 20.

⁷⁷ Alagha, *The Shifts in Hizbullah's Ideology*, 32; Shanahan, *The Shi'a of Lebanon*, 50.

Lübnanlı aidiyeti ve Arap köklere refere bir kimliği savunurken, diğer grup ise İran İslam devriminin ortaya koyduğu İslami kimliği savunmuştur.⁷⁸

Nebih Berrî ile Mûsâvî gruplarını yol ayrımına sürükleyen asıl gelişme ise Nebih Berrî'nin Lübnan Cumhurbaşkanı Elias Sarkis'in kurmuş olduğu Lübnan Ulusal Kurtuluş Komitesi'ne katılma kararı alması olmuştur. ABD'nin öncülüğünde oluşturulan bu komite 1983'te Lübnan ve İsrail tarafından faaliyete geçirilmiştir. Komite aldığı kararla İsrail askerlerinin Güney Lübnan'da devriye gezmelerine izin verirken, İsrail'in Güney Lübnan'daki vekâlet savaşçısı olan Güney Lübnan ordusunun güvenlik bölgesini kontrol etmesine kabul etmekteydi. Nebih Berrî'nin verdiği onay radikal İslamcılar tarafından affedilemez bir hataydı. İran ve Mûsâvi, batının çıkarlarına hizmet ettiği ve İsrail'in Lübnan'ı işgalini meşrulaştırdığı gerekçesiyle Nebih Berrî'den komiteye katılmamasını istemişlerdi. Fakat Berrî bu telkinleri yok sayarak Temmuz 1982'de Ulusal Kurtuluş Komitesine katıldığını deklere ederek EMEL'in bir Lübnan hareketi olduğunu bundan dolayı Lübnan'ın bütünlüğünü ve seküler karakterini içerisine alması gerektiğini ifade etmiş, İran'daki İslami rejimin Lübnan'a ihracının mümkün olmadığını belirtmiştir.⁷⁹

EMEL'in dördüncü kongresinde Nebih Berrî'yi devirip EMEL yönetimini ele geçirmek isteyen radikal gruplar kongrede başarılı olamayıp dışlanmaları neticesinde EMEL'den ayrılma noktasına gelmişlerdir. Bu noktadan itibaren İran'ın da teşvikleri ile Mûsâvî, Baalbek bölgesinde "İslami EMEL" olarak adlandırılan ve Hizbullah'ın içinden doğacağı yapıyı kurmuştur. Baalbek bölgesindeki İslami EMEL üyeleri İran'dan askeri eğitim desteği almış ve Hizbullah'ın askeri temellerini oluşturmuştur. Yaklaşık 1500 İran Devrim Muhafızları üyesi Bekâ vadisinde İslami EMEL üyelerine askeri eğitim vermiştir. Böylece İran'ın bölgede EMEL Hareketi ile ilişkileri bozulma eğilimine girerken Hizbullah'ı doğuracak olan askeri temelli bu örgütün kurulmasına giden süreçte önemli katkıları olmuştur.⁸⁰

⁷⁸ Siklawi, "The Dynamics of the AMAL Movement in Lebanon 1975-90", 14.

⁷⁹ O. Nir, *Nabih Berrî and Lebanese Politics* (Palgrave Macmillan US, 2011), 44.

⁸⁰ Jamal Sankari, *Fadlallah: The Making of a Radical Shi'ite Leader* (SAQI, 2005), 165.

3.9 EMEL-Hizbullah Geriliminin Sıcak Çatışmaya Dönüşmesi: 1988-90

Kamp savaşlarının EMEL üzerinde ortaya çıkarmış olduğu ağır maliyetlerin yanında, Müslümanlar arasında yaşanan çatışmalardan huzursuzluk duyan birçok Şii, EMEL'den ayrılp Hizbullah'a geçmeye başlamıştır. Bununla birlikte, Kamp savaşları boyunca EMEL'in ortaya koymuş olduğu Suriye'nin Lübnan'daki çıkarlarına hizmet eden tutumu devrimden sonra yönünü İran'a dönmüş olan Hizbullah yanlısı grupları rahatsız etmekteydi. Bu noktada, EMEL ve Hizbullah arasında yaşanan gerilimin İran ve Suriye arasındaki rekabeti yansıtan boyutları bulunmaktaydı. EMEL Hareketinin İran ile ilişkileri Hizbullah'ın ise Suriye ile ilişkileri gittikçe kötüleşmekteydi. Lübnan gibi küçük bir ülkenin sınırlı bir bölgesinde aynı coğrafyayı ve kaderi paylaşan bu iki örgütün güç mücadelesi gitgide kaçınılmaz bir hale gelmiştir. Nitekim 1988-90 yılları arasında yaşanan silahlı mücadelede her iki taraftan da 3000 kişi hayatını kaybetmiştir.⁸¹ Hizbullah, EMEL'in Güney Lübnan'da kontrol ettiği birçok bölgeyi ele geçirmeyi başarmış ve EMEL Hareketinin etkinliği azalma sürecine girerken Hizbullah'ın otoritesini bölgede büyük oranda tesis ettiği görülmektedir. EMEL ve Hizbullah arasındaki çatışmaların İran ve Suriye'nin 1990'da arabuluculuk yapması ile birlikte sona ermiştir.⁸²

Hizbullah ve EMEL arasındaki çatışmanın görünen nedeni ABD'li William R. Higgins'in EMEL kontrolündeki bölgeden Hizbullah militanları tarafından kaçırılması olarak gösterilse de iki grup arasındaki anlaşmazlıkların daha derin sorunlardan kaynaklandığını belirtmemiz gerekir. Hizbullah'ın genel sekreteri Subhi el-Tufeylî'ye göre iki grup arasında yaşanan çatışmaların belli başlı üç nedeni bulunmaktaydı; (i) Filistin sorununa bakış hususunda yaşanan anlaşmazlıklar: Hizbullah, Filistin soruna aktif olarak müdahale ederek Şii toplumunu bu yönde bilinçlendirme çalışmaları yapılmasını savunurken, bunun yanında İsrail ile aktif bir silahlı çatışma sürecini benimserken EMEL ise Filistin'in özgürlüğü hususunu ikincil plana atması ve İsrail'e karşı pasifist bir politikayı tercih etmesi; (ii) İsrail'e bakış: Hizbullah, İsrail ile

⁸¹ Graham E. Fuller ve Rend Rahim Francke, *Arab Shi'a: The Forgotten Muslims* (New York: Palgrave Macmillan, 2001), 217; Siklawi, "The Dynamics of the AMAL Movement in Lebanon 1975-90", 21.

⁸² Yitzhak Nakash, *Reaching for Power: The Shi'a in the Modern Arab World* (Princeton, N.J.; Woodstock: Princeton University Press, 2007), 122.

yapılacak herhangi bir anlaşmaya taraf olmanın Şii topluma yarar getirmeyeceğini ve İsrail'e karşı tek çözümün silahlı mücadele olduğunu savunurken EMEL ise İsrail ile diplomatik müzakerelerin ve anlaşmaların Lübnan'da barışın tesisi için yapılabileceğini savunmaktaydı; (iii) Şii Topluluğun Çıkarları: Hizbullah'a göre Şii topluluğun çıkarları Lübnan'daki mezhep temeline dayalı olan sistemin ortadan kaldırılmasının gerektirmekteydi. Fakat EMEL Hareketi Hizbullah'ın bu düşüncelerini görmezden gelerek sistemi meşrulaştıran ve içselleştiren adımlar atmaktan geri durmamaktaydı. Nitekim Tâif anlaşması gibi mezhep temeli üzerine inşa edilen anlaşmalara taraf olmayı sürdürmüştür.⁸³

3.10 Sonuç

Çalışmanın bu bölümünde İran'dan Lübnan'a döndükten sonra yaptığı faaliyetlerle Lübnan'daki Şiilerin canlanmasını sağlayan Mûsâ Sadr'ın önemi ortaya konmuştur. Mûsâ Sadr kurduğu ve Hizbullah'ın temelini teşkil eden EMEL Hareketinin kurulma süreci analiz edilmiştir. Diğer taraftan Mûsâ Sadr'ın Libya gezisinin ardından kaybolmasının EMEL içerisindeki dengelerin nasıl etkilendiği tartışılmıştır. Filistin meselesinin Lübnan'daki Şiilere etkileri yanında EMEL ve FKÖ arasındaki ilişkiler değerlendirilmiştir. Bununla birlikte EMEL içerisinde ortaya çıkan yol ayrımı analiz edilerek Hizbullah'ın ortaya çıkmasını doğuran çatışmalı süreç analiz edilmiştir.

Bu noktada, yerel beylerin otoritelerini sarsan ve Şiilerin ihtiyaç duyduğu birleştirici liderlik ve örgütlenme ihtiyacını karşılayan gelişme Mûsâ Sadr ve kurmuş olduğu EMEL Hareketi olmuştur. Mûsâ Sadr, İran'dan Lübnan'a geldiğinde mücadelesini iki amaç etrafında yürüttüğü görülmektedir. Birincisi, Lübnan devleti üzerinde lobi faaliyetleri ve başka sivil aktivitelerle baskı altında tutarak Lübnan Şiilerinin politik sistemde daha adil bir şekilde temsil edilmelerini sağlamak, İkincisi, Büyük toprak sahiplerinin etkinliklerini azaltacak faaliyetlerde bulunarak Lübnan Şiilerinin üzerindeki etkinliklerini dizginlemek istemiştir.

⁸³ Eitan Azani, *Hezbollah: The Story of the Party of God: From Revolution to Institutionalization* (New York: Palgrave Macmillan, 2009), 77.

Mûsâ Sadr'ın 1978 yılında esrarengiz bir biçimde ortadan kaybolması ile birlikte EMEL'in Lübnan içerisindeki politik yöneliminde farklılıkların ortaya çıktığı görülmektedir. Bunun nedeni incelendiğinde İran'da gerçekleşen devrimin Lübnan'a yansımalarının etkisi bulunmaktadır. İmam Humeyni'nin devrimsel ideolojisinden etkilenen EMEL içerisindeki grubun daha seküler ve Lübnan politik sistemi ile uyumlu bir politika izleyen grupla yaşadıkları anlaşmazlıkların bir sonucu olarak Hizbullah'ın kurulmasına giden sürecin taşları döşenmeye başlamıştır.

EMEL ve FKÖ arasında yaşanan anlaşmazlıkların varlığı bu dönemde önemlilik arz eden diğer bir konudur. Nitekim iki grup arasındaki anlaşmazlıklar fiili bir çatışmaya dönüşerek iki taraftan da ciddi kayıplar yaşanmıştır. Bu duruma ek olarak, 1982 yılında İsrail'in Lübnan'ı işgalinin hem Şiiler hem de Filistinliler için ağır bedeli olmuştur. Yaşanan bu çatışma süreçlerinin Şiilerin radikal bir çizgiye kaymasında önemli etkileri olmuştur. İsrail'in FKÖ'yü Lübnan içerisinde çıkarılması sonucunda yaşanan güç boşluğundan yararlanarak Güney Lübnan'daki etkinliğini artırmıştır. İsrail'in 1982 müdahalesinin Şiiler üzerindeki en önemli etkisi EMEL Hareketinin bölünmesine yol açması ve Hizbullah'ın ortaya çıkarak bu bölgede EMEL ile yaşadığı güç mücadelesidir. Güney Lübnan üzerindeki EMEL ve Hizbullah arasındaki güç mücadelesi silahlı bir çatışma sürecine girerek 1988-1990 yılları arasında iki taraftan da büyük kayıplar yaşanmıştır. İran ve Suriye'nin arabuluculuğunda taraflar çatışmayı sonlandırmış Hizbullah bu süreç sonucunda Lübnan sahnesinde etkisini artıran bir güç olarak sahneye çıkarken, EMEL'in Şiiler üzerindeki etkinliğini kaybetme sürecine girmiştir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: HİZBULLAH'IN KURULUŞU, TEŞKİLAT YAPISI ve İDEOLOJİSİ

4.1 Hizbullah'ın Kuruluşu

Joseph Alagha'ya göre Hizbullah kendi yayınlamış olduğu metinlerde kuruluşunu 1978 yılına kadar götürmektedir. Nitekim bu tarihten itibaren kurucuları olan Seyyid Hasan Nasrallah, Seyyid Abbâs el-Mûsâvî gibi Necef'ten Lübnan'a gelen önemli isimlerin Ba'albek ve Bekâ bölgesinde artan faaliyetleri Hizbullah'ı ortaya çıkaran kurucu faaliyetler olmuştur. Bununla birlikte, Hizbullah'ın kurulmasında önemli bir yeri olan İran'ın Şam büyükelçisi Ali Ekber Muhteşâmî'nin Hizbullah'ın çekirdek kadrosunu oluşturacak olan İmâd Muğniye, Hasan el- Mûsâvî, Abbâs el-Mûsâvî, Subhî el-Tufeylî ile yapmış olduğu düzenli toplantılar neticesinde Lübnan'da var olan güç boşluğundan yararlanarak İsrail'in işgaline karşı örgütlenecek olan silahlı bir direniş örgütünün kurulmasında önemli çabaları olmuştur.⁸⁴

Hizbullah'ı ortaya çıkaran en önemli iki gelişme İran'da yaşanan devrim ve İsrail'in Lübnan'ı işgalidir. Nitekim İran'da yaşanan devrim ile birlikte Lübnan'daki Şiiilerin büyük heyecan duydukları ve devrimin başarılı olması için çaba gösterdikleri bilinmektedir. EMEL içerisinde 500 kişilik bir askeri militan grubunun devrime destek olmak üzere hazırlandıkları bununla birlikte, İran Devrimini destekleme komiteleri kurularak devrimin başarıya ulaşması ve İslami devletin tesisi arzulanmıştır. (distant relations) Nâim Kâsım'a göre devrim öncesinde Müslüman din adamlarının önemli bir kısmının Necef'te tahsil görmelerinden dolayı halkı Necef'teki önemli din adamlarına (Mercî) tabi olmaya davet etmekteydi. Bu din adamlarının en önemlileri Ayetullah Huî (1899-1992) ve Muhammed Bakır es-Sadr (1935-1980) gibi önemli isimlerdi. Fakat İran'daki devrim ile birlikte İmam Humeynî'nin rehberliği önem kazanmaya başlayacak ve Lübnan'daki Şiiiler yönlerini İmam Humeynî'nin dini liderliğine çevirmişlerdir.⁸⁵

⁸⁴ Alagha, *The Shifts in Hizbullah's Ideology*, 33.

⁸⁵ Qassam, *Hizbullah : Bir Hareketin Anlatılmamış Öyküsü*, 21.

İran ise, Lübnan'daki Şiileri bölge ülkeleri arasında kendisi ile kültürel ve tarihsel ilişkilerden dolayı en yakın topluluk olarak görmekteydi. Bu noktada, 1982 yılında İsrail'in Lübnan'ı işgali ile birlikte İran, 1500 devrim muhafızı askerini göndererek Hizbullah'ı askeri ve mali yardımda bulunmuştur. Hizbullah'ın ortaya çıkmasında İran'ın önemli katkıları olmuştur. Ayetullah Humeynî'nin Hizbullah'ın kurulmasındaki teşvikleri önemlidir. Nitekim Ağustos 1982 yılında Hüseyin Fadlallah, Subhi el Tufeylî, Muhammed Yazbak, Hüseyin Kurânî, Afif el-Nabulsî gibi önemli din adamlarını Tahran'da bir konferansta toplayarak onlardan Lübnan'a döndüklerinde Lübnan Şiilerini İsrail işgaline karşı örgütlemeleri ve toplumdaki cihad şuurunu harekete geçirmelerini istemiştir.⁸⁶

1982 yılında İsrail'in işgali ile birlikte pek çok Şii ilk başta İsrail'in yapmış olduğu müdahaleyi gönülsüz de olsa memnuniyetle karşılamıştı. Çünkü İsrail'in müdahalesi ile birlikte FKÖ'nün Güney Lübnan üzerindeki hakimiyetinin azalmasıyla sonuçlanacak olan geçici bir müdahale olarak görülmekteydi. Fakat İsrail'in müdahalesinin geçici bir niteliğe sahip olmayıp kalıcı olduğu anlaşılınca bu durum Şiilerin radikalleşmesini beraberinde getirmiştir. İsrail'in işgalinin süreklilik kazanması hususu önceden İsrail'de başbakanlık yapmış olan Ehud Barak ve Yitzak Rabin tarafından da büyük bir hata olarak kabul edilmiştir. Çünkü işgalin kalıcılığı fanatizm ve şiddete yol açarak Hizbullah'ın ortaya çıkacağı ortamı yaratmıştır.⁸⁷ Bununla birlikte, İsrail'in 1982 müdahalesinin EMEL içindeki hizipleşmeyi daha da artıran bir rolü olmuştur. Nitekim EMEL lideri Nebih Berrî'ye, İsrail'in işgaline karşı silahlı mücadele edilmesi talebinde bulunan radikal grupların istekleri Berrî tarafından reddedilmiştir. Bu durum, Örgüt içerisinde İsrail'e karşı mücadele yanlısı grubun kızmasına ve Hizbullah'ın ortaya çıkaran sürecin fitilinin ateşlenmesine neden olmuştur.⁸⁸

İsrail'in işgaline karşı güçlü bir şekilde mücadele edebilecek bir askeri yapının eksikliği Şiiler tarafından hissedilmekteydi. Nitekim Hizbullah'ın genel sekreter

⁸⁶ Hamzeh, *In the Path of Hizbullah*, 24; Saad Ghorayeb, *Hizbullah: Politics and Religion* (London: Pluto Press, 2001), 14.

⁸⁷ Norton, *Amal and the Shi'a*, 84–85; Norton, *Hezbollah*, 473.

⁸⁸ Mona Alami, "Hezbollah's Military Involvement in Syria and its Wider Regional Role" (Riyad: King Faisal Center for Research and Islamic Studies, 2017), 10.

yardımcısı Nâim Kâsım'a (1954-...) göre İsrail'in Lübnan'ı işgal etmesi ile birlikte İsrail'e karşı yürütülen askeri operasyonlar güç ve stratejiden uzak, profesyonel olamayan askeri girişimlerdi.⁸⁹ Bundan dolayı, İslami gruplar bir araya gelerek daha etkili bir örgütün oluşturulması hususunda görüş birliğine vararak içlerinden 9 kişiyi temsilci ilan etmişlerdi. Bu dokuz kişi tarafından, üzerinde ittifak edilen ve "Dokuzlar Belgesi" olarak bilinen metin İmam Humeynî'nin onayına sunulmuştur. İmam Humeynî'nin onayı ile birlikte gruplar önceki var olan teşkilatlarını lağvederek Hizbullah çatısı altında örgütlenmişlerdir. Bu noktadan itibaren Kâsım'a göre Hizbullah çatısı altında İran ve Suriye'nin de önemli yardımları ile birlikte İsrail'e karşı direniş göstermesi için birçok kişi askeri eğitime alınmış, daha etkili bir direniş hareketinin oluşmasının temelleri atılmıştır.⁹⁰ Hizbullah'ın kuruluş amacını İsrail'in Lübnan'daki işgal etmiş olduğu bölgelerden çekilmesini sağlamak, nihayi kertede ise İsrail devletini ortadan kaldırmak olarak açıklanmıştır.

Hizbullah'ın kuruluşu her ne kadar 1982 yılı olarak gösterilse de örgütün bu tarihte kurulduğuna yönelik olarak net bir tarih bulunmamaktadır. Nitekim Ahmet Kasir' in Güney Lübnan'da Batılı güçlerinin karargahına yapmış olduğu ve 76 askerin ölmesi ile sonuçlanan bombalı intihar eylemi Hizbullah'ın ilk askeri eylemi olarak görülmektedir. Fakat Hizbullah'ın bu eylemi üstlenmeyerek bütün dikkatleri üzerine çekmek istemediği görülmektedir.⁹¹ Örgütün Şiiilerdeki "takiyye" geleneğinin bir sonucu olarak faaliyetlerini 1985 yılında kamuoyuna açıklayacağı Açık Mektup'a kadar yeraltında sürdürmüştür.

4.2 Ayetullâh Fadlallâh'ın Ruhani Liderliği

Hizbullah'ın kuruluşunda Ayetullâh Fadlallah'ın önemli bir rolü bulunmaktadır. Her ne kadar Hizbullah üyesi olmadığını ve partiler üstü konumunu vurgulasa da Fadlallah'ın ortaya koymuş olduğu dini söylem Hizbullah'ın kurucuları olan birçok önemli figürü

⁸⁹ Qassam, *Hizbullah : Bir Hareketin Anlatılmamış Öyküsü*, 22–23.

⁹⁰ Qassam, *Hizbullah : Bir Hareketin Anlatılmamış Öyküsü*, 22–23; Ghorayeb, *Hizbullah*, 10–13.

⁹¹ Alagha, *The Shifts in Hizbullah's Ideology*, 35.

etkilemekteydi.⁹² 1958 yılında Irak'ta gerçekleşen Ba'as darbesi ile birlikte Dava partisi üyesi ve Necef'teki eğitimli ulemanın birçoğu Lübnan, İran ve Körfez ülkelerine göç etmek zorunda kalmışlardı. Bunlardan bazıları Lübnan'a gelerek Dava partisini kurmuşlardır. Lübnan'daki Dava partisinin ruhani lideri ise Hüseyin Fadlallah olarak görülmüştür. Fadlallah, Neceften Lübnan'a geldikten sonra kendisini eğitim ve sosyal faaliyetlerle meşgul ederek fakir Şii göçmenlerin sorunları ile yakından ilgilenmiştir. Fakat Fadlallah'ın etkinliğini azaltan gelişme Mûsâ Sadr'ın faaliyetleri olmuştur. Nitekim birçok Dava partisi üyesinin EMEL ile işbirliği yaparak Mûsâ Sadr'ın karizmatik liderliği etrafından toplandıkları görülmektedir. Mûsâ Sadr'ın ortadan kaybolması ile birlikte Fadlallah'ın etkinliği yeniden artacaktır. Bununla birlikte, Dava partisi üyelerinin dini ideolojisindeki farklılıklar ve anlaşmazlıklar nedeniyle EMEL ile ayrışmaları kaçınılmaz hale gelmekteydi. Nitekim İsrail ile mücadele ve Filistin davasına tutum ile ilgili olarak EMEL ve Dava hareketi üyeleri arasındaki anlaşmazlıklar giderek su yüzüne çıkmıştır. Bu noktada, birçok Dava hareketi üyesinin Hizbullah'a dahil olduğu ve Dava hareketinin dağılma sürecine girdiği görülmüştür.⁹³

EMEL'deki ayrışmayı doğuracak ve Hizbullah'ı ortaya çıkaracak görüş ayrılığının temelleri Mûsâ Sadr ile Fadlallah arasındaki anlaşmazlığa dayandığını söylemek yanlış olmaz. Bu noktada, Mûsâ Sadr ve Fadlallah arasındaki dini ideolojileri bakımından en önemli fark: Sadr'ın kendisini ve EMEL Hareketi'ni Lübnan kimliğine uyumluluk üzerine konumlandırmasıyken, bu durumun aksine Fadlallah'ın Şiiliğin Necef kökenlerine bağlı olarak ulus üstü karakterine vurgu yapan, aynı zamanda Lübnan'da İslami bir devletin tesis edilmesini savunan, dünyadaki Müslümanlar arasında İslam birliğinin tesisini önceleyen dini ve siyasi ideolojiye sahip olmuştur. Nitekim Fadlallah'ın Lübnan sistemi ile uyum gibi bir kaygısı bulunmamaktaydı. Bununla birlikte, Mûsâ Sadr, daha çok barışçıl ve diyalog yanlısı bir tona sahipken Fadlallah'ın İslam düşmanlarına karşı silahlı güç kullanmaya cevaz veren düşünceleri, Sadr'ın Hristiyanlarla kurmak istediği diyaloga karşıtlık oluşturmaktaydı. Bu noktada, EMEL Hareketi'nden ayrılarak kurulan Hizbullah'ın daha radikal bir pozisyona sahip

⁹² Aygül Moran, "Hüseyin Fadlallah'ın Ardından Hizbullah ve Lübnan Şiileri", *21. Yüzyıl Dergisi*, sayı 20 (2010): 64; Alagha, *The Shifts in Hizbullah's Ideology*, 36.

⁹³ Shapira, "The Origins of Hizbullah", 116–19; Hamzeh, *In the Path of Hizbullah*, 22–23.

olmasında Fadlallah'ın dini liderliği ve Dava hareketinin radikal çizgisi gözden kaçırılmamalıdır. Çünkü Hizbullah'ın ilk dönemlerinde Lübnan politik sistemine olan karışıklığında Fadlallah'ın önemli bir etkiye sahip olmuştur.⁹⁴

Reformist görüşleri ile tanınan Fadlallah'ın Humeynî döneminde İran ile ilişkileri iyi olmuştur. İmam Humeynî'nin ölümünün ardından İran yönetimi ile ilişkileri bozulmuş, Fadlallah'ın Ayetullah Ali Hamaney'in Merciliği hususunda eleştirel tutum takınarak tartışma konusu yapmıştır. Bununla birlikte, Fadlallah'ın İran hususundaki en büyük endişesi İran'ın Lübnanlı Şiiler üzerinde gittikçe artan hegemonyasıdır. İran'ın artan bu etkisini dizginlemek maksadıyla 1995 yılından itibaren kendisinin Lübnan'daki Şiilerin mercisi olarak ilan etmiştir. Fadlallah'ın bu tutumu Hamaney'in taklit merciliğine sonuna kadar bağlı olan Hizbullah ile arasının açılmasına yol açsa da Hizbullah'ın daha yumuşak bir tutum takınarak Fadlallah'a karşı saygısını korumayı sürdürdüğü görülmektedir.⁹⁵ Humeynî ile birlikte Hizbullah'ın ideolojik köklerinin oluşmasında önemli etkiye sahip olan Fadlallah, İran'ın Şiiler üzerinde artan hakimiyetinden rahatsızlığı bilinmekle birlikte, İran'ın Şii aktivizm üzerine oturan iç ve dış politikada yaptığı faaliyetlerden rahatsızlığı bulunmamaktaydı. Nitekim İran'daki gibi İslami bir devletin Lübnan'da tesisi, İran Devriminin ve Humeynî'nin ortaya koyduğu siyasi ve dini ideoloji benimsenmesi gibi birçok konuda İran ile uyumlu görüşlere sahip olmuştur.

Din ve politikanın katı bir şekilde ayrılarak birbirinden bağımsız bir tutum içinde incelenmesine Humeynî ve Hamaney gibi karşı çıkan Fadlallah, içerisinde modernite eleştirisini, Batı ve emperyal düzene karşı durmayı ihtiva eden bir uluslararası ilişkiler perspektifine sahip olmuştur. Nitekim Fadlallah, diğer radikal Lübnanlı ve İranlı Şii din adamlarının yolunu takip ederek Hz. Hüseyin'in Kerbela'da şehit edilmesinin ortaya çıkardığı zulme direniş ekseninde Şiilerin Lübnan'daki mezhepçi sisteme ve eşitsizliğin, sömürünün hakim olduğu uluslararası sisteme karşı mücadelelerini İmam Mehdi'nin zuhruna kadar sürdürmelerini istemiş, böylece İmam

⁹⁴ Hamzeh, *In the Path of Hizbullah*, 22–23; Aygül Moran, “Hüseyin Fadlallah'ın Ardından Hizbullah ve Lübnan Şiileri”, *21. Yüzyıl Dergisi*, sayı 20 (2010): 64–65.

⁹⁵ Roschanack Shaery-Eisenlohr, “Imagining Shi'ite Iran: Transnationalism and Religious Authenticity in the Muslim World”, *Iranian Studies* 40, sayı 1 (2007): 22–23.

Humeynî gibi Şiiilerin “takiyye” yerine aktif bir mücadele içerisinde bulunmalarını savunmuştur.⁹⁶

4.3 Hizbullah’ın İdeolojisi

4.3.1 Hizbullah’ın Dini Açından İdeolojisi

Şii İslam inancını oluşturan temel esasları olan İmama (İmamlık Öğretisi), Velâyet-i Fakih teorisi, cihat, takiye ve tabia’dır Hizbullah’ın dini ideolojisinde de önemli yer tutmaktadır.⁹⁷

4.3.1.1 İmâmet Öğretisi

On iki imam inancında Sünnilerden farklı olarak İslam’ın şartlarına; Humus (beşte bir vergi), cihat ve iyiliği emredip, kötülükten yasaklamak (*el-emr bi el ma’rub ve el-nahi an el-münkar*) dahil edilmektedir. Bununla birlikte, ‘on iki imam’ inancında İslam’ın şartlarına yanında Tevhid (ilahi birlik), Nübüvve (peygamberlik), İmamlık, adalet ve diriliş de Şii İslam inancın önemli esasları olarak yer almaktadır.⁹⁸

Şii İslam inancının en temel öğretisi imamet öğretisidir. Bu öğreti İmamlığın temel niteliklerini belirler. İmamlık öğretisinde üç temel ilke bulunmaktadır.

(i) Apostalik ardıllık olarak adlandırılan peygamber soyundan gelenlerin biri birlerinin yerine geçebileceği inancıdır. Bu inanca göre İmamlık öğretisinde daha sonraki gelecek olan imamı belirleme sadece vahiy (*nas*) yoluyla mümkün olabilir. Yani, imamların ancak peygamberlerin soyundan gelmesi ve birbirlerinin yerine geçebilmesi şart koşulmuştur. Her imam kendisinden sonra gelecek olan imamın kim olduğunu bildiği kabul edilir. (ii) Peygamberlerin ve İmamların yanılmazlığı ve kusursuzluğudur. (iii) İmamlığın ebedi ve sürekli bir niteliğe sahip olduğu kabul edilir. İmamet öğretisi insanoğluna hizmet etmesi için imamın sürekli bir varlığa sahip olmasını şart

⁹⁶ Sami Emile Baroudi, “İslamîst Perspectives on International Relations: The Discourse of Sayyid Muhammad Hussein Fadlallah (1935–2010)”, *Middle Eastern Studies* 49, sayı 1 (2013): 110–15.

⁹⁷ Alagha, *The Shifts in Hizbullah’s Ideology*, 69.

⁹⁸ Alagha, 70.

koşmuştur. Bununla birlikte her Şii'nin yaşayan imamı tanınması ve ona tabi olması gibi bir dini yükümlülüğe sahip olduğu kabul edilir.⁹⁹ Bu bağlamda İmamet anlayışının temelinde Hz Ali ve kendinden sonra gelen soyunun yönetime Allah tarafından getirildiği düşüncesi yatmaktadır. Bu düşüncenin bir sonucu olarak İmamlar peygamberler gibi günahsız ve masum addedilirler. Tarihsel akış içerisinde imâmet anlayışının uygulanmasında yaşanan sorunlardan sonra İmamlar silsilesinde sınırlamaya gidilmiş on iki imamdan sonra dini otoriteyi temsil görevinin Ayetullah ünvanına sahip din adamları eliyle yürütülmesi kabul edilmiştir.¹⁰⁰

Her ne kadar dini otoriteyi temsil görevi Ayetullah'lara verilmekle birlikte Şii İmâmet öğretisinin en temel taşlarından bir tanesi Hz Peygamber'den sonra Müslümanların dünyevi ve dini olarak yönetecek imamdan yoksun olamayacakları düşüncesidir. Bu düşünceden hareketle Şii inancına göre on ikinci İmam Hasan Askerî'nin oğlu Muhammed'in ölmediğinin fakat gizlendiği inancı kabul edilmiştir. Bu noktada kayıp imamın yokluğunda onun görevlerini yerine getirebilecek ve içtihat verebilecek yeterlilikte olan bir müçtehidin imamın vekili olarak görevlendirilmesi kabul edilmiştir. Şii inancına göre imamın vekili olan bu kimse imamın yetkilerine sahip olduğundan mutlak otorite olarak görülmekte ona karşı çıkmak imama karşı çıkmakla eş tutulmaktadır. Günümüzde İran'da siyasi ve dini otoriteyi temsil eden din adamları Ayetullahlar olarak görülmekte ve İmamların vekili olarak kabul edilmektedir. Bu vekiller aynı zamanda Şii inancında önemli bir makamı ihtiva eden "Mercî-i Taklid" statüsündedir. Yani düşünce ve eylemleri taklit edilmesi gereken en üstün dini ve ruhani merci konumundadır.¹⁰¹

4.3.1.2 Takiyye

Takiyye bir kişinin kendi düşüncesini ve inanç sistemini dini nedenlerden ötürü saklaması ya da açığa vurmamasıdır. Buna göre, Şiiler zafer kazanma ihtimallerinin olmadığı durumlarda ve büyük tehlikelerle yüz yüze geldiklerinde takiyye yaparak

⁹⁹ Alagha, 70–73.

¹⁰⁰ Selim Özarlan, "Şia'nın Dini Otorite Anlayışı ve Günümüze Yansımaları", *Kelam Araştırmaları* 3, sayı 1 (2005): 41–43.

¹⁰¹ Özarlan, 56–57.

kendilerini korumuşlardır. Takiyye yüzyıllar boyunca Şiilerin siyasetten uzaklaşmalarına yol açmıştır.¹⁰² Bununla birlikte tarihsel süreç içerisinde Şii din adamları Sünni topluluklar içerisinde asimile olma tehlikesine karşı bu düşüncüyü diri tutmak istemiştir. Bu inancın ilk defa Müslümanlar arasında Haricîler tarafından gündeme getirilmiş daha sonra Şiilerin ekseriyeti tarafından bir inanç temeline dönüştürülmüştür. Şiilik İslamın ilk dönemlerinden beri iktidar emelleri taşıyan muhalif kesimi oluşturduğu için sürekli takip ve baskı içerisinde yaşamıştır. Bu karamsarlık ve korku ortamı kitlelerin büyük ölçüde yer altına inmesini beraberinde getirmiştir. Bu durum uzun zaman içerisinde Takiyye'yi Şii inancının temel bir bileşeni haline getirecektir.¹⁰³

İmam Humeynî, takiyye uygulamasını şeriatın temel ilkelerinden görmeyi reddederek sadece yararlı bir gereklilik olarak görmüştür. Ona göre Şiilerin temel uygulamalarından biri olarak görülen bu uygulama insanların tehlike altında hissettikleri durumlarda kendilerini korumaları için yalan söylemeyi ve şeriata aykırı davranmayı meşrulaştıracağı için şeriatın temel ilkesi olarak görülemez. Yine, Humeynî'ye göre Şiilerin yüzyıllar boyunca devlet kurumlarında temsil edilmelerinde görülen adaletsizliklerin ve siyasal yaşamda kendilerine yer bulamamalarındaki en önemli nedenin bu uygulamadan kaynaklandığını ifade etmektedir. Onun tercihi, takiyye yerine tâ'bi'a uygulamasıdır. Bundan dolayı Humeynî, Şii ulemadan adaletsiz siyasal düzenlerle berber çalışmaktan kaçınmalarını ve onlara karşı mücadele edip haksızlığa karşı seslerini yükseltmelerini istemiştir.¹⁰⁴

Hizbullah'ın Takiyye'ye bakışını genel sekreter Hasan Nasrallah'ın ortaya koymuş olduğu görüşlerinden hareketle bakıldığında; bu uygulama Şiiler'in belirli baskı dönemlerinde uygulanması gerekli olan bir eylemdir. Bundan dolayı Hizbullah ayakta kalmak için özellikle ilk kuruluş yıllarından 1984 yılına kadar yer altında örgütlenerek takiyye geleneğini sürdürmüştür. Nasrallah'a göre takiyye'nin önemli diğer bir yararı,

¹⁰² Alagha, *The Shifts in Hizbullah's Ideology*, 75.

¹⁰³ Cemil Hakyemez, "Şii Takiyye İnancının Teşekkülü", *Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3, sayı 6 (2004): 131–33.

¹⁰⁴ Alagha, *The Shifts in Hizbullah's Ideology*, 88–89.

Müslümanlar arasındaki fitneyi ve hizipleşmeyi engellemek bakımından kimi durumlarda yararlı oluşudur.¹⁰⁵

4.3.1.3 Tâ'bi'a (Seferberlik)

Şiiликte tâ'bi'a diğer İslam mezheplerindeki uygulamalarda olduğu gibi savaşçı bir seferberliği esas alır. Bu noktada, Hz. Hüseyin'in Emeviler'e karşı ortaya koymuş olduğu mücadele şekli esas alınarak Allah'ın kurallarının ve İslami düzenin tesis edilmesi için iktidarı ele geçirme gayesi güdüldü. Tâ'bi'a, Şiileri adaletsiz hükümdarlara karşı eyleme sevk etme gücü verir. Bu noktada, Şiilerin yüzyıllar boyunca güçlü Sünni iktidarlar altında yaşadıklarından dolayı tâ'bi'a yerine takiyye geleneğini devam ettirmişlerdir. Tâ'bi'a geleneğinin Safevi hükümdarlığı ile tekrar önem kazandığı fakat 20. Yüzyılın başına kadar tekrar önemini kaybettiği görülmektedir. Özellikle, 20. yüzyılda tâ'bi'a geleneğini canlandıran olaylar İran'daki Anayasa Devrimi (1906), Tütün Devrimi (1890-92) ve daha da önemlisi İmam Humeynî'nin yönetiminde başlayacak olan İran Devrim Hareketi olmuştur.¹⁰⁶

Hizbullah için tâ'bi'a önemlilik arz etmektedir. Nitekim örgüt, Kerbela olayına refere olarak insanları etrafında toplayarak ortaya çıkan sorunlara karşı gerçekleştirdiği eylemlere katılmaya davet eder. Hizbullah'ın Şiilerin yüzyıllar boyunca uyguladıkları takiyye geleneğinin tersine İmam Humeynî ile canlılık kazanan tâ'bi'a (seferberlik) geleneğine daha fazla önem vermiştir. Bu noktada, Hizbullah için tâ'bi'a adil ve istikrarlı bir yönetimi kurmak için ulemanın ya da din adamlarının öncülüğünde yönetimin ele geçirilmesini ardından İslami düzenin tesis edilmesi ve Allah'ın kurallarına aykırı hareket eden yönetimlere karşı geliştirilen eylemselliği ifade eder. Hizbullah'ın kuruluş yıllarından iç savaş sonrası partileşme sürecine kadar Lübnan sisteminin mezhepçi ve adil olamayan yapısına ortadan kaldırılması ve İslami bir devletin kurulması için ortaya konulacak eylemlerde Hizbullah'ın tâ'bi'a'ya bakışı etkili olacaktır. Fakat Hizbullah'ın başlatacağı diyalog süreci ile birlikte görüşlerinden tamamen vazgeçtiğine dair bir beyanda bulunulmasa da yumuşamaya gidildiği

¹⁰⁵ Alagha, 97.

¹⁰⁶ Alagha, 77-80.

görülmektedir. Ayrıca, seferberlik stratejisi ile sadece İslami olmayan yönetimlere karşı mücadele geliştirilmez aynı zamanda müslümanların çürümesine yol açan Batının yol açtığı kültürel işgale, ahlaki yozlaşmaya, metaryalizm ve tüketim toplumunun ortaya çıkardığı modern sorunlara karşı da müslümanların tepkiselliğinin artırılması amaçlanmıştır.¹⁰⁷

4.3.1.4 Velâyet-i Fakih

Velâyet-i Fakih din hukukçusunun yönetimini esas alır. Yüzyıllar boyunca birçok din adamı katkıda bulunmuştur. Teorinin kurucularından en önemlisi el-Karakî'dir. (1465-1533) Bu din adamının önemi ulemanın imam Mehdi'nin yardımcı (Naib) olduğunu belirten bir içtihat geliştirmesidir. Kayıp imamın yokluğunda dini yetkinin müçtehitlerde olduğu savunmuştur. Bu noktada, tarihsel süreç içerisinde en önemli soru kayıp imamın yetkilerine sahip olan ulemanın onun sadece dini yetkisine mi sahip olduğu yoksa dini yetkilerinin yanında siyasi yetkilerinin de sahip olup olmayacağı tartışmasıdır. Bu husus Şii din adamları arasında ihtilafı beraberinde getirmiştir.¹⁰⁸

Geleneksel Şii teolojisinde çoğulcu bir dini otorite anlayışı varken bunun yanında din adamlarının yanılmazlığı ile ilgili olarak kesin bir iddia bulunmamaktaydı. Diğer bir deyişle Şiiler kendi özgür iradeleri ile müçtehitlerini seçerler ve buna göre dini hayatlarını şekillendirirlerdi. Bununla birlikte, Şii teolojide din adamlarının aynı zamanda politik bir otorite olarak görülmesi müçtehitler tarafından üzerinde görüş birliği sağlanmayan bir konuydu.¹⁰⁹ Sürgün hayatı yaşadığı Necefte Humeynî tarafından ortaya atılan Velâyet-i Fakih Teorisi 1979'da İran'da gerçekleşen devrimin ardından yeni İran rejiminin temel dayanak noktasını oluşturmuştur. Humeynî, *Velâyet-i Fakih* kavramını kendisinin geliştirdiğini ifade etse de bu kavramın tarihsel boyutları Şii literatüründe oldukça tartışmalıdır.¹¹⁰ Fakat İmam Humeynî'nin *Velâyet-i Fakih* teorisine katkısına bakıldığında kendisinden önceki din adamlarının belirttiklerinin

¹⁰⁷ Alagha, 98.

¹⁰⁸ Alagha, 80–82.

¹⁰⁹ Hamzeh, *In the Path of Hizbullah*, 31.

¹¹⁰ İsmail Safa Üstün, "Velâyet-i fakih", *TDV İslam Ansiklopedisi*, 19, erişim 23 Aralık 2018, <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/ayrmetin.php?idno=430019>.

aksine fakihin sadece dini konular hakkında değil siyasi alanda da söz sahibi olduğunu vurgulamıştır. Aynı zamanda Humeynî'nin ortaya koyduğu teoride fakihin bütün dini bilgilerde en yetkili kişi olmasının yanı sıra siyasi anlamda da en üst mercîdir. Humeynî, ortaya koymuş olduğu bu kuram ile birlikte İmam Mehdî'nin dünyaya zuhurundan önce ve Kayıp İmam'ın yokluğunda Şiilerin adaletli bir yönetimi kurabileceklerini ve bu görevi Şii din adamlarının yüklenmeleri gerektiğini belirtmiştir. Nitekim Humeynî'nin *Velâyet-i Fakih* teorisine yapmış olduğu en önemli katkı bu teoriyi siyasi yönetim sistemine dönüştürmedeki başarısıdır.¹¹¹ Kendisinden önceki Şii din adamlarından ayrılarak ortaya koyduğu siyasal sistemde saltanata yer vermemiştir. Çünkü Humeynî fakihin velâyetinin devlet başkanlığını da kapsadığını savunmaktadır.¹¹²

Hizbullah'ın dini ideolojisinde *Velâyet-i Fakih* önemli bir yer tutmaktadır. Bu noktada İmam Humeynî ve İmam Hamaney'in Rehber İmam'lığı kabul edilmiştir. Nitekim Seyyid el-Mûsâvi Hizbullah'ın Lübnan'da bir İslam devletinin kurulması için Humeynî'nin *Velâyet-i Fakih* teorisinin yol gösterici olduğunu belirtmektedir.¹¹³ Nasrallah'a göre savaş ve barış kararının verilmesi dahil birçok konuda Hizbullah, rehber İmam'ın velayetini kabul etmektedir.¹¹⁴ Ona göre *Velâyet-i Fakih* Hizbullah'ın sinir sistemidir. Çünkü, önemli kararlar Fakih'e danışılarak uygulanır. Partinin politik ve dini fonksiyonlarının sağlıklı çalışabilmesi için karşılıklı olarak yakın etkileşimin olmasının gerekliliğini ifade ederek bu durumun gerçekleşmemesi durumunda parti işlemez hale gelecektir.¹¹⁵ Hizbullah'ın genel sekreter yardımcı Nâim Kâsım *Velâyet-i Fakih* düşüncesinde bir ayırım yapar. Kâsım'a göre özel alanda yapılan ibadetler ve günlük meselelerde başka bir merciye danışılabilir. Politik konular ancak ve ancak Humeynî'ye danışılabilir. Bu noktada siyasi konulardan Hizbullah'ın devrim rehberine kesin bağılılığı bulunmaktadır.¹¹⁶

¹¹¹ Alagha, *The Shifts in Hizbullah's Ideology*, 89–90.

¹¹² Üstün, "Velâyet-i fakih", 20.

¹¹³ Alagha, *The Shifts in Hizbullah's Ideology*, 98–101.

¹¹⁴ Hamzeh, *In the Path of Hizbullah*, 33.

¹¹⁵ Hamzeh, 36.

¹¹⁶ Qassam, *Hizbullah : Bir Hareketin Anlatılmamış Öyküsü*, 63–65.

4.3.1.5 Cihat

Şiiler, cihat anlayışlarını Kuran ve hadislerle gerekçelendirmişlerdir. Şiilerin cihat anlayışlarında genel olarak "büyük cihat" ve "küçük cihat" olmak üzere iki tür cihad bulunmaktadır. Küçük cihat daha çok kafirlere, zalimlere, saldırganlara yönelik yapılan bir cihatken, büyük cihat kişinin kendi nefsi ile verdiği "ruhani" ve "doğa-üstü" bir cihattır. Bununla birlikte, küçük cihat kendi içinde "savunma" ve "saldırı" cihadı olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.¹¹⁷ Savunma cihadı, askeri cihat ve askeri olmayan cihat olmak üzere ikiye ayrılır. Askeri cihat, çoğunlukla İslam'ı dış tehditlere karşı savunmak için çarpışmayı ve şehâdeti içerir. Askeri cihat daha çok elle yapılan bir cihat türüken askeri olmayan cihat ise daha çok kalp ve dille yapılan bir cihattır. Eğer el ile cihat yapılamıyorsa dil ile buna da güç yetirilemiyorsa kalp ile cihat yapılması beklenir.¹¹⁸

Hizbullah'ın dini ideolojisinde cihat İmam Humeynî'nin görüşlerinden etkilenmektedir. İmam Humeynî'ye göre cihat, nefsin ve servetin feda edilmesini gerektirir. Nitekim Humeynî Müslümanların kafirlere ve zorbalara karşı kendilerini savunmasının şart olduğunu vurgular. Bu noktada Hizbullah'ın politikasında cihat kararını ancak fakih verebilir. Fakih'in almış olduğu cihat kararı bağlayıcıdır ve kayıtsız ve şartsız itaat edilir.¹¹⁹ Hizbullah'ın cihat yorumunda Humeynî'nin büyük cihat düşüncesi önemli bir yer tutmaktadır. İmam Humeynî'ye göre bir kişi küçük cihada başlamadan önce büyük cihat yapmalıdır. Yani nefsi ile hesaplaşarak ve kendisini eğiterek ruhsal bir olgunluğa ulaştıktan sonra küçük cihat yapılmalıdır. Bundan ötürü Hizbullah, taraftarlarını ruhsal gelişimlerini hedefleyen bir eğitim sürecine alarak onların küçük cihada hazır olmalarını sağlamaya çalışmaktadır.¹²⁰

Hizbullah'ın şehadet anlayışı da İmam Humeynî'den etkilenmiştir. İmam Humeynî için cihat ve şehâdet arasında önemli bir bağ vardır. Ona göre cihadın ortaya çıkardığı Müslümanlar açısından iki kazanç bulunur. Biri nefsin ya da kişinin şehâdeti ve diğeri Müslümanların zaferidir. Böylece, Hizbullah kendisine bağlı taraftarlarından

¹¹⁷ Alagha, *The Shifts in Hizbullah's Ideology*, 83–86.

¹¹⁸ Alagha, 85–87.

¹¹⁹ Alagha, 102–3.

¹²⁰ Alagha, 103–4.

çocuklarını Şehâdet anlayışına bağlı olarak yetiştirmelerini bekler. Şehâdet anlayışının asıl gayesi insanların asıl mutluluğu ve saadeti yaşayacaklarına inanılan öte dünya anlayışına olan inançtır.¹²¹

Şehâdet ile intihar arasındaki farkı, Şii din adamları tarafında açıklanmaya çalışılmıştır. Fadlallah'a göre: klasik savaş yöntemleri ile bir düşmanı yenmenin mümkün olmadığı durumlarda intihar saldırısı şehâdetin bir parçasıdır. Bununla birlikte her şehâdet eyleminin dini bir gerekçesi olması gerektiği ifade edilmekte aksi takdirde bunun intihar eylemi olacağı belirtilmektedir. Hizbullah için şehâdet kavramı İsrail ile mücadelesinde önemli yer tutmaktadır. Çünkü İsrail gibi kendisinden kat ve kat güçlü bir ordu ile mücadelesinde klasik savaş yöntemleri ile yenilemeyecek bir orduyu yenecek tek yol olarak görülmüştür. Bu noktada, hem Fadlallah hem de Humeynî İsrail'e karşı yürütülen şehâdeti Hz Hüseyin'in Kerbela'da şehit edilmesi ile bir tutmuşlardır.¹²²

1983-85 yılları arasında ABD, Fransa ve İsrail askeri hedeflerine yapılan intihar saldırıları ile birlikte yüzlerce askerin ölümü neticesinde bölgedeki güçler, politikalarını yeniden gözden geçirme zorunluluğu hissetmiştir. Hizbullah'ın temsilcileri yapılan saldırıların kendileri ile ilişkili olmadığını ifade etseler de saldırılardan duydukları memnuniyetin oldukça yüksek olması bile bu saldırılarla ilgili olarak kendilerinin ilişkilendirilmesine neden olmuştur. İntihar saldırılarının ortaya çıkardığı başarı ve bölgedeki askeri güçlerin politikalarını değiştirici gücü, Hizbullah taraftarları üzerinde önemli bir tesir bırakmıştır. Nitekim dini heyecan ve ruhun Müslümanlara sağladığı gücün büyük güçlere karşı Müslümanların var olan maddi zayıflığını gideren bir güç çarpanı olduğu düşünülmüştür. Böylece Hizbullah bağlıları kendilerini, kalpleri rahat bir biçimde feda etmelerini sağlayacak moral bir üstünlük kazanmıştır.¹²³

Değişen siyasi koşullardan ötürü, intihar saldırısı eylemleri (şehâdet) 1985 yılından itibaren terk edilmeye başlanmıştır. Fadlallah yaşanan bu değişikliği

¹²¹ Alagha, 105–7; Qassam, *Hizbullah : Bir Hareketin Anlatılmamış Öyküsü*, 43–48.

¹²² Qassam, *Hizbullah: Bir Hareketin Anlatılmamış Öyküsü*, 49–53; Alagha, *The Shifts in Hizbullah's Ideology*, 111.

¹²³ Martin Kramer, "Hizbullah'ın Moral Mantığı", erişim 12 Mayıs 2018, <http://martinkramer.org/sandbox/reader/archives/hizbullahin-moral-mantigi/>.

doğrulayarak yapılacak intihar saldırılarının ancak ve ancak kayda değer bir askeri ve siyasal değişiklikler meydana getirebilecek sonuçları doğuruyorsa uygulanabileceğini ifade etmiştir. Yani, Fadlallah'a göre intihar saldırısı başarılı bir siyasi ve askeri neticeyi öngörüyorsa gerçekleştirilebilirdi.¹²⁴

4.4.2 Hizbullah'ın Siyasi Açından İdeolojisi

Hizbullah'ın siyasi açıdan ideolojisini yedi konu etrafında özetleyebiliriz; Hizbullah'ın ezenler ve ezilenlere karşı duruşu, İslami yönetim ve hükümet perspektifi, Lübnan'daki Hristiyanlarla ilişkileri, İslam birliğine bakışı, demokrasi düşüncesi, Batıya, anti-emperyalizme ve İsrail ile askeri mücadelesi ve anti-siyonizm düşüncesidir.

4.4.2.1 Ezenler ve Ezilenler

Hizbullah 1985 yılında yayınlamış olduğu Açık Mektup'ta bütün dünyadaki ezilen ve sömürülenlere seslenmiştir. İmam Humeynî'nin devrimsel ideolojisinde önemli bir yer tutan bu kavramlar Hizbullah'ın da siyasi açıdan ideolojisinde önemli bir ağırlığa sahip olmuştur. Nitekim Hizbullah'ın günümüze kadar yayınlamış olduğu bütün metinlerde bu kavramsallaştırmaların kullanılmış olduğu dikkat çekmektedir. Nitekim bu metinlerde Hizbullah'ın dostlarının renkleri, dinleri ve ırkları ayırt edilmeksizin ezilen bütün halklar olduğu ifade edilmiştir. Hizbullah'ın ana amacı ezilenlerin uğradıkları adaletsizliklere karşı mücadele etmektir. Bununla birlikte, Hizbullah'ın ortaya koymuş olduğu Müstezaf (ezilen) terimi sosyalistlerin kullanmış oldukları ploreteryaya gibi kavramlardan daha geniş kapsamlı kullanılarak, Müslüman veya Hristiyan olması ayırt edilmeksizin hakları gasp edilmiş, adaletsizliğe uğramış, fakirleştirilmiş, onuru ve haysiyeti ayaklar altına alınmış geniş bir kitleyi kapsamaktaydı.¹²⁵ Bu noktada, Humeynî ise din adamlarının kendilerini otoritenin etkisinden soyutlayarak bağımsız tutum sergilemelerini ve özellikle ceberrut devlete karşı ezilen kitlelerin yanında yer alarak baskıya ve zulme karşı mücadele etmelerini istemiştir.¹²⁶

¹²⁴Martin Kramer, "Hizbullah'ın Moral Mantığı".

¹²⁵ Deeb, "Shia movements in Lebanon", 694; Alagha, *The Shifts in Hizbullah's Ideology*, 115-19.

¹²⁶ Deeb, "Shia movements in Lebanon", 696.

4.4.2.2 İslami Yönetim ve Hükümet Perspektifi

Hizbullah tarafından yayımlanan Açık Mektup'ta amacının İran'daki kurulan rejim benzeri bir İslami devleti kurmak olduğu ifade edilmiştir. Bu noktada Hizbullah'ın politik ideolojisinde Lübnan politik sisteminin eleştirisi yapılarak çok mezhepli ve Marunî Hristiyanların egemenliğindeki siyasal yapıya katılmayacakları vurgulanmaktaydı. İslami devletin özgürlük, adalet ve güvenliği sağlayabilecek tek sistem olduğunu iddia edilerek kolonyalist ve emperyalist saldırılara karşı da bu sistem Müslümanları koruyabilecek tek çözümdü.¹²⁷

Nâim Kâsım'a göre Hizbullah'ın İslami devleti zorla Lübnan'daki bütün halka kabul ettirmeyeceğini, Lübnan halkının kahir ekseriyeti isterse İslam devletinin kurulabileceğini belirtmiştir. İslami siyasal sistemin ancak Müslümanlarla Hristiyanların karşılıklı olarak anlaşmaları ile mümkün olabileceğini vurgulanmıştır. Bu noktada, İslam devletinin Müslüman olmayanlar tarafından da özümsemesi gerektiği belirtilmiş, Lübnan devletinin adil olmayan sisteminin ortaya çıkardığı bozukların giderilmesi için çaba sarfedilmesi istenmiştir.¹²⁸ Hizbullah İslami devletin tesisi için çoğunluğun bu yönde iradesinin gerekliliğini vurgulamaktaydı. Bunun da gerçekleşebilmesi için toplumun bir homojenleşme ve entegrasyon sürecinden geçmesinin önemine vurgu yapılmıştır. Ancak, bu bilindiği anlamıyla Batıdaki politik sistemlerde görülen seküler hukuk temelinde gerçekleşen ve demokratikleşmeyi teşvik eden bir ulusal entegrasyon sürecinden ziyade, ehli kitap sahibi Müslüman çoğunluğun İslam hukuk kurallarına göre yönetme tekeli elinde bulundururken Yahudiler ve Hristiyanların (*ehli zimnî*) bu sürece ikna edildiği, onlara yönelik şiddet ve baskıdan uzak ve adil davranıldığı bir süreci ifade etmiştir.¹²⁹

Fakat Hizbullah'ın son dönemde Hristiyanlara bakışında pragmatizmin ön plana çıktığı görülmektedir. Hizbullah artık Hristiyanları 1985 yılında Açık Mektup'ta tanımladığı üzere Şer'i hukuka bağlı zimnî statüsünden öte bir "partner" olarak

¹²⁷ Alagha, *The Shifts in Hizbullah's Ideology*, 119–21.

¹²⁸ Qassam, *Hizbullah : Bir Hareketin Anlatılmamış Öyküsü*, 34–35.

¹²⁹ Hamzeh, *In the Path of Hizbullah*, 29–30.

görmeye başlamıştır. Nitekim bu partnerliğin cisimleştiği en önemli gelime yakın dönemde gerçekleşmiştir. Değişen siyasal koşullardan dolayı Hizbullah ve Mişâl Avn'ın başında olduğu Özgür Yurtseverler Hareketi 2006'da bir işbirliği protokolü imzalanmıştır. Hizbullah yakın dönemde kazandığı tecrübe ile artık Lübnan'da tek bir grubun hakimiyetinin imkansızlığını anlayarak daha fazla işbirliği ve konsensüs olanaklarını aramaktadır.¹³⁰

Hizbullah'ın oluşturmayı düşündüğü İslami düzen sadece siyasi ayağı olan bir sistem değildi. Aynı zamanda, Lübnan'daki parçalanmışlığın kötü tesirlerini ortadan kaldıracak, kültürel ve dini birliği tesis eden, Batı kültürünün ortaya koyduğu normatif hukuk kuralları yerine Müslümanların kendi kültürel kodlarından kaynak bulan, bunu gerçekleştirirken de Hristiyanların ve diğer toplulukların haklarının gözetildiği, şer-i hukuk kurallarına göre inşa edilen bir düzeni esas almaktaydı. Bundan dolayı Batı perspektifli kültürel hegemonyaya karşı alternatif bir sistem sunma iddiası taşımıştır.¹³¹

Hizbullah'ın yayınlamış olduğu Açık Mektup ile İslami devletin Lübnan'da tesisini açık bir şekilde savunduğu halde 2009'da yayınlamış olduğu manifestoda ise bu ifadelerin çıkarıldığı görülmektedir. Bu durum Hizbullah'ın her ne kadar ideolojik olarak bir İslam devletinden vazgeçtiğini göstermese de en azından Lübnan'daki şartlar Hizbullah'ı böyle bir adım atmaya zorlamıştır.¹³² Husseini'ye göre bunun en önemli nedeni Hizbullah'ın Lübnanlaşma politikası ile ilgilidir. Çünkü Hizbullah, böyle bir politikayı geliştirebilmesi için Lübnan'daki İslami devletin tesisi hususundaki görüşlerini en azından söylemsel düzeyde terk etmesi gerekiyordu.¹³³

4.4.2.3 Hristiyanlarla İlişkileri ve Siyasal Marunîzme Bakışı

Hizbullah'ın Hristiyanlarına bakışında Siyasal Marunîzme bakış açısı önemli bir yer tutmaktadır. Açık Mektup'ta Hizbullah, bütün Hristiyanlara seslendiğini ifade etse de

¹³⁰ Nir Rosen, *Aftermath: Following the Bloodshed of America's Wars in the Muslim World* (New York: Nation Books, 2010), 395; Lina Khatib, "Hizbullah's Political Strategy", *Survival* 53, sayı 2 (2011): 66.

¹³¹ Hamzeh, *In the Path of Hizbullah*, 29.

¹³² Khatib, "Hizbullah's Political Strategy", 63; Joseph Alagha, *Hizbullah's Identity Construction* (Amsterdam: Amsterdam University Press, 2011), 57.

¹³³ Rola El Husseini, "Hezbollah and the Axis of Refusal: Hamas, Iran and Syria", *Third World Quarterly* 31, sayı 5 (2010): 806.

Lübnan politik sistemine hâkim olan Marunîlerle ve İsrail ile işbirliği yapan Hristiyanlarla (Güney Lübnan Ordusu) işbirliği kurmaktan uzak durmuştur.¹³⁴ Bu noktada, Hizbullah'ın siyasal ideolojisinde Marunîler, Müslümanların eşitsiz temsiline dayanan Lübnan devlet sistemini temsil etmektedir. Aynı zamanda, İsrail ile geliştirmiş oldukları yakın ilişkilerden dolayı Müslümanların zararına bir tutum sergileyerek Lübnan'daki birliğin bozulmasına yol açacak tehlikelere yol açmışlardır. Marunîlerin Hristiyan militanları kullanarak Lübnan içerisinde mezhepsel bir çatışmayı körükleyerek Lübnan'ı İsrail'in işgaline açık bir pozisyona soktukları ifade edilmiştir.¹³⁵

Hizbullah Açık Maktup'ta Hristiyanları açıkça Müslümanlığa davet etmekle birlikte onları İslam dinine katılmaya yönelik olarak zorlamada bulunmamıştır. Bu noktada, Hizbullah'ın Hristiyanların kendisine ve Müslümanlara yönelik olarak saldırgan eylem ve davranışlarda bulunulmadığı sürece hoşgörü ile yaklaşmıştır. Hizbullah'ın nihai amacı, İslami devletin tesisini sağlamaktır. Fakat bunu zorla yapılmayacak Hamzeh'in de belirttiği üzere çoğunlukçuluk prensibine göre gerçekleştirilecekti. Yani, Lübnan'daki vatandaşların çoğunluğunun bu yönde bir iradesi ile mümkün olabilecekti.¹³⁶ Bununla birlikte, Hizbullah'ın ana amacının İslami düzenin Lübnan'da tesisinden sonra Hristiyanlarla barış içerisinde yaşamak olduğu ifade edilmektedir. Çünkü Hristiyanlar ve Müslümanlar arasında yaşanacak çatışmaların Lübnan'ı İsrail'in saldırılarına karşı savunmasız hale getireceği belirtilmiştir. Bundan dolayı, Hizbullah'ın açılım politikaları ile birlikte ilk dönemlerinde kullanmış olduğu dini tonu ağır basan söylemleri terk ederek dengeli bir politik bir dil tutturmaya çalışmıştır.¹³⁷

¹³⁴ Lübnan'da iç savaş başladıktan sonra Lübnan ordusundan Özgür Lübnan Ordusu adıyla ayrılan 3000 Hristiyan askeri, İsrail tarafından 1978 yılına kadar eğitilerek Lübnan-İsrail sınırını korumak üzere Güney Lübnan Ordusu oluşturmuştur. Bu ordu ilk başta Hristiyanlardan oluşsa da daha sonra Dürziler ve Lübnanlı Şiiler de Güney Lübnan ordusuna katılmışlardır. GLO, İsrail'in 2000 yılından itibaren Lübnan'dan ayrılmasından sonra silahlarını bırakarak Lübnan ordusuna teslim olacaktır. Süreç boyunca İsrail ile işbirliği içerisinde olduğu için Lübnan'da Şiiler dahil birçok kesimin tepkisini çekmiştir. Daha fazlası için bkz. "Lübnan İç Savaşı", *Asimetrik Savaşlar*, 30 Mart 2011, <https://asimetriksavaslar.wordpress.com/2011/03/30/lubnan-ic-savasi/>.

¹³⁵ Alagha, *The Shifts in Hizbullah's Ideology*, 123–25.

¹³⁶ Hamzeh, *In the Path of Hizbullah*, 30.

¹³⁷ Alex Christoy Says, "Lebanon – To What Extent Is Hezbollah's Ideology Motivated by Religion?", 25 Haziran 2015, <https://socratichive.wordpress.com/politics-and-religion/harris-gareth-2013-to-what-extent-is-hezbollahs-ideology-motivated-by-religion/>.

4.4.2.4 Hizbullah'ın İsrail ile Askeri Mücadelesi ve Anti-Siyonist Bakış

İsrail ya da siyonist entitenin varlığı Hizbullah'ın ortaya çıkmasında ve onun ideolojisinin gelişiminde ciddi bir etkisi bulunmaktadır. Hizbullah, İsrail'in Ortadoğu'daki varlığına yönelik sert tutumunu günümüze kadar sürdürmüştür.¹³⁸ Hizbullah'ın İsrail ile mücadele süreci İsrail'in Lübnan'ı 1982 yılında işgali ile başlamıştır. Bu savaş sonucunda İsrail, Lübnan'a müdahale ederek FKÖ'nün ülkeden uzaklaştırma emellerine ulaşmıştı. Fakat beklemediği durum Lübnan'da kaldığı uzun sayılabilecek süreç içerisinde kendi Vietnam'ını yaratması olmuştur. İsrail'in bölge üzerindeki işgalinin geçici değil kalıcı olduğu anlaşılması ile birlikte Lübnan'daki Şiiilerin radikal bir pozisyona kaymalarını beraberinde getirmiştir. Bu noktada, İran'ın askeri ve lojistik desteğini alan Hizbullah, Lübnan'ın Güney bölgesinde İsrail karşı 2000'li yılların başına kadar her iki tarafında ciddi kayıplar verdiği bir yıpratıcı savaş süreci yürütmüştür.¹³⁹

Hamzeh'in de vurguladığı üzere 1982 savaşı Hizbullah'ın doğuşunda ve askeri bir politik bir organizasyon olarak ortaya çıkışında önemli bir etkiye sahip olmuştur.¹⁴⁰ İsrail tarafından Güney Lübnan'da kurulan güvenlik bölgesinin Şiiilerin tepkisini çekmesi ve Hizbullah'ı doğuşuna neden olması hususunda en çarpıcı itirafı İsrail Başbakanı Ehud Barak tarafından yapılmıştır. Nitekim Barak'a göre: "Biz Lübnan'a girdiğimizde Hizbullah yoktu. Bizim Lübnan'daki varlığımız Hizbullah'ı yarattı". diyerek aslında İsrail'in Güney Lübnan'da kalarak güvenlik bölgesi oluşturmasının yanlışlığını vurgulamıştır.¹⁴¹ Bu süreçte 1982 ile 2000 yılları arasında İsrail'in Lübnan'da artan etkinliğini dizginlemek için Hizbullah'a yönelik olarak 1993 Sorumluluk (*Accountability*) ve 1996 Gazap Üzümleri (*Grapes of Wrath*) operasyonları düzenlemiştir.

¹³⁸ Says, "Lebanon – To What Extent Is Hezbollah's Ideology Motivated by Religion?"

¹³⁹ Raymond Hinnebusch, *The International Politics of the Middle East* (Manchester University Press, 2003), 187.

¹⁴⁰ Hamzeh, *In the Path of Hizbullah*, 19–20.

¹⁴¹ Augustus Richard Norton, "The Role of Hezbollah in Lebanese Domestic Politics", *The International Spectator* 42, sayı 4 (2007): 478.

İsrail askerlerinin Hizbullah direnişçileri tarafından öldürülmesi ve Hizbullah'ın İsrail'e karşı düzenlemiş olduğu roket saldırılarına karşılık olarak 1993'te "Sorumluluk Operasyonu" adını vermiş olduğu yedi gün süren bir askeri hareket neticesinde 130 kişi hayatını kaybederken yüzbinlerce sivil evlerini terk etmek durumunda kalmıştır.¹⁴² Operasyonun amacı sadece Hizbullah'ı cezalandırmak değil aynı zamanda operasyonun büyüklüğü ve yıkıcılığının etkisiyle şehirlere ve yerleşim bölgelerine büyük zarar vererek Beyrut'a büyük göçlerin yaşanması amaçlanmıştır. Böylece, Lübnan hükümetinin üzerindeki baskının artırılması hedeflenerek, hükümetten Hizbullah'ın etkinliğini dizginlemesi için harekete geçmesi istenecekti.¹⁴³

1996 yılında İsrail'in düzenlediği Gazap Üzümleri Operasyonu'na giden süreç ise Sorumluluk Operasyonu'ndan sonra yapılan sözlü antlaşma gereği her iki tarafta antlaşmayı ihlal etmeme hususunda taahhüte uyulmaması neticesinde başlamıştır. Bu antlaşma süresince her ne kadar iki taraf arasında kısa süreli çatışmalar yaşansa da genel itibariyle çatışmasızlık süreci Nisan 1996 yılına kadar devam etmiştir. Bu tarihten itibaren İsrail'in çatışma bölgesi dışında düzenlemiş olduğu saldırılar sırasında bir genci öldürmesi ve diğerlerini yaralaması üzerine Hizbullah, Kuzey Lübnan'a roketlerle misilleme saldırısında bulunmuştur. İsrail'in Hizbullah'ın bu saldırısına karşılığı ise oldukça sert olmuş, "Gazap Üzümleri" adı verilen operasyon başlatarak Lübnan'daki alt ve üst yapı tesislerini hedef alarak 165 Lübnanlının ölmesine ve 400'ün üzerinde Lübnanlının yaralanmasına sebebiyet vermiştir. İsrail'in Lübnan'daki önemli stratejik yerleri yok ederek Lübnan hükümetine vermek isteği mesaj, 1993 Sorumluluk Operasyonu ile aynıdır. Hizbullah'ın ülkedeki silahlı aktivitesi durdurulmazsa İsrail'in saldırılarından sadece Hizbullah zarar görmeyecek aynı zamanda Lübnan devleti de zarar görecektir mesajını vermektir.¹⁴⁴

¹⁴² "Operation Accountability (1993)", *IDF*, erişim 25 Haziran 2018, <https://www.idf.il/en/minisites/wars-and-operations/operation-accountability-1993/>; "Operation Accountability (1993)", *Ynet News*, erişim 14 Temmuz 2018, <https://www.ynetnews.com/articles/0,7340,L-3284732,00.html>.

¹⁴³ "Hizbullah and Lebanon", *Almashriq*, erişim 25 Haziran 2018, <http://almashriq.hiof.no/lebanon/300/320/324/324.2/hizballah/conflict-south.html>.

¹⁴⁴ Harik, *Hezbollah*, 117; Tuğba Özkaya, "Hezbollah and Its Position Towards Israel" (Yüksek Lisans Tezi, Middle East Technical University, 2009), 17–18.

Hizbullah ile İsrail arasında çatışmalı süreçte 2000'lerin başında önemli bir gelişme yaşanmıştır. İsrail, Nisan 2000 yılında BM Güvenlik Koneynin 1978 tarihli 425 ve 426 sayılı kararına dayalı olarak Temmuz ayına kadar Lübnan'dan çekileceğini ilan etmiştir. İsrail kuvvetlerinin geri çekilmesi 24 Mayıs'a kadar tamamlanmıştır. İsrail Başbakanı 1999'daki seçimleri kazandığı takdirde İsrail ordusunu Güney Lübnan'dan çekeceğini seçmenlere taahhüt etmişti. Çünkü İsrail başbakanına göre Lübnan'da müdahil olmanın ortaya çıkardığı İsrail açısından kayıplara yol açan uzun ve yıpratıcı süreç, İsrail'in çekilmesini zorunlu kılmıştır.¹⁴⁵

Hizbullah, İsrail'in çekilmesinden sonra yapmış olduğu propaganda ile İsrail'e karşı zafer kazanan ilk Arap askeri örgütü olarak kendisini lanse etmekte ve bu başarının meyvesini siyasi ve örgütsel olarak güce tahvil etme çabası içerisine girişmiştir. Hizbullah Genel Sekreter Yardımcısı Kasım: "İsrail'in Güney Lübnan'dan çekilmesini son elli yıllık süreçte İsrail karşısında elde edilmiş en büyük zafer" olarak nitelemekteydi. Kâsım'a göre bu zafer İsrail karşısında oldukça mütevazî imkanlarla savaşılan mücahitlerin varlığı nedeniyle askeri üstünlüğün değil mücadeleye azmi ve inancın zaferiydi.¹⁴⁶

İsrail'in 2000'de Lübnan'daki askeri varlığını tasfiye etmesi Hizbullah'ın Lübnan iç kamuoyunda ve Arap dünyasında popülerliğini artırdığını belirttik. Bu noktada, İsrail'e karşı elde edilen başarıyı Lübnan politikasındaki gücünü tahvil etmek üzere çift yönlü bir strateji izlemiştir. Birinci olarak, Lübnan siyasi sistemine entegrasyonuna hız vererek Lübnan iç politikasındaki rolünü arttırmaya çalışmıştır. İkincisi ise Lübnan kamuoyunda ve dünyada İsrail'in Lübnan'dan çekilmesinden sonra Hizbullah'ın artık askeri varlığına yönelik sorgulamaları artması neticesinde ortaya çıkan silahsızlanma yönündeki baskılara İsrail'in Şebâ Çiftlikleri'ndeki varlığını ve İsrail hapisanelerindeki mahkumların serbest bırakılmamasını gerekçe göstererek karşı çıkmıştır.¹⁴⁷ Hizbullah'a göre İsrail Şebâ Çiftlikleri'nden ayrılmadığı müddetçe İsrail'in

¹⁴⁵ Augustus Richard Norton, "Hizballah and the Israeli Withdrawal from Southern Lebanon", *Journal of Palestine Studies* 30, sayı 1 (2000): 32–33; Norton, "The Role of Hezbollah in Lebanese Domestic Politics", 478.

¹⁴⁶ Qassam, *Hizbullah : Bir Hareketin Anlatılmamış Öyküsü*, 141–43.

¹⁴⁷ Meliha Benli Altunışık, "Lübnan Krizi: Nedenleri ve Sonuçları", *Dış Politika Analiz* (TESEV, 2007), 10.

işgali bitmiş anlamına gelmeyecekti. Bu küçük olmasına rağmen stratejik önemi büyük olan bölgedeki İsrail işgalini, Hizbullah silah bırakmama gerekçesi olarak kullanmak istenmiştir. Böylece, Hizbullah askeri varlığını tasfiye etmeyerek İran'ın da destekleri ile daha da güçlendirerek önemli bir kapasiteye ulaşmıştır. Nitekim Hizbullah'ın silahlanmada kat ettiği yol, 2006 yılında İsrail ile yapmış olduğu askeri çatışmada net olarak görülmüştür.¹⁴⁸

Hizbullah'ın siyasi ideolojisinde Yahudi ve Siyonist ayrımı yer almaktadır. İmam Humeynî'nin Müslüman topraklarda yaşayan Yahudilerle İsrail'de yaşayan "Siyonistleri" birbirinden ayıran tutumu Hizbullah'ın Yahudilere bakışını etkilemiştir. Nitekim Hizbullah'a göre İsrail'de yaşayan bir Yahudi topluluğu bulunmamaktadır. İsrail'de yaşayanların Siyonistler olduğu için bu grubun ülkelerinden sürülmesi ve kurdukları devletlerinin yıkılması şarttır. Sonuç olarak, İsrail'in bölgedeki varlığı meşru olarak görülmemektedir.¹⁴⁹

Hizbullah'a göre İsrail, Müslüman ülkelerin arasına yerleştirilmiş bir kanser hücresidir. Bu kanser hücresi bölgeden sökülüp atılarak Filistin'in kurtuluşu sağlanmalıdır. Bununla birlikte, başka ülkelerde yaşayan Yahudi vatandaşlarla ilişkilerde ise Medine anlaşmasında olduğu gibi Yahudilerin insani ve medeni haklarının gözetilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Hizbullah'ın İsrail'e bakış açısı tavizsiz olduğu için hiçbir koşulda Müslüman ülkelerin ve hareketlerin İsrail ile müzakere ve barış anlaşması içerisine girmemesi gerektiği vurgulanmaktadır. Çünkü Hizbullah'a göre İsrail, asla amaçladığı hedeflerden ve işgal girişimden vazgeçmeyecektir. Yapılan barış antlaşmalarının ancak ve ancak İsrail'in işine yarayacağı belirtilerek, bu bağlamda Lübnan ve Filistin Barış Süreçlerine şiddetle karşı çıkmıştır.¹⁵⁰

Hizbullah'ın 2009'daki manifestodaki İsrail karşıtı söylemlerine bakıldığında birtakım değişikliklerin gerçekleştiği görülmektedir. Nitekim İsrail'e karşı sert söylem devam ettirilmekle birlikte söylemin dini tonun azalarak daha çok milliyetçi ve Batı

¹⁴⁸ İsrail ile Hizbullah arasındaki 2006'da yaşanan savaş ileri bölümlerde detaylı bahsedilecektir.

¹⁴⁹ Alagha, *The Shifts in Hizbullah's Ideology*, 128–29; Says, "Lebanon – To What Extent Is Hezbollah's Ideology Motivated by Religion?"

¹⁵⁰ Alagha, *The Shifts in Hizbullah's Ideology*, 130–31.

karşıtı tonda sürdürülmüştür. Bu durumu Nasrallah'ın yakın dönemde yapmış olduğu açıklamalar doğrulamaktadır. Nitekim Nasrallah'a göre dünyada meydana gelen birçok çatışmanın dinle doğrudan bir ilişkisi yoktur. Bu yaşanan çatışmalar çoğunlukla politiktir ve güç çatışmalarının bir sonucudur.¹⁵¹

4.4.2.5 Müslüman Birliği Hakkındaki Düşüncesi

Hizbullah tarafında Açık Mektup'ta Müslümanların arasındaki birlikteliği açıkça savunulmaktadır. Nitekim Hizbullah'a göre Müslümanlar arasındaki anlaşmazlıkları yaygınlaştırmak ve bir araya gelmelerini engellemek için Batılıların çaba sarfettiği vurgulanmış, ümmetin yüz yüze kaldığı tehlikeleri bertaraf etmesi için bir araya gelmesi gerektiği ifade edilmiştir. Hizbullah'a göre Sünniler ile Şiiiler arasındaki yorum farklılıklarının antiemperyalizm, anti-siyonizm ve Kudüs meselesi gibi İslami kesimin tümünü ilgilendiren konularda bir araya gelmesini engellememesi gerektiği ifade edilmektedir. Bu noktada, din adamlarına büyük görevler düştüğü belirtilmiştir.¹⁵²

Hizbullah için İslami birlik kavramının kökenini Filistin sorunu oluşturmaktadır. Nitekim Hizbullah, Müslümanların genelde Filistin özel de ise Kudüs sorununa odaklanarak aralarındaki ideolojik ve dini farklılıkları bir kenara bırakarak yakın diyalog ve işbirliğini başlatmalarını gerekli görmüştür. Bu noktada, Siyonizme ve İsrail'e karşı mücadele perspektifi ile Müslümanların bir araya gelerek mücadelelerini yükseltmeleri istenmiştir. Bunun anlamı, Müslümanların Ortadoğu ülkelerini sömüren "kibirli" süper güçlere ve onun bölgedeki maşası İsrail'e karşı mücadelelerinde daha koordineli ve etkili stratejiler geliştirmesiydi.¹⁵³

4.4.2.6 Batıya Bakışı ve Anti-emperyalizm

Hizbullah'ın Batı'ya bakışını İran devrim rehberinin ortaya koymuş olduğu siyasi ideoloji etkilemektedir. Humeynî'ye göre ABD bütün kötülüklerin anasıdır ve

¹⁵¹ Says, "Lebanon – To What Extent Is Hezbollah's Ideology Motivated by Religion?"

¹⁵² Alagha, *Hizbullah's Identity Construction*, 131–34.

¹⁵³ Hamzeh, *In the Path of Hizbullah*, 40–42.

Müslümanların içine düştükleri durumun en büyük müsebbibidir. Hizbullah, Açık Mektup'ta Ortadoğu'daki en büyük düşmanları olarak ABD, Fransa'yı ve İsrail'i belirlemiştir. Humeynî'ye referansla ABD "Büyük Şeytan" olarak görülürken İsrail ise ABD'nin bölgedeki politikalarını uygulayan ve onun yardımcısı "Küçük Şeytan" dır.¹⁵⁴

Bu noktada, Hizbullah'ın ABD'ye düşmanlığının en büyük nedeni İsrail'e kayıtsız ve şartsız süren desteğidir. 1985'te Açık Mektup'ta ABD'ya ve Batı'ya yönelik olarak anti-emperyalist bir söylem hakim olmuştur. ABD'nin Ortadoğu'daki askeri varlığı eleştirilerek "kibirli" bir süper güç olduğu ifade edilmiştir. 2009'da yayınlanan manifestoda ise önceki manifestolara hakim olan dilde birtakım değişikliklerin meydana geldiği görülmektedir. Batı'nın ortaya koymuş olduğu vahşi kapitalist politikalar ve Bush yönetiminin yeni-muhâfazakar politikaları ağır bir şekilde eleştirilmiştir. 2009'daki manifestoyu diğer eski metinlerden ayıran belki de en önemli ayrım, Batı ve ABD'ya yönelik eleştirilerin dini terimlerle değil de daha çok politik bir düzleme oturtulmasıdır. Nitekim son dönemde Hizbullah'ın ortaya koymuş olduğu metinlerde dini retoriğin gittikçe daha az kullanılmaya başlandığı görülmektedir.¹⁵⁵

4.4.2.7 Hizbullah'ın Demokrasiye Bakışı

1990'ların başından itibaren *infitâh* ve açılım politikalarıyla birlikte başlayan Lübnan politikalarına katılım süreci Hizbullah'ın demokrasiye bakışını geçmiş dönemlere nazaran daha ılımlı bir noktaya çevirmiştir. Bununla birlikte, Hizbullah, İran'daki politik pluralizme öykünen bir model arzuladığı görülmektedir. Yani, İran'daki gibi halkın kendi temsilcilerini kendisinin seçmesi fakat İran'daki Anayasa'yı Koruyucular Konseyi'nin yaptığı gibi seçimlere katılacakların sıkı bir kontrol ve eleme sürecinden geçirilerek belirlendiği politik bir sistem düşünülmüştür. Nitekim İran İslam Cumhuriyeti'nin ortaya koyduğu devlet modeli Cumhurbaşkanlığı, seçimler, partiler gibi çeşitli demokratik kurumları içerisinde ihtiva etse de bu durum İran'ın bir hukuk devleti olduğunu göstermemektedir.¹⁵⁶ Bu noktada, Hizbullah'ın ruhani lideri

¹⁵⁴ Alagha, *The Shifts in Hizbullah's Ideology*, 134–36.

¹⁵⁵ Says, "Lebanon – To What Extent Is Hezbollah's Ideology Motivated by Religion?"

¹⁵⁶ Özkaya, "Hezbollah and Its Position Towards Israel", 67; Ghorayeb, *Hizbu'llah*, 40–48.

Fadlallah'a göre İslami devlet sistemi tümüyle demokrasi ile uyumluluk göstermemektedir. Nitekim Fadlallah İslam'ın insanların seçme hakkına saygı duymakla birlikte, insanların sınırsız bir seçme hakkına sahip olmalarını kabul etmediğini ifade etmektedir. Fadlallah'a göre demokrasiye bakışta İslami hukuk kurallarının ve *Velâyet-i Fakih* teorisinin ortaya koyduğu ölçüler ve sınırlandırıcı çerçeveye göre hareket edilmelidir.¹⁵⁷

4.5 Hizbullah'ın Kurumsal Yapısı

Yakın dönemlere kadar Hizbullah'ın organizasyonel yapısı ve sahip olduğu kurumların niteliği hakkında Hizbullah'ın uygulamış olduğu gizlilik politikasından dolayı net bilgiler bulunmamaktaydı. Ancak, örgütün uygulamış olduğu açılım politikaları ile birlikte bu durumun tersine döndüğünü belirtmemiz gerekir.¹⁵⁸ Hizbullah'ın sahip olduğu örgütsel yapı ve kuruluşların, örgütün idari ve yönetsel fonksiyonun ve halkın gündelik ihtiyaçlarını gidermenin ötesinde bir anlama sahip olduğunun belirtmek gerekmektedir. Nitekim Hizbullah sahip olduğu kurumlarla kollektif Şii kimliğini yeniden üreterek Şii aidiyetinin güçlenmesini sağlayarak Lübnan'daki Şii topluluk üzerindeki etkinliğini artırmakta ve bir "direniş ve dava" toplumu yaratma çabası içerisine girmektedir.¹⁵⁹

Hizbullah'ın teşkilat yapısına bakıldığında hiyerarşik ve piramit şeklinde bir örgütlenme yapısına sahip olduğu görülmektedir. Bu noktada, Hizbullah'ın Lübnan'daki yönetsel ağını önemli Şii bölgeleri olan Beyrut, Bekâ ve Güney Lübnan üzerine tesis etmiştir.¹⁶⁰ 1982 yılından günümüze kadar Hizbullah örgütsel varlığını güçlendirerek, Lübnan sahnesinde etkili ve güçlü bir aktör haline gelmiştir. Hizbullah, oluşturduğu sofistike kurumlarla politik, askeri, sosyo-ekonomik konularda uzmanlaşmış birçok organ ve yönetim ağı oluşturmuştur.¹⁶¹

¹⁵⁷ Ghorayeb, *Hizbullah*, 41.

¹⁵⁸ Hamzeh, *In the Path of Hizbullah*, 44.

¹⁵⁹ Erdem, "Lübnan'da Şii Siyasi Hareketin Evrimi: EMEL'den Hizbullah'a", 44-47.

¹⁶⁰ Hamzeh, *In the Path of Hizbullah*, 45.

¹⁶¹ Hamzeh, 44-45.

4.5.1 Yönetim Organı (Şûrâ)

Hizbullah, 1982-89 yılları arasında Şurâ adı verilen ve kararların kollektif bir biçimde alındığı idari yapı ile yönetilmiştir. Nitekim bu tarihler arasında Şurâda başkan ve genel sekreterlik makamı bulunmamaktadır. 1989 yılında alınan Şurâ kararı ile ilk defa genel sekreterlik görevi ihdas edilmiştir. Şeyh Subhî el-Tufeylî ilk genel sekreter olarak görevlendirilmiştir.¹⁶² İlk başta 9 üyeden oluşan Şûrâ kurulu daha sonra 7 kişiye indirilmiştir. Nitekim daha önce kurulda yer alan ve Hizbullah ile İran arasındaki ilişkilerin direk olarak kurulmasını sağlayan İran'ın Beyrut ve Şam büyükelçiliklerinden katılan üyelerin artık yer almadığı görülmektedir. Şûrâ üyeleri 200 kişilik merkez komite tarafından seçilmekte ve Şûrâ bir başkan ve bir başkan yardımcısı ile Şûrâya bağlı olarak çalışan beş ayrı kurulu yöneten üyeler bulunmaktadır. Şurâ üyelerinin yönetimindeki kurullar; cihat kurulu, parlamento faaliyetleri kurulu, yargı kurulu, siyasal kurul ve yürütme kuruludur. Bu kurulların altında ise çeşitli konularla ilgilenen masalar bulunmaktadır.¹⁶³

Bu noktada Şurâ konseyi Hizbullah'ın bütün yönetim, planlama ve politika oluşturma gibi önemli idari görevleri yürütür. Şûrâ konseyinin kilitlenmesi ve karar alma süreçlerinin tıkanması durumunda İran'daki Rehber İmam'a müracaat edilerek onun vermiş olduğu karar nihai karar olarak kabul edilir. Hizbullah'ın genel sekreterliğine Subhi el-Tufeylî'den sonra Seyyid Abbas el-Mûsâvi başkanlık etmiştir. Fakat Mûsâvi'nin genel sekreterliği İsrail'in düzenlemiş olduğu suikasttan ötürü sadece 9 ay sürmüştür. Mûsâvi'den sonra genel sekreterliğe Hasan Nasrallah geçmiştir. Hasan Nasrallah'ın karizmatik liderliği onun Hizbullah içerisinde güçlü bir genel sekreter olarak varlığını uzun yıllar sürdürmesini sağlamıştır. Nitekim tekrardan seçilme sınırı dolmasına rağmen üst üste birçok kez genel sekreter olarak seçilmiştir. Bu noktada, onun bu denli uzun bir genel sekreterlik yürütmesinde liderlik becerileri kadar Ali Hamaney'e karşı duymuş olduğu sorgusuz itaatı önemli rol oynamıştır. Bununla birlikte oğlu Hâdî'yi 1997 yılında bir İsrail saldırısında kaybetmesi ile birlikte sadece

¹⁶² Boran, *Lübnan'daki İran Hizbullah*, 178-79.

¹⁶³ Qassam, *Hizbullah : Bir Hareketin Anlatılmamış Öyküsü*, 70-72; Hamzeh, *In the Path of Hizbullah*, 68-70.

Hizbullah'tan değil Lübnan toplumunun birçok kesimden kendisine yönelik olarak saygı ve sevgisi artmıştır.¹⁶⁴

4.6 Hizbullah'ın Lübnan'da Yapmış Olduğu Sosyal-Kültürel-Ekonomik Faaliyetler

Hizbullah'ın 1982'den 2000'e kadar İsrail'e karşı sürdürmüş olduğu direniş mücadelesinin sonucunda İsrail'in Güney Lübnan'daki İşgal ettiği bölgelerin çoğundan çekilmesiyle sonuçlandığı görülmektedir. Hizbullah üzerine çalışan önemli bilim adamlarının ortak olarak durdukları önemli konu, Hizbullah'ın İsrail'e karşı bu başarısında ve Lübnan'da gün geçtikçe artan etkinliğinin arkasında sadece gittikçe olgunlaşan askeri yeteneği değil, aynı zamanda Lübnan'da sağlamış olduğu ekonomik, sağlık ve sosyo-kültürel alanda yapmış olduğu bir "direniş" ya da "dava" toplumu yaratma stratejisine hizmet eden faaliyetler önemli bir yer tutmaktadır. Nitekim yardım organizasyonlarının açıkça politik bir yönünün bulunduğu görülmekte, direniş toplumu oluşturma amacının bir parçasını oluşturmaktadır.¹⁶⁵

Hizbullah'ın fakir Şii topluluğa yönelik olarak başlatmış olduğu sağlık ve sosyal hizmetlerin başladığı tarih tam olarak bilinmemekle birlikte daha çok bireysel inisiyatiflerle başlayan yardım faaliyetlerinin gün geçtikçe daha da profesyonelleştiği görülmektedir. Hizbullah'ın sosyal yardım faaliyetleri bakımından kendisini duyurduğu olaylara bakıldığında: iç savaş esnasında Beyrut'ta Hristiyan militanların bombardımanı altında kalan Şiilerin kurtarılması ve tahliyesi yanında İsrail'in 1993, 1996 ve 2006 askeri operasyonlarında ortaya çıkmış olan ağır alt yapı ve yerleşim yerlerine yönelik tahribâtların ve çatışma ortamında ortaya çıkan insanî krizlerin yönetimi olduğu görülmektedir. Nitekim Hizbullah 1996 savaşı sonrasında 5000 evin ve 82 köyün yeniden inşasını tamamlayarak takdir toplamıştır. Hakeza 2006 savaşı esnasında yerinden edilmiş kişilere temiz su, barınak ve yiyecek; savaş sonrasında ise evleri zarar

¹⁶⁴ Hamzeh, *In the Path of Hizbullah*, 48.

¹⁶⁵ "Hezbollah's Social Jihad: Nonprofits as Resistance Organizations", *Middle East Policy Council*, erişim 17 Mayıs 2018, <http://www.mepc.org/hezbollahs-social-jihad-nonprofits-resistance-organizations>.

görenlere yönelik vermiş olduğu tazminatlarla sağlık ve sosyal servis alanında önemli faaliyetler yürütmüştür.¹⁶⁶

Hizbullah İran'dan almış olduğu mali destekler de dahil olmak üzere her yıl 3,5 milyar dolardan fazla parayı okul hastane gibi Lübnan vatandaşlarının ekonomik ve sosyal durumlarını iyileştirmek için kullanmaktadır.¹⁶⁷ Bu yardımların Hizbullah için önemli bir faydası seçimlerdeki başarısına katkı sağlamasıdır. Hizbullah, böylece bir taraftan Lübnan devletinin yapması gereken hizmetleri yaparak insanların yaşam standartlarının gelişmesine katkı sağlarken diğer taraftan yapmış olduğu bu faaliyetlerle kendi gücünü ve silahlı meşruiyetini toplum üzerinde tesis etme imkanını elde etmektedir.¹⁶⁸ Hizbullah'ın üstlenmiş olduğu hizmetler okul, hastane ve basit idari yönetsel hizmetler değil aynı zamanda atık çöplerin toplanması, içilebilir suyun çıkarılması, elektrik dağıtımı gibi şehir faaliyetlerinin devam edebilmesi için hayati hizmetleri içermektedir.¹⁶⁹

4.6.1 Sağlık ve Sosyal Hizmetler

Hizbullah sağlık ve sosyal hizmetlerde geniş halk kitlelerine hitap edebilen bir hizmet ağına sahiptir. Bu servis ağı Sosyal Birim, Eğitim Birimi ve İslami Sağlık Birimi olmak üzere üçlü bir yapıyı içerisinde barındırmaktadır.¹⁷⁰ Bu birimlerin hizmet ettikleri topluluk ağırlıklı olarak Şii'lerden oluşsa da Lübnan toplumun diğer kesiminden insanlara da hizmet verilmektedir. Aynı zamanda bu kurumlar Lübnan devleti tarafından meşru *devlet-dışı* organizasyonlar olarak görüldükleri için onlara legal koruma sağlamak ve diğer organizasyonlarla işbirliği fırsatları yaratmaktadır. Sosyal birim ise dört organizasyonu içerisinde barındırmaktadır: İnşa ve İmar Kurumu, Şehit Sosyal Yardımlaşma Kurumu, Gaziler Kurumu ve İmam Humeynî Destek Komitesi¹⁷¹

¹⁶⁶ "Hezbollah's Social Jihad: Nonprofits as Resistance Organizations".

¹⁶⁷ John Waterbury, "Hate Your Policies, Love Your Institutions", *Foreign Affairs* 82, sayı 1 (2003): 58–68; Simon Haddad, "Explaining Lebanese Shii adherence to Hezbollah: alienation, religiosity and welfare provision", *Defense & Security Analysis* 29, sayı 1 (2013): 18.

¹⁶⁸ Haddad, "Explaining Lebanese Shii adherence to Hezbollah", 18.

¹⁶⁹ Krista E. Wiegand, "Reformation of a Terrorist Group: Hezbollah as a Lebanese Political Party", *Studies in Conflict & Terrorism* 32, sayı 8 (2009): 669–80.

¹⁷⁰ Hamzeh, *In the Path of Hizbullah*.

¹⁷¹ "Hezbollah's Social Jihad: Nonprofits as Resistance Organizations", *Middle East Policy Council*.

4.7 Sosyal Birimler

4.7.1 İnşa ve İmar Kurumu

İnşa ve İmar kurumu Lübnan'daki *devlet-dışı* organizasyonlar içerisinde en önemli kurum pozisyonundadır. Bu kurum önemli alt yapı yatırımları yaparak halkın hayati ve gündelik ihtiyaçlarının giderilmesinde önemli bir rol oynamıştır. Beyrut'un güney mahallerinin su sorununun giderilmesinin yanında okul, hastane, cami, kültür merkezleri gibi yapmış olduğu faaliyetlerle önemli bir kurumdur. Bununla birlikte bu kurumun güney yerleşim bölgesinin çöplerinin transferi gibi önemli temizlik ve çevresel konularda hizmet vermektedir. İnşa ve İmar Kurumunun 1985 yılında itibaren günümüze kadar yapmış olduğu en önemli faaliyetin İsrail ile silahlı mücadele nedeniyle zarar görmüş binaların yenilenmesi ve zararların giderilmesi olmuştur. Örneğin 2006'daki ağır İsrail bombardımanı sırasında zarar gören binaların yeniden inşası ve zararların giderilmesi için yardımlarda bulunmuştur.¹⁷²

4.7.2 Şehit Sosyal Yardımlaşma Kurumu

1982 yılında beri faaliyette bulunan Şehit yardımlaşma kurumunun ana amacı direniş mücadelesi neticesinde düşman tarafından şehit edilen, tutuklanan, direniş savaşçılara ve sivillere yardım etmektir. Bu amaçla şehitlerin çocuklarına ve eşlerine eğitim ve sağlık yardımlarında bulunmaktadır. Bununla birlikte, kurumun diğer amacı şehit çocuklarından mezun olanların işe yerleştirilmesi ve topluma entegre edilmesi gibi görevleri de üstlenmektir. Kurumun destekçileri arasında yurt dışından İran şehitler kurumu gibi önemli bir mali geliri sahip olan kurumlar bulunmaktadır.¹⁷³

¹⁷² Hamzeh, *In the Path of Hizbullah*, 49–51; Qassam, *Hizbullah : Bir Hareketin Anlatılmamış Öyküsü*, 94–95.

¹⁷³ Qassam, *Hizbullah : Bir Hareketin Anlatılmamış Öyküsü*, 96–97; Hamzeh, *In the Path of Hizbullah*, 52.

4.7.3 Gaziler Kurumu

1990 yılında kurulan gaziler kurumunun amacı ise İsrail saldırılarında yaralanan veya Güney Lübnan'a yerleştirilen mayınların patlaması neticesinde sakatlanan gazilere yardım amacına yöneliktir. Gazilerin sağlık masraflarının karşılanması, insani geçim yardımı sağlanması, barınma gibi yardımlar yanı sıra sakat olanların topluma yeniden kazandırılmaları için rehabilitasyon faaliyetleri ve mesleki teknik eğitimler icra edilmektedir.¹⁷⁴

4.7.4 Humeynî Destek Komitesi

Bu komite 1982 yılında İsrail'in işgalinin hemen ardında kurulmuştur. Komitenin ana amacı yardıma ihtiyacı olan fakir ailelerin genel ihtiyaçlarının karşılanmasıdır. Özelde ise İsrail saldırıları ve işgalinden dolayı mahrûmiyet yaşayan ailelerin sıkıntılarını giderme amacı gütmektedir. Komite aylık nakdi yardımlar, yiyecek ve giyecek yardımları, sağlık ve eğitim yardımları üzerine odaklanmaktadır. Komitenin sağlık yardımlarından yaklaşık olarak her yıl 150,000 kişi yararlanmaktadır.¹⁷⁵

Hizbullah'ın sosyal birimlerinin yapmış olduğu önemli faaliyetler ile birlikte ideolojik tabanını sağlamlaştırmasını ve örgüte farklı kesimlerden geniş bir sempatinin doğmasını sağlamıştır. Bu kurumlarla birlikte Hizbullah, genelde Lübnan toplumuna özelde ise Şii topluluğu üzerinde nüfuzunu gün geçtikçe artırmaktadır. Lübnan devletinin hizmet götürmekten aciz olduğu birçok noktada Hizbullah'ın kurumlarının faaliyet göstermesi örgüte yönelik olan ön yargıların azalmasını ve popüleritesinin artmasını beraberinde getirmektedir. Böylece, örgütün gün geçtikçe daha fazla militan devşirmesini sağlayacak ortam yaratılırken, Hizbullah'ın ana hedefi olan direniş toplumu yaratma gayesine hizmet edilmektedir.

4.7.5 İslami Sağlık Kurumu

¹⁷⁴ Qassam, *Hizbullah : Bir Hareketin Anlatılmamış Öyküsü*, 96; Hamzeh, *In the Path of Hizbullah*, 52.

¹⁷⁵ Hamzeh, *In the Path of Hizbullah*, 53.

İslami sağlık kurumu ekonomik olarak sağlık hizmetlerine ulaşmada güçlük çeken yoksul halka hizmet vermek için kurulmuştur. Lübnan hükümetinin vermiş olduğu sağlık hizmetlerine göre oldukça kaliteli olan bu hizmetlerden yıllık olarak dört yüz bin den fazla kişi yararlanmaktadır. 2006 yılında İsrail'in saldırısında önemli faaliyetler yürüten sağlık servisleri Lübnan devletinin yetersiz kaldığı kırsal alanlarda önemli hizmetler vererek halkın sempatisini toplamıştır.¹⁷⁶ 2005 verilerine bakıldığında bu kuruma bağlı olarak çalışan 3 hastane 12 sağlık merkezi, 20 klinik, 20 diş kliniği ve 10 sivil savunma departmanı ile fakirlere ücretsiz ilaç dağıtan birimler yanında, genel aşı faaliyetleri, sigara ve uyuşturucu ile mücadele gibi çeşitli sağlık faaliyetleri yürütülmektedir.¹⁷⁷

4.7.6 Eğitim Kurumu

Hizbullah ekonomik durumu nedeniyle eğitim alması mümkün olmayan yoksul kesimlere yönelik olarak eğitim faaliyetleri yürütmektedir. Yoksul öğrencilere kitap ve kırtasiye yardımı, nakdi burslar ve özel okullarla yapılan anlaşmalar neticesinde eğitim ücretlerinin tamamını ya da belirli bölümünü sübvansede edilmektedir. Bunun yanında Hizbullah bizzat kendisi okullar açarak bu okulların ihtiyaçlarının teminine yönelik faaliyetler yürütmektedir.¹⁷⁸

4.7.8 Hizbullah'ın Bilgilendirme ve Propaganda Araçları

Hizbullah'ın geleneksel olarak bilgilendirme ve propagandasını yürütmüş olduğu yerler Camiler ve İslami kültür merkezleri iken artık gelişen teknoloji ile daha çok kişiye etkili bir biçimde ulaşabilmektedir.¹⁷⁹ Bu noktada, Hizbullah'ın kendisine ait radyo, televizyon ve gazeteleri ile sadece Lübnan'daki Şii topluma değil aynı zamanda Ortadoğu'daki Arap ülkelerine etkili bir propaganda ve yayın faaliyeti yapılmaktadır.

¹⁷⁶ Hamzeh, 54–55.

¹⁷⁷ "Hezbollah's Social Jihad: Nonprofits as Resistance Organizations"; Qassam, *Hizbullah : Bir Hareketin Anlatılmamış Öyküsü*, 96.

¹⁷⁸ Hamzeh, *In the Path of Hizbullah*, 56–57; Qassam, *Hizbullah : Bir Hareketin Anlatılmamış Öyküsü*, 96.

¹⁷⁹ Eitan Azani, "The Hybrid Terrorist Organization: Hezbollah as a Case Study", *Studies in Conflict & Terrorism* 36, sayı 11 (2013): 905.

Hareketin medya aygıtları içerisinde *el-Manar* televizyonu ve *el-Nur* Radyosu öne çıkmaktadır. Bu medya aygıtları yapmış oldukları yayınlarla Hizbullah'ın politik ve dini mesajlarını dünyaya yayma görevini yerine getirmektedir. Ağırlıklı olarak Arap ülkelerine yönelik olarak yapılan yayınlarda İsrail'e karşı mücadele, Filistin ve Kudüs meselesi ağırlıklı işlenen temalardır.¹⁸⁰

4.7.8.1 El-Manar Televizyonu

Hizbullah'ın medya kuruluşlarının amiral gemisi olan bu televizyon 1991 yılında İran ve yurt dışındaki Şii topluluğun yardımları ile kurulmuştur. Televizyon ününü daha çok İsrail ve Hizbullah savaşları esnasında yapmış olduğu yayınlardan elde etmiştir. Nitekim bu yayınları veriş şekli ve yaptığı haberler Hizbullah'ın prestijine katkı sağlamış, aynı zamanda savaş alanın da Hizbullah militanlarının moralini yükseltirken, İsrail kamuoyunun ve İsraili askerlerin demoralize olmasına neden olmuştur. Kanal yapmış olduğu psikolojik savaş kampanyalarında Hizbullah'ın İsrail askerlerine karşı yapmış olduğu saldırıların videosu ve fotoğrafları, "sırada kim var" teması ile İsrail hükümeti üzerinde ciddi bir baskı oluşturmuştur. Nitekim 2000 yılında İsrail'in bölgeden çekilmesinde ve 2006 yılındaki savaşta İsrail'in psikolojik harbi Hizbullah'a kaybetmesinde önemli bir etkisi olmuştur. Bunun yanında direnişe katılan ailelere moral desteği sağlayarak yeni militan devşirmek için gerekli olan duygusal heyecanı yaratmada önemli bir etkinliğe sahiptir. İsrail'in 2000 yılında Güney Lübnan'dan çekilmesinden sonra yapılan yayınlarda ise Filistin'deki başlayan İkinci *İntifada* (2000-2005) ortamında daha fazla Filistin yanlısı ve Kudüs sorununu esas alan içerikler yoğun olarak üretilmeye başlanmıştır.¹⁸¹

4.7.9 Hizbullah'ın Mali Kaynakları

¹⁸⁰ Martin Rudner, "Hizbullah: An Organizational and Operational Profile", *International Journal of Intelligence and CounterIntelligence* 23, sayı 2 (2010): 231; Hamzeh, *In the Path of Hizbullah*, 58.

¹⁸¹ Norton, "Hizballah and the Israeli Withdrawal from Southern Lebanon", 31; Hamzeh, *In the Path of Hizbullah*, 58-59.

Hizbullah'ın mali bütçesinin yıllık olarak 500 milyon dolar olduğu tahmin edilmektedir. Bu miktarın yaklaşık olarak 100 milyon doları İran hükümetinden ve İran'daki hükümet dışı sponzorlardan gelmektedir.¹⁸² Her ne kadar Rafsancani ve Hatemi döneminde İran'ın Hizbullah'a vermiş olduğu destekler %70 oranında azalsa da yardımlar sadece İran'ın resmi kuruluşlar vasıtasıyla değil aynı zamanda İran rehberi Ali Hamaney'e bağlı yardım kuruluşlardan doğrudan da yapılmaktadır. Bunun yanında, Hizbullah'ın diğer mali kaynaklarına bakıldığında Lübnan'daki Şiiilerin dini olarak gelirlerinin beşte birini verdikleri Humus gelirleri de Hizbullah'ın faaliyetlerinde kullanılmaktadır. İran devrim rehberi Ali Hamaney onayı ile Humus toplama yetkisi Hizbullah'a verilmiştir. Hizbullah'ın gelirlerinde bireysel yardımların ve özellikle yurt dışında yaşayan Şiiilerin bağışları ve yardımları da önemli bir yer tutmaktadır. Ayrıca, Lübnan iş sahalarında girişmiş olduğu süpermarket, petrol ve doğal gaz istasyonları ve restoran gibi işletmelerden de önemli miktarlarda gelir elde etmektedir. Hükümetten ve devletten aldığı yardım fonlarının yanı sıra Hizbullah'ın illegal olarak yaptığı faaliyetlerden de önemli gelirler elde ettiği bilinmektedir.¹⁸³

Hizbullah'ın yukarıda belirtildiği üzere sadece ekonomik kaynaklar bakımından İran'a bağımlı kalmayıp birçok iş dalında önemli ekonomik yatırımlar yaparak gelir kaynaklarını artırmaya çalışmasında 2006 yılı savaşı sonrası yaşamış olduğu mali sıkıntılar dönüm noktasını oluşturmuştur. Böylece, Hizbullah İran'a bağımlı olarak ekonomik ihtiyaçlarını karşılamının kendi amaçlarını gerçekleştirmede yeterli olmayacağını fark etmiştir. Bu bağlamda, Hizbullah'ın sadece Lübnan'da değil Irak'ta da ticari faaliyetler içerisine girerek mali gelir kaynaklarını çeşitlendirmeye çalışmıştır.

4.8 Sonuç

Çalışmanın beşinci bölümünde Hizbullah'ın kurulma süreci, teşkilat yapısı ve ideolojisi değerlendirilmiştir. Hizbullah'ın kurulma sürecinde Şii toplum içerisinde yaşanan tartışmalar yanında Şiiilerin radikalleşme sürecinde İsrail'in 1982 müdahalesinin etkileri

¹⁸² Rudner, "Hizbullah: An Organizational and Operational Profile", 232–33.

¹⁸³ A. Nizar Hamzeh, "Lebanon's Hizbullah: From İslamîc revolution to parliamentary accommodation", *Third World Quarterly* 14, sayı 2 (1993): 63–64; Rudner, "Hizbullah: An Organizational and Operational Profile", 63–64.

ve uluslararası ortamın katkıları analiz edilmiştir. Bununla birlikte, örgütün kurulmasının ardından Şii toplum üzerinde yürütmüş olduğu ekonomik, kültürel ve sosyal faaliyetlerle sadece bir silahlı *devlet-dışı* aktör olmanın ötesinde Lübnan devletinin zayıflığından kaynaklanan birçok devlet faaliyetini yerine getirmiştir. Bu çerçevede örgütün yapmış olduğu "dava" faaliyetleri ile bir taraftan Şiiler üzerinde hakimiyet tesis ederken diğer taraftan Lübnan'daki diğer toplum kesimlerinden sempati kazanmıştır. Hizbullah'ın "direniş" ya da "dava" toplumu yaratma stratejisine hizmet eden bu yardım organizasyonlarının açıkça politik bir yönünün olduğu görülmekte, aynı zamanda Hizbullah'ın Lübnan'daki seçimleri kazanmasına da katkı sağlamaktadır. Bu noktada Hizbullah'ın bu hizmetleri yerine getirmesinde kullandığı örgütsel yapılanma ortaya koyulmuştur. Diğer taraftan Hizbullah'ın sahip olduğu dini ve siyasi ideoloji ifade edildikten sonra, örgütün kurulduğu tarihten itibaren günümüze kadar nasıl bir ideolojik dönüşümden geçtiği analiz edilmiştir. Ayrıca, İran devrim rehberi Humeyni'nin ve dini lider Ayetullah Fadlallah'ın Hizbullah'ın ideolojisindeki şekillendirici rolü tartışılmıştır.

BEŞİNCİ BÖLÜM: HİZBULLAH'IN LÜBNANLAŞMA SÜRECİ

5.1 Tâif Antlaşması ve Hizbullah'ın Tâif Antlaşmasına Bakışı

İç savaşın (1975-90) bitmesini sağlayacak olan Tâif antlaşması aynı zamanda Lübnan'ın gelecekteki politik sisteminin inşa edileceği yapıyı hazırlamıştı. Tâif Antlaşması Suudi Arabistan ve ABD'nin gözetiminde 22 Ekim 1989 yılında imzalanarak yürürlüğe girmiştir. Bu noktada, Tâif antlaşması Ulusal Pakt'ta olduğu gibi ulusal ve bölgesel güçlerin uzlaşmasına dayanmıştır.¹⁸⁴ Bu anlaşma ile Müslümanların Lübnan politik sistemi içerisindeki politik etkinlikleri artmaya başlamıştır. Bu durum, Marunî cumhurbaşkanının etkisinin azalması Sünni başbakanın ve Şiiilerden seçilen parlamento sözcüsünün etkinliğinin artması anlamına gelmekteydi.¹⁸⁵ Nitekim Anayasa'nın 52. Maddesine göre uluslararası antlaşmaları müzakere görevi cumhurbaşkanına verilmekle birlikte başbakan ve kabinenin onayı gerekli kılınmaktaydı. Aynı zamanda Tâif antlaşması ile Troyka sistemi kurularak alınacak politik kararların cumhurbaşkanı, başbakan ve parlamento sözcüsünün ortak kararı ile alınması kabul edilmişti.¹⁸⁶

Tâif anlaşması ile Ulusal Pakt ile belirlenen siyasal güç dağılımında 6/5 oranı değiştirilerek Müslümanlarla Hristiyanların eşitliğine dayalı olarak yeniden düzenlenmesi planlanmıştır. Böylece daha önce 99 olan milletvekili sayısı 128 milletvekiline yükseltilerek Müslümanlar ve Hristiyanlar eşit sayıda milletvekili çıkartmaları sağlanmıştır. Müslümanlar lehine yapılan böylesi bir düzenleme iç savaş sonrası değişen güç dengelerini ve Müslümanların Lübnan nüfusunda artan nüfusu göz önüne alınarak "Ortaklıkçı Demokrasi" zemininin güçlenmesine katkısı olmuştur.¹⁸⁷ Her ne kadar Müslümanların sistem içinde rolleri artsa da Şiiiler, Tâif anlaşmasının

¹⁸⁴ Simon Haddad, "The Relevance of Political Trust in Postwar Lebanon", *Citizenship Studies* 6, sayı 2 (2002): 204; Salloukh, "Security Politics, State-Society Relations, and Democracy in Lebanon", 9.

¹⁸⁵ Bassel Salloukh, "The Art of the Impossible: The Foreign Policy of Lebanon", içinde *The Foreign Policies of Arab States: The Challenge of Globalization*, ed. Bahgat Korany ve Ali E. Hillal Dessouki, 2009, 287-88.

¹⁸⁶ Paul Salem, "Reflections on Lebanon's Foreign Policy", içinde *Peace for Lebanon? From War to Reconstruction*, ed. Deirdre Collings (London: Lynne Rienner, 1994), 73.

¹⁸⁷ Köprülü ve Ebrem, "Lübnan'da Çoklu Güç paylaşımı ve Ortaklıkçı Demokrasi Zemininin Arap Ayaklanmaları Sonrası Geleceği", 10-11.

getirmiş olduğu yeni düzenlemeden memnun olmamıştır. Nitekim Hizbullah'a göre Şiiiler Lübnan'daki en kalabalık grup olduğu için Tâif'in ortaya çıkardığı sistem hala Şiiiler için eşitsizlik oluşturmaktadır.

Nâim Kâsım'a göre Tâif Antlaşması Hizbullah'ın isteklerini tam anlamıyla yerine getiren bir anlaşma olmamıştı. Fakat Hizbullah bu memnuniyetsiz tavrını sadece politik olarak ifade etmekle yetinmişti. Bu noktada, Hizbullah'ın Tâif antlaşmasından beklentisi mezhepsel temel üzerine şekillenen Lübnan sisteminin değişmesi ve vatandaşlık esasına dayalı bir Lübnan kimliğinin formülize edilmesinden yana olmuştur.¹⁸⁸ Hizbullah'a göre Tâif Antlaşması Ulusal Pakt'ın ortaya çıkardığı tarihi hataların ve günahların tekrarlanması manasına gelmekteydi. Yani, Tâif anlaşması ile Ulusal Pakt'ın ortaya çıkardığı Lübnan devletinin parçalı ve etkin işlemeyen yapısına çözüm bulunamamıştı. Yine de Hizbullah'ın Tâif Antlaşması ile kazanmış olduğu silah bulundurma ayrıcalığı ve meşru bir direniş örgütü olarak kabul edilmesi Hizbullah'ın Tâif anlaşmasına gönülsüz de olsa rıza göstermesine neden olmuştu.¹⁸⁹

Hizbullah'ın Tâif Antlaşması ile kazandığı İsrail'in Güney Lübnan'daki işgali gerekçe gösterilerek silah bulundurma ayrıcalığı Suriye için İsrail ile mücadelesinde bir baskı unsuru olarak kullanılmaktaydı. Suriye, Hizbullah'ı vekâletçisi olarak kullanılarak İsrail ile doğrudan silahlı çatışmaya girme zahmetinden kurtulmak istemekte ve Hizbullah'ı İsrail ile arasında bir tampon bölge olarak görmekteydi. Hizbullah sahip olduğu silah bulundurma avantajı ile birlikte gün geçtikçe Lübnan'da dominant bir güç olmaya başlamış ve kendisine sosyal, politik, ekonomik, askeri bir güç alanı yaratmayı başarmıştı. Bu noktada Hizbullah'ın Suriye ve İran'ın artan destekleri ile güçlenmesi Najem'e göre Suriye'nin pozisyonunu oldukça güçlendirmekteydi. Çünkü Lübnan içerisinde Hizbullah'ı kontrol edebilecek yegâne güç sadece kendisiydi. Bu durum uluslararası ortamda ve İsrail ile mücadelesinde kendisine önemli bir siyasi pazarlık gücü vermektedir.¹⁹⁰

¹⁸⁸ Qassam, *Hizbullah : Bir Hareketin Anlatılmamış Öyküsü*, 113–14.

¹⁸⁹ Alagha, *The Shifts in Hizbullah's Ideology*, 41.

¹⁹⁰ Tom Najem, "Lebanon and Europe: The Foreign Policy of a Penetrated State", içinde *Analysing Middle Eastern Foreign Policies The Relationship With Europe*, ed. Gerd Nonneman (Oxon: Routledge, 2005), 103–4.

5.2 1991 Deklarasyonu: Açılım ve Diyalog Politikalarının Başlatılması

Hizbullah 1991 yılında genel olarak dört sütuna oturan bir politik program açıklamıştır. Bu programda; (i) İsrail'e karşı direnişin yeniden canlanarak sürdürülmesi, (ii) İçerideki fitnenin ve anlaşmazlıkların son bulması ve topluluklar arasında açık bir tartışma ortamının yaratılarak var olan sosyal ve politik meselelere yönelik çözümler bulunması için çaba sarf edilmesi ve bu diyalog sürecinin sadece müttefikleri değil eski düşmanları da kapsamaması, (iii) Lübnanlaşma sürecinin veya açılım süreci olarak ifade edilen bir süreç başlatılarak ideolojik, mezhepsel ve dini farklılıkları ayırt edilmeksizin toplumun geniş kesimleriyle ortak bir Lübnan kimliği üzerinde birleşme çabası içine girilmesi, (iv) Ülkenin sosyo ekonomik olarak geri durumunda olan kesimlerin hayat standartlarını geliştirmek için politikaların üretilmesi gibi önemli konular parti programının temel gündem maddelerini oluşturmaktadır.¹⁹¹

5.3 Hizbullah'ın Siyasallaşması: 1992 Parlamento Seçimlerine Katılım

1980'lerin sonu ve 1990'ların başında Lübnan iç dengelerinde, bölgesel ve uluslararası sistemde yaşanan önemli gelişmelerin Lübnan politik sisteminin mevcut haliyle devamını ve aktörlerin mevcut pozisyonlarını sürdürmelerini olanaksız kılacak yeni bir süreci ortaya çıkarmaktaydı. Tâif anlaşması eski düzenin son bulduğunu ilan eden bir hüviyete sahip olmuştur. Anlaşmanın ortaya çıkardığı yeni duruma göre Lübnan'daki aktörler, mevcut pozisyonlarını yeniden konumlandırma ihtiyacı hissetmişlerdir.¹⁹² Bu noktada Lübnan, 1991 yılından itibaren yeni düzeni şekillendirecek olan parlamento seçimlerine hazırlanmaktaydı. Genel sekreter el-Mûsâvi Hizbullah'ın ulusal uzlaşmanın bir parçası olarak seçimlere katılacağını ilan etti. Aynı zamanda, bu durum Hizbullah'ın Lübnan hükümeti ve diğer aktörlerle başlatacağı diyalog ve açılım politikalarının işaret fişeğini oluşturmaktaydı.¹⁹³

¹⁹¹ Alagha, *The Shifts in Hizbullah's Ideology*, 151.

¹⁹² Azani, *Hezbollah*, 84–85.

¹⁹³ Azani, *Hezbollah*, 94.

Hizbullah'ın yumuşama ve ılımlı politikalar oluşturma sürecinin Lübnan seçimlerine katıldığı döneme rast gelmesi çoğu bilim adamı tarafından Hizbullah'ın pragmatizme kayışı olarak algılanmıştır. Nitekim Lübnanlaşma süreci ile birlikte Hizbullah, radikal militan örgüt profilinden bir takım tavizler vermeye başlayarak ana akım partiye dönüşme sürecinde önemli adımlar atmıştır.¹⁹⁴ Artık Hizbullah için parlamentoda bulunarak karar alma süreçlerine aktif katılım, Şii toplumunun ve İslami direnişin kaynaklara doğrudan erişiminde ve güçlenmesinde daha etkin ve verimli bir yol olarak görülmüştür. Diğer taraftan, Hizbullah yapmış olduğu sosyal yardım politikaları ile birlikte oluşturduğu prestiji parlamento seçimlerine tahvil etmek isteyerek politik hedeflerine ve “direniş toplumu” oluşturma amacı çerçevesinde hareket etmiştir.¹⁹⁵

Hizbullah'ın ortaya koyduğu Lübnan seçimlerine girme hususundaki pragmatizmin aynısını 2005'ten sonra hükümette bakan ile temsil edilme kararında da kendisini göstermiştir. Bu noktada, Suriye devletinin Lübnan'dan çekilme kararı ile birlikte Hizbullah için Lübnan'daki dengeler ve kendi menfaatlerinin korunması noktasında önemli bir dengeleyici gücün eksikliği hissedilmiştir. Bundan dolayı, Lübnan'daki değişen koşullardan ötürü doğrudan hükümetin kararlarına müdahale etmek için, eskiden hükümete katılmama hususunda ortaya konulan dini ve siyasi çekinceler bir kenara bırakılarak hükümete girme hususunda irade gösterilmiştir. Suriye'nin çekilmesinin yarattığı güç boşluğunda kendisinin aleyhine alınacak kararlarda etkili olmak istenmektedir. Özellikle son dönemde Hizbullah'ın karşı karşıya kaldığı en önemli sorunlar olan BMGK'nın 2004 tarihli 1559 sayılı Hizbullah'ın Silahsızlandırılması Kararı ve Hariri suikastını soruşturmak için kurulan ve suikastın arkasında Hizbullah üyelerinin olduğunu iddia eden Lübnan Özel Mahkemesi'nin faaliyetleri Hizbullah tarafından yakından takip edilerek hükümetin bu kararlara iştirak etmemesi için çaba sarf edilmektedir.¹⁹⁶

¹⁹⁴ Magnus Ranstorp, “The strategy and tactics of Hizbullah's current ‘Lebanonization process’”, *Mediterranean Politics* 3, sayı 1 (1998): 103–4; Harik, *Hezbollah*.

¹⁹⁵ Haddad, “Explaining Lebanese Shii adherence to Hezbollah”, 25.

¹⁹⁶ Nicholas Blanford, *Killing Mr. Lebanon: The Assassination of Rafik Hariri and its Impact on the Middle East* (London: I.B.Tauris, 2006), 191; Khatib, “Hizbullah's Political Strategy”, 65–66.

Hamzeh'e göre Hizbullah'ın politik pragmatizme kaymasında en önemli neden yapmış olduğu kar-zarar hesabı ile ilgilidir. Nitekim Hamzeh'e göre: ABD ve Suriye'nin yapmış olduğu baskılar Hizbullah'ın Lübnan politikasına katılmasında önemli nedendir. Bununla birlikte, Hizbullah'ın artan pragmatizminde İran'daki yaşanan gelişmelerin de önemli bir yeri olduğunu görülmektedir. Nitekim Ali Hamaney'in İran'da Rehber İmam olması ve aynı zamanda Rafsancani'nin Cumhurbaşkanı seçilmesi ile birlikte devrim sonrasında İran'ın Batı ile karşı karşıya gelmekten çekinmeyen politikalarında yumuşama yaşandığı ve Arap ülkeleri ile daha yakın ilişkiler geliştirme çabası içerisine girildiği görülmektedir. Bu ortaya çıkan yumuşamanın Lübnan'da Hizbullah'ın pragmatizme kaymasında önemli bir etkisinin olduğunu söylemek mümkündür.¹⁹⁷ Bununla birlikte, Hizbullah içerisinde yaşanan asıl değişim, Hizbullah'ın kuruluş ideolojisine sıkı sıkıya bağlı olan Subhî el-Tufeylî çizgisinin yerine daha ılımlı politikalara sahip olan Seyyid Abbâs el-Mûsâvî ile Nasrallah'ın genel sekreter olmasıdır. Subhi el-Tufeylî taviz vermez bir ölçüde İslami devletin tesisini ve bu düşünceye karşı gelenlere karşı silahlı mücadeleyi savunan görüşlerine karşılık Nasrallah ve Mûsâvî'nin silahlı mücadele yanında Lübnan'ın değişen koşullarına ayak uydurmak için pragmatik politikalar izlenebileceğini savunmuşlardır.¹⁹⁸ Nitekim bu yaşanan ayrışma kendisini Subhi el-Tufeylî'nin başlatacağı "Açlık Devrimi" olarak bilinen gerilimde de göstermiştir.

5.4 Açlık Devrimi

Tufeylî, Temmuz 1997 yılında Bekâ vadisinde ve kendi ismi ile anılan bölgede Lübnan hükümetine yönelik olarak Hizbullah'ın bu yönde bir kararı olmaksızın sivil itaatsizlik eylemleri başlatmıştır. Lübnan ordusu ile Tufeylî taraftarları arasında Bekâ vadisinde yaşanan çatışmalarda iki taraftan da kayıplar meydana gelmiştir. Süreç sonunda, Tufeylî Hizbullah'ın Şurâ konseyinden atılarak Hizbullah'tan dışlanmıştır. Tufeylî'nin 1997 yılında Açlık devrimini başlatmasında, Hizbullah'ın 1996 seçimlerinde meclisteki sandalye sayısını düşürmesinden dolayı ortaya çıkan başarısızlıktan yararlandığı

¹⁹⁷ Hamzeh, *In the Path of Hizbullah*, 109.

¹⁹⁸ Hamzeh, 110.

görülmektedir. Bu noktada Tufeylî, Hizbullah'a yönelen tepkileri kendisi etrafında toplamak istemiştir. Bununla birlikte, Hizbullah'ın üçüncü genel sekreteri Nasrallah ve ilk genel sekreteri olan Tufeylî arasındaki gerginliklerin temeli ikinci genel sekreter olan Seyyid Mûsâvi'nin İsrail saldırısı sonucunda öldürülmesinin ardından yaşanan liderlik çekişmesidir. Tufeylî, tekrar genel sekreterlik görevine getirilmeyi ummaktaydı. Fakat genel sekreter olarak Nasrallah seçilmiştir. Bu noktada, Nasrallah ile Tufeylî arasındaki en önemli gerilim noktasını ise partinin genel seçimlere girme kararı oluşturmuştur. Tufeylî'ye göre Hizbullah'ın Lübnan mezhepçi sistemine katılması partinin kurucu ilkelerine ve doğasına ters bir girişimdi. Ona göre Hizbullah seçimlere dahil olsa bile Lübnan politik sistemi ile uyumlu bir parti programı yerine yolsuzlukla mücadeleyi ve ekonomik zorlukları aşmayı hedefleyen, İslami vurguları güçlü bir seçim programı ortaya koymalıydı. Dahası, Tufeylî, Hizbullah'ın artan bir şekilde İran güdümüne girmesine de karşı çıkmıştır. Her ne kadar bu yaşanan olaylardan sonra Tufeylî Hizbullah'ın siyasal organlarından dışlansa da dini faaliyetlerin devam ederek, Suriye şemsiyesi altında zaman zaman Hizbullah'a yönelik eleştirilerini sürdürmüştür.¹⁹⁹

5.5 Hizbullah İçinde Seçime Katılım Tartışmaları

Hizbullah'ın liderleri arasında partinin seçimlere katılımı hususundaki tartışmalar sürerken, Nâim Kâsım'a göre parlamento seçimlerine girilip girilmemesi hususunda parti içerisinde görüş ayrılıkları mevcuttu. Bu görüş ayrılıkları üzerine 12 kişilik bir komisyon oluşturularak seçimlere katılma ile ilgili nihai kararın verilmesi için bir müzakere ortamı yaratılmaya çalışılmıştır. Bu noktada, Kâsım'a göre: Hizbullah'ın Lübnan politik sistemine katılımı hususunda çekinceleri olan kesimin belirli başlı endişeleri bulunmaktaydı. Bunlar: (i) Din ve mezhep temelli bir sisteme sahip olan Lübnan politik sisteminin bir parçası olmak ne derece meşru ve kabul edilebilirdir? (ii) Hizbullah'ın mevcut siyasal sisteme dahli bu düzeni tasvip etmek anlamı taşır mı? (iii)

¹⁹⁹ Azani, *Hezbollah*, 131–34; Hamzeh, *In the Path of Hizbullah*, 111.

Hizbullah'ın seçimlere katılımı partinin kendisi için vazgeçilmez olarak gördüğü silahlı direnişten vazgeçmesine yol açacak bir süreci beraberinde getirir mi?²⁰⁰

Hizbullah bu gibi sorulara cevap bulmak üzere yoğun tartışmaları içeren toplantılar düzenleyerek belirli sonuçlara ulaşmıştır. Bu noktada, en önemli soru Hizbullah'ın mevcut siyasal yapıya dahil olması sistemin ömrünü uzatmak manasına gelip gelmeyeceğiydi. Bu soruya verilen cevap: Hizbullah'ın parlamento seçimlerine dahil olması mevcut siyasi düzene katılmak manasına geldiği çünkü seçimlerin bu siyasal yapının bir parçası olduğu ifade edilmiştir. Fakat Hizbullah'ın seçimlere katılmasının bu siyasal yapıyı devam ettirme hususunda bir irade beyanını içermediği belirtilmiştir. Parlamentoda milletvekillerinin temsil görevini icra ettiklerini fakat bu durumun tam manasıyla düzene biat etmek ve onu meşrulaştırma manasına gelmeyeceği belirtilmiştir.²⁰¹

Parlamentoya katılımı birlikte Hizbullah'ın elde edebileceği birçok yararlı sonuçların da olabileceğine dikkat çekilmiştir. Örneğin, Parlamentoda direnişin var olan sorunlarının dile getirilmesinde ve direnişin sesinin diğer kesimlere duyurulması bununla birlikte, çeşitli konularda ve meselelerde Hizbullah'ın ortaya koyduğu İslami perspektifin kamuoyuna açıklanmasında parlamentonun bir araç görevi üstlenmesi, Sosyo-ekonomik olarak toplumun dezavantajlı kesimini oluşturan grupların sorunlarının ülke gündemine taşınması, aynı zamanda, farklı bölgelerle ve cemaatlerle kurulacak olan diyalog ile gerginliklerin azaltılması ve yeni işbirliği imkanlarının tesis edilmesi gibi olumlu taraflar vurgulanmıştır. Buna karşılık, belirli olumsuzlukların da üzerinde durulmuştur. Bunlardan en önemlisi; Lübnan siyasal sisteminin bir hastalığı olarak görülen ve sistem tarafından dikte edilen siyasal koşullar nedeniyle mecliste adil temsili sağlamanın zorlukları, bunun yanında parti muhalefetine rağmen İslam hukukuna aykırı kanunların meclisten çıkarılması durumunda yaşanacak sıkıntıların varlığı ve halka ve tabana bu durumun izahı hususunda yaşanacak sıkıntılardır. Bütün bu olumsuzluklara rağmen görevlendirilen kuruldaki genel temayül olumlu tarafların olumsuzluklardan daha fazla olduğu yönündeydi. Hakeza, Hizbullah'ın meclise girmesinin direniş hareketini olumsuz etkilemeyeceği aksine ona ilave destek ve kuvvet sağlayacağı

²⁰⁰ Qassam, *Hizbullah : Bir Hareketin Anlatılmamış Öyküsü*, 119–20.

²⁰¹ Qassam, 201.

düşünülmüştür. Bu düşüncelerle 12 üyeden 10 tanesi parlamentoya katılmayı yararlı görmüştür. Alınan parti kararı Velâyet-i Fakih'in onayına sunulmuştur. Hamaney'in olumlu kararı neticesinde genel sekreter Mûsâvi kamuoyuna Hizbullah'ın seçimlere katılımını ilan etmiştir.²⁰²

Hakeza, katılım sürecinin ardından Hizbullah'a yönelik olarak getirilen eleştirilere yönelik Hizbullah liderlerinin görüşlere bakıldığında Hizbullah genel sekreter yardımcısı Nâim Kâsım'ın *el-Ahd* gazetesine vermiş olduğu röportajda Hizbullah'ın parlamentoya katılmasının prensiplerinden vazgeçtiği anlamına gelmediğini ifade etmiştir. İsrail ile mücadelelerinin kararlılıkla süreceğini vurgulamıştır. Yine, Hizbullah genel sekreteri Nasrallah, *el-Safir* gazetesine Mayıs 1993 yılında vermiş olduğu röportajda Hizbullah'ın parlamentoya katılımının rejimin meşruiyetini tanımak anlamına gelmediğini ifade ederek, Amaçlarının parlamentoda yapacakları faaliyetlerle rejimin değişimini sağlamak olduğunu belirtmiştir.²⁰³ Bu noktada, görüldüğü üzere Nasrallah ve diğer Hizbullah yöneticilerinin radikal kanattan gelen eleştirilere karşı gelerek kuruluş ideolojisinden vazgeçilmediğini Fakat hedeflere ulaşmada yönetsel değişikliği gidildiği ifade etmişlerdir. Bu minvalde, hem Nasrallah hem de Kâsım için parlamentoya katılım, direniş faaliyetinin devamı niteliğindedir.

5.6 1992 Seçimleri ve Hizbullah'ın Seçim Programı

Lübnan'da uzun yıllar boyunca iç savaş nedeniyle yapılamayan parlamento seçimleri 1992 yılında yapılması kararlaştırılmıştı. Fakat bu seçimleri Marunîler boykot etme kararı almışlardır.²⁰⁴ Katılımın oldukça düşük olduğu bu seçimlerde Hizbullah 8 milletvekili kazanırken, Hizbullah'ın önderliğini yaptığı "*Direnîşe Vefa*" ile aynı blok içerisinde yer alan Sünniler 2, Marunîler 1, Katolik Rumlar ise 1 milletvekili ile mecliste temsil edilme imkanı bulmuştur. Böylece '*Direnîşe Vefa*' bloğu mecliste 12 milletvekili ile temsil edilme şansı yakalamıştır.

²⁰² Qassam, 202–4.

²⁰³ Eitan Azani, "Hezbollah's Strategy of 'Walking on the Edge': Between Political Game and Political Violence", *Studies in Conflict & Terrorism* 35, sayı 11 (2012): 743–44.

²⁰⁴ Serpil Açıkalın, "Lübnan Parlamento Seçimleri", *Uzak Analizleri (Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu, 2009)*, 4.

Tablo 5.1: Lübnan Meclisinde Mezheplere Göre Kota Dağılımı

Din – Mezhep	Taif Anlaşması Öncesi	Taif Anlaşması Sonrası
Maruni	30	34
Rum Ortodoks	11	14
Rum Katolik	6	8
Ermeni Ortodoks	4	5
Ermeni Katolik	1	1
Evanjelik	1	1
Hıristiyan	1	1
Azınlıklar		
Toplam Hıristiyan	54	64
Sünni	20	27
Süi	19	27
Dürzî	6	8
Alevi	0	2
Toplam Müslüman	45	64
Toplam	99	128

Kaynak: Oytun Orhan ve Veysel Ayhan, “2009 Lübnan Seçimleri Kazananlar, Kaybedenler ve Türkiye” (Orsam, 2009).

Hizbullah’ın seçim programında 1985’te yayınlanan ve bizim de Hizbullah’ın dini ve siyasal ideolojisinde dikkat çektiğimiz hususların parti programında da ağırlıklı olarak damgasını vurduğunu belirtmemiz gerekir. Nitekim ezenler ve ezilenler söylemi, ABD ve İsrail’e karşı sert tutumun politik programda da yer almaya devam etmiştir. İsrail’in işgal ettiği toprakların özgürleştirileceği vurgulanırken bir taraftan ABD’nin “kibirli hegemon” olarak manipülasyonları ve İsrail’i kollama tutumu sert bir şekilde eleştirilmektedir. 1985 yılındaki Açık Mektupta belirtilen İslami devletin tesisine yönelik olarak yapılan vurguların 1992 yılı seçim programından itibaren başlayarak 1996, 1998, 2000, 2004, 2005 parlamento ve yerel seçim programlarında yer almadığı görülmektedir. Bu durumun Hizbullah’ın ortaya koymuş olduğu açılım politikalarının bir neticesi olduğunu belirtmek gerekir. Her ne kadar seçim programlarında yer almasa da partinin kendi politik ideolojisini tanımladığı 2004 yılında yayımlanan “Kimlik ve Amaçlar” adlı metinde İslami devletin tesisinden bahsedilmekte fakat burada da 1985 yılında bahsedilen çoğunlukçuluk esasına göre halkın çoğunluğunun bu yönde irade göstermesi ile gerçekleşebileceği ifade edilmektedir.

Hizbullah'ın seçim programında Hristiyanlarla iyi ilişkiler geliştirilmesi önem kazanmaktadır. Nitekim Lübnan ulusal birliğin sağlanmasında ve tekrardan bir iç savaş deneyiminin yaşanmaması için bu tür bir diyalog süreci önemli görülmekteydi. Hizbullah'ın açılım politikalarının bir meyvesi olarak 1992 yılında Marunî Patrik ile görüşmesi gerçekleşmiştir. Patrik, Hizbullah'ın işgal altındaki toprakları özgürleştirmek için çaba gösteren bir İslami direniş hareketi olarak gördüğünü belirtmiştir.²⁰⁶ Bununla birlikte, Açık Mektup'ta sert bir şekilde Lübnan devletinin ve Siyasi Marunizm'in eleştirisi yapılırken yeni seçim programında doğrudan devlete ve Siyasi Marunizm'e bir eleştiri yapılmamakla birlikte Mezhepçi sisteme dayalı yapının bir an önce kaldırılarak yabancı güçlerin müdahalesine oldukça açık olan bu sistem yerine daha adil bir sistemin inşa edilmesi talep edilmiştir.²⁰⁷ Sonuç olarak bakıldığında, Hizbullah'ın 1992 seçim programı iç savaş sonrasında genelde Lübnan'da özel de ise Hristiyanlarla Hizbullah arasındaki düşmanlıkları bir kenara bırakmayı ve iç barışı tesis ederek mezhepsel ayrılıkları, partizanlığı ve fanatizmi ortadan kaldırmayı adalet ve eşitlik üzerine tesis edilen ve yabancıların müdahalesinden uzak bir adil sistemi kurmayı hedeflemiştir.²⁰⁸

5.7 Hizbullah'ın Lübnanlaşması

Hizbullah'ın tarihsel dönüşümüne bakıldığında Şiiilerin 1970'lerin ortalarıyla birlikte Lübnan arenasında ortaya çıkmasından günümüze Hizbullah'ın üç saç ayağı üzerinde yükseldiği dikkat çekmektedir: Askeri direniş (Cihat), Sosyal refah ve Dava faaliyetleri ve son olarak da 1992 yılından itibaren başlatmış olduğu olduğu Lübnanlaşma vaadi ile birlikte Lübnan siyasetine eklemlenme sürecidir. Bu süreç sonucunda, Hizbullah bir Lübnan partisi haline gelecektir. Bu noktada, Hizbullah günümüze kadar bu üç saç ayağını akıllıca bir araya getirerek, bir taraftan İsrail'e karşı direniş hareketi yürütürken diğer taraftan sosyal refah uygulamaları ile toplumun birçok kesiminde kazandığı sempatiye, bir parti olarak Lübnan politikasındaki yapmış olduğu siyasal faaliyetler de

²⁰⁶ Alagha, *The Shifts in Hizbullah's Ideology*, 157.

²⁰⁷ Alagha, 160.

²⁰⁸ Alagha, 161–62.

eklenince Lübnan'da önemli bir aktör haline gelecektir.²⁰⁹ Bu noktada, Lübnanlaşma faaliyeti Hizbullah için önemli bir saç ayağını teşkil etmektedir.

Hizbullah'ın Lübnanlaşma sürecine başladığında genel olarak kamuoyunda iyimser ve kötümser iki düşünce hakim olmuştur. Hizbullah'ın Lübnanlaşma süreci ile ortaya atılan iyimser görüşe göre bu süreç Hizbullah'ın iç politikadaki rolünü artırarak ılımlı ve sistemle uyumlu bir Lübnan partisi haline getirmiştir. Diğer karamsar görüşe göre ise "Lübnanlaşma" sürecinin bir yalandan ve maskeden ibaret olduğu, Hizbullah'ın İslami ajandasını gizleme emeli taşıdığı yönündeki karamsar tutumlar olmuştur.²¹⁰

Hizbullah'ın seçim programında Lübnanlaşma ile ilgili ortaya koyduğu düşüncelere bakıldığında: 1992'da yayımlanan seçim programında kendisini yalnızca bir İslami hareket olarak tanımlamamış aynı zamanda milliyetçi ve vatansever bir Lübnan partisi olarak ilk defa nitelemiştir. Ayrıca parti kendi dini ve politik ideolojisini zorla dayatmayacağını ifade edilmiş, her topluluğun inançlarına ve düşüncelerine saygı duyulacağı, bununla birlikte Hizbullah'ın sosyal, güvenlik ve politika ilgili konularda Lübnan devletinin ve onun kurumlarının bir alternatifi olmayacağı taahhüt edilmiştir. Bu noktada, kendisine atfedilen "devlet içinde devlet" vasfı Hizbullah tarafından reddedilmektedir. Hizbullah'ın bir Lübnan partisi olarak sadece Şii topluluğun çıkarlarını değil aynı zamanda Lübnan'daki diğer toplumların topluluğun ortak menfaatlerini ve çıkarlarını gözetken bir Lübnan partisi olduğu ifade edilmiştir. Partinin direnişçi kimliğinin varlığı sadece kendi güvenliğini sağlamak için değil, aynı zamanda Lübnan topraklarının işgalden kurtarılmasını tesis etmek ve Lübnan'a dışarıdan gelebilecek tehditlere karşı korumak olarak belirtilmiştir.²¹¹

5.8 1996 ve 2000 Parlamento Seçimleri ve Hizbullah'ın Seçim Sonuçları

Hizbullah ile İsrail'in çatışmasının gölgesi altında yapılan 1996 seçimlerinde Hizbullah'ın parlamentoda 8 olan milletvekili sayısı 7'ye düşerken Hizbullah'ın rakibi

²⁰⁹ Azani, "Hezbollah's Strategy of 'Walking on the Edge': Between Political Game and Political Violence", 741-42.

²¹⁰ Khatib, "Hizbullah's Political Strategy", 67; Blanford, *Killing Mr. Lebanon: The Assassination of Rafik Hariri and its Impact on the Middle East*.

²¹¹ Alagha, *The Shifts in Hizbullah's Ideology*, 168-69.

olan EMEL sürpriz yaparak 5 olan milletvekili sayısını 8'e çıkarmıştır. Bu durum, seçimlerde parlamentodaki üye sayısını artırma hedefi olan Hizbullah için hayal kırıklığını beraberinde getirmiş ve parti içerisindeki Subhî el Tufeylî gibi Lübnanlaşma projesine karşı çıkan grupların Nasrallah'a karşı cephe almalarını, açılım politikalarının Şii toplumdaki beklenen desteği almadığına yönelik eleştirilerini daha yüksek perdeden seslendirmelerine yol açmıştır.²¹²

2000 parlamento seçimleri, Hristiyan sağ kesimin Suriye'nin seçimlere müdahalesi yönündeki iddiaları ve aynı yılda seçim kanununun yapılması sürecinde Suriye'nin etkisi ve dahili olduğu yönündeki suçlamalarının gölgesinde yapılmıştır. Suriye, 1992 yılından 2005 yılına kadar neredeyse bütün seçimlere müdahale etmiş ve aday listelerinde manipülasyonlar yaparak kendisine bağlı kişilerin seçilmesini istemiştir. Nitekim 2000 yılında hazırlanacak olan ve Suriye'nin isteklerini esas alan seçim kanunu ile Suriye rejimi, Hristiyanların bölünmesini ve izole edilmesini ve böylece seçim sonuçlarında kendisi lehine bir sonucun ortaya çıkmasını arzulamıştır. Hristiyanlara göre seçim kanununun yapılmasında Suriye'nin amacı kendisine yakın adayların seçilmesini sağlayarak parlamentoda Suriye yanlısı bir çoğunluğun oluşmasını tesis etmektir. Hizbullah bloğu bu seçimlerde 9'u Hizbullah'tan 2'si Sünnilerden 1'i Marunî Hristiyanlardan olmak üzere 12 temsilci çıkarmıştır.²¹³ Hizbullah'ın 2000 yılında yapılan seçimlerde İsrail'in Güney Lübnan'dan çekilmesini sağlayan güç olarak prestij kazanmasının seçim sonuçlarına yansıdığı dikkat çekmektedir. Nitekim 1996 seçimlerine göre parlamentoda 5 sandalye daha fazla kazanmıştır.²¹⁴

5.9 Hariri Suikastı ve Hizbullah

Lübnan eski Başbakanı Refik Hariri 14 Şubat 2005'te Beyrut'ta suikate kurban gitmiştir. Hariri Ağustos 2004 yılında Suriye'nin baskıları ile yapılan anayasa değişikliği sonucunda Suriye taraftarı devlet başkanı Emil Lahud'un yeniden Cumhurbaşkanı

²¹² Azani, *Hezbollah*, 105–7.

²¹³ Norton, "The Role of Hezbollah in Lebanese Domestic Politics", 482; Alagha, *The Shifts in Hezbollah's Ideology*, 51.

²¹⁴ Norton, "The Role of Hezbollah in Lebanese Domestic Politics", 481.

olarak seçilmesini kabul etmeyerek Başbakanlık görevini bırakmıştır.²¹⁵ Bu süreçten sonra Suriye karşıtı muhaliflerle daha sıkı ilişkiler içerisine girerek Mayıs 2005 yılında yapılacak genel seçimler öncesinde gücünü tahkim etmeye çalışmıştır. Böylece Lübnan'daki başbakanlık koltuğuna daha eli güçlü olarak tekrar oturmak istemiştir.²¹⁶ Hariri'ye gerçekleştirilen suikastın ardından Suriye rejimine ve Hizbullah'a yönelik baskılar artmıştır. Zaten 1559 sayılı BM kararında Suriye'nin ismi doğrudan geçmese de Suriye'nin Lübnan siyasetine müdahaleleri eleştirilerek Lübnan'dan çekilmesi için baskı oluşturulmuştu.²¹⁷ Suikastın ardından ise BM Güvenlik Konseyi harekete geçerek suikastın mahiyetini öğrenmek için müfettiş görevlendirmiş, müfettiş tarafından yapılan soruşturmada Lübnan'da yapılan soruşturmanın suikastın arkasındaki sırrı çözmek için oldukça yetersiz olduğu yönünde bir araştırma raporu hazırlanarak Güvenlik Koneyine sunulmuştur. Ayrıca, Fitzgerald Raporu'nda uluslararası bir soruşturmanın başlatılmasının suikastın nedenlerini ortaya çıkarmada en doğru yol olacağı vurgulanmıştır.²¹⁸

Fitzgerald raporunda öngörülen Uluslararası soruşturma komisyonu kurulması önerisi neticesinde BM Hariri Suikastının soruşturulması komisyonu kurularak başkanlığa Alman Savcı Detlev Mehlis getirilmiştir. Mehlis, yapmış olduğu soruşturmada 400'den fazla kişiyi sorgudan geçirerek bir rapor hazırlamıştır. Raporun Suriye ve Lübnan'daki yetkililer hakkındaki oldukça sert üslubuna rağmen ortaya koyulan iddialar, varsayımlara ve muğlak ifadelere dayandırılması rapora yönelik güveni zedelemiştir. Rapora göre böylesine geniş kapsamlı bir suikastın Lübnan ve Suriye İstihbaratı olmaksızın gerçekleştirilmesinin imkansızlığı vurgulanarak Suriyeli

²¹⁵ Sadece Sünnilerin değil aynı zamanda Lübnan'ın da önemli bir siyasi figürü olan Refik Hariri iş adamlığındaki örnek başarıları yanında, siyasetteki faaliyetleri ile de toplumun önemli bir kesiminin saygısını toplamayı başarmıştı. Bu noktada, Suriye'nin ülkedeki hegemonyasına karşı gelen faaliyetleri ile Suriye karşıtı olan toplulukların gözünde ulusal bir kahraman olmuştur. Suudi ailesi ile özel ilişkileri onun ekonomik girişimciliği ile birleştiğinde müteahhitlik, emlak, bankacılık, petrol, iletişim gibi sektörlerde önemli bir ticari büyüklüğe sahip Oger International şirketini ortaya çıkarmayı başarmış, böylece Dünya'nın en zengin 100 kişisi arasına ismini yazdırmıştır. Refik Hariri ekonomideki başarılı faaliyetlerinin yanında 30 000'in üzerinde Lübnanlı öğrenciye yapmış olduğu mali destekleri ve hayır kurumlarına yapmış olduğu bağışları ile tanınmaktaydı. Daha fazla bilgi için bkz: *Biyografi: Refik Hariri*, <http://www.rhariri.com/general.aspx?Biography>

²¹⁶ Yasin Athloğlu, "Refik Hariri Suikastı Ve Suriye", *TASAM*, erişim 13 Temmuz 2018, http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/148/refik_hariri_suikasti_ve_suriye.

²¹⁷ Athloğlu.

²¹⁸ Ümit Çelik, "İç Çatışmalar ve Dış Müdahaleler Arasında Lübnan", *History Studies* 4, sayı 1 (2012): 137-38.

devlet adamlarının işbirliği yapmaktan kaçındığı ve soruşturmanın seyrini değiştirmek için saptırma girişimlerinde bulunmakla suçlanmıştır. Ayrıca raporda suçluların yargılanması için uluslararası bir mahkemenin kurulması da önerilmekteydi. Suriye'nin ise bu rapora tepkisi oldukça sert olmuş ve Mehlis raporu ile ilgili iddiaların tümünün mesnetsiz olduğu ifade edilerek reddedilmiştir.²¹⁹

Yayımlanan ikinci Mehlis Raporu da Suriye'nin suikastla ilgili suçluluğunu ispat edebilecek kanıtlardan yoksun ve çelişkili ifadelerle doluydu. İki Mehlis Raporu da varsayımlara dayanan iddialarına rağmen uluslararası kamuoyunda Suriye rejimini oldukça sıkıştırmıştı. Bu duruma rağmen Suriye, kriz yönetimini başarılı olarak gerçekleştirerek soruşturma komisyonun önemli isteklerini yerine getirme hususunda ileri adımlar atmış ve önemli isimlerin sorgulanmasına rıza göstermiştir.²²⁰ Soruşturma sürecini Aralık 2006'da Mehlis'ten devralan savcı Brammertz, Hariri Suikastı ile ilgili raporunu Konseye sunmuştur. Brammertz'in soruşturmasına Suriye'nin olumlu tavrı Mehlis raporundan daha fazla olmuş, Suriye birçok alanda soruşturmayı kolaylaştırmak için işbirliği yapmıştır. Bunun yanında, 2007'de kurulmasına karar verilen ve Hariri soruşturmasının gerçekleştirecek olan mahkeme 2009'da görevine başlamış bulunmaktaydı. Temmuz 2011 yılında mahkeme iddianamesini orta koyduğunda herkes de belirli bir şaşkınlık yaşamıştır. Çünkü iddianame Suikasttan birinci derecede sorumlu olarak Suriye rejimini değil de Hizbullah'ı tutmaktaydı.²²¹

5.10 Hariri Suikastında Hizbullah'ın Rolüne Dair İddialar

Hizbullah ile Hariri arasındaki ilişkiler 1990'lar boyunca hep sıkıntılı olmuştur. Bunun nedeni, Hariri'nin, Hizbullah'ı devlet kontrolü altına almaya çalışmasının yanında Batı ve Suudi Arabistan ile geliştirdiği yakın ilişkiler oluşturmuştur. Hariri ile Hizbullah arasındaki anlaşmazlıkların ortaya çıkmasında İsrail'in 1993 yılında Hizbullah'a

²¹⁹ Yasin Atlıoğlu, "Mehlis Raporu Sonrası Suriye", *TASAM*, erişim 13 Temmuz 2018, http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/330/mehlis_raporu_sonrasi_suriye.

²²⁰ Yasin Atlıoğlu, "İkinci Mehlis Raporu Ne Getirdi?", erişim 03 Temmuz 2018, <https://yasinatlioglu.wordpress.com/2005/12/19/ikinci-mehlis-raporu-ne-getirdi/>; Çelik, "İç Çatışmalar ve Dış Müdahaleler Arasında Lübnan", 142–44.

²²¹ Yasin Atlıoğlu, "Hariri Soruşturması'nda Tansiyon Yükseliyor", *TASAM*, erişim 03 Temmuz 2018, http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/1328/hariri_sorusturmasinda_tansiyon_yukseliyor; Çelik, "İç Çatışmalar ve Dış Müdahaleler Arasında Lübnan", 142–44.

yönelik olarak düzenlemiş olduğu operasyon etkili olmuştur. Hariri hükümeti, bu süreçte ısrarla Hizbullah'tan operasyon stratejisini ve politikasını Lübnan hükümeti ile paylaşmasını istemiştir. Fakat Hizbullah, operasyon süresince bağımsız davranarak hükümetin emri altında olmaktan ziyade bağımsız bir örgüt olarak hareket etmiştir.²²²

Hariri suikastinde uluslararası mahkeme kurulması hususunda 14 Mart Hareketi ve 8 Mart Hareketi arasındaki gerginlikler 2005 ve 2011 yıllarında Lübnan'da ciddi siyasi krizleri beraberinde getirmiştir.²²³ 2005 yılında Fuad Sinyora hükümetinin Hariri suikasti ile ilgili uluslararası bir soruşturma açılmasına yönelik girişimlere olumlu tavrı, kabinedeki Hizbullah ve EMEL bloğuna mensup bakanlar tarafından tepki ile karşılanarak kabine toplantılarına boykot kararı alınmıştır.²²⁴ Şii bakanların kabine toplantılarına kademeli olarak dönmelerini sağlayan gelişme Lübnan hükümetinin BM'den uluslararası mahkeminin değiştirilerek Lübnanlıların da dahil olduğu karma bir mahkeme kurulması talebi neticesinde olmuştur. Bu talep olumlu karşılanarak BM destekli Lübnan Özel Mahkemesi kurulmuştur.²²⁵ Diğer taraftan 2011 yılında ise BM destekli Lübnan Özel Mahkemesi'nin dört Hizbullah üyesini Hariri suikastından dolayı sorumlu tutması neticesinde ortaya çıkan siyasi kriz, Suriye ve Suudi Arabistan arabulucuğu ile çözülmeye çalışılmıştır. Fakat krizi çözüm çabalarının sonuç alınması neticesinde Hizbullah ve EMEL'e bağlı 10 bakanın istifa etmesi ile birlikte Hariri hükümeti düşmüştür.²²⁶ Bu noktada 8 Mart Hareketi'ne bağlı bakanlar yayınladıkları bildiri "Başbakan Hariri'nin ABD'nin isteklerine göz yummasını ve Hariri suikastını soruşturan mahkemede yalancı şahitlik yapanlara yönelik isteklerimizi" yerine getirmemesini gerekçe göstererek hükümetten çekildiklerini ilan etmişlerdir.²²⁷

²²² Azani, "Hezbollah's Strategy of 'Walking on the Edge': Between Political Game and Political Violence", 744.

²²³ Bu hareketler çalışmanın ileriki bölümlerinde daha ayrıntılı bahsedilecek

²²⁴ "Intense talks fail to convince Shiites of returning to Cabinet", *The Daily Star*, erişim 19 Kasım 2018, <http://www.dailystar.com.lb/News/Lebanon-News/2005/Dec-22/6843-intense-talks-fail-to-convince-shiites-of-returning-to-cabinet.ashx>.

²²⁵ Paul Salem, "The after effects of the 2006 Israel-Hezbollah war", *Contemporary Arab Affairs* 1, sayı 1 (2008): 15-24.

²²⁶ "Hezbollah and allies resign, toppling Lebanon government", *Reuters*, erişim 19 Kasım 2018, <https://www.reuters.com/article/us-lebanon-hariri-resignation/hezbollah-and-allies-resign-toppling-lebanon-government-idUSTRE70B26A20110112>.

²²⁷ "Lübnan hükümeti düştü", *Yakın Doğu Haber*, erişim 19 Kasım 2018, http://www.ydh.com.tr/HD8597_lubnan-hukumeti-dustu.html.

2011 yılında Lübnan özel mahkemesinin ortaya koyduğu iddianamede mahkeme Hizbullah'a üye olan 4 kişinin adlarını açıklamakla yetinmemiş²²⁸ bu kişilerin 2012 Şubat ayından itibaren gıyaplarında yargılanmaları hususunda kararını açıklamıştır.²²⁹ Hizbullah, bu iddialara sert bir şekilde karşı çıkarak hükümet ortağı olmasının getirdiği ayrıcalıkla zanlıların tutuklanıp soruşturmalarının yapılmasına izin vermemiştir. Hasan Nasrallah medyaya verdiği demeçte örgütün hiçbir Hizbullah üyesinin tutuklanmasına izin vermeyeceğini belirterek mahkemenin kararını yok saymıştır.²³⁰ Özellikle, Hizbullah, Lübnan Meclisi'nin ve Hükümeti'nin iznini almadan bir uluslararası mahkemenin bu yargılamayı yapmasına karşı çıkmakta, yargılamanın bir Lübnan mahkemesi tarafından yapılmasını savunmaktaydı. Hizbullah'ın uluslararası mahkemeye verdiği tepki nedeniyle ortağı olduğu hükümetten desteği çekmesi sonucu hükümet düşmüştür. Bununla birlikte, Hizbullah BM destekli mahkemenin almış olduğu karardan ötürü mahkemeyi ABD ve İsrail'in kuklası olmakla itham etmiştir.²³¹ Suikast ile ilgili ilk duruşma 16 Ocak 2014 tarihinde gerçekleşmiştir. 2005'ten günümüze Hariri suikastının üzerinden 15 yıl geçmesine rağmen mahkeme sanıkların gıyaplarında yargılanması sürecini tamamlayamamış ve 23 Aralık 2017 tarihinde Mahkeme süresinin 3 yıl daha uzatılmasına karar verilmiştir.²³²

5.11 2005 Parlamento Seçimleri ve Hizbullah'ın Seçim Programı

Lübnan'da gerçekleşen 2005 seçimleri Hariri suikastının bırakmış olduğu kötü tesir altında gerçekleşmişti. Bu dönemde taraflar arasındaki temel ayrım noktasını Suriye'nin

²²⁸ Lübnan Özel Mahkemesi tarafından suikastla ilgili sorumlu tutulan Hizbullah üyesi kişiler: Mustafa Emin Bedreddin, Hüseyin Avni Anisi, Selim Cemil Ayyaş ve Esed Hüseyin Sebra' dır. Aslında mahkemenin suikasttan sorumlu olarak gördüğü bir sanık daha bulunmaktaydı. Bu isim Şam'da İsrail'in füze saldırısı sonucunda öldürülen İmad Mugniye'dir. Bununla birlikte 2016 yılında Mahkeme tarafından suikastın faillerinden olarak gösterilen Mustafa Bedreddin Şam'daki bir patlama sonucunda hayatını kaybedecektir

²²⁹ "Hariri Suikastı'nın 13. yılı", *Anadolu Ajansı*, erişim 03 Temmuz 2018, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/hariri-suikastinin-13-yili/1063072>.

²³⁰ Alami, "Hezbollah's Military Involvement in Syria and its Wider Regional Role", 12.

²³¹ "Hariri suikastı: BM destekli mahkemeden dört tutuklama emri", *BBC News Türkçe*, erişim 03 Temmuz 2018, https://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2011/06/110630_hariri; Athioğlu, "Hariri Soruşturması'nda Tansiyon Yükseliyor".

²³² "Hariri Suikastı'nın 13. yılı", 13; "Rafik Hariri assassination: trial of Hezbollah suspects begins", *The Guardian*, erişim 13 Temmuz 2018, <https://www.theguardian.com/world/2014/jan/16/rafik-hariri-assassination-trial-hezbollah-suspects>.

Lübnan'daki askeri mevcudiyetinin sürdürülüp sürdürülmemesi hususu teşkil etmiştir. Sünnilerle birlikte, Lübnan'daki geniş toplum kesimleri tarafından sempati duyulan Hariri'nin ölümünün perde arkasında Suriye'nin olduğu yönündeki güçlü inanç, Lübnan toplumunun kahir ekseriyetini Suriye askerilerinin evlerine dönmesi yönünde birleştirmiştir. Lübnan iç politikasında yaşanan bu gelişmelere uluslararası baskılar ve BM Güvenlik Koneynin kararları da eklenince Suriye'nin üzerindeki baskı katlanamayacağı boyutlara ulaşmış ve askerlerini çekmesi ile sonuçlanmıştır. Suriye'nin ülkedeki baskısının azalması ile birlikte Lübnan uzun bir aradan sonra seçimlere ilk defa rahat bir ortamda girecekti.

Hizbullah'ın 2005 seçim programını açıklayan Genel Sekreter Yardımcısı Nâim Kâsım, seçim programında şu noktaların altını çizmiştir; İsrail'e karşı direniş hareketinin devamlılığı hususunda taahhütler, BM, Hariri suikastının araştırma misyonunun işlerini kolaylaştırmak, tarihsel olarak köklü olduğu ifade edilen Suriye ile Lübnan arasındaki özel ilişkilerin güçlendirerek devam ettirmek, yabancı ülkelerin Lübnan içişlerine karışmasını engellemek, Lübnan toplumun geniş toplum kesimlerin desteğini sağlamak için sıkı bir şekilde çalışmak ve ulusal diyalogu geliştirecek adımlar atmak, geniş kapsamlı sosyo-ekonomik programlarla Lübnan toplumundaki mahrumiyetlerin giderilmesi sağlanmas vadedilmiştir.²³³

14 Mart Hareketi, Lübnan'da 20 yılı aşkın süredir devam eden Suriye vesayetinin son bulmasını şiddetle arzularken, 8 Mart Hareketi Lübnan'ın istikrarı ve İsrail ile yapılan direnişin selameti için Suriye'nin askeri varlığını ehemmiyetli görmekteydi. Suikastın oluşturduğu tepki nedeniyle 2005 seçimlerinde 14 Mart Hareketinin 72 sandalye kazanırken 8 Mart Hareketi sadece 56 milletvekili kazanabilmiştir. Bu noktada, Sedir Devriminin başarıya ulaşması ile birlikte Suriye yanlısı Başbakan Ömer Karamî iktidardan düşmüştür. Seçimlerden sonra oluşacak olan kabinede ağırlıklı olarak 14 Mart Hareketi'nden bakanlar bulunurken bu seçimlerin belki de sürprizi Hizbullah'ın hükümete katılım kararı oluşturmuş, Hizbullah tarihinde ilk defa kabineye bakan sokma fırsatını yakalamıştır.²³⁴ Fakat Aralık 2005'te

²³³ Alagha, *The Shifts in Hizbullah's Ideology*, 60.

²³⁴ Oytun Orhan, "Lübnan Seçimleri Ne anlam İfade Ediyor?", *Ortadoğu Analiz* 1, sayı 7-8 (2009): 55-56; Norton, "The Role of Hezbollah in Lebanese Domestic Politics", 482-83.

Hizbullah'a yakın bakanların istifası gerçekleşmiştir. Bu istifaların ana amacı hükümetin meşruluğunu aşındırmak ve politik bir kriz çıkararak Sinyora hükümetinin düşmesini sağlamaktı. Bu siyasal krize ek olarak 2006-2008²³⁵ yılları arasında ağırlıklı olarak Suriye ve Hizbullah karşıtı kişilere yapılan suikastlar Lübnan'daki var olan durumu daha da kötüleştirmiştir. Suikastların, Hizbullah'ın Sinyora hükümetini düşürme amacının gerçekleştiği tarih olan Temmuz 2008 yılından itibaren bıçak gibi kesilmesi dikkat çekicidir.²³⁶

2005 seçimlerinin Hizbullah açısından değerlendirildiğinde 14 Mart Hareketinin seçimlerden güçlü bir sonuçla çıkarak Hizbullah'ın silahsızlandırılması sürecini başlatacağına yönelik Saad Hariri'nin sözleri Hizbullah cenahında endişe yaratmıştır. Nitekim Hizbullah lideri Nasrallah'a göre Hizbullah'ın kendisine yönelen baskıları azaltmak için parlamentodaki varlığını artırması gerektiğini belirterek 1559 sayılı karara atıfla ortaya koyulan silahsızlandırma teşebbüslerine karşı mecliste güçlü bir Hizbullah'ın varlığı bu yöndeki adımları caydıracağını ifade etmiştir. Bundan ötürü, 8 Mart Hareketinin ve Michel Avn'ın seçimlerden başarı ile çıkmak için yoğun bir seçim faaliyeti yürütmüşlerdir.²³⁷

²³⁵ 2005 seçimleri sonrasında Suriye yanlısı hükümetin gitmesi ile birlikte Lübnan'ın istikrara kavuşacağı ve Suriye'nin tahakkümünde kurtulacağı yönündeki olumlu havanın yaşanan bir dizi seri suikastlar nedeniyle yerini hayal kırıklığına bıraktığı görülmektedir. 2005-2008 yılları arasında gerçekleşen suikastlarda; Suriye karşıtı görüşleriyle tanınan bilim adamı Samir Kassir, Lübnan Komünist Partisi başkanı George Hawi, gazeteci ve siyasetçi Gebren Tueni, Cemayel ailesinin varisi ve dönemin sanayi bakanı olan Pierre Amine Cemayel, Sünni milletvekili Velid Eydu, Kataip partisi üyesi Antonio Ghanem, Lübnan ordu komutanlarından Francois el-Hac, Lübnan iç güvenlik kuvvetlerinde görevli Albay Wissam Eid suikasta uğradıkları görülmektedir. Suikasta uğrayanların ağırlık olarak Hristiyan olması, Suriye'nin Lübnan'daki varlığına yönelik sert eleştiriler yapanlardan oluşması ve Hizbullah'ın ülke içerisindeki etkinliğinden hoşnutsuzluklarını dile getirmeleri nedeniyle Hristiyanların suikasta yönelik tepkileri Suriye ve Hizbullah üzerine yoğunlaşmıştı. Lübnan'daki Hristiyan, Sünni ve Dürzilerde hakim olan ağırlıklı hava, Suriye'nin Lübnan'dan çekilmesini hazmedememesi sebebiyle yeni kurulan hükümeti istikrarsızlaştırma çabası içerisine girdiği ve Hizbullah'ın da bu sürece yardım ettiğine yönelikti. Hizbullah'ın bu suikastlarla ilgili olarak kendilerinin ve Suriye'nin ilişkilendirilmesini şiddetle karşı çıkarak suikastların arkasında İsrail'in olduğunu iddia etmektedir. Bu noktada, Hizbullah'a yönelik suikastlarla ilişkili en sert eleştirileri Dürzi lider Velid Canbolat'ın yapmış ve suikastlarda Hizbullah'ın önemli bir yerinin olduğunu ifade etmiştir. Daha fazlası için bakınız: Özlem Tür ve Veysel Ayhan, "İçsel Dinamikler ve Ulusal Aktörler Bağlamında Lübnan Krizinin Değerlendirilmesi", *Akademik Ortadoğu* 3, sayı 1 (2008): 19–26.

²³⁶ Azani, "Hezbollah's Strategy of 'Walking on the Edge': Between Political Game and Political Violence", 749.

²³⁷ Tür ve Ayhan, "İçsel Dinamikler ve Ulusal Aktörler Bağlamında Lübnan Krizinin Değerlendirilmesi", 16.

5.12 Suriye'nin Çekilmesinden Sonra Lübnan'da Yeni Siyasal Düzlem

Suriye'nin Lübnan'dan ayrılmasından sonra doğan güç boşluğundan Sünnilerin başını çektiği 14 Mart Hareketi ile Şii güdümündeki 8 Mart Hareketi arasında devleti kontrol etme hususunda anlaşmazlıklar baş göstermiştir. Nitekim yaşanan bu ayrışma Lübnan içerisindeki ulusal kimlik krizlerinin bir yansımasıydı. Bununla birlikte, Lübnan, Suriye'nin koruyucu şemsiyesinden ayrılınca dış aktörlerin Lübnan iç ve dış politikasına karışma imkanları artmıştı. Bu noktada ABD, İsrail ve Arap devletleri 14 Mart Hareketini desteklerken İran 8 Mart Hareketini desteklemekteydi.²³⁸ Bu durum sonucunda devlet altı kimlikler tek bir ulusal kimlik üzerinde anlaşamamışlar ayrışma devam ederek tek ve bütüncül bir politik düzlemin Lübnan siyasetinde oluşmasını engellemiştir.²³⁹ Sivil savaş genel olarak Hristiyanlar ile Müslümanlar arasındayken Sedir Devrimi ile ortaya çıkan yeni süreç, daha çok Müslümanların kendi arasındaki bir ayrışmayı yansıtmıştır.²⁴⁰ Ancak, dış aktörlerin Lübnan'daki devlet altı grupları kendi aralarındaki güç savaşlarında bir vekalet savaşçısı olarak kullanmaları sivil savaştan günümüze kadar Lübnan'ın değişmeyen kaderiydi.²⁴¹

8 Mart Hareketi ağırlıklı olarak Şiilerden oluşurken bunun yanında önemli sayıda Hristiyan ve diğer mezhep gruplarından destekçiler bulunmaktaydı. Bu grupların dış politikadaki temel konumlanmaları; Suriye ve İran ile yakın ilişkiler geliştirmek ve bölgede ABD ve müttefiklerinin nüfusunu sınırlandırmak temelindeydi. 8 Mart Hareketi'nin ana partileri Nasrallah ve Nebih Berrî yönetimindeki Hizbullah ve EMEL; buna ek olarak Hristiyan partilerin oluşturduğu Mişhâl Avn'ın Özgür Yurtsever Hareketi ve Süleyman Farancıye'nin Marada Hareketi, sekülerlerin oluşturduğu Suriye Sosyalist Milliyetçi Parti gibi bileşenlerden oluşmuştur.²⁴²

Avn, Fransa'da sürgün hayatından döndükten sonra Hizbullah ile 2006'da bir antlaşma imzalamıştır. Avn'ın Hizbullah ile antlaşma imzalamasının nedenleri

²³⁸ David Hirst, *Beware of Small States: Lebanon, Battleground of the Middle East* (Faber & Faber, 2010), 312.

²³⁹ Henrietta Wilkins, "The making of Lebanese foreign policy: The case of the 2006 Hizbullah-Israeli war" (Doktora Tezi, Durham University, 2011), 52.

²⁴⁰ Hirst, *Beware of Small States*, 321.

²⁴¹ Wilkins, "The making of Lebanese foreign policy", 53.

²⁴² Wilkins, 53.

incelendiğinde Şiilerin Lübnan'ın geleceğinde önemli bir aktör olacağına inanması ve Sünnilerin artan gücüne karşı bir denge unsuru olarak Şiileri kullanma isteği yatmaktaydı. Ayrıca, Lübnan içerisinde dış güçlerin etki alanlarını dengeleme düşüncesi de Şiilerle ittifak yapılmasının önemli bir nedendir. Nitekim Suudi Arabistan'ın Lübnan içerisindeki artan nüfusunun dengelenmesi için 8 Mart Hareketinin destekçileri Suriye ve İran önemli dış aktörler olarak görülmekteydi.²⁴³

14 Mart Hareketi ise Sünni ve önemli sayıda Hristiyan bileşenden oluşmaktaydı. 14 Mart Hareketini dış politikadaki yönelimine bakıldığında Fransa ve ABD gibi Batı ülkeleri ve Suudi Arabistan gibi Arap ülkeleri ile yakın ilişkilere sahiptir. Bununla birlikte 14 Mart Hareketi İran ve Suriye'nin Lübnan iç ve dış politikasındaki nüfusa karşı çıkmaktaydı. Lübnan içerisinde barışın tesisi için Hizbullah'ın silahlarını bırakmasını talep edilmiştir. Bu ittifakın bileşenlerine bakıldığında; Saad Hariri liderliğinde Gelecek (Müstakbel) Hareketi, Emin Cemayel liderliğinde Kataip Partisi, Samir Caca liderliğindeki Lübnan Kuvvetleri Partisi ve Dürzileri temsilen İlerici Sosyalist Parti lideri Velid Canbolat (2005-2009) bulunmuştur.²⁴⁴

5.13 Hizbullah-İsrail Arasındaki 2006 Savaşı ve Lübnan Siyasetine Etkileri

12 Temmuz 2006'da başlayıp 34 gün sürecek olan İsrail ile Hizbullah arasındaki çatışma Hizbullah'ın İsrail askeri hedeflerine ve sınırdaki yakın yerleşim birimlerine başlatmış olduğu füze ve hava topu atışlarının yanında Hizbullah'ın askeri militanlarının İsrail sınırını geçerek iki İsrail askerini kaçırmaları ile başlamıştır. Buna karşılık, İsrail'in askerlerini kurtarmak için giriştiği hareketin başarısız olması neticesinde beş İsrail askerinin ölmesinin ardından İsrail bu duruma sert tepki vererek ağır bir askeri hareket ve abluka süreci başlatmıştır.

Hizbullah 2006 savaşında uyguladığı askeri stratejilerle İsrail'e karşı önemli bir askeri başarı kazanmıştır. Nitekim Hofman'a göre 2006 savaşında Hizbullah izlemiş olduğu strateji ile hibrit savaşın önemli bir örneğini sergilemiştir. Yaşanan 34 günlük savaşta Hizbullah organizasyonel esnekliğini, hayatta kalma kapasitesini üst düzeyde

²⁴³ Wilkins, 54.

²⁴⁴ Wilkins, 54-55.

tutarak çoklu ve yenilikçi askeri stratejiler uygulayarak İsrail'e karşı asimetrik bir savaş yürütmüştür. Hizbullah gibi *devlet-dışı* bir aktör, Batı tarzı askeri örgütlenmeye sahip güçlü bir askeri gücü onun zayıflıklarını iyi analiz ederek ve doğru stratejiler uygulayarak yenilgiye uğratmıştır.²⁴⁵

Hizbullah'ın 2006 savaşındaki başarısı bütün müslüman dünyadan olumlu tepkiler almıştır. Bu noktada Arap dünyasında kendisine şüphe ile bakan kesimlerde bile artan bir sempati dalgasının örgütün savaştaki en büyük kazancı olduğunu belirtmemiz gerekir. Hizbullah'ın bu başarısında en büyük payı elbette geleneksel ve modern medya aygıtlarını oldukça etkili kullanmasın da büyük rolü bulunmaktadır. Savaş boyunca gerek sosyal medyada İsrail askerlerine karşı düzenlenen saldırıların görüntüleri etkili bir şekilde servis edilmiş, böylece Arap ve Müslüman kamoyundan destek alınırken İsrail kamuoyunun savaşı sonlandırılması hususunda İsrail devletine baskı yapması sağlanmıştır. 2006 savaşında Hizbullah'ın tarihinde ilk defa İran'dan almış olduğu gemisavar füzesi ile İsrail savaş gemisini vurmasının ardından Hasan Nasrallah'ın Dünya kamuoyuna Beyrut açıklarında yanan İsrail savaş gemisini *el-Manar* televizyonundan canlı olarak seyretmelerini istemiştir.²⁴⁶ Hizbullah'ın Lübnan'daki Şiiiler üzerinde ve Müslüman dünyada kazandığı sempatinin varlığı yanında Lübnan'daki diğer grupların İsrail'in yol açtığı ağır hasar sebebiyle Hizbullah'a yönelik tepkileri artmıştır. Böylece 2005'te yaşanan Hariri Sukastından sonra başlayan kutuplaşma sürecinin 2006 savaşının ardından daha da arttığı bir sürece girildiği görülmektedir.²⁴⁷

Diğer taraftan Hizbullah'ın askeri ve siyasi dönüşümünde 2006 savaşının önemli bir etkisi olmuştur. 2006 savaşına kadar silahlı militan sayısının birkaç bin olduğu düşünülürken savaşın ardından örgütün askeri kapasitesi önemli düzeyde artarak 20 binin üzerine çıkmıştır. Ayrıca, 2006 savaşı öncesinde irili ufaklı 30 bin füzeyle sahip olduğu bilinirken savaş sonrasında füze sayısının 150 bin civarında olduğu tahmin edilmektedir. Örgütün füze kapasitesindeki artışın nedeni 2006 savaşında İsrail'e karşı

²⁴⁵ Frank G. Hoffman, "Hybrid Warfare and Challenges", *Joint Force Quarterly* 52, sayı 1 (2009): 34–39.

²⁴⁶ Lamia Estatie, "Hizbullah 10 Yılda Nasıl Dönüştü?", *BBC News*, 12 Temmuz 2016, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-36772501>.

²⁴⁷ Altunışık, "Lübnan Krizi: Nedenleri ve Sonuçları", 14.

füzelerin önemli bir caydırıcı etkiye sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Nitekim bu füzeler İsrail yerleşim birimlerinde çok ciddi kayıplara yol açarak İsrail'in savaşı sonlandırmaya zorlamıştır.²⁴⁸

İsrail ve Hizbullah arasındaki savaşın Lübnan'da 2005 seçimlerinden sonra ortaya çıkan siyasi güç dengesini sarsıcı etkilere sahip olmuştur. Savaşın Hizbullah'ın zaferi ile sonuçlanmasının ardından Lübnan iç ve dış politikasında Hizbullah'ın etkisinin artırdığı görülmektedir. 2006 İsrail-Hizbullah savaşına gelinceye kadar Hizbullah üzerindeki baskılar gün geçtikçe artmaya başlamıştı. Nitekim örgüt üzerinde silahsızlanması yönünde ve İran'ın bölgesel politikalarına alet olmaması konusunda ciddi baskılar bulunmaktaydı. Bütün bu baskılara, BM'nin almış olduğu kararlar ve ABD'nin 11 Eylül saldırıları sonrasında terörist olarak gördüğü yapılara karşı sert tutumu eklenince Hizbullah'ın iç ve dış politikadaki hareket alanı sınırlanmıştır.²⁴⁹

Hizbullah'ın İsrail ile girişmiş olduğu Temmuz Savaşı bu süreci tersine çevirerek, kendisine yönelen baskıları dağıtmasına yol açacak fırsatı vermişti. Nitekim Hizbullah, Lübnan halkına rüştünü ispat ederek İsrail'in saldırılarına karşı Lübnan ordusu da dahil kendisinden başka bir gücün karşı koyamayacağını göstermiştir. Bu savaştan sonra Hizbullah'ın kazanmış olduğu askeri başarıyı Lübnan iç politikasında siyasal koşullarını düzeltmek için siyasi bir kazanca tahvil etmek istemiş, Hizbullah'ın liderliğini yaptığı 8 Mart Hareketi, değişen koşulları gerekçe göstererek 14 Mart Hareketi'ne karşı daha fazla talepkar davranmaya başlamıştır. Bununla birlikte, Lübnan'da Hariri suikastının araştırılması için kurulan soruşturma komisyonunun faaliyetlerinin ortaya çıkardığı gergin ortam ve Meclis'in onayını almaksızın BM Güvenlik Konseyi'nin kararı ile kurulan Özel Lübnan Mahkemesi'nin tetiklediği baskı ortamında 8 Mart Hareketi yanlılarının hükümete yönelik tepkilerini iyice artırdıkları yeni bir süreç başlamıştır. Nitekim 1757 sayılı Güvenlik Konseyi Kararı Lübnan meclisinin onayı alınmaksızın Özel Lübnan Mahkemesi'nin kurulmasını salık vermekteydi. Hizbullah ve Suriye yanlısı gruplar BM Güvenlik Konseyi'nin almış olduğu kararın Lübnan'ın egemenlik haklarına bir saldırı olarak görmekte ve 14 Mart

²⁴⁸ Estatie, "Hizbullah 10 yılda nasıl dönüştü?"

²⁴⁹ Orhan, "Lübnan Seçimleri Ne anlam İfade Ediyor?", 55-57.

Hareketi'nin bu duruma göz yumarak Lübnan egemenliğini hiçe saymakla suçlamaktaydı.²⁵⁰

Bu noktada Hizbullah ve 8 Mart Hareketi kendisine Hariri suikastı ile ilgili olarak yönelen baskıları protesto etmek için harekete geçmiştir. Aralık 2006'dan itibaren hükümetin görevini bırakması için istifaya zorlaması ve böylece 2009'da yapılacak seçimleri geriye alarak bir erken seçim yapılması amacına yönelik olarak parlamento binası etrafında oturma eylemleri düzenlenmiştir. Bu girişimleri, hükümetin içerisinde yer alan Şii bakanların istifasının ardından izleyecek olan Lübnan Cumhurbaşkanı'nın bu siyasal kutuplaşma ortamında aylar boyunca seçilememesi de eklenince Lübnan'da siyasal sistem kilitleme aşamasına gelmiştir. Yaşanan gerginliğin silahlı bir çatışmaya dönüştüğü aşama ise 2008 Mayıs ayı içerisinde yaşanan kriz olmuştur.²⁵¹

5.14 2008 Krizi ve Doha Antlaşması

Lübnan'da seçimlerden bir sene önce yaşanan gerilim taraflar arasında yeni bir iç savaşı tetikleyecek tehlikeli bir süreci başlatmıştı. Hizbullah, 2006 yılında İsrail ile mücadelesinde büyük faydasını gördüğü devletten bağımsız olan iletişim ve özel haberleşme sistemlerinin hükümet tarafından elinden alınması girişimine, Hizbullah taraftarı olan havalimanı yöneticisinin görevden uzaklaştırılması da eklenmesi neticesinde başlayan olaylar dizisi tecrübeli Hizbullah militanları ile tecrübesiz Sünni ve Dürzi militanlar arasında bir sıcak çatışmaya dönüşerek, Hizbullah'ın sahip olduğu ateş gücü ile batı Beyrut'u işgal etmesini Saad Hariri'nin evini kuşatma altına almasına ve yaşanan çatışmalarda 80 kişinin ölmesine yol açmıştır. Suudi Arabistan ve Katar öncülüğünde Doha Anlaşması'nın imzalanması ile son bulan anlaşmazlık iç ve dış politikada yeniden dengelerin kurulmasına ve Hizbullah'ın avantajlı bir pozisyona sahip olması ile sonuçlanmıştır.²⁵²

²⁵⁰ Orhan, 55–56.

²⁵¹ Orhan, 57.

²⁵² Ataman Aksoyak, "Lübnan - IV(1) (2009 Seçimleri)", *Küyerel Düşünce Enstitüsü*, erişim 28 Haziran 2018, <https://www.kuyereel.org/yazarlar/ataman-aksoyek/lubnan-iv-1-2009-secimleri>.

Hizbullah'ın 1992 yılından beri başlatmış olduğu açılım ve diyalog sürecinin zıddını teşkil eden bu silahlı girişim Hizbullah'ın Lübnanlaşma projesine yönelik şüpheleri ve endişeleri tekrardan canlandırmıştır. Nitekim Nasrallah, 1992 yılında takipçilerine ve Lübnan kamuoyuna yapmış olduğu açıklamada ve ardından İsrail'in 2000 yılında çekilmesinin ardından verilen taahhütlerde şu ifadeyi ve benzerlerini sıklıkla tekrarlamıştır: “Hizbullah'ın devlet içinde devlet olmayacak ve asla sahip olduğu silahları iç anlaşmazlıklarda Lübnan halkına doğrultulmayacaktır”.²⁵³ Fakat yaşanan süreç Hizbullah'ın taahhütlerini yerine getirmeyebileceğini göstermiştir.

Doha Antlaşması neticesinde önemli kararların alındığı görülmektedir. Cumhurbaşkanı olarak Genelkurmay eski Başkanı olan Mişel Süleyman'ın seçilmesi, mevcut hükümetin değiştirilerek içerisinde 11 koltuğun muhalefete verildiği ve böylece muhalefetin hükümetin kararlarını veto edebilecek yeterli sayıya ulaştığı yeni bir hükümet aritmetiği oluşmuştur. Bununla birlikte, seçim sisteminin adil olamayan yapısını değiştirilmesi, barış ve huzur içerisinde seçimlere gidebilmesinin tesisi için anlaşılmıştır. 2008 krizinin Hizbullah ve muhalefet açısından en önemli neticesi 2006 yılından itibaren başlattığı siyasal eylemlerin ve tepkilerin sonucunda ulaşamadığı emellerine ulaşması ve en önemlisi de hükümet kararları üzerinde veto gücüne sahip olacak kazanımı silahlı güç yoluyla elde ederek Lübnan sistemi üzerindeki etkinliğini artırma imkanını elde etmesidir.²⁵⁴

5.15 2009 Parlamento Seçimleri ve Hizbullah

Lübnan'da gerçekleştirilen seçimlerde 14 Mart bloğu 71 milletvekili kazanırken 8 Mart bloğu 57 milletvekili kazanmıştır. Son seçim, iç savaştan sonra yapılan seçimler arasında yüzde 53'lük katılım oranı ile en yüksek katılımın olduğu seçim olmuştur. Bu noktada, 14 Mart Hareketinin seçimi kazanması ile birlikte Arap ülkeleri ve Batı'dan olumlu mesajlar gelerek ülkenin Hizbullah güdümündeki 8 Mart bloğunun etkisi altına girmemesinden memnuniyet duyulduğuna yönelik açıklamalar yapılmıştır. Nasrallah ve

²⁵³ Azani, “Hezbollah's Strategy of ‘Walking on the Edge’: Between Political Game and Political Violence”, 750.

²⁵⁴ Orhan, “Lübnan Seçimleri Ne anlam İfade Ediyor?”, 57.

Meclis başkanı Nebih Berrî seçimlerin ardından verdikleri demeçlerde seçim sonuçlarına saygı duyulduğu belirtilerek, meclisteki diğer partilerle işbirliği mesajları verilmiştir.²⁵⁵

Aslında, 2009 seçimlerinde kimin kazanıp kimin kaybettiği hususu ise tartışma konusu olmuştur. Çünkü 8 Mart Hareketi'ne verilen oy sayısının 14 Mart Hareketi'ne verilen oydan daha fazla sayıda olması böyle bir tartışmayı tetikleyecektir. Bu çelişkili durumun en önemli nedeni Tâif Antlaşması'nın belirlemiş olduğu milletvekili kotalarıdır. Buna göre Şiiler en fazla 27 sandalye ile temsil edilebilirken Marunîler 34, Sünniler 27 milletvekili ile temsil edilebilmektedir. Böylece seçimlerde 8 Mart Hareketi daha fazla oy almasına rağmen daha az milletvekili çıkarmıştır.²⁵⁶

Hizbullah, 14 Mart Hareketi'nin seçim sonuçlarını kazanmasını kabul etse de seçimlerdeki bu başarının Suudi Arabistan'ın önemli mali destekleri ile gerçekleştiği yönünde bir kaniya sahiptiler. Nitekim Lübnan Şeffaf Birliği de bu durumu doğrulamıştır. Kritik bölgelerdeki kimi seçmenlerin oylarının para karşılığında satın alındığı, yurt dışında ikamet eden seçmenlerin masraflarının ödenerek ülkeye taşınmalarının sağlandığı görülmektedir. Bu kadar geniş kapsamlı bir seçim harcamasının ise Suudi Arabistan tarafından karşılandığı sıklıkla dillendirilmiştir.²⁵⁷

2009 seçimlerini Hizbullah açısından değerlendirdiğimizde Hizbullah'ın 2009 seçimlerinde belirli beklentilere sahip olduğunu görmekteyiz. Öncelikle, seçimlerdeki alacağı başarı ile Lübnan'da Şiiler üzerindeki hakim pozisyonunu uluslararası kamuoyuna göstermek niyetindeydi. Bu isteğinde başarılı olan Hizbullah, seçim sonuçları neticesinde güçlü bir Şii partisi olduğunu ispatlamıştır. Diğer beklentisi ise Mişhel Avn ile yaptığı ittifaktan netice alarak hükümeti kuracak bir çoğunluk elde edebilmektir. Fakat seçim sonuçları buna izin vermemiştir. Hizbullah'ın hükümete girme isteğinin temel nedeni kendisine yönelik olarak ülke içerisindeki yükselen silahsızlandırılma hususundaki konuları ve Refik Hariri suikastı ile ilgi olarak yapılan soruşturmanın gündemden düşürülmesini sağlamaktır. Bu noktada, seçimlere giderken

²⁵⁵ Açıklan, "Lübnan Parlamento Seçimleri", 8.

²⁵⁶ Veysel Ayhan, "2009 Parlamento Seçimleri ve Etkileri: Kazananlar ve Kaybedenler", *Ortadoğu Analiz* 1, sayı 7-8 (2009): 45.

²⁵⁷ Zahide Tuba Kor, *Ortadoğu'nun Aynası Lübnan* (İnsani Yardım Vakfı, 2009), 99-100.

Refik Hariri'nin öldürülmesi ile ilişkisi olduğu nedeniyle tutuklanan Lübnan'daki güvenlik kuvvetlerinin içerisindeki Suriye yanlısı 4 generalin delil yetersizliği nedeniyle serbest bırakılması 8 Mart Hareketinin elini güçlendirmiştir. Nasrallah, ise 2009 seçimlerinden sonra yaptığı açıklamada Hizbullah'ın silahsızlandırılmasının gündeme getirilemeyeceğini ve Doha Antlaşmasına sağdık kalınması gerektiğini ifade etmektedir.²⁵⁸

Hizbullah açısından belki de seçimin gösterdiği en önemli sonuç, 2008 yılında ilk defa yaşanan bir dizi iç anlaşmazlıktan dolayı silah kullanmaktan çekinmeyerek Hizbullah militanlarının Dürzi ve Sünni militanlarla girişmiş olduğu çatışma neticesinde Batı Beyrut'u işgal etmesinin ortaya çıkardığı kötü tesirlerin seçim sathında görülmesi olacaktır. Nitekim yapılan değerlendirmelerde 2008 yılında yaşanan çatışmaların Hizbullah'a olan desteğin azalmasında önemli bir etkisi olduğunu göstermektedir. Hizbullah kuruluşundan beri ilk defa bir başka mezhebin yaşam alanına müdahale etmesi ile birlikte tarafların Hizbullah'a yönelik olarak endişelerinin arttığı yeni bir sürece girilmiştir. Bundan dolayı, seçim sonuçları göstermiştir ki artık, Hizbullah'ın anlaşmazlıklar hususunda iç politikada mevcut siyasal güçsüzlüğünü silah kullanarak aşmak yerine uzlaşmacı bir tavrı takınması gereklilik kazanmaktadır.²⁵⁹

Her ne kadar belirttiğimiz üzere 2009 seçimlerinin kaybedeni olarak Hizbullah'ın gösterilmesi sıklıkla dile getirilse de bu değerlendirmelerin Lübnan gerçeğinin belirli bir parçasını yansıttığının gözden kaçırılmaması gerekir. Nitekim bu seçim sonuçlarının Lübnan iç ve dış politikası için keskin bir kopuşa yol açmayacak olmasının iki temel nedeni bulunmaktadır; Öncelikle, Hizbullah'ın var olan güç ve etkinliği seçim başarılarından bağımsız olarak sokaktaki etkinliğine ve silahlı gücüne dayanıyor olmasından kaynaklanır. İkincisi, Lübnan siyasal sisteminin dayatmış olduğu zorunluluklardan ötürü farklı gruplar arasındaki uzlaşma ve işbirliğinin zorunluluk arz etmesidir. Nitekim mecliste etkinliği sağlayabilecek sayıya sahip olsanız da kararların uzlaşma olmadan alınması çoğu zaman mümkün olmamaktadır. Bu durumu Mayıs 2008

²⁵⁸ Ayhan, "2009 Parlamento Seçimleri ve Etkileri: Kazananlar ve Kaybedenler", 49–50.

²⁵⁹ Yasin Athloğlu, "Ortadoğu'da Seçimler (4): Lübnan'da 14 Martçıların Zaferi", *Bilgesam*, erişim 28 Haziran 2018, <http://www.bilgesam.org/incele/1314/-ortadogu%27da-secimler--4---lubnan%27da-14-martcilarin-zaferi/#.WzUQ0Lb7mL8>.

krizi sonrasında imzalanan Doha Antlaşması iyice su yüzüne çıkmıştır. Nitekim 8 Mart Hareketi'nin mecliste sadece üçte bir oranında milletvekilliğine sahip olmasına rağmen hükümetin kararlarını veto edebilme imkanına sahip olmuştur.²⁶⁰ Sonuç olarak bakıldığında Hizbullah Lübnan'daki mezhepsel sistemin ortaya çıkardığı dezavantajlı durumu aşmak için silah kullanma yolunu seçmekten kaçınmamıştır.

5.16 Suriye İç Savaşının Lübnan'a Yansımaları ve Lübnan'da Tarafların Krize Yönelik Tutumu

2011 yılında Suriye'de ortaya çıkan iç savaş Lübnan ve Suriye arasındaki politik, ekonomik, sosyo-kültürel yakın bağlar ve coğrafi yakınlık nedeniyle Lübnan üzerinde baskı oluşturmuştur. 2005 yılında Suriye'nin Lübnan'dan ayrılmasından sonra iç ve dış politikada gittikçe ayrılan 8 Mart ve 14 Mart Hareketi Arap Baharının başlaması ile birlikte Suriye'de ortaya çıkan iç savaş hususunda da derin görüş ayrılıklarına sahip olmuştur.²⁶¹

Suriye'de yaşanan istikrarsızlık ortamı Lübnan'ı üstesinden gelmesi zor durumlara baş başa bırakmıştır. Sünni mültecilerin Lübnan'a akın etmesi sonucunda nüfusu zaten 4 milyon civarı olan bu küçük ülkeye 1.2 milyon Suriyeli mültecinin gelmesi pamuk ipliğine bağlı olan mezhepsel dengeyi bozma tehlikesinin yanında; alt yapı sisteminin bu kadar fazla nüfusu kaldıracak kapasiteden yoksunluğunu ortaya çıkarmış, bununla birlikte, artan güvenlik tehditleri, sorunların çözümünü karmaşık hale getirmiştir. Lübnan'a transit geçişte önemli bir ülke olan Suriye gibi Lübnan açısından jeo-stratejik öneme sahip bir ülkede ortaya çıkan karışıklığın Lübnan ekonomisinin en önemli iki kalemini oluşturan ticaret ve turizm üzerinde kötü tesirleri bulunmaktaydı. Mültecilerin yol açtığı ekonomik sorunların varlığı ülke içerisinde Suriyelilere yönelik tepkiyi artırmıştır. Bu noktada, ülke içerisindeki en büyük tehlike Suriye iç savaşının büyüyen bir Lübnan iç savaşını tetikleme tehlikesiydi. Suudi Arabistan destekli Hariri'nin Gelecek Hareketi Suriye krizinin ilk yıllarında Suriyeli isyancıların yanında

²⁶⁰ Orhan, "Lübnan Seçimleri Ne anlam İfade Ediyor?", 60–61.

²⁶¹ Marisa Sullivan, "Hezbollah in Syria", Middle East Security Report (Institute for the Study of war, 2014).

aldığı tutum ve Körfez ülkelerinin göndermiş olduğu silahları isyancılara ulaştırdığı yönündeki bilgilere karşılık Hizbullah'ın Suriye rejimini açıkça destekleyen tavrı ve bu tavrını fiiliyata geçirerek Mayıs 2013'ten itibaren İran Devrim Muhafızları ve Iraklı Şii milislerin yanında Suriye'ye müdahil olması Lübnan'daki gerginliği daha da artırmıştır.²⁶²

5.17 Suriye Krizi Boyunca Taraflar Arasında İç ve Dış Politika Konularında Ayrışma ve Lübnan Siyasal Sisteminin Kilitlenmesi

Suriye sivil savaşının bölgede ortaya çıkardığı İran ve Suudi Arabistan eksenli rekabet, Lübnan'daki Şii ve Sünnilerin kutuplaşmasını beraberinde getirerek tarafların Lübnan iç ve dış politikası üzerinde ayrışmalarını hızlandırmıştır. Hizbullah'ın Suriye'de İran'la birlikte girişmiş olduğu askeri müdahale İsrail tarafından kaygı ile izlenirken, diğer taraftan Hizbullah'ın Suriye krizi ile uğraşması neticesinde askeri kapasitesini Suriye'ye harcamasından faydalanarak Lübnan'a bir askeri müdahalesi için elverişli bir ortamı sağlamaktaydı. Bu durumun ortaya çıkardığı açmazlar Lübnan'ı öngörülemez yeni sıkıntılarla karşı karşıya gelme ihtimali yanında, Lübnan devletinin toprak bütünlüğüne yönelik yeni tehditleri gündeme getirmiştir.²⁶³

Lübnan'daki tarafların krize yönelik tavırlarına bakıldığında, Suriye krizi boyunca ABD ve Suudi Arabistan ile yakın ilişkilerini sürdüren 14 Mart Hareketi Suriye iç savaşı boyunca Cumhurbaşkanı Esad karşıtı muhalifleri desteklemiştir. 14 Mart koalisyonu Suriye'de yaşanan durumun muhaliflerin lehine sonuçlanarak Esad'ın iktidardan düşmesinin Lübnan'da 8 Mart Hareketi'ni zayıflatacağı ve İran'ın Lübnan'daki etkinliğini dizginleyeceği gerekçesiyle Suriye'de bir rejim değişikliğini arzulamıştır.²⁶⁴ Bununla birlikte, Hizbullah'ın Suriye krizine müdahil olarak Suriye'deki

²⁶² Heiko Wimmen, "Balancing on the Brink: Lebanon, Tangled up in the Syrian war, Struggles to Maintain Its Stability", SWP Comments (German Institute for International and Security Affairs, 2015), 1.

²⁶³ Wimmen, 2.

²⁶⁴ Sullivan, "Hezbollah in Syria".

sorunları Lübnan'a taşınmasına yol açabilecek girişimleri güvenlik risklerine neden olacağı için şiddetle karşı çıkmıştır.²⁶⁵

8 Mart Hareketi ise Esad'ın iktidardan düşmesinin Hizbullah'ın zayıflamasını neden olacağı gerekçesiyle Esad rejimini askeri ve politik olarak destekleyerek iktidardan düşmesini engellemeye çalışmıştır. Bu noktadan itibaren Suriye'deki askeri dengenin değişmesi ve Esad'ın iktidardan düşme tehlikesinin ortaya çıkması ihtimali Hizbullah'ın Suriye'ye askeri müdahalesini kendi stratejik çıkarları için zorunlu kılmıştır. Bununla birlikte, 2014'ten itibaren taraflar arasındaki gerilimleri yumuşatan ve ülkenin dış meseleleri hususunda grupları birbirine yakınlaştıran gelişme IŞİD ve el-Nusra'nın güçlenerek ortaya çıkması ile birlikte radikal İslamcı grupların Lübnan üzerindeki artan tehditleri olmuştur. Çünkü her iki hareket de Suriye'deki Sünni cihadist grupların Lübnan toprakları içerisindeki uzantılarını kendileri için tehdit olarak görmüştür.²⁶⁶

8 Mart ve 14 Mart Hareketleri arasında Suriye krizi merkezli yaşanan ayrışmanın iç politikadaki en önemli yansıması Lübnan'da Mişel Süleyman'ın görev süresinin dolmasının ardından taraflar arasında kimin seçileceği hususunda mutabakat sağlanamaması sonucunda Cumhurbaşkanı'nın bir türlü seçilememesi ve 2014'te yapılacak olan seçimlerin her defasında Suriye krizi kaynaklı güvenlik gerekçeleriyle ertelenmesidir. Bu durum, Lübnan'daki siyaset mekanizmasının kilitlenmesini beraberinde getirmiş, hükümetteki koalisyon ortakları arasında krize yol açmıştır. Cumhurbaşkanlığı seçiminin 29 ay süre ile yapılamamasının nedenleri ile ilgili olarak farklı görüşlerin varlığına rağmen uzmanlar tarafından üzerinde durulan ortak konu, seçimlerin Hizbullah önderliğindeki 8 Mart Hareket'i tarafından boykot edilmesinin temel nedeninin Suriye krizine yönelik tutumundan kaynaklandığı üzerinde durulmaktadır.²⁶⁷ Yani, Lübnan'da yeni seçilecek Cumhurbaşkanı'nın Suriye krizine nasıl bakacağı Hizbullah için önemlilik arz etmiştir. Bundan dolayı 8 Mart Hareketi, 14

²⁶⁵ "Suriye İç Savaşı'nın Lübnan'a Etkileri (2011-2016)", *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi* 3, sayı 2 (2016): 85-86.

²⁶⁶ Henrietta Wilkins, "Lebanese Foreign Policy and the Arap Uprising", içinde *Lebanon and the Arab Uprisings: In the Eye of the Hurricane*, ed. Maximilian Felsch ve Martin Wählisch (Oxon: Routledge, 2016), 155.

²⁶⁷ "Suriye İç Savaşı'nın Lübnan'a Etkileri (2011-2016)", 86-87.

Mart Hareketi'nden seçilecek olan Cumhurbaşkanı adayı Samir Caca'nın Cumhurbaşkanı olması durumunda Tâif anlaşması gereğince dış ülkelerin iç işlerine karışmama ilkesini uygulamak için Hizbullah'a baskı yapacağı ve Baabda Deklerasyonunu gerekçe göstererek Hizbullah'ın Suriye'den çekilmesini yüksek sesle dillendireceği gerekçesiyle kendi politik amaçlarıyla uyumlu olmayan bir Cumhurbaşkanı'nın seçilmesini kısa süreli hedefleri için tehlike oluşturacağını düşünüyordu.²⁶⁸

5.18 Baabda Deklerasyonu

Lübnan'da Suriye krizinin ortaya çıkardığı anlaşmazlıklar neticesinde krizin yıkıcı etkileri Lübnan'da istikrarsızlığın artmasını beraberinde getirmekteydi. Lübnan'daki Sünniler içerisindeki gruplar, Suriye'ye geçerek muhaliflerin ve radikal savaşçıların yanında çatışmalara dahil olmuştur. Bununla birlikte, Hizbullah'ın Esad rejimine verdiği desteği ve Suriye'deki Sünni muhaliflerle çatışma sürecine girdiğine dair iddialar, ister istemez Lübnan'daki 2005'ten beri gerilen mezhepsel ilişkilerin daha da kötüye gitmesini beraberinde getirmiştir.²⁶⁹ Bu noktada, Lübnan'ın iç ve dış sorunlarının tartışılması amacıyla 2006'da kurulan Ulusal Diyalog Komitesinin²⁷⁰ 2012 yılında yapılan toplantısı akabinde yayınlamış olduğu Baabda Deklarasyonu ile ittifaklar arasında Suriye krizi üzerine yaşanan ayrışmanın engellenmesi ve Lübnan'ın bölgesel

²⁶⁸ Wimmen, "Balancing on the Brink: Lebanon, Tangled up in the Syrian war, Struggles to Maintain Its Stability", 2–3; Lina Khatib, "Hezbollah's Ascent and Descent", *CARNEGIE Middle East Center*, erişim 01 Temmuz 2018, <https://carnegie-mec.org/2015/06/05/hezbollah-s-ascent-and-descent-pub-60327>.

²⁶⁹ Wilkins, "Lebanese Foreign Policy and the Arap Uprising", 159–60.

²⁷⁰ 2 Mart 2006 tarihinden itibaren toplanmaya başlayan Ulusal Diyalog Komitesi, eski başbakan Refik Hariri'ye düzenlenen suikast sonrası Lübnan'da yaşanan kutuplaşma ortamının ve siyasal bunalımın sona ermesi, Lübnan mili egemenliğinin sağlanması ve Suriye ordusunun Lübnan'dan ayrılması gibi konular masaya yatırılmıştır. Lübnan Meclis başkanı Nebih Berrî'nin öncülüğünde başlayan toplantılara 14 Lübnanlı lider katılım göstermiştir. Diyalog sürecini kesintiye uğratan gelişme ise Temmuz 2006 tarihinde İsrail'in Lübnan'a gerçekleştirdiği saldırı olmuştur. Daha sonraki yıllarda ise Ulusal Diyalog Komitesi'nin çeşitli sorunları çözmek için tekrar bir araya geldiği görülmektedir. Daha fazla bilgi için bkz. "Lübnan Ulusal diyalogunun kronolojisi", *Yakın Doğu Haber*, erişim 19 Aralık 2018, http://ydh.com.tr/HD5547_lubnan-ulusal-diyalogunun-kronolojisi.html.

çatışmalardan uzak kalmasını sağlayacak tarafsızlık politikasının yeniden formülize edilmesi planlamaktaydı.²⁷¹

Baabda deklarasyonuna göre; Lübnan bölgesel çatışmalara girmekten kaçınacak, uluslararası aktörlerin Lübnan iç işlerine karışmasına izin verilmeyecek, taraflar dış politikada Lübnan'ın bütünlüğü ve iç barışı ekseninde adımlar atılacaktı.²⁷² Fakat bu deklarasyon ile ilgili olarak Hizbullah'ın çekinceleri bulunmaktaydı. Çünkü Hizbullah'ın Suriye'deki hayati çıkarları ile uyuşmamaktaydı. Nitekim Hizbullah'ın Parlamento bloğunun lideri olan Muhammed Raad Eylül 2013'te yaptığı açıklamada: "Baabda deklarasyonunun ölü doğduğunu" ifade etmiştir. Taraflar arasında yaşanan bu ayrışma ile birlikte Baabda deklarasyonunun işlerliğini yitirdiği görülmektedir. Nitekim tarafsızlığı esas alan bu deklarasyona ilk darbe Hizbullah'ın Suriye'ye müdahalesi olmuştur.²⁷³ Bu noktada, Hizbullah'ın 2013 yılından itibaren Suriye'ye müdahalesi kırıma noktasını teşkil etmiştir.

5.19 Lübnan'ın Arap Baharı Döneminde Arap Birliği ve BM'de İzlemiş Olduğu Politikalar ve Hizbullah'ın Etkisi

2011 yılında Başbakan Saad Hariri'nin Başbakanlıktan düşmesi sonucunda Hizbullah yanlısı iş adamı olan Necip Mikâtî'nin Ocak 2011 ile Şubat 2014 yılları arasında yaptığı başbakanlığı Arap Baharı'nın şiddetinin arttığı bir dönemde Hizbullah için avantajlı bir durum oluşturmuştur. Bu noktada, Hizbullah hem iç hem de dış politikada avantajlı bir pozisyona sahip olmuştur.²⁷⁴ Nitekim Lübnan'ın Arap Baharı döneminde Arap Birliği ve BM'de izlemiş olduğu politikalarda Hizbullah'ın çıkarları doğrusunda hareket edildiği

²⁷¹ "Lebanon's Baabda Declaration, a National Necessity", *English Alarabiya*, erişim 21 Nisan 2018, <http://english.alarabiya.net/en/views/news/middle-east/2015/06/26/Lebanon-s-Baabda-Declaration-a-national-necessity.html>.

²⁷² "Baabda Declaration a fundamental policy: Sleiman", *The Daily Star*, erişim 21 Nisan 2018, <http://www.dailystar.com.lb/News/Lebanon-News/2014/Feb-28/248815-baabda-declaration-a-fundamental-policy-sleiman.ashx>.

²⁷³ Haytham Mouzahem, "More Obstacles to Formation of New Lebanon Government", *Al-Monitor*, erişim 20 Mart 2018, www.al-monitor.com/pulse/originals/2013/09/lebanon-obstacles-government-formation.html; Wilkins, "The making of Lebanese foreign policy", 160.

²⁷⁴ Carsten Wieland, "Syrian-Lebanese Relations: The Impossible Dissociation between Lebanon and Syria", içinde *Lebanon and the Arab Uprisings: In the Eye of the Hurricane*, ed. Maximilian Felsch ve Martin Wählich (Routledge, 2016), 172.

dikkat çekmektedir. BMGK'da 2010 ile 2011 yılları arasında geçici üye statüsünde bulunan Lübnan, Konsey önüne gelen Libya sorununda Muammer Kaddâfi aleyhine bir pozisyon takınmıştır. Libya'ya yönelik olarak başlatılan ambargo ve uçuşa yasak bölge uygulamalarına destek verilmiştir. Bununla birlikte 8 Mart Hareketi'ne yakın Lübnan hükümetinin, BM'de izlemiş olduğu politikalarda Suriye aleyhtarı politikalar izlemekten kaçındığı, 2011-2014 yılları arasında Arap Birliği'nin almış olduğu Esad karşıtı kararlara ise karşı çıktığı görülmektedir. Dahası, Ocak 2012'de Arap Birliği'nin planı olan BM Barış Gücü'nün Suriye'ye gönderilmesine yönelik plana karşı çıkan birlik içerisindeki tek ülke pozisyonundaydı. Aynı zamanda Kasım 2012'de Arap Birliği'nin Suriye'nin üyeliğini askıya alan kararını Yemen ile birlikte reddeden iki ülkeden biri olmuştur.²⁷⁵ Görüleceği üzere Lübnan'ın aldığı bu kararlarda Hizbullah'ın çıkarları ve Arap Baharı'na bakışı etkili olmuştur.

ABD'nin 2014'te IŞİD'e karşı kurmuş olduğu koalisyon katılım hususunda 8 Mart ve 14 Mart Hareketi arasında görüş ayrılıkları yaşanacaktır. Nitekim Lübnan Dış İşleri Bakanı ve 8 Mart Hareketinin üyesi olan Bassil, Lübnan'ın IŞİD karşıtı koalisyon katılımayacağını fakat manevi olarak böyle bir girişimi desteklediğini bildirmiştir. Bassil'in bu tavrı sürpriz değildir. Çünkü koalisyon ortağı Hizbullah lideri Nasrallah, Lübnan'ın Amerikan yönetimindeki IŞİD karşıtı koalisyon katılımının mümkün olmadığını belirterek Amerika'nın terör karşıtı böyle bir operasyona liderlik yapacak ahlaki yetkinlikten yoksun olduğunu ifade etmiştir. Bu durumun aksine, 14 Mart Hareketi lideri Saad Hariri ise Amerikan öncülüğündeki koalisyon destek vermekteydi.²⁷⁶

5.20 Lübnan'da Suriye Krizi Kaynaklı Güvenlik Problemlerinin Şiddetlenmesi ve Taraflar'ın Görüş Farklılıklarını Bırakarak el-Nusra ve IŞİD Tehlikesine Karşı Bir araya Gelmesi

²⁷⁵ Wilkins, "Lebanese Foreign Policy and the Arap Uprising", 160–61.

²⁷⁶ Hussein Dakroub, "Nasrallah: Lebanon must not join U.S. anti-terror coalition", *The Daily Star*, erişim 26 Mart 2018, <http://www.dailystar.com.lb/News/Lebanon-News/2014/Sep-24/271761-nasrallah-lebanon-must-not-join-us-anti-terror-coalition.ashx>.

Lübnan'da Hizbullah'ın baskısından dolayı Batı ülkelerinin öncülüğünü yaptığı IŞİD karşıtı koalisyona Lübnan giremse de aşırılık yanlısı gruplarla mücadele hususunda 14 Mart ve 8 Mart Hareketi arasında işbirliği kaçınılmaz bir hale gelmekteydi. Bu durum dış politika ve güvenlik konularında nadiren beraber hareket eden iki grubun, birlikte hareket etmelerini gerektirecek ortak tehdit algısından kaynaklanmıştır. Lübnan'daki Sünnilerin Suriye'de rejime karşı savaşan radikal gruplara katılmalarında ciddi oranda artışlar yaşanmıştır. Bu yaşanan durumda Hizbullah'ın Lübnan içerisinde gittikçe artan etkisinin payı bulunmaktadır. Nitekim Sünniler, Hizbullah'ın etkinliğinden rahatsızlık duymakta ve Sünni lider Saad Hariri'nin bu etkinliğe karşı kayıtsız kalmasını eleştirmektedir. Hizbullah'ın ülkedeki hakim pozisyonunu sarsacak gücün yokluğu Sünnileri siyasetin devreden çıktığı meşru olmayan yolları aramasını beraberinde getirmiştir.

Lübnan'da tarafların Suriye krizi eksenli yaşadığı bu ayrışmanın varlığına rağmen geçmişteki örneklere bakıldığında dışarıdan gelen ve Lübnan devletinin bekasını ilgilendirecek tehditlerle yüz yüze gelindiğinde daha bütüncül ve ahenkli bir politika hususunda taraflar birbirlerine yakınlaşmaktaydı. Nitekim Wilkins'e göre 2006'daki Hizbullah ve İsrail savaşı bunlardan bir tanesiydi. Savaşın ilk zamanlarında Hizbullah'ın İsrail ile girişmiş olduğu savaşa kayıtsız kalan 14 Mart Hareketi, savaşın ulaştığı boyutların sadece Hizbullah ile sınırlı kalmayacağını ve İsrail'in oluşturduğu tehdidin kapsamının bütün Lübnan'ı ilgilendirdiğini gördüklerinde 8 Mart Hareketi ile daha koordineli bir dış politika yürütmeye başlamıştır.²⁷⁷ Bu durumu doğrulayan diğer gelişme hiç şüphesiz 2014'te IŞİD'in ortaya çıkması ile birlikte tarafların Lübnan'ı ilgilendiren güvenlik meselelerinde yeniden bir araya gelmesine neden olacak bir dış tehdidin ortaya çıkmasıdır.

Suriye'den gelen güvenlik tehditlerinin Lübnan'da etkisini göstermeye başlaması krizin ilk yıllarından itibaren gerçekleşmiştir. 2011'de Lübnan-Suriye sınır bölgesinde Nusayriler ile Selefi gruplar arasında yaşanan silahlı çatışmalar 2012'de şiddetlenmiştir. 2013'e gelindiğinde ise Suriye'de el-Nusra ve IŞİD'in etkisini artırması ile birlikte bu durumun Lübnan'da doğurduğu tehditler ortaya çıkmıştır. Nitekim el-

²⁷⁷ Wilkins, "Lebanese Foreign Policy and the Arap Uprising", 156.

Nusra ve IŞİD Lübnan'da eylem yapmaya başlamıştır. Bu bağlamda, Suriye'deki iç savaşın Lübnan'a sıçramasından endişe duyulmuş, Aralık 2014'te Trablus'taki çatışmalarda el-Nusra tarafından Lübnan askerlerinin esir alınması, 2013 ve 2015 yıllarında Güney Beyrut'ta yaşanan intihar eylemleri neticesine birçok sivilin hayatını kaybetmesi Lübnan'daki güvensizlik ortamının iyiden iyiye artmıştır.²⁷⁸

Bu noktada, Lübnan'da cihatçıların etkinliğini kırmak için Lübnan-Suriye sınırında ve ülkenin Kuzeydoğusunda yer alan Aarsal bölgesinde Lübnan ordusu ve Suriye Hava kuvvetlerinin desteğini alan Hizbullah, ilk ciddi askeri müdahalesini gerçekleştirmiş, bu müdahale neticesinde Aarsal bölgesi Hizbullah'ın eline geçmiştir.²⁷⁹ Hizbullah'ın Aarsal operasyonunda oynadığı öncü rol ve operasyon boyunca devletin denetimi dışında hareket etmesi Başbakan Hariri'ye yönelik tepkiler yükseltmiştir. Lübnan devletinin kendi güvenliği ile ilgili sorunu çözemeyerek Hizbullah'ın devreye girmesi devletin güvenlik politikalarında ipleri Hizbullah'ın eline bıraktığı izlenimi vermesi yanında operasyon sonrası bölgede devam eden Hizbullah'ın askeri varlığı eleştirilmiş ve Lübnan ordusuna devretmesi istenmiştir.²⁸⁰ Hizbullah'ın Aarsal operasyonunda oynadığı başına buyruk role ve Lübnan içerisinden yükselen tepkilere rağmen operasyon boyunca Lübnan ordusu ve Hizbullah arasındaki işbirliği artarak devam etmiştir. Bu durum ülkede Sünni gruplar tarafından ordunun Hizbullah'ın dümen suyuna gittiğine yönelik eleştiriler yapılmasına neden olmuştur.

8 Mart Hareketi ile 14 Mart Hareketi arasında içerideki ortak tehdide karşı devam eden bu güvenlik temelli işbirliği ve diyalog sürecinin IŞİD'in ve radikal gruplarla mücadelenin sonuna geldiği bir dönemde ve Hizbullah ile İran'ın Suriye'de zaferlerini ilan ettikleri bir zamanda tekrar bozulmaya başlamıştır. 3 Kasım 2017'de Suudi Arabistan'a giden başbakan Saad Hariri herkesi şaşkına uğratarak istifa ettiğini açıklamıştır. Hariri istifa gerekçelerini sıralarken; "İran'ın Lübnan içerisinde artan

²⁷⁸ "Suicide Bombers Kill Dozens in Beirut", *BBC News*, 12 Kasım 2015, <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-34795797>; Ayşe Selcen Özdemirci, "Suriye İç Savaşı'nın Lübnan'a Etkileri (2011-2016)", *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi* 3, sayı 2 (2016): 89-90.

²⁷⁹ Susannah George, "Strange Bedfellows and a Strange Calm in Lebanon", *Foreign Policy*, erişim 26 Mart 2018, <https://foreignpolicy.com/2014/05/20/strange-bedfellows-and-a-strange-calm-in-lebanon/>; "Dialogue between Hezbollah, Future Mitigates Tension", *National News Agency*, erişim 26 Mart 2018, <http://nna-leb.gov.lb/en/show-news/39247/>.

²⁸⁰ Murat Tınas, "Hizbullah'ın Aarsal Operasyonu: Lübnan için Tartışmalı Başarı", *Bölgesel Gelişmeler Değerlendirmesi* (Orsam, 2017).

etkinliğinden dem vurmüş, Lübnan’da babası Refik Hariri’nin öldürülmesinden önceki iklimi andıran bir havayı andırdığını ve hayatına yönelik olarak hazırlandığını düşündüğü gizli kapaklı bir komplonun varlığını hissettiğini" açıklamıştır. İran’ı ve Hizbullah’ı eleştiren Hariri, İran’ın Arap devletinin iç işlerine müdahale ettiğini belirterek, Lübnan’ın geçmişte olduğu gibi tekrar ayağa kalkacağını ve kendisine uzanan kötü niyetli elleri keseceğini ifade etmiştir.²⁸¹

Hariri’nin istifa girişimini arkasında Lübnan’daki iç dinamiklerinin etkisi kadar dış dinamiklerin de etkisi bulunmaktadır. Hizbullah’ın öncelikle Suriye’ye müdahalesi ile kazandığı hareket alanı ve Suriye rejiminin yıkılmasını engelleme hususunda İran ile birlikte ulaşmış olduğu başarıya ek olarak Yemen’de Hûsîlerin 2015 Ocak ayında yapmış oldukları darbenin arkasında olduğu iddiaları, Hûsîlere vermiş olduğu askeri eğitim ve teknik destek ile birlikte Yemen’de de önemli bir aktör haline gelmiştir. Hakeza İran’ın Hûsîlere gönderdiği ve Suudi Arabistan ile savaşında önemli bir psikolojik unsur olan balistik füzeler Hizbullah vasıtasıyla Hûsîlere ulaştırılmıştır. Bütün bu yaşanan gelişmeler Arap Baharı sürecinde Hizbullah’ın sadece Lübnan içerisinde etkili bir aktör değil aynı zamanda Suriye ve Yemen gibi bölge ülkelerinde kaybolan devlet otoritesinden yararlanarak bölgesel bir güç haline geldiğini göstermektedir. Bu durumdan en fazla kaygı duyan ülke Suudi Arabistan olmuştur. İran ve Hizbullah’ın Suriye’de ve Yemen’de etki alanlarını genişletmesi ile birlikte Suudi Arabistan’da başa geçen Veliyaht Prens’in bu etkiyi sınırlandırmak için sertlik yanlısı politikalarının etkisi Lübnan’a yansımıştır. Bu durum, Amerika’daki başkanlık değişimi ile birlikte İran ve Hizbullah’ın bölgedeki etkinliklerine karşı daha şahin bir tutum takınan Trump yönetiminin Amerika’nın Ortadoğu’daki İran ve müttefiklerine yönelik olarak sertlik yanlısı politikalar izleyeceği yönündeki göstergelerle birleştiğinde, Lübnan içerisindeki siyasal dengelerin bozulmasını ve Suudi Arabistan ve İran’ın dahil olacağı bir çatışma riskini ortaya çıkarmıştır.²⁸²

²⁸¹ “Lübnan Başbakanı Hariri, istifa etti”, *Sputnik Türkiye*, erişim 22 Nisan 2018, <https://tr.sputniknews.com/ortadogu/201711041030879279-lubnan-hariri-istifa-etti/>.

²⁸² Hamdan Al-Shehri, “Why Hariri Resigned in Riyadh”, *Arab News*, 18 Kasım 2017, <http://www.arabnews.com/node/1195101>; “Saad Hariri’s resignation as Prime Minister of Lebanon is not all it seems”, *The Independent*, erişim 22 Nisan 2018, <https://www.independent.co.uk/voices/lebanon-prime-minister-saad-hariri-resignation-not-all-seems-quits-resigns-surprise-saudi-arabia-a8045636.html>; “Saudi Arabia Pressured Lebanese Prime Minister To Resign: Report”, *Huffingtonpost*, erişim 22 Nisan

5.21 2018 Parlamento Seçimleri ve Hizbullah'ın Başarısı

Lübnan'da parlamento seçimlerinin 2013'te yapılması gerekirken çeşitli ihtilaflar ve gerginlikler nedeniyle yapılamamıştır. Hizbullah, 9 yıl aradan sonra yapılan Lübnan genel seçimlerinde tarihinin en büyük başarısını alarak çıkmıştır. Nitekim Hizbullah-EMEL Hareketi parlamentoda 29 koltuk alırken Saad Hariri'nin Müstakbel Hareketi seçimlerde büyük oy kaybına uğrayarak 18 sandalye kazanmıştır. Böylece, Hariri 128 sandalyeli Lübnan parlamentosunda her üç koltuğundan birini kaybetmiştir. Bu noktada, Nasrallah zafer sonrası yapmış olduğu açıklamada bu başarının İsrail karşıtı direniş hareketinin ahlaki ve siyasi zaferi olarak nitelemektedir. Nasrallah'a göre Hizbullah'ın başarısı; halk tarafından politikalarının takdir edildiğini ve Hizbullah'ın Suriye'deki üstlenmiş olduğu mücadelenin doğru bir şekilde anlaşıldığını göstermektedir.²⁸³ Nitekim böyle bir seçim başarısına Hizbullah'ın ihtiyacı bulunmaktaydı. Çünkü Hizbullah'ın İran'ın bölgedeki vekalet savaşçısı olarak suçlanması, giderek artan bir biçimde terör örgütü listeleri girmesi onun meşruiyetini dünya kamuoyunda tesis etmek için seçimleri bir fırsat olarak değerlendirmesine yol açmıştır. Her ne kadar hükümeti kurma görevi seçimdeki başarısızlığına rağmen Saad Hariri'ye verilecek olsa da Hariri bloğunun Hizbullah karşısında kan kaybetmesi nedeniyle hükümeti oluştururken yeni durumu göz önünde bulundurmadan bir hükümet kurma ihtimali düşük bir ihtimal olarak görülmektedir. Nitekim Hizbullah'ın önemli bakanlıklar için baskıda bulunacağı aşikardır.

14 Mart Hareketi'nin seçimi kaybetmesinde etkili olan gelişmeler Suriye krizinin bir yansıması olarak petrol ve doğalgaza erişimde yaşanan sıkıntılar yanında sık sık yaşanan su ve elektrik kesintileri halkın gündelik yaşantısını doğrudan etkilemiştir. Buna ek olarak Lübnan'da çöp toplanması ile ilgili olarak ortaya çıkan kriz de seçim sonuçlarına yansımıştır. Çöp krizi neticesinde Lübnan'daki bütün toplum kesimlerini

2018, https://www.huffingtonpost.com/entry/saudi-arabia-pressured-lebanese-prime-minister-to-resign-report_us_5a41184ce4b06d1621b537cf.

²⁸³ "Lübnan Seçimleri: Hizbullah Zaferini İlan Etti", *BBC Türkçe*, 07 Mayıs 2018,

<https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-44027817>; "Lübnan seçimlerinde Hizbullah-EMEL ittifakı önde", *Sputnik Türkiye*, erişim 29 Mayıs 2018,

<https://tr.sputniknews.com/ortadogu/201805071033332274-lubnan-secim-hizbullah-EMEL-ittifak-onde/>.

biraraya gelerek şiddetli sokak gösterileri düzenlemiş ve Lübnan'daki bütün siyasetçileri hedef alan "Kokunuz çıktı" sloganıyla kampanyalar yapılmıştır.²⁸⁴ Diğer taraftan Suriye krizinin ortaya çıkardığı mülteci krizi de ülkede mezhepzel gerginliği artırmanın yanında ülke ekonomisine önemli etkileri olmuştur. Nitekim mültecilerin ve iç savaşın bütçeye getirdiği ağır yükün varlığı yanında Körfez ülkelerinin ve Suudi Arabistan'ın Lübnan'ı Hizbullah nedeniyle cezalandırma stratejisi Lübnan ekonomisini kötü etkileyerek 14 Mart Hareketinin seçimlerdeki başarısızlığında önemli bir etkiye sahip olmuştur.²⁸⁵

Seçim sonuçları Hizbullah açısından değerlendirildiğinde Hizbullah liderliğindeki ittifakın zaferle çıktığı ve Hizbullah'ın milletvekilliği sayısının 11'den 13'e çıkardığı görülmektedir. Seçim sonuçlarının ortaya çıkardığı diğer önemli sonuç, Hizbullah'ın içeride yaşanan gerginlikler ve Suriye krizine müdahil olmanın örgüt açısından yıpratıcı etkilerine rağmen halkın Hizbullah'a olan ilgisinin artarak canlılığını koruduğunu göstermektedir. Nitekim 2012'de Hizbullah, Suriye iç savaşına müdahil olduğunda tepkileri üzerine çekmişti. Lübnan seçim sonuçlarına İsrail'in verdiği tepkiye bakıldığında İsrail'den yapılan "artık Hizbullah Lübnandır" yönünde gelen açıklamalar aynı zamanda İsrail Eğitim Bakanı Naftali Bennett'in Lübnan halkının Hizbullah'ı seçtiği için cezalandırılacağı yönündeki ifadeleri Hizbullah'ın Lübnan'da önlenemez yükselişine tepki duyulduğunu göstermektedir.²⁸⁶

Lübnan'daki Parlamento aritmetiğinde yaşanan değişim devrimsel bir değişim anlamına gelmemekle birlikte parlamentoda var olan güç dengelerinde bir değişimi ifade etmektedir. Seçimlere katılım, halkın mevcut siyasal sistemden umudunu yitirdiğini ve değişim taleplerini yerine getirecek bir siyasetçinin seçimlere girmemesi ve parlamentoya girecek liderlerin neredeyse hepsinin aynı olması nedeniyle böyle bir durumu ortaya çıkarmıştır. Her ne kadar 6 Mayıs'ta yapılan seçimlerde 8 Mart bloğu

²⁸⁴ "You Stink protests against Beirut incinerator plan", *The Daily Star*, erişim 28 Eylül 2018, <http://www.dailystar.com.lb/News/Lebanon-News/2018/Aug-29/461654-you-stink-protests-against-beirut-incinerator-plan.ashx>.

²⁸⁵ Faysal Itani, "Syria's War Threatens Lebanon's Fragile Economy", *Atlantic Council*, erişim 17 Ekim 2018, <http://www.atlanticcouncil.org/publications/issue-briefs/syrias-war-threatens-lebanons-fragile-economy>.

²⁸⁶ Musa Özüğurlu, "Hizbullah'ın zaferi ve gelecek", *Gazete Duvar*, erişim 29 Mayıs 2018, <https://www.gazeteduvar.com.tr/yazarlar/2018/05/08/hizbullahin-zaferi-ve-gelecek/>.

mevcut 128 koltuğun 70'ten fazlasının elde edip çoğunluğu oluştursalar da siyasi dengeleri belirleyen kanunların varlığı nedeniyle bu başarının reelde etkisi sınırlı kalmaktadır. Hizbullah ve müttefikleri açısından diğer önemli bir nokta, 8 Mart Hareketi'ne oyların çoğunlukla büyük şehirlerden gelmesinin ortaya çıkardığı durumdur. Bu durum, İsrail'in herhangi bir saldırısında Hizbullah'ın uluslararası kamuoyuna Lübnan partisi olduğunu iddia etmesini sağlayacak bir psikolojik ve moral üstünlük sağlamaktadır. Yani, Hizbullah kırsal kesimde faaliyet yürüten, Güney Lübnan'a sıkışmış bir terörist yapılanmadan daha çok, Lübnan toplumunun şehirli kesiminden de oy alan bir hüviyete sahip olmuştur.²⁸⁷

Lübnan seçimlerinden sonra ağırlıklı olarak seçimin galibi Hizbullah olarak görülse de bazı noktaların gözden kaçırılmaması gerekmektedir. Öncelikle, yeni oluşan parlamento aritmetiğinin Hizbullah yanlısı olduğu doğru olmakla birlikte, seçim sonucunda oluşan mevcut milletvekillerinin yarısından fazlasını Hizbullah ve EMEL Hareketinden oluşan koalisyon ve müttefiklerinin dışındaki partilerden seçilmişlerdir. Yani, 8 Mart Hareketi 43 milletvekili ile parlamentonun sadece üçte birini kontrol edebilmektedir. Bu noktada, diğer partilerin Hizbullah'ın hoşlanmadığı her türden yasayı çıkarma gücüne sahiptirler.²⁸⁸

Alptekin Dursunoğlu'na göre Hizbullah'ın seçimden başarıyla çıkmasında iki faktör önemli bir etkiye sahiptir: Suriye'deki krizin zayıflama eğilimine girmesi ile birlikte bu durumun ortaya çıkardığı yansımaların Lübnan'ın yeniden normalleşmesine katkı sağlaması, diğeri ise seçim yasasında yapılan önemli değişikliklerin varlığıdır. Dursunoğlu'na göre Lübnan, Suriye'de olabilecek neredeyse her gelişmenin etkisi altına girme potansiyeline sahiptir. Bunun en önemli göstergesi 2009'da yapılması gereken seçimlerin Suriye krizinin yaratmış olduğu güvenlik gerekçeleri nedeniyle ertelenmesidir. Suriye krizinin başladığı ilk yıllarda her iki taraf da birbirlerini silahlı olarak çatışan taraflara destek vermekle suçlamaktaydı. Bu noktada, Suriye krizi başlamadan önce Saad Hariri'ye bağlı 14 Mart Hareketi muhalifleri silahlı olarak

²⁸⁷ "Lübnan seçimleri: Düşük katılım, yüksek propaganda", *Anadolu Ajansı*, erişim 29 Mayıs 2018, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/lubnan-secimleri-dusuk-katilim-yuksek-propaganda/1142050>.

²⁸⁸ Joe Macaron, "Lübnan seçimlerinin galibi gerçekten Hizbullah mı?", *Al-Monitor*, 09 Mayıs 2018, <http://www.al-monitor.com/pulse/tr/originals/2018/05/lebanon-parliamentary-elections-hezbollah-winner.html>.

destekleyerek Suriye rejimi karşıtlığını başka bir boyuta taşıdığı ortaya çıkmıştı. 8 Mart Hareketi ise Suriye krizi boyunca Saad Hariri'yi Suriye'deki muhaliflere silah desteği yapmakla suçlamıştır. Bu noktada, Hizbullah'ın Suriye savaşına müdahil olması ile birlikte 14 Mart Hareketi tarafından sert bir şekilde eleştirilerek Suriye krizinin ortaya çıkardığı öngörülemeyen tehditleri Lübnan'a taşımakla ve İran'ın ve Suriye'nin bölgedeki çıkarlarına hizmet etmekle, Lübnan'ın güvenliğini tehlikeye düşürmekle itham edilmişti. Bu yaşanan süreç Hizbullah'a olan güvenden erezyona neden olmuştu. Fakat Suriye'de iç savaşın seyrinin 2015'ten sonra değişmesi ile birlikte Hizbullah'ın arzu ettiği bir yönde gelişmesi ve Suriye'den Lübnan'a gelen güvenlik tehditlerinin azalması halkın Hizbullah'a yönelik olarak kuşkularını dağıtmaya başlayacaktır. Hizbullah'ın her ne kadar ağır kayıplarına rağmen, Suriye krizine müdahil olmasının ortaya çıkardığı somut başarılar ve sağlanan güvenlik ortamı ile birlikte Hizbullah'a yönelik güven tekrar artma eğilimine girmiştir.²⁸⁹

5.22 Sonuç

Çalışmanın bu bölümünde ise Lübnan'da yaşanan iç savaşın ardından imzalanan Taif Antlaşmasının Lübnan'daki mevcut siyasi dengeyi nasıl etkilediği ve Hizbullah'ın Taif Antlaşmasına bakışı değerlendirilmiştir. Bununla birlikte, Hizbullah'ın iç savaş sonrasında stratejik bir karar vererek açılım ve diyalog politikalarını başlatma süreci ele alınmıştır. Bu bağlamda Hizbullah'ın Lübnanlaşma sürecine karar vermesinde Lübnan'daki ve uluslararası ortamdaki gelişmelerin katkıları tartışılmıştır. Hizbullah'ın iç savaştan birtakım dersler çıkararak Lübnan'da İslami devletin tesisi ile ilgili görüşlerinde belirli değişikliklere gitmiştir. Çünkü iç savaşın gösterdiği acı gerçek: Lübnan'da tek bir mezhep ya da dini grubun ülkenin tamamına hakim pozisyona sahip olmasının imkansızlığını göstermiştir. Bundan dolayı, dini gruplar açısından tek çözüm eşitlik temelinde yeni işbirliği imkanlarını aramak ve yeni kurulacak Lübnan siyasi sisteminde var olan pozisyonlarını güçlendirmek üzerine olmuştur. Böylesi bir sonucun

²⁸⁹ “Gazeteci Alptekin Dursunoğlu, Lübnan seçimlerini değerlendiriyor”, *Politik Yol*, erişim 30 Mayıs 2018, <https://www.politikyol.com/soylesi-gazeteci-alptekin-dursunoglu-lubnan-secimlerini-degerlendiriyor/>; “Lübnan'da seçim kanunu mezhepsel bölünmeyi derinleştiriyor”, *Timeturk*, erişim 27 Haziran 2018, <https://m.timeturk.com/lubnan-da-secim-kanunu-mezhepsel-bolunmeyi-derinlestiriyor/haber-881609>.

ortaya çıkmasında İran’da yaşanan lider değişimleri gibi dış faktörlerin de önemli etkisi olmuştur. Bu noktada, Tâif Antlaşması sonrası dizayn edilen yeni düzen, Ulusal Pakt sonrası ortaya konan düzenden farklı olarak birtakım iyileştirmeleri ihtiva etse de Lübnan’daki gruplar tarafında yeterli görülmemiştir. Nitekim Hizbullah tarafından Tâif Antlaşması, Ulusal Pakt’ın ortaya koymuş olduğu günahların ve eşitsizlik temelindeki yapının bir devamı olarak görülmüştür. Hizbullah için Tâif antlaşmasının getirdiği en önemli kazanç silah bulundurma ayrıcalığı olmuş, Böylece, Lübnan’da silah bulundurma ayrıcalığına sahip tek örgüt olarak günümüze kadar askeri kapasitesini gittikçe genişleterek siyasal sistemde sözünün ağırlığını artırmıştır.

Diğer taraftan Hizbullah içerisinde partileşmenin ortaya çıkaracağı muhtemel sonuçlar ile ilgili yapılan tartışmalar ortaya konmuştur. Hizbullah’ın 1992 yılından 2018 seçimlerine kadarki performansı değerlendirilerek bir parti olarak Lübnan siyasetindeki etkinliğini artırması süreci analiz edilmiştir. Bu süreç sonucunda Hizbullah’ın sadece *devlet-dışı* bir aktör olarak ele alınmasını zorlaştığı görülmekte ve örgütün Lübnan siyasetinde şekillendirici bir role ulaştığının altı çizilmektedir.

Hariri Suikastı sonrası gelişmeleri kısaca özetlediğimizde ise suikast ile ortaya çıkan süreç Lübnan’da siyasal bir kutuplaşma ortamı yaratmıştır. Hizbullah’ın Suriye rejimi ile birlikte suikastın arkasında olduğuna yönelik iddialar nedeniyle gerilim artmış, suikastın uluslararası bir mesele haline gelmesinin ortaya çıkardığı baskı Hizbullah’ı zor durumda bırakmıştır. Lübnan Özel Mahkemesi’nin Hizbullah üyelerini suçlayıcı kararları Lübnan’da siyasal krizleri ortaya çıkarmış, 2005’te Suriye rejimini Lübnan’dan artan uluslararası baskı nedeniyle çekilmesi ile Hizbullah kendisi için koruyucu bir şemsiyeyi kaybetmiştir. Nitekim Suriye’nin Lübnan siyasetindeki etkinliği nedeniyle rejimin istemediği bir karar ya da politika Lübnan’da uzun yıllar boyunca uygulanma ihtimali bulunmamıştır. Bu süreç Hizbullah’ı Lübnan’da hükümetin kararlarına müdahale edebilmek için hükümete doğrudan katılma kararına itmiştir. Nitekim 2005 yılı ile birlikte Hizbullah’ın Lübnan hükümetinde temsil edildiği görülmektedir. Diğer taraftan Hizbullah’ın İsrail ile yaşadığı 2006 savaşının Lübnan siyasetini de etkileyen sonuçları olmuştur. Hizbullah bu savaştaki askeri başarısını ve Ortadoğu’da artan perstijini Lübnan içerisindeki mevcut siyasal pozisyonunu iyileştirmek, silahlarını bırakma yönündeki içten ve dıştan gelen çatlak sesleri bastırmak

ve Hariri suikasti ile ilgili olarak örgüte yönelik baskıları dizginlemek için kullanmıştır. 2006 ve 2008 yılları arasında Hizbullah'ın taraftarlarını da kullanarak yaptığı protesto gösterileri ve şiddet içermeyen siyasal eylem stratejileri ile Lübnan hükümeti üzerinde baskı oluşturmaya çalışmıştır. Hizbullah'ın bu eylemselliğinin zirveye ulaştığı nokta 2008'de yaşanan çatışmalar olmuş, Hizbullah taraftarları kısa süreliğine Batı Beyrut'u ele geçirmiştir. 2008'deki çatışmanın gösterdiği durum, Hizbullah'ın tarihinde ilk defa siyasal amaçlarını gerçekleştirme hususunda ya da siyasal olarak kendisini zayıf olarak hissettiği bir noktada silah kullanmaktan çekinmeyeceğini göstermiştir. Bu bağlamda Hizbullah vermiş olduğu taahhütleri bir kenara bırakarak iç savaştan beri ilk kez sahip olduğu silahları Lübnan'daki diğer gruplara doğrultmuştur. Doha Antlaşması ile son bulan kriz neticesinde Hizbullah ve 8 Mart Hareketi hükümette veto yetkisini elde etmiş ve 2018 seçimlerindeki başarısının bir nedeni olan seçim sisteminin değişmesi hususunda taahhüt almıştır.

Diğer taraftan bu bölümde Suriye krizi boyunca Lübnan'da taraflar arasında iç ve dış politikada yaşanan ayrışma ve Lübnan siyasal sisteminin kilitlenmesi yanında tarafların Suriye'deki iç savaşın Lübnan'a yansımaları engellemek için oluşturdukları Baabda Deklerasyonu'nun önemi incelenmiş, Lübnan'ın Arap Baharı sürecinde Arap Birliği ve BM'de izlemiş olduğu politikalarda Hizbullah etkisi değerlendirilmiştir. Suriye'de artan IŞİD ve el-Nusra kaynaklı radikal terör tehditlerinin Lübnan'a etkileri yanında tarafların bu tehdite karşı geliştirdikleri politikalar analiz edilmiştir.

Bu noktada Lübnan devleti, Hizbullah'ın silahsızlanmasını sağlayacak güçten yoksun bulunmaktadır. Hizbullah'a göre İsrail işgali altında bulunan toprakları geri almak ve İsrail'in yapacağı saldırılara karşı caydırıcı güç olmak için silaha ihtiyacı bulunmaktadır. Lübnan devletinin silahlı güçleri de dahil İsrail'e karşı direnme kapasitesine sahip başka bir güç bulunmaması böyle bir sonucu doğurmuştur. Nihayetinde, Hizbullah bir yandan silah bulundurarak devletin tekeline olması gereken şiddet araçlarına sahip olması, Lübnan devletinin egemenliğini kısıtlarken diğer taraftan, Lübnan devletinin egemenliğini ve toprak bütünlüğünü İsrail'e karşı

savunabilecek tek güç pozisyonunda olmasının ortaya çıkardığı paradoks Hizbullah'ın işini kolaylaştırarak iç ve dış politikada hareket sahasını genişlemesini sağlamaktadır.²⁹⁰

Uzun yıllar boyunca Lübnan devleti ve diğer mezhepsel gruplar Hizbullah'ın silahlı varlığına karşı çıksa da son dönemde bu realiteyi Lübnanlı devlet adamlarının da kabul ettikleri görülmektedir. Nitekim 12 Şubat 2017 tarihinde Hizbullah'ın müttefiki Lübnan Cumhurbaşkanı Mişhel Avn, Mısır gazetesi *el-Ahram'a* verdiği röportajda Hizbullah'ın Lübnan toplumunun önemli bir parçası olduğunu ve İsrail işgali sürdüğü müddetçe Lübnan ordusunun askeri kapasitesinin İsrail ile mücadele etmeye yetmeyeceğini belirterek Hizbullah'ın silahlı varlığının Lübnan'ın İsrail'e karşı savunulması için bir tezat değil gereklilik olduğunu vurgulamıştır. Bu noktada, Hizbullah, Avn'a göre Lübnan savunmasının temel bir bileşenidir. Görüldüğü üzere Hizbullah'ın Lübnan'daki askeri varlığının meşruiyeti bizzat Cumhurbaşkanı tarafından ilan edilmiştir.²⁹¹

Hizbullah'ın 1982 yılından 2000 yılına kadar İsrail'e karşı sürdürmüş olduğu direniş mücadelesinin sonucunda İsrail'i Güney Lübnan'daki İşgal ettiği bölgelerin çoğundan çekilmeye zorlamıştır. Hakeza, İsrail'e karşı yürütmüş olduğu 2006 savaşında da önemli askeri başarılar elde etmiştir. Yaşanan bu çatışma süreçlerinin Hizbullah için de ağır maliyetleri aşıkarsa da Hizbullah üzerine çalışan önemli bilim adamlarının ortak olarak altını çizdikleri önemli nokta: Hizbullah'ın İsrail'e karşı ve Suriye'de rejim karşıtlarına karşı yürüttüğü operasyonlardaki askeri başarısında ve Lübnan'da gün geçtikçe artan etkinliğinin arkasında sadece gittikçe olgunlaşan askeri yeteneği değil, aynı zamanda Lübnan'da sağlamış olduğu ekonomik, sağlık ve sosyo-kültürel alanda yapmış olduğu bir “direniş” toplumu yaratma stratejisine hizmet eden faaliyetler önemli bir yer tutmaktadır. Nitekim yardım organizasyonlarının açıkça politik bir yönünün bulunduğu görülmekte, direniş toplumu oluşturma amacının bir parçasını oluşturmakta aynı zamanda Hizbullah'ın örgüt için militan devşirmesinde ve moral üstünlük tesis

²⁹⁰ Bassel Salloukh, “The Art of the Impossible: The Foreign Policy of Lebanon”, içinde *The Foreign Policies of Arab States: The Challenge of Globalization*, ed. Bahgat Korany ve Ali E. Hillal Dessouki, 2009, 283–317; Henrietta Wilkins, “The making of Lebanese foreign policy: The case of the 2006 Hizbullah-Israeli war” (Durham University, 2011), 60,

²⁹¹ “Lebanese President Aoun's Public Embrace of Hezbollah”. *Israel Defence*, erişim 14 Ekim 2018, <http://www.israeldefense.co.il/en/node/28697>.

etmesinde önemli katkı sağlamaktadır. Bununla birlikte, Hizbullah'ın ortaya koyduğu bu faaliyetlerle Lübnan'da yapılan seçim sonuçlarında da önemli başarılar elde etmiştir. 2018 yılında gerçekleştirilen seçimlerde Hizbullah'ın tarihi başarısının böylesi bir sürecin neticesi olduğu söylemek yanlış olmayacaktır.

Hizbullah'ın 2018 yılında kazandığı seçim başarısı örgütün sadece Lübnan'ın Şii bölgelerine sıkışan bir parti görüntüsünden çıkmaya başladığını göstermesinin yanında İsraili yetkililerin de son dönemde sıklıkla dillendirdikleri bir konu Hizbullah ve Lübnan ayrımının artık yapılmasının mümkün olmadığı yönündedir. Nitekim son dönemde Hizbullah'ın yönetim içindeki kademelerdeki artan etkinliği ve devletten aldığı mali kaynaklar yanında devletin yapacağı birçok kamu hizmetini üstlenmesi, örgütün Lübnan'daki yerine eski basmakalıp yargılarla bakılamayacağını göstermektedir.²⁹² Bu bağlamda, Lübnan devlet adamları tarafından en üst düzeyde örgütün silahlı meşruluğuna yönelik yapılan açıklamalar ile ABD yardımı ile ayakta kalan Lübnan ordusunun son dönemde Arap Baharı süreci ile Hizbullah'ın yörüngesine girmesi örgütün Lübnan'daki konumunu sağlamlaştırdığını ve sadece *devlet-dışı* bir aktör olarak görülemeyeceğini göstermektedir.²⁹³

Sonuç olarak, Hizbullah'ın tarihsel dönüşümüne bakıldığında Şiiilerin 1970'lerin ortalarıyla birlikte Lübnan arenasında ortaya çıkmasından günümüze İran'da yaşanan İslami Devrim'in ortaya çıkardığı etkilerin yansımalarıyla Hizbullah'ın üç saç ayağı üzerinde yükseldiği dikkat çekmektedir: Askeri direniş (Cihat), Sosyal refah ve Dava faaliyetleri ve son olarak da 1992 yılından itibaren başlatmış olduğu olduğu Lübnanlaşma vaadi ile birlikte Lübnan siyasetine eklemlenme sürecidir. Bu süreç sonucunda, Hizbullah bir Lübnan partisi haline gelmiştir. Bu noktada, Hizbullah günümüze kadar bu üç saç ayağını akıllıca bir araya getirerek, bir taraftan İsrail'e karşı direniş hareketi yürütürken diğer taraftan sosyal refah uygulamaları ile toplumun birçok kesiminde kazandığı sempatiye, bir parti olarak Lübnan politikasındaki yapmış olduğu

²⁹² Elliotts Abrams, "The Latest Developments in Saudi Arabia and Lebanon" (2017), 4.

²⁹³ David Schenker, "U.S. Security Assistance to Lebanon at Risk", *Washington Institute*, erişim 15 Ekim 2018, <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/u.s.-security-assistance-to-lebanon-at-risk>.

siyasal faaliyetler de eklenince Lübnan'da önemli bir aktör haline gelmiştir.²⁹⁴ Bu bağlamda örgüt, *devlet-dışı* bir aktör olarak değil, dünyada kendisine benzer diğer örgütlerle karşılaştırıldığında daha özgün bir konumda olduğu ortadadır.

Bu bölümde vurgulanmak istenen Hizbullah'ın çeyrek asra dayanan Lübnan siyasetinde varlığı ve İsrail ile yaşanan çatışma süreçleri ile ülkede kazanmış olduğu askeri etkinlik, örgütün yalnızca *devlet-dışı* bir aktör olarak konumlandırılmaması zorlaştırmakta ve Hizbullah'ın bizatihi devlet benzeri bir yapıya dönüştüğünü göstermektedir. Arap Baharı sürecinde ise örgütün "Lübnanlı kimliğinin" dönüşüme uğrayarak Lübnan devleti sınırları dışında da önemli bir oyuncu haline geldiği dikkat çekmekte, Lübnan'daki faaliyetlerinin aksine Arap Baharı sürecinde silahlı bir devlet dışı aktör kimliğinin ağır bastığı görülmektedir.

²⁹⁴ Azani, "Hezbollah's Strategy of 'Walking on the Edge': Between Political Game and Political Violence", 741-42.

ALTINCI BÖLÜM: ARAP BAHARI SÜRECİNDE HİZBULLAH: HİZBULLAH'IN ORTADOĞU'DA ARTAN ETKİNLİĞİNİN BÖLGESEL ve KÜRESEL YANSIMALARI

6.1 Giriş

2010 yılında başlayan Arap Baharı'nda Hizbullah, Arap sokaklarındaki diktatörlere karşı ortaya konan sokak gösterilerini memnuniyetle karşılamıştı. Nitekim Hasan Nasrallah'ın medyaya verdiği demeçte Arap sokaklarındaki halkları diktatörleri alaşağı ettikleri için kutlamıştır.²⁹⁵ Bu doğrultuda, Arap Baharı'nın başladığı ilk aylarda sokak hareketlerini destekleyen bir tutum sergilenmiştir. Hizbullah tarafından Arap ülkelerini yöneten diktatörlerin yıllar boyunca ülkelerini şiddet ve baskı ile yönettikleri vurgulanmış, Filistin Sorunu'na kayıtsız kalan, İsrail'in Filistin'deki işgalini görmezden gelen, ABD'nin bölgedeki kuklaları olduğu belirtilen bu rejimlerin temel amacının bölgede İsrail karşıtı olarak ifade edilen Hizbullah, Suriye ve İran'ın oluşturduğu direniş eksenini parçalamak ve İsrail'in menfaatlerini kollamak olduğu belirtilmiştir. Arap Baharı'nın ilk safhalarındaki bu tutumun Suriye krizi ile birlikte dönüşüme uğrayarak Hizbullah'ın Suriye'de Cumhurbaşkanı Esad'ın iktidarda kalması için Suriye iç savaşına doğrudan müdahil olmuştur. Diğer taraftan Hizbullah'ın Arap Baharı sürecinde müdahil olduğu tek ülke Suriye olarak kalmamış yaşanan kargaşadan ve devlet otoritelerinin zayıflamasından istifade ederek Yemen, Irak, Bahreyn, Kuveyt gibi ülkelerde daha aktif bir oyuncu haline gelmiştir. Bu bölümde Hizbullah'ın Ortadoğu'da artan etkinliğinin bölgesel ve küresel yansımalarını analiz edilecektir. Daha önceki bölümlerde de belirtildiği üzere Hizbullah'ı sadece bir *devlet-dışı* aktör olarak görmenin, Lübnan açısından bakıldığında gerçekliğin önemli bir bölümünü gözden kaçırılması manasına geleceğinin tekrar altını çizmemiz gerekir. Çünkü Hizbullah'ın Lübnan siyasetinde çeyrek asırlık geçmişi örgütün birçok devlet faaliyetini yerine getirdiğini kayıt altına almıştır. Diğer taraftan Arap Baharı sürecinde Hizbullah'ın Lübnan devletinin sınırları

²⁹⁵ Alami, "Hezbollah's Military Involvement in Syria and its Wider Regional Role", 9.

ile bağı kalmayarak *devlet-dışı* aktör kimliğinin de öne çıktığını göstermektedir. Hizbullah'ın 'çoklu kimlikli' yapısı (Hizbullah'ın Lübnan'da daha çok devlet ile *devlet-dışı* aktör arasında bir konuma sahipken Arap Baharı süresince ortaya koyduğu faaliyetlerle bu konumun daha çok silahlı *devlet-dışı* aktöre evrilmesi) örgütü kuramsal bir çerçeveye yerleştirmeyi mümkün kılmamaktadır. Bu bağlamda Hizbullah Lübnan sathında son dönemde geçirdiği dönüşümle bir taraftan sivil yönü ağır basan bir örgüt olurken diğer taraftan Lübnan siyasal sisteminde sahip olduğu rol ile politika yapım sürecinde artan etkinliği, örgütün devlet dışı kimliğinin gitgide zayıflamasını beraberinde getirmiştir. Hizbullah 2006 savaşında Lübnan topraklarını İsrail'e karşı savunan ulusal direniş örgütü pozisyonu Lübnan'da ve diğer Ortadoğu ülkelerindeki müslüman halklar tarafından sempati ile karşılanmıştır. Fakat Arap Baharı sürecinde görüldüğü üzere Hizbullah'ın devlet dışı aktör kimliğinin önem kazandığı Lübnan'da faaliyet gösteren yerel direniş hareketinden bölgesel bir oyuncu haline geldiği görülmektedir. Hizbullah'ın Arap Baharı sürecinde geçirmiş olduğu dönüşüm örgütsel, ideolojik/söylemsel, askeri bakımdan yaşadığı incelenmesi yanında Hizbullah'ın küresel ve bölgesel ülkeler arasındaki ilişkilerde yaşanan dönüşümlerin incelenmesi hedeflenmektedir.

6.2 Hizbullah'ın Tunus ve Mısır'daki Ayaklanmaları Bakışı

Arap Baharı Tunus ve Mısır'da başlamasının ardından Hizbullah yaşananlara geç reaksiyon vermekle eleştirilmişti. Nitekim Hizbullah'ın Arap Baharı'nda yaşananlarla ilgili vermiş olduğu ilk demeç, Tunus'da Zeyn el-Abidîn bin Alî'nin devrilmesinden 7 gün sonra; Mısır'da ise Hüsnü Mübarek'in iktidarı bırakmasından sonra ise 4 gün sonra 7 Şubat 2011 tarihinde gerçekleşmişti. Bu gecikme üzerine Nasrallah özür dileyip, göstericilere en içten desteklerini ilettikten sonra, "eğer biz devrimin başlangıcında böyle bir destek açıklamasını yapsaydık Arap Baharında göstericilerin Hizbullah ile ilişkilendirilip, arkasında bizim olduğumuz yönünde kara propaganda yapılacak ve

sokaktaki protestocuların meşruiyeti zedelenecekti” diyerek devrim başındaki suskunluklarının bilinçli olduğunu ifade etmiştir.²⁹⁶

Nasrallah Arap Baharı ile vermiş olduğu ilk açıklamada ayrıca şu hususlara dikkat çekmiştir: “Arap Baharında ortaya çıkan devrim hareketinin sadece ekonomik nedenlerden kaynaklanmadığı devrimin genel manada bu ülkelerde sıklıkla görülen yolsuzluk, israf, açlık, baskı, şiddeten dolayı meşruiyetini yitirmiş devlet ve iktidar yapılarının varlığı yanında diktatörlerin Arap-İsrail çatışmasına kayıtsız kalmasının ve ABD’nin bölgedeki yıkıcı politikalarının bir sonucu olduğunu vurgulamıştır. Nasrallah, ayrıca, Mısır’da yaşanan devrimi sonucu ortaya çıkan sokak hareketlerinin ve kazanılan başarının bütün bölgenin kaderini değiştirebilecek bir zafer olarak niteleyerek bu devriminin en az Hizbullah’ın 2006’da İsrail’e karşı kazandığı tarihi zafer kadar önemli olduğunu altını çizmiştir. Devrimle birlikte Mısır’ın tarihteki önemli pozisyonunu tekrardan kazanacağını inancının tam olduğunu ifade etmiştir.²⁹⁷ Diğer taraftan Hizbullah tarafından Tunus’da bin Ali’nin düşmesinin ardından yapılan açıklamada Tunus halkının bağımsızlık için gösterdiği cesaretli ve dirayetli tutum takdir edilerek Arap liderlerinin Tunus’da yaşananlardan önemli dersler çıkarması gerektiği belirtilmiştir.²⁹⁸

6.3 Hizbullah’ın Arap Baharı’nda Yemen, Libya ve Bahreyn’de Sokak Hareketlerine Bakışı

Hizbullah’ın bu üç ülkedeki Arap Baharı’na yönelik tutumu Tunus ve Mısır’a bakışından farklı olmamıştır. Arap Baharı’nın Yemen’e sıçramasından sonra Yemen’deki rejimin göstericilere sert bir şekilde müdahale etmesi kınanmış, rejimden

²⁹⁶ “Sayyed Nasrallah: Egyptian Revolution As Important As Resistance 2006 Victory”, *Alahednews*., erişim 02 Ekim 2018, <https://english.alahednews.com.lb/13372/443#.W7Otk7b7mL8>; Matthew Weaver, Haroon Siddique, ve Richard Adams, “Egypt Protests”, *The Guardian*, 07 Şubat 2011, <http://www.theguardian.com/news/blog/2011/feb/07/egypt-protests-live-updates>.

²⁹⁷ “Sayyed Nasrallah: Egyptian Revolution As Important As Resistance 2006 Victory”.

²⁹⁸ “Hizbullah Praises Popular Intifada in Tunisia, Urges Leaders to Learn Valuable Lessons”, *Alahednews*, erişim 02 Ekim 2018, https://www.english.alahednews.com.lb/essaydetails.php?eid=13179&cid=416#.W7M-_rb7mL9.

meşru haklarını talep eden halkın isteklerinin yerine getirilmesi istenmiştir.²⁹⁹ Libya’da Kaddâfi ile uzun yıllar boyunca İmam Mûsâ Sadr’ın kaybolmasının arkasında Kaddâfi rejiminin olduğuna yönelik Hizbullah’ın var olan inancı nedeniyle Kaddâfi ile Hizbullah arasında ilişkiler bozuk olmuştur. Nitekim bozuk ilişkilerin yanında Arap Baharı sürecinde Kaddâfi’nin halka karşı uyguladığı şiddet kınanarak başında artık bir diktatörün olmamasına karar vermiş kararlı ve azimli bir halkı yıldırmanın mümkün olamayacağı belirtilmiş ve Hizbullah’ın Libya’daki göstericilerin arkasında olduğu vurgulanmıştır.³⁰⁰

Hizbullah’ın tavrı Bahreyn’deki sokak gösterilerinde de farklı olmamıştır. Ülkede günler boyunca sokaklarda olan halk takdir edilerek, Bahreyn yönetiminin şiddet olaylarının artmasını engellemek için halkın meşru taleplerini ve haklarını vermesinden başka seçeneğinin olmadığı belirtilmiştir.³⁰¹ Hizbullah, Arap Baharı sürecinde Suudi Arabistan’ın diktatörleri koruyan tavrını ve Bahreyn askeri müdahalesini kınayarak, sokakların haklı taleplerinin Suudi Arabistan ve Körfez ülkeleri tarafından görmezden gelindiğini, Şii topluluğun demokratik hakları söz konusu olduğunda bu ülkelerin baskıcı tutum sergilemelerinin ikiyüzlülük olduğu ifade edilmiştir.³⁰²

Sonuç olarak bakıldığında Hizbullah’ın Arap Baharı’na bakışını şu hususlar çerçevesinde özetlemek mümkündür. Arap sokaklarındaki diktatörlere karşı ayaklanan halk Suriye krizine kadar ayırım gözetilmeksizin ve tam olarak desteklenmiştir. İkincisi, diktatörlerin iktidarlarını bırakması halkın en meşru talebi olarak görülmüştür. Üçüncüsü, Arap sokaklarındaki hareketlerin mezhepsel ya da dini tabanının bulunmadığı ve herkesin ortak talepler etrafında birleştiği ifade edilmiştir. Dördüncüsü, sokaklardaki halkın rejimlere isyan etmesindeki temel motivasyonunun bu rejimlerin

²⁹⁹ “Hizbullah Condemns Barbaric Assault Committed by Yemeni Regime against Peaceful Protesters”, *Alahednews*, erişim 02 Ekim 2018,

<https://www.english.alahednews.com.lb/essaydetails.php?eid=13686&cid=416#.W7OnRLb7mL9>.

³⁰⁰ “Hizbullah Condemns Gaddafi Regime’s Massacres in Libya, Praises Revolutionists for Their Rightful Path”, *Alahednews*, erişim 02 Ekim 2018,

<https://www.english.alahednews.com.lb/essaydetails.php?eid=13488&cid=416#.W7OnB7b7mL9>.

³⁰¹ “Hezbollah Praises Bahrain Mass Rallies: Regime Must Fulfill People Demands”, *Al Manar TV*, erişim 02 Ekim 2018, <http://archive.almanar.com.lb/english/article.php?id=48609>.

³⁰² “Lebanon’s Hizbollah Turns Eastward to Syria”, *Crisisgroup*, 2014, 3,

<https://www.crisisgroup.org/middle-east-north-africa/eastern-mediterranean/lebanon/lebanon-s-hizbollah-turns-eastward-syria>.

Filistin sorununa bakışları ve halkın ABD'ya karşı düşmanlığı olduğu vurgulanmıştır. Beşincisi bu isyanların Hizbullah'ın ve İran'ın bölgede ortaya koydukları direniş eksenini çerçevesinde değerlendirilmesi gerektiği belirtilerek yaşananların ABD ve İsrail'in bölgedeki tahakkümüne karşı ortaya koyulan yeni bir direniş hattının inşası olduğu iddia edilmiştir. Son olarak yabancı güçlerin Arap Baharının yaşandığı ülkelerde dönüşüm süreçlerini kendi aleyhlerine görmeleri neticesinde sokaklardaki göstericileri ortadan kaldırmak için dış askeri müdahalelerde bulunabilecekleri uyarısında bulunulmuş, bu durum yaşanmasa bile yabancıların dönüşüm süreçlerini kendi lehlerine çevirmek için manipülasyonlar yapabileceği ve kolonyalizmi tekrar bu ülkelere hakim kılmaya çalışabilecekleri savunulmuştur.³⁰³

Bu noktada Hizbullah'ın Arap Baharı'nda ortaya koyduğu tutum bizimde ilk bölümde bahsettiğimiz siyasi ve dini ideolojisi ile örtüşmektedir. Nitekim Arap Baharı'ndaki protestoculara kayıtsız ve şartsız verdiği destek ile siyasi ideolojisinin temel omurgasını oluşturan ezenler ve ezilenler söylemi uyumluluk arz etmektedir. Diğer taraftan, Arap Baharı boyunca yaşanan sokak gösterilerinin anti-siyonist ve ABD karşıtı bir çerçevede değerlendirilmesi de siyasi ideolojisi ile tutarlılık arz etmektedir. Bunun yanında göstericilerin demokratik haklarının verilmesi hususunda Hizbullah'ın ortaya koyduğu tavır siyasi ideolojisinde ortaya koyduğumuz çoğulcu ve pluralist bir demokratik yönetim sistemi ile uyumluluk göstermektedir. Süreç boyunca kullandığı dilde Arap ve Müslüman halk ile ilgili olarak kuşatıcı bir dil kullanılmaya çalışılması da pan-islamist görüşlere uygun düşmektedir. Sokak gösterileri boyunca göstericilere karşı şiddet uygulayan diktatörlere karşı halkın direnişi neticesinde yaşanan ölümler de şehitlik ve cihat gibi kavramlar etrafında açıklanmıştır. Bu durum ise Hizbullah'ın dini ideolojisine uygun düşmektedir.³⁰⁴

Hizbullah'ın sürecin başlangıcından itibaren Arap sokaklarındaki halkı destekleyen, siyasi ve dini ideolojisi ile uyumluluk gösteren tavrının Suriye'de patlak veren sokak hareketleriyle birlikte tersine döndüğü görülmektedir. Bu noktada, Hizbullah'ın Arap Baharı'na genel bakışında Suriye'nin neden farklılık arz ettiğini ve

³⁰³ Samir Shalabi, "Hezbollah: Ideology, Practice, and the Arab Revolts - Between Popular Legitimacy and Strategic Interests" (Lisans Tezi, Lund University, 2015), 34-35.

³⁰⁴ Shalabi, 36-37.

Suriye krizine müdahil olmasındaki temel motivasyonları analiz etmeden önce Suriye-Hizbullah ittifakını daha iyi anlamlandırmak için yakın tarihteki gelişen ve mahiyeti farklılık arz eden ilişkilerini değerlendirmek gerekmektedir.

6.4 Hizbullah-Suriye İlişkileri ve Hizbullah için Suriye'nin Önemi

Suriye ile Hizbullah arasındaki ilişkiler her ne kadar tarihsel olarak güçlü olsa da Hafız Esad döneminde Suriye, Hizbullah'ı sadece İsrail ile mücadelesinde bir vekalet savaşçısı olarak görmüştü. Nitekim ilişkiler Beşar Esad öncesinde stratejik müttefiklik düzeyine ulaşmamıştı. Suriye, Lübnan'daki Şiiiler arasında dengeyi korumak istemiştir. Bu noktada, Hafız Esad'ın İran'dan gelip Suriye toprakları üzerinden Hizbullah'a ulaştırılacak olan silahların bazılarının Lübnan'daki mevcut dengeyi bozacağı ve İsrail ile Suriye'yi karşı karşıya getirebileceği tehlikesi nedeniyle bu silahların geçmesine bazı kısıtlar getirmiştir. Hizbullah'ın artan etkinliğini Lübnan'da dizginlemek için zaman zaman EMEL ve Nebih Berrî ile tarihsel ilişkilerini daha ön plana çıkarmıştır. Nitekim Hafız Esad seküler ve Baasçı bir dünya görüşüne sahip olarak Hizbullah gibi cihatçı ve İslamcı örgütlere karşı sıcak bakmamaktaydı. Hizbullah yerine daha seküler karektere sahip olan EMEL Hareketi ile ilişki kurmayı tercih etmiştir. Bu noktada, İran güdümündeki Hizbullah'ın gün geçtikçe Lübnan'da hakimiyet alanını genişletmesi Hafız Esad'ı endişelendirmiştir. Yaşanan soğukluk neticesinde 1987 yılında Suriye ordusu ile Hizbullah militanları arasında her iki taraftan da kayıpların yaşandığı kısa süreli bir sıcak çatışma yaşanacaktır. Ancak, 1990'lar ile birlikte İran'ın da devreye girmesi neticesinde taraflar, yaşananları bir kenara bırakarak ortak düşman İsrail'e karşı bir araya gelmiş ve bölgede direniş eksenini tesis edecek şekilde pragmatik politikalar izlemişlerdir.³⁰⁵

Beşar Esad'ın iktidara gelmesi ile birlikte Hizbullah ile Suriye'nin ilişkilerinde yeni bir dönem başlamıştır.³⁰⁶ Özellikle, Hizbullah'ın Lübnan'daki İsrail işgaline karşı mücadelesinin bir sonucu olarak 2000 yılında İsrail'in bölgeden çekilmesi sonrasında

³⁰⁵ Alami, "Hezbollah's Military Involvement in Syria and its Wider Regional Role", 14.

³⁰⁶ Pollak Navad, "The Transformation of Hezbollah by Its Involvement in Syria", Research Notes (Washington: The Washington Institute for Near East Policy, 2016), 2.

kazandığı popülarite, genç liderin de dikkatini çekmiştir. 2005'ten itibaren Suriye'den çekilmesi sürecinde Hizbullah'ın Suriye'nin yanında yer alan pozisyonu ve 2006'da Hizbullah'ın İsrail'in mücadelesinde vermiş olduğu destekle birlikte Hizbullah ile Suriye arasındaki ilişkiler daha da güçlenmiştir. Hizbullah'ın düzenlemiş olduğu Beyrut'ta Suriye'nin çekilmesini protesto eden mitingde Nasrallah yaptığı konuşmada Hizbullah-Suriye arasındaki mevcut ilişkilerin düzeyini şu sözlerle özetleyecektir: “Suriye sadece Hizbullah için basit bir koridor veya geçiş yolu değil aynı zamanda Hizbullah'ın direnişinin gerçek bir askeri destekçisi olduğunu” vurgulamıştır. Nitekim Suriye rejimi 2006 savaşı boyunca Hizbullah'ı İran'la birlikte güçlü bir şekilde desteklemiştir. 2009'a gelindiğinde Hizbullah yayınlamış olduğu manifestoda Suriye rejimini Ortadoğu'daki stratejik müttefiki olarak ilan etmiştir.³⁰⁷ 2010 yılında ise Hizbullah-Suriye-İran arasındaki ilişkiler en üst düzeye çıkmıştır. Nitekim Şam'da İran lideri Ahmedinejad, Hizbullah lideri Nasrallah ve Beşar Esad üçlü resmi toplantıda bir araya gelerek önemli kararlar almış ve stratejik müttefikliği tesis etmişlerdir.³⁰⁸

Hizbullah için Suriye'nin önemini Hizbullah lideri Nâim Kâsım Hizbullah'ın anatomisini yazdığı kitabında şöyle özetlemiştir: “Suriye ile Hizbullah ilişkisi her zaman dinamik olması gereken ve jeopolitik denklemden kaynaklanan bir ilişkidir. Kâsım'a göre Lübnan'ın zayıf bir devlet olmasından dolayı tarih boyunca uluslararası siyasette büyük devletlerin çatışmalarının arasında kalmıştır. Bu durum Lübnan'ın dış politika tercihlerini daima sınırlı ve doğrudan doğruya komşu ülkelerin tercihlerine bağlı kılmıştır”. Bu noktada Kasım, Suriye ile ilişkiyi bir zorunluluk ilişkisi olarak görmüştür. Lübnan, coğrafi ve birçok nedenin getirdiği zorunluluklardan ötürü "ya Suriye'ye ile ilişkileri iyi tutmak zorunda, ya da İsrail ile". Bu durum Kasım'a göre Hizbullah'ın Suriye ilişkilerini neden güçlendirmesi gerektiği hususunda önemli bir gerekçeyi oluşturmaktadır.

Hizbullah için Suriye'nin bir başka önemi örgütün lojistik olarak İran'dan ve Rusya'dan gelen silahlara ulaşmasındaki hayati pozisyonundan kaynaklanmaktadır. Bu noktada, örgüt Suriye'deki transit geçiş yollarını kullanarak yıllar boyunca İran'dan

³⁰⁷ Nicholas Blanford, *Warriors of God: Inside Hezbollah's Thirty-Year Struggle Against Israel* (New York: Random House, 2011), 290.

³⁰⁸ Alami, “Hezbollah's Military Involvement in Syria and its Wider Regional Role”, 14.

önemli silahları elde etme imkanı bulmuştur. Bunun yanında rejimin bizatihi kendisi Rusya'dan alınan modern silahları Hizbullah'ın kullanımına sunmuştur. Ayrıca Suriye rejimi Hizbullah'a Suriye'de eğitim kampları ve güvenli silah depolama alanları tahsis ederek yardımcı olmuştur. Hizbullah, uzun yıllar boyunca İran'a eğitmek için göndereceği militanlarını Şam havalimanı vasıtasıyla göndermiştir.³⁰⁹

6.5 Hizbullah'ın Suriye Krizine Müdahalesi: “Direniş Ekseni Perspektifi”

Hizbullah'ın 2006 yılından İsrail'e karşı kazanmış olduğu zafer hiç kuşkusuz İslam dünyasında ve özellikle de Ortadoğu'da popularitesinin artmasına neden olmuştu. Fakat bu popularitenin Hizbullah'ın Suriye'ye rejim yanlısı silahlı mücadelesi ile birlikte erozyona uğradığını söylememiz gerekir. Hizbullah'ın Suriye krizine aktif müdahalesi sadece Arap ülkelerinde hayal kırıklığı yaratmamış aynı zamanda Lübnan'daki mezhepsel fay hatlarının kırılmasına yol açacak tehlikeleri içerisinde barındırmıştır. Nitekim Hizbullah İlk defa bölgede İsrail'e karşı oluşturduğu direniş ekseni ve ezilmişlerin partisi kimliğinin dışında İran'la birlikte mezhepçi tonunun ağır bastığı bir savaşa girişmekteydi. Bu durum, Hizbullah'ın geleneksel dini ve siyasi ideolojisine aykırı bir tutum içerisine girdiğini göstermektedir. Çünkü savaş boyunca Suriye'deki Esad'a muhalif olarak ortaya çıkan neredeyse bütün muhalifleri ayırt etmeksizin terörist, ajan ve cihatçı vb, isimlerle tanımlamıştır. Hizbullah'ın siyasi ideolojinde yer alan ezilenlerle ve bütün Müslüman toplumlarla dayanışma vurgusunun kriz boyunca geriye itildiği ve daha çok mezhepsel kaygıların ve pragmatist yaklaşımların ön plana çıkarıldığı görülmektedir. Suriye'deki Müslüman kardeşleri zaten terörist olarak gören Hizbullah'ın 1999 yılından beri Şam'da merkezi olan Hamas'la arasındaki iyi ilişkiler de Suriye krizi nedeniyle kopma noktasına gelmiştir. Hamas, Suriye krizi ile birlikte Şam'daki faaliyetlerine son vermek durumunda kalarak başkanlığını Ürdün'e taşımıştır. Bu noktada, Hamas'ın bölgede Suriye krizi ile birlikte artan mezhepsel gerginliklerden

³⁰⁹ Navad, “The Transformation of Hezbollah by Its Involvement in Syria”, 2.

ötürü İran-Suriye-Hizbullah bloğundan ayrılıp Mısır'da Mursi ile birlikte, Katar ve Türkiye eksenine yakınlaşmıştır.³¹⁰

Hizbullah'ın Suriye'deki krize direniş eksenini perspektifinden baktığını belirtmemiz gerekir. Nitekim Hizbullah lideri Nasrallah, Suriye'nin direniş ekseninin omurgasını oluşturduğunu belirtmiş, İsrail ile mücadele hususunda Suriye'nin direniş ekseninde yer alan pozisyonundan ötürü cezalandırılmak istendiğini ifade ederek Hizbullah'ın Suriye'ye askeri müdahalesini meşru ve haklı olduğunu vurgulamıştır. Nasrallah, Suriye'deki durumun ABD'nin Büyük Ortadoğu projesinin bir neticesi olduğu ABD'nin Ortadoğu'yu İsrail'in çıkarlarına göre yeniden dizayn etmek istediğini ifade etmiştir.³¹¹ Genel Sekreter Yardımcı Nâim Kâsım Hizbullah'ın yayın organı *el-Mayadeen* televizyonunda vermiş olduğu röportajda Nasrallah'ın ifadelerini desteklemiş, Suriye'nin bir parçası olduğu direniş ekseninin bölgedeki batı çıkarlarına karşı olduğunu belirterek, Suriye'nin direniş ekseninden koparılarak İsrail'in bölgedeki çıkarlarının yararına bir durumun oluşturulmak istendiğini belirtmiştir.³¹²

Hizbullah'ın Suriye'deki iç savaşın başladığı 2011 yılından itibaren iki yıl boyunca iç savaşı dikkatle takip etmiş; eğitim, lojistik, ve çeşitli yardımlarda bulunarak Suriye rejimini desteklemiştir. İç savaşın ilk yıllarında Suriye'ye Müdahale etmeme kararında Suriye rejiminin bu hareketleri bastırabilecek kapasiteye sahip olduğu inancının da bulunduğunu belirtmemiz gerekir. Nitekim Suriye rejimi iç savaşın başlangıcında Ortadoğu ülkeleri arasında güçlü bir orduya sahip bulunmaktaydı. Ancak iç savaşın giderek şiddetlenmesi ile birlikte muhaliflerin Suriye rejimini yıkabilecek noktaya ulaşması Hizbullah'ı önemli bir karar eşiğine getirmiştir.³¹³ Arap Baharı'na karşı Hizbullah'ın takındığı sokak hareketlerinin yanında yer alan tavrın Suriye krizinin patlak vermesi ile birlikte değişmeye başlamıştır. Bu noktada, Arap Baharı'nın ortaya çıkardığı sokak hareketleri hususunda Hizbullah'ın tutumunun çifte standartlar içermeye başlayacağı yeni bir döneme girilmiştir. Arap Baharı'nda devrimi

³¹⁰ Joseph Alagha, "Hezbollah and the Arab Spring", *Contemporary Review of the Middle East* 1, sayı 2 (2014): 198.

³¹¹ Zafer Kızılkaya, "Hezbollah's Moral Justification of Its Military Intervention in the Syrian Civil War", *The Middle East Journal* 71, sayı 2 (2017): 215.

³¹² Alagha, "Hezbollah and the Arab Spring", 198.

³¹³ Navad, "The Transformation of Hezbollah by Its Involvement in Syria", 3.

gerçekleştiren diğer ülkelerdeki muhalefet övülürken Suriye’de rejime muhalefet eden grupların neredeyse hepsi batı ajanı ya da tekfirici grup şeklinde damgalanarak şeytanlaştırılmıştır.³¹⁴

Hizbullah lideri Nasrallah Hizbullah'ın Suriye'ye müdahil olmasını deklere etmeden önce Nisan 2013'te Tahran'da iki önemli görüşme gerçekleştirmiştir. Bu görüşmelerin ilki Kudüs Güçleri komutanı ve önemli kademedeki devlet adamları olurken diğer görüşme ise Devrim Rehberi Hamaney ile gerçekleşmiştir. Bu görüşmelerde Hizbullah liderinin müttefiki İran ile Hizbullah'ın Suriye'ye müdahalesini etraflica masaya yatırdığı ve bir karar aşamasına geldiği görülmektedir.³¹⁵

Hizbullah, Suriye iç savaşına müdahil olduğunu Mayıs 2013'te deklare etse de örgütün Suriye'deki varlığına yönelik ilk izler, Ekim 2012'de Nasrallah'ın bazı Hizbullah militanlarının Lübnan-Suriye sınırındaki Şii yerleşim bölgelerini korumak için Suriye’de yer aldığını belirten açıklamasıyla ortaya çıkmıştır. Ancak, bu varlığın silahlı mücadeleye yönelik aktif bir katılımı içermediği belirtilmiştir.³¹⁶ Bu noktada, Hizbullah'ın Suriye krizinin başlangıcında müdahale hususunda çekinceli davranmasında ya da varlığını gizlemesinde Suechika'ya göre üç temel neden bulunmaktadır; Öncelike, Hizbullah'ın Lübnanlı direniş örgütü kimliğine sahip olmasının getirdiği açmazlardır. Örgütün Suriye'deki iç savaşa müdahil olması ile birlikte İsrail ile mücadele eden ulusal direniş örgütü kimliğinin zayıflamasına ve böylece Hizbullah'ın meşruiyetinin sarsılması anlamına gelecekti. Diğer taraftan, Uluslararası hukukun yasaklaması nedeniyle başka ülke topraklarına askeri müdahalenin yaratacağı hukuki sorunlardan çekinilmiştir. Son olarak, 2012'de imzalanan ve Lübnan'daki taraflar arasında Suriye krizinin etkilerini ülkeye taşınmasını engelleme amacı güden ve tarafsızlık temelinde bir dış politikayı esas alan Baabda Deklerasyonu'nda Hizbullah'ın da imzası bulunmaktaydı. Nitekim Baabda

³¹⁴ Joseph Alagha, “Hezbollah and the Arab Spring”, *Contemporary Review of the Middle East* 1, sayı 2 (2014): 198.

³¹⁵ Wieland, “Syrian–Lebanese Relations: The Impossible Dissociation between Lebanon and Syria”, 173–74.

³¹⁶ Alami, “Hezbollah’s Military Involvement in Syria and its Wider Regional Role”, 8–9.

Deklerasyonu'na taraf olan Hizbullah'ın Suriye'ye müdahalesi Lübnan iç politikasında da örgütü zor durumda bırakacaktı.³¹⁷

Hizbullah'ın Suriye'deki krize müdahalesini zorlaştıran etmenlerin varlığına rağmen özellikle, 2013'ten sonra yaşanan birtakım gelişmelerin örgütün Suriye'ye müdahalesini kolaylaştırdığı görülmektedir. Bu etmenlerin başında Suriye krizinin uluslararası bir karakter kazanmaya başlaması (Türkiye, İran, Suudi Arabistan, Katar, ABD, Rusya ve Avrupa ülkelerinin Krize müdahil olması) ile birlikte Suriye üzerinde uluslararası ve bölgesel güçler arasında yaşanan güç mücadelelerin varlığı müzakere süreçlerinin sonuçsuz kalmasına neden olmuştur. Bu durum, krizin çözümünü daha da çetrefilli hale getirerek ülkedeki güç boşluğundan Hizbullah ve IŞİD gibi örgütlerin yararlanmasını beraberinde getirmiştir. Bu noktada, Suriye'de yaşanan çözümsüzlük hali Hizbullah'ın Suriye'ye müdahale edeceği ortamı sağlamıştır. Diğer taraftan, Hizbullah'ın Suriyeye müdahalesini kolaylaştıran bir başka unsur, Suriye'de artan radikal islamcı grupların varlığı ve bu grupların şiddet görüntülerinin dünya kamuoyunda yaratmış olduğu infialdir. Böylece, IŞİD ve el-Nusra gibi örgütlerin Suriye'deki artan etkinliği Hizbullah'ın Suriye'ye müdahalesi için uygun meşru zemini yaratmıştır.³¹⁸

Bu gibi kolaylaştırıcı nedenlerin varlığı neticesinde 2013'te Hizbullah lideri medyaya verdiği demeçte Hizbullah'ın Suriye'deki varlığını resmen ilan etmiştir.³¹⁹ Bu noktada, Hizbullah'ın Suriye'ye müdahale etmek istemesinde temel motivasyonların açıklanması gereklilik arz etmektedir. Genel olarak, örgütün Suriye'ye Müdahalesinde temelde iki motivasyonu sıklıkla dillendirdiği görülmektedir. Bunlardan birincisi; Suriye'nin Hizbullah'ın tarihsel mücadelesinde jeostratejik ve jeopolitik önemi diğeri ise, Suriye'de kendisine yönelik olarak algıladığı mezhepsel-dini tehditlerdir.³²⁰ Hizbullah liderlerinin Suriye'ye müdahaleye yönelik yapmış oldukları açıklamalarda ağırlık olarak dini gerekçeleri kullandıkları ve jeopolitik motivasyonları daha az dillendirdikleri dikkat çekmektedir. Bu bağlamda, Hizbullah lideri Nasrallah'ın örgütün

³¹⁷ Kota Suechika, "Strategies, Dynamics, and Outcomes of Hezbollah's Military Intervention in the Syrian Conflict", *Asian Journal of Middle Eastern and Islamic Studies* 12, sayı 1 (2018): 91.

³¹⁸ Suechika, 91-93.

³¹⁹ Kızılkaya, "Hizbullah's Moral Justification of Its Military Intervention in the Syrian Civil War", 213.

³²⁰ Kızılkaya, 211.

Suriye'ye müdahalesine yönelik olarak yapmış olduğu dini gerekçelendirmelerde en önemli yeri el Kaide ve IŞİD gibi tekfirci gruplardan gelen tehditlere karşı mücadele oluşturmaktadır.³²¹ Özellikle IŞİD ve el-Nusra'nın Suriye iç savaş neticesindeki doğan güç boşluğundan dolayı ortaya çıkmasının Lübnan'da yaratmış olduğu güvenlik tehditleri önemlilik arz etmektedir. Nitekim Beyrut'taki Şii mahallelerde patlayan bombalar Hizbullah'ın kendisi açısından Suriye'ye müdahalesi için gerekli meşruiyeti sağlamasında ve Lübnan kamuoyunda çatlak seslerin bastırılmasında önemli bir rol oynamıştır.³²² Bu saldırılarda birçok Şii hayatını kaybetmiş, Lübnan'daki gerilen mezhepsel fay hatlarından ötürü yeni bir Lübnan iç savaşının çıkmasından tedirginlik duyulmuştur.

6.6 Hizbullah'ın Suriye'deki Askeri Müdahalesinin Seyri

Hizbullah'ın Suriye'ye müdahale etmesi ile birlikte Suriye'deki askeri varlığını güçlendirmesinde 2013 Mayıs ayında Suriye rejimi ile yürüttüğü Kuseyr savaşı önemli bir dönüm noktası olmuştur. Bu operasyonun planlanmasında Hizbullah'ın rolü ve başarısı ileride Suriye'deki başka bölgelerde yapılacak operasyonlar için rejim ile Hizbullah'ın daha sıkı bir işbirliği içine girmesini teşkil etmiştir. Sayıları 1200-1700 arası değişen Hizbullah militanı Kuseyr kasabasını kuşatarak on yedi gün içerisinde kasabanın düşmesini sağlamıştır. Kuseyr kasabasının Hizbullah'ın sahip olduğu askeri tecrübe sayesinde güvenli hale getirilmesi Şam için önemliydi. Çünkü Kuseyr bölgesi Şam ile sahil yolu arasındaki bölgenin güvenli hale getirilemesi için gereklilik arz etmiştir.³²³ Bununla birlikte, Hizbullah'ın kazanmış olduğu zafer bölgede mezhepsel gerginliklerin artmasını beraberinde getirmiş, örgütün silahlarını müslümanlara yönelttiğine yönelik olarak suçlamalar başlamasına neden olmuştur. Artan mezhepsel gerginlik neticesinde, Sünni radikal gruplar tarafından Beyrut'un Şii bölgelerine roket saldırıları ve bombalı araçlarla intihar saldırıları düzenlenmiştir.³²⁴

³²¹ Kızılkaya, 216.

³²² "Hizbollah's Syria Conundrum", Middle East Report (Brüksel: International Crisis Group, 2017), 6.i

³²³ Sullivan, "Hezbollah in Syria", 14-17.

³²⁴ Magnus Ranstorp, "The role of Hizbullah in the Syrian conflict", içinde *Lebanon and the Arab Uprisings: In the Eye of the Hurricane*, ed. Maximilian Felsch ve Martin Wählisch (Routledge, 2016), 39.

Diğer taraftan Hizbullah'ın ve Suriye rejiminin Kuseyr'de kazanmış olduğu askeri başarı, Suriye iç savaşı açısından önemlilik arz etmiştir. Çünkü rejim karşıtı muhaliflerin hem askeri hem de psikolojik olarak hayal kırıklığı yaratmıştır. Bununla birlikte, Hizbullah açısından Kuseyr savaşının önemi tarihinde ilk defa Suriye rejimi ile birlikte bir askeri operasyon yürütmüş, isyancılardan kazanılan toprakların kontrol edilmesi gibi örgütün askeri mücadele geleneğinde olmayan ve yalnızca düzenli orduların yapabildiği bir askeri faaliyet içerisine girmiştir.³²⁵ Ayrıca Kuseyr'in stratejik öneminden ötürü Hizbullah ve Suriye rejiminin Suriye'de sahada diğer başarıları olan Humus, Halep ve Şam şehirlerini ele geçirmesinde önemli anahtar rol oynamıştır. Kuseyr savaşının Suriye'deki dengeyi değiştirmesi ile ilgili olarak ABD'li Senatör John McCain: "Suriye'de savaşı biz kazanıyorduk fakat 5000 Hizbullah militanı savaşa müdahil oldu" diyerek Kuseyr savaşının Suriye'deki dengeyi değiştiren önemini belirtmiştir.³²⁶ Fakat Kuseyr'in Hizbullah ve Suriye rejimi tarafından ele geçirilmesi önemli olsa da savaşın maliyeti Hizbullah açısından ağır olmuş, içlerinde önemli komutanlarının ve Hizbullah lideri Nasrallah'ın kardeşi Kader Nasrallah'ın da dahil olduğu toplam 114 Hizbullah militanı hayatını kaybetmiştir.³²⁷

Hizbullah'ın Lübnan-Suriye sınırında düzenlediği diğer bir operasyon olan Kalamun operasyonu da örgütün başarısı ile sonuçlanmıştır. Bu bölgedeki dağlık alanda bulunan el-Nusra ve IŞİD militanlarına karşı Kasım 2013 ile Nisan 2014 yılı arasında 5 aylık bir operasyon yürütülmüş, operasyon neticesinde Şam ile sahil yolunu birbirine bağlayan M5 otoyolunun radikal örgütlerin tehditlerinden arınması sağlanmıştır. Bu bölgenin alınmasının Suriye rejimi açısından önemi Suriyeli muhaliflerin Şam'a saldıracaklarında burayı üs olarak kullanmalarındadır. Böylece, muhaliflerin başkent üzerindeki baskıları hafiflemiştir. Kalamun operasyonu ile Hizbullah ile Suriye rejimi arasındaki işbirliği ileri boyutlara taşınmış ve Hizbullah'ın Suriye'deki kalıcılığı tesis edilmiştir. Operasyonun Lübnan'ın güvenliği için de önemli faydaları olmuştur. Nitekim Kuseyr ve Kalamun operasyonlarıyla radikal grupların sınır bölgesinde baskılarını

³²⁵ Sullivan, "Hezbollah in Syria", 19.

³²⁶ Alptekin Dursunoğlu, "Hizbullah'ın ikinci stratejik zaferi", *Ekran Gazetesi*, erişim 18 Ekim 2018, <http://www.ekrangazetesi.com/kose-yazisi/966/hizbullahin-ikinci-stratejik-zaferi.html>.

³²⁷ "Hezbollah Chief Hassan Nasrallah's Brother Killed in Syria Fighting", *Algemeiner*, erişim 12 Ekim 2018, <https://www.algemeiner.com/2013/06/17/report-hezbollah-chief-hassan-nasrallahs-brother-killed-in-syria-fighting/>.

azaltılarak Lübnan'da yer alan Arsal bölgesindeki radikal unsurlara silah ve lojistik yardımların yapılmasının önüne geçilmiştir.³²⁸

Hizbullah'ın Suriye'deki faaliyet alanı içerisine giren diğer bir yer ise İsrail-Suriye sınır bölgesinde bulunan ve Golan tepelerinin bir kısmını barındıran Kuneytire bölgesi olduğu görülmektedir. Hizbullah'ın bu bölgede kalıcı üs kurma çabaları İsrail'in sert tepkisi ile karşılaşmıştır. İsrail, Suriye krizine Hizbullah'ın müdahil olmasından itibaren örgütün bu bölgede yapacağı faaliyetleri dikkatlice izleyerek Hizbullah'ın bu bölgede faaliyetlerini artırmasını kendisine tehdit olarak görmüştür. Nitekim bölgede 18 Ocak 2015 tarihinde Hizbullah'ın askeri aracına yönelik olarak düzenlenen saldırıda örgütün önemli komutanları İmad Mugniye'nin oğlu Cihad Mugniye ve Muhammed İsa hayatını kaybetmiştir. Hizbullah'ın bu saldırıya karşı cevabı ise sınır boyunca devriye görevi yapan İsrail askeri aracına yaptığı saldırı olacaktır. Bu saldırı sonucunda iki İsrail askeri ölmüştür.³²⁹

Bununla birlikte, İsrail'in Golan tepelerinde Hizbullah'ın artan askeri faaliyet alanına zarar vermek için Suriye krizinin başlangıcından beri ilk defa bu bölgede bulunan muhalifleri silah ve lojistik yardım yaptığına yönelik iddialar İsrail medyasında yer alacaktır. *Jerusalem Post* gazetesinin internet sitesinde yayınlanan haberde İsrail ordusunun birifinginde bilgilendirme yapan subay, bu bilgiyi doğrulamıştır. Fakat *Jerusalem Post* gazetesine İsrail devletinden bir baskı gelmiş olacak ki bu haberi apar topar kaldırmıştır.³³⁰

Diğer taraftan Hizbullah ve Suriye rejiminin Kuneytire'de gerçekleştirdiği askeri operasyon başarı ile neticelenmiş, Temmuz 2018'de bölgede kalan son isyancı grupların Hizbullah ve Suriye rejimi ile anlaşarak bölgeyi terketmelerine izin verilmiştir. İsyancı grupların tahliyesinin medyaya yansıyan görüntülerde muhalifler, gruplar halinde

³²⁸ Ranstorp, "The role of Hizbullah in the Syrian conflict", 40; Sullivan, "Hezbollah in Syria".

³²⁹ "Israeli strike in Syria kills late Hezbollah leader's son, sources say ", *Haaretz*, erişim 13 Ekim 2018, <https://www.haaretz.com/israeli-strike-kills-5-hezbollah-members-1.5361855>.

³³⁰ "İsrail, Suriye'de cihatçılara silah verdiğini ilk kez teyit etti, ama haber siteden kaldırıldı", *Sputnik Türkiye*, erişim 13 Ekim 2018, <https://tr.sputniknews.com/ortadogu/201809051035058369-israil-suriye-de-cihatcilara-silah-verdigini-ilk-kez-teyit-etti-ama-haber-siteden-kaldirdi/>.

otobüslerle bölgeden uzaklaştırılmışlardır.³³¹ Bu gelişmeden sonra İsrail'in bölgeye yönelik kaygısı daha da artmış, Hizbullah'ın bölgedeki askeri unsurlarına yönelik hava saldırılarını yoğunlaşmıştır. Bu durum bölgede İsrail ile Hizbullah arasında yeni bir çatışma sürecini başlatma tehlikesini barındırmaktadır. Çünkü bölgede 2015'te yaşanan gerginlikte Hizbullah lideri Nasrallah İsrail'in Golan tepelerinde yapmış olduğu hava saldırısı neticesinde önemli komutanlarını kaybetmenin verdiği kızgınlığın ardından yapmış olduğu açıklamada: "bizim için artık savaş cephelerinin ayrılması diye bir şeyi söz konusu olamaz" diyerek Hizbullah için Akdeniz kıyısından Golan'a kadar tek bir cephenin var olacağını belirtmiştir.³³² Hizbullah liderinin bu sözleri her ne kadar İsrail ile savaşı genişletme işareti taşısa da örgütün İsrail ile bir geniş kapsamlı bir çatışmayı göze almasının örgütün çıkarları açısından mümkün gözükmemektedir.

Hizbullah'ın Suriye rejimi ile birlikte yürütmüş olduğu diğer operasyon Zabadânî ve Madâyâ'da gerçekleşmiştir. Hizbullah bu bölgedeki militanlara karşı Suriye rejimi ile birlikte iki yıl süreyle kuşatma hareketi düzenlemiş, kuşatma altındaki Zabadani ve Madaya bölgesinde bulunan siviller oldukça kötü koşullarda yaşam mücadelesi vermişlerdir. Yaşanan insanlık trejedisini sonlandıran anlaşma İran ve Katar'ın devreye girmesi ile sağlanmıştır. Yapılan anlaşmaya göre İdlip'te muhaliflerin kuşattığı Fuâ ve Kafrâyâ bölgesine karşılık Hizbullah ve Suriye rejimini kuşattığı bölgelerden eş zamanlı olarak militanlar tahliye edilmiştir. Hizbullah ve rejim güçleri böylece Nisan 2017'de kalan muhaliflerin ve sivillerin bölgeyi boşaltmasının ardından Zabadani ve Madaya'da tam kontrolü sağlamıştır.³³³

Diğer taraftan, Hizbullah Halep'in kurtarılması operasyonunda da önemli bir rol oynamıştır. Rusya'nın geniş kapsamlı hava desteği ile Hizbullah ve Suriye rejimi 22 Aralık 2016'da Halep'te zaferlerini ilan etmiştir. Halep'te kazanılan savaşın Suriye

³³¹ "Syrian rebels surrender in Quneitra as Assad continues advance in south", *The Telegraph*, erişim 17 Ekim 2018, <https://www.telegraph.co.uk/news/2018/07/19/syrian-rebels-surrender-quneitra-assad-continues-advance-south/>.

³³² Michel Herzog, "Southern Syria: A New Front for Israel?", *Washington Institute*, erişim 13 Ekim 2018, <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/southern-syria-a-new-front-for-israel>.

³³³ "Suriye'de dört kent ve köyde tahliye uzlaşması", *Deutsche Welle*, erişim 18 Ekim 2018, <https://www.dw.com/tr/suriyede-d%C3%B6rt-kent-ve-k%C3%B6yde-tahliye-uzla%C5%9Fmas%C4%B1/a-38184236>; "Two years under siege, and it ends with displacement", erişim 18 Ekim 2018, <https://www.aljazeera.com/news/2017/04/exchange-residents-begins-evacuation-deal-170414051642212.html>.

krizinde önemli bir dönüm noktası olmasının yanında Hizbullah'ın popülaritesini Lübnan'daki Şiiiler üzerinde tekrardan tesis edilmesini sağlamıştır. Nitekim Şii toplumda var olan Hizbullah'ın Suriye'deki varlığına ve iç savaşta başarılı olup olamayacağına yönelik kuşkular azalmıştır. Çünkü iç savaşın şiddetlenmesi ile birlikte Hizbullah'ın kayıplarının artması içerideki Hizbullah'a yönelik tepkileri artırmıştır. Lübnanlı gazeteci İbrahim Beyram bu durum hakkında yaptığı değerlendirmede: "Hizbullah'ın Halep zaferinin örgüte yönelik sert eleştiriler nedeniyle kendi içerisindeki gruplarla arasındaki mücadeleyi sona erdirdiğini ve Lübnan'daki siyasi denklemi değiştirdiğini" ifade etmiştir.³³⁴

Suriye ordusunun ve Hizbullah'ın Şam, Hama, Halep ve Humus gibi Suriye'de nüfusun önemli bir kısmını oluşturan bölgeleri ele geçirmesinden sonra Hizbullah lideri Nasrallah 12 Eylül 2017'de Suriye'deki savaşta kazandıklarını ilan etmiştir. Savaşın seyrinin önemli ölçüde Hizbullah ve müttefiklerinden yana değiştiğini geri kalan kısmın ise önemsiz olduğunu vurgulamış, Suriye'de ABD tarafından tekfirli gruplar eliyle uygulanmak istenen projeyi başarısızlığa uğrattıklarının altını çizmiştir.³³⁵

Sonuç olarak bakıldığında Hizbullah savaşın başladığında itibaren Suriye'ye müdahalesini kendi açısından meşru kılacak belirli gerekçeler ortaya koymuştur. Bu gerekçelere bakıldığında dört noktada toplanmaktadır. Suriye'de Şii bölgelerini ve önemli türbeleri güvenliğini sağlamak ve tekfirli gruplardan gelecek tehditleri engellemek, bölgede İsrail'e ve Batı çıkarlarına karşı oluşturulan direniş ekseninin önemli bir parçası olan Suriye rejiminin yıkılmasını önlemek, İran ve Hizbullah arasında önemli bir bağlantı yolu olan Suriye'nin kaybedilmesini Hizbullah'ın İran'dan lojistik ve silah akışının kesilmesi manasına geleceğinden lojistik hattın kaybedilmesini engellemek, Suriye'nin kaybedilmesinin Hizbullah'ın ve İran'ın Akdeniz'e çıkışını kesilmesi anlamına gelmesi nedeniyle kendisi için stratejik gördüğü bu coğrafi bölgedeki etki alanlarını sürdürmek istemiştir. Hizbullah, Suriye'de girişmiş olduğu

³³⁴ Mona Alami, "Halep zaferinin ardından Hizbullah için ufukta ne var?", *Al-Monitor*, 24 Ocak 2017, <http://www.al-monitor.com/pulse/tr/originals/2017/01/hezbollah-syria-aleppo-victory-role-lebanon.html>; "Suriye ordusu: Halep, IŞİD'den temizlendi", *Sputnik Türkiye*, erişim 18 Ekim 2018, <https://tr.sputniknews.com/ortadogu/201706301029088517-isisid-halepten-cekildi/>.

³³⁵ "Hizbullah, Suriye'de zafer ilan etti: Savaşı kazandık", *Sputnik Türkiye*, erişim 18 Ekim 2018, <https://tr.sputniknews.com/ortadogu/201709121030103674-hizbullah-suriye-zafer/>; Özügür, "Hizbullah'ın zaferi ve gelecek".

mücadelede genel olarak yukarıda ortaya koyduğu hayati çıkarlarını tesis etmede başarılı olduğu görülse de örgütün üst düzey militanlarını Suriyede kaybetmesinin yanında Ortadoğu'da prestij kaybına uğrayacaktır. Ayrıca Suriye savaşına müdahil olması ile birlikte Suriye savaşı boyunca kullandığı dil, örgütün siyasi ve dini ideolojisinden stratejik çıkarları için belirli tavizler verdiğini göstermektedir.

6.7 Suriye Krizinde Dönüm Noktası: Rusya'nın Suriye'ye Müdahalesi

Suriye, Sovyetler Birliği'nden beri Rusya'nın Ortadoğu politikasında merkezi bir yere sahip olmuştur. Mart 2011'de patlak veren Suriye krizi de Moskova'nın bakışını değiştirmemiştir. Suriye'de mevcut statükonun korunmasını sağlamak amacıyla rejime olan destek artarak sürdürülmüştür. Rusya iç savaşın seyrinin 4 yıl boyunca dikkatlice takip ederek müttefiki Esad'a istihbarat ve lojistik destek vermiş, bunun yanında BMGK'nın Suriye aleyhine verdiği kararları veto ederek diplomatik olarak da rejimin arkasında durmuştur. Eylül 2015'te Rusya'nın askeri müdahalesini zorunlu hale getiren durum ise müttefiki Esad'ın yıkılma tehlikesiyle yüz yüze gelmesi olmuştur. Bunun yanında Suriye'de IŞİD ve diğer radikal terör gruplarının güçlenmesi Rusya'nın Suriye'ye müdahalesini kolaylaştıracak zemini bulmasını sağlamıştır. Nitekim Rusya Suriye'de artan radikal terörizmi yok etmeyi gerekçe göstererek ve Suriye'nin resmi davetiyle krize müdahil olmuştur.³³⁶

Rusya'nın Suriye krizine müdahalesi iç savaşın seyrini değiştirmiştir. Nitekim muhalifler tarafından yıkılma tehlikesi ile karşı karşıya kalan rejim için bu müdahale can suyu olmuştur. Rusya Hava Kuvvetlerinin yapmış olduğu ağır hava bombardımanları, Suriye'de kara savaşını yürüten İran birlikleri, Şii milisler, Hizbullah ve rejim birliklerinin ortaklaşa yaptıkları operasyonlarda önemli güç çarpanı olmuş, kısa sürede Halep ve Şam gibi önemli şehirlerin büyük ölçüde kontrol edilmesini sağlamıştır. Rusya, Nato müdahalesi ile rejim değişikliği yaşanan Libya ve Afganistan'daki yaşadığı çıkar kayıplarını Suriye'de yaşamak istemeyerek bütün gücüyle Suriye'de Batı yanlısı bir iktidarın başa gelme tehlikesine engel olmuştur.

³³⁶ Tatev M. Antonyan, "Russia and Iran in the Syrian Crisis: Similar Aspirations, Different Approaches", *Israel Journal of Foreign Affairs* 11, sayı 3 (2017): 5.

Ayrıca Rusya'nın Suriye'ye müdahale ederek Ukrayna gibi yanı başında Batı ile sorun yaşadığı konularda pazarlık gücünü elde etmek istemiştir. Bununla birlikte radikal savaşçıların Suriye'deki etkinliği, Rusya'nın içerisinde bulunan Çeçenler gibi azınlık grupların radikalleşmesine ve terörizmin Rusyaya taşınması tehlikesini barındırmıştır. Rusya müdahale ederek bu tehlikenin kaynağında bertaraf edilmesini amaçlamıştır. Rusya'nın müdahalesi ile birlikte savaş sahasında yaşanan hızlı değişimin ardından Rusya lideri Putin 14 Mart 2016'da herkesi şaşkınlığa uğratacak şekilde Suriye'den Rus askerlerinin önemli ölçüde çekeceğini ilan etmiştir. Fakat net bir tarih açıklamaktan kaçınmıştır. Daha sonraki yaşanan süreçte muhaliflerin Suriye'deki Rus üslerine saldırısı ve Amerika'nın Suriye'de gitgide IŞİD tehlikesini gerekçe göstererek etkinliği artırmak için üsler kurmaya başlaması Rusya'nın Suriye'den ayrılmasını zorlaştırmıştır.³³⁷

6.7.1 Hizbullah'ın Suriye Krizi boyunca Rusya ile Askeri Temelde Gelişen İlişkileri

Hizbullah ve Rusya Suriye krizinde askeri olarak tarihlerinde ilk defa ortak operasyonlar yürütmüşlerdir. Bu operasyonlarda Hizbullah'ın gösterdiği başarı Rus askeri yetkililer tarafından da takdir edilmiştir. Suriye'de sınırlı sayıda askeri birlik bulunduran Rusya, Hizbullah'ın Suriye savaşındaki mevcudiyetine ihtiyacı vardı. İkili arasındaki askeri işbirliğinin boyutlarını gösteren videolar sosyal medyaya yansımıştır. Bu görüntülerde Halep operasyonu esnasında Rus özel kuvvet askerleri ile Hizbullah militanlarının birlikte önemli askeri operasyonları gerçekleştirdikleri görülmüştür. Suriye'deki gerçekleştirilen bu operasyonlar sadece Rusya için değil Hizbullah için de önemli bir askeri deneyim anlamına gelmiş, Hizbullah tarihinde ilk defa Rusya gibi güçlü bir düzenli orduya sahip ülkeyle yürüttüğü hareketler örgütün Suriye savaşında yeni tecrübeler elde etmesini sağlamıştır. Diğer taraftan, Rus Özel Kuvvetleri de gayri nizami harp teknikleri ve Hizbullah'ın İsrail'e karşı tecrübeli olduğu gerilla operasyonları hususunda önemli tecrübeler elde etmiştir. Bunun yanında, Rus ve Hizbullah komutanlarının sık sık koordinasyon toplantısı yapılmıştır.³³⁸ Ayrıca,

³³⁷ Antonyan, 5–6.

³³⁸ “Russia Is Learning About Hezbollah”, *Carnegie Endowment for International Peace*, erişim 10 Ekim 2018, <http://carnegieendowment.org/sada/67651>; Dov Lieber, “Russia and Hezbollah ‘Officially’

Rusya'nın bu süreçte Hizbullah'a İsrail'in istemeyeceği türden silahlar verdiği Hizbullah komutanları tarafından iddia edilmiştir.³³⁹ Diğer taraftan, Rusya'nın Suriye rejimine verdiği etkili bir gemisavar füze sistemi olan "Yakhont" füzelerinin Suriye'de yaşanan karışıklıktan dolayı Hizbullah'ın eline geçtiği İsraili yetkililer tarafından iddia edilmiştir.³⁴⁰

Hizbullah'ın Suriye savaşında tarihinde ilk defa saldırı savaşı yürütmesinde Rus Hava Kuvvetleri'nin önemli yardımları olmuştur. Bunun yanında örgüt ilk defa sahada Rusların vermiş olduğu uydu ve çeşitli istihbari verilerin kullanılmasını ve sahaya uygulanmasını Rus askeri uzmanları yardımıyla öğrenmiş, örgütün kullanımında olamayan Rus sofistike silahlarının yararlanılması hususunda da önemli tecrübeler kazanmıştır. Bu noktada, Hizbullah'ın Suriye savaşında edindiği tecrübeleri diğer bölgelerdeki müttefiklerine aktardığı bilinmektedir. Örneğin, Yemen'de Hûsîlere, Irak'taki Şii gruplar ve Filistin'de Hamas örgütleri bunlardan bazılarıdır.³⁴¹ Bu noktadan bakıldığında Rusya ile askeri işbirliği örgütün ileride İsrail ile savaşında kullanacağı önemli bir askeri yetenek kazanımı sağlamıştır.

6.7.2 Rusya-İsrail Arasında İlişkilerin Suriye Krizinde Hizbullah'a Yansımaları

Hizbullah'ın Rusya ile ilişkilerinde Suriye krizi ile derinleşen bu askeri ilişkiler yanında Suriye krizinde temel ihtilaf noktaları ortaya çıkmıştır. Nitekim Rusya'nın aynı zamanda İsrail ile yakın ilişkilere sahip olması örgüt açısından zaman zaman Suriye sahasında sıkıntılarla karşı karşı kalmasına yol açmıştır. Bunun nedeni, İsrail ile Rusya arasındaki yakın ilişkilerden kaynaklanmaktadır.

Working Together in Syria”, *The Times of Israel*, erişim 17 Ekim 2018, <http://www.The Times of Israel.com/russia-and-hezbollah-officially-working-together-in-syria/>.

³³⁹ “Hezbollah field commanders confirm Russia providing heavy technical weaponry”, *Behold Israel*, erişim 10 Ekim 2018, <http://beholdisrael.org/news-israel/news/hezbollah-field-commanders-confirm-russia-providing-heavy-technical-weaponry>.

³⁴⁰ Mitch Ginsburg, “Hezbollah has no Yakhont missiles, defense minister says”, *The Times of Israel*, erişim 17 Ekim 2018, <http://www.The Times of Israel.com/hezbollah-has-no-yakhont-missiles-defense-minister-says/>.

³⁴¹ “Hezbollah’s Russian Military Education in Syria”, *Washington Institute*, erişim 11 Ekim 2018, <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/hezbollahs-russian-military-education-in-syria>.

Rusya ile İsrail arasında 1991'de itibaren kurulan diplomatik ilişkiler 2000'lere gelindiğinde çok boyutluluk kazanmıştır. İki taraf arasındaki ilişkiler toplumsal, ekonomik ve siyasal düzlemde gitgide derinleşmiştir. Bu noktada Rusya ve İsrail dış politikada benzer yönelimlere sahip olmuş, ağırlıklı olarak değer odaklı politikalar yerine realpolitik çıkarların öncelenmesi iki ülkenin dış politikalarında temel yönelim noktasını oluşturmuştur. Bu noktada, iki ülkenin de dış politikada temel önceliği güvenlik temelli ve hedeflere ulaşmada askeri opsiyonları kullanmaktan çekinmeyen stratejiler çerçevesinde yürümüştür. Her iki tarafta birbirlerinin güvenlik endişelerine saygı duymuşlar ve birbirlerinin eylemlerini eleştirmekten geri durmuşlardır. Nitekim İsrail, Rusya'nın Çeçen savaşı ve Kırım'ı ilhaki hususunda Batı ülkelerinin aksine yüksek perdeden ve insan hakları merkezli bir eleştiride bulunmaktan kaçınmış, İsrail Batı'nın Rusya'ya uyguladığı ambargoya katılmamıştır. Rusya ise Filistin sorunu ve Kudüs meselesinde aynı tavrı İsrail'e karşı göstererek eleştirilerini yumuşak tonda sürüdülmüştür.³⁴²

Bu noktada, Rusya'nın Suriye krizine müdahalesi ile iki ülke arasında ilişkilerde yeni bir döneme girilmiştir. Suriye krizine bakış hususunda güvenlik merkezli politika değişmeye de iki ülke arasında ilişkiler daha fazla koordinasyon gerektiren ve kırılabilirliklerin arttığı yeni bir düzlemde yeniden değerlendirmeyi gerektirmiştir. İsrail, Rusya'nın Suriye'ye müdahalesine yönelik eleştirilerini değer merkezli ve İnsan hakları odaklı yapmaktan ziyade böylesi bir müdahalenin uluslararası terörizmi besleyeceği, İran ve Hizbullah'ın Suriye'deki etkinliğini artıracığı yönünde eleştirilerde bulunmuştur.³⁴³ Ayrıca, Rusya'nın Suriye'ye müdahalesi iki ülke arasında çatışma riskini ve askeri kazaları artırma ihtimalini barındırdığı için askeri koordinasyonu ve yakın işbirliğini elzem kılmıştır. Bu bağlamda, İsrail ve Rusya arasında bu tür olaylara yol açmaması için askeri mekanizma kurulmasına rağmen, 2018 Eylül tarihinde İsrail savaş uçağına savunma ateşi açan Suriye hava savunma birlikleri yanlışlıkla Rus istihbarat uçağını vurmuştur. Bu durum İsrail ile Rusya arasındaki ilişkileri türbulansa sokmuştur.

³⁴² Lidia Averbukh ve Margarete Klein, "Russia-Israel Relationship Transformed by Syria Conflict" (German Institute for International and Security Affairs, 2018), 1–3.

³⁴³ Amos Yadlin, "Russia in Syria and the Implications for Israel", *Strategic Assessment* 19, sayı 2 (2016): 22–23; Michał Wojnarowicz, "Israeli-Russian Relations in the Context of the Syrian Civil War", *The Polish Institute of International Affairs* 4, sayı 48 (2017): 1–2; Lidia Averbukh ve Klein, "Russia-Israel Relationship Transformed by Syria Conflict", 5–6.

Son yaşanan krize kadar, İsrail ve Rusya arasındaki geleneksel güvenlik eksenli ilişkilere uygun biçimde Rusya, İsrail'in güvenlik kaygılarını dikkate alarak 2015'ten sonra kurulan askeri koordinasyon mekanizması çerçevesinde Suriye'de sahadaki müttefiki olan Hizbullah'a ve İran birliklerine karşı askeri hava operasyonları düzenlemesine rıza göstermiştir. Putin yönetimi bu operasyonlarda İsrail'e karşı sert eleştirel söylemlerden kaçınmış, Hatta Rusya'nın bir adım daha ileri giderek müttefikleri İran ve Hizbullah'ı kızdıracak şekilde İsrail'in talep ettiği Suriye'nin güney bölgesinde tampon bölge oluşturmayı hedefleyen planı hayata geçirerek bu bölgeye Rus askeri polisinin yerleşmesini sağlamıştır.

Bu noktada, İsrail ve Rusya arasında karşılıklı güvenlik temelli işbirliğinin Hizbullah'ı ve İran'ı bölgedeki yürüttükleri operasyonlarda ve Suriye'deki uygulayacağı stratejilerde rahat hareket etmesini engellemiştir. Rusya'nın bir taraftan Suriye savaşında Hizbullah ve İran'la birlikte yürütmüş olduğu silah arkadaşlığına rağmen, müttefiklerinin İsrail'in saldırılarına hedef olmasına suskunluğunun nedenlerine bakıldığında, öncelikle Rusya, İran'ın ve Hizbullah'ın Suriye'deki etkinliğinden ve kalıcı üsler kurmasından rahatsızlık duymakta, İran'ın Suriye'deki artan varlığının ABD'nin işgaline gerekçe oluşturmasından çekinmekte diğer taraftan, Suriye'de iç savaşının kendi istediği yönde gittiği bir evrede İsrail gibi yeni düşmanlar yaratarak Suriye'deki işlerini zorlaştırmak istememektedir. Bununla birlikte, Rusya'nın stratejik çıkarları İsrail'in yapacağı saldırılarla İran ve Hizbullah'ın büyük ölçüde zayıflatılmasından ziyade İran'ın ve Hizbullah'ın Suriye'de üsler kurarak kalıcılığını engellenmesi üzerine olduğunu söyleyebiliriz.

Fakat İsrail ve Rusya arasındaki güvenlik temelli işbirliğinin, İsrail'in Eylül 2018'de Suriye'deki hava saldırısı esnasında Suriye hava savunma bataryaları tarafından Rus istihbarat uçağını yanlışlıkla düşürülmesi nedeniyle sarsıntı yaşamıştır. Bu durum, Rusya'nın İsrail'e yönelik politikalarında değişikliğe gitmesine neden olmuş ve daha önce İsrail'in isteği ile Suriye'ye göndermekten vazgeçtiği S 300 füzelerini, yeni ortaya çıkan krizle nedeniyle Suriye'ye gönderme kararı almıştır. Ortaya çıkan yeni gelişme İsrail'in hava operasyonlarında eskisi kadar rahat bir şekilde Suriye hava sahasına girmesini zorlaştıracak bir adımdır. Bu noktadan hareket edildiğinde Hizbullah'ın Suriye krizindeki varlığında ve gelecekteki etkinliğinde Rusya-İsrail arasındaki güvenlik

temelli ilişkilerin yansımaları önemlilik arz etmektedir. Nitekim bu güvenlik temelli yakın ilişkilerin varlığı neticesinde İsrail'in saldırılarında Hizbullah önemli komutanlarını kaybetmiş ve ağır militan kaybı vermiştir. Eğer Rusya söylediği gibi S 300 savunma sistemlerinin kullanımını sadece Suriye'nin inisiyatifine bırakırsa Hizbullah'ın işi kolaylaşacaktır. Nitekim Hizbullah'ın Suriye'deki yapacağı askeri faaliyetlerde S 300 füzelerinin koruyucu şemsiyesi altında daha rahat bir faaliyet alanı bulmasına yol açabilir. Her ne kadar bu savunma füzelerinin varlığı tek başına İsrail'i caydırmaya yetmese de Rusya'nın stratejisinde ortaya çıkan değişim nedeniyle İsrail'in yapacağı operasyonlarda Rusya ile yeni bir çatışmanın ortaya çıkmaması ve yeni kazalara mahal verilmemesi için çok daha dikkatli davranmaya sevk edecek ve daha önce Suriye'de yaptığı kadar şiddetli operasyonlar yapamayacaktır.

6.8 Suriye Krizi Boyunca Hizbullah-İsrail İlişkileri

İsrail, Suriye krizinin başladığı tarihten itibaren yaklaşık üç yıla yakın bir süre boyunca bekle ve gör politikası izlemiştir. Batılı güçlerin ve bölgedeki diğer devletlerin aksine ne rejimden ne de Suriye'den yana tavır koymuştur. Bununla birlikte, İsrail'deki kimi diplomatik çevrelerde Esad rejiminin uzun yıllar boyunca kötünün iyisi olarak algılandığı bilinmektedir. Nitekim 40 yıla yakın bir süre boyunca İsrail ve Suriye sınırında sessizlik hakim olmuş, İsrail'in huzurunu bozacak bir gelişme yaşanmamıştır. Esad, İsrail'in kendisi için tehdit gördüğü İslamcı hareketlere karşı baraj görevi gördüğü için tercih edilebilir konumda olmuştur. Fakat Suriye krizinin geçirdiği evrim ile birlikte İsrail'in Suriye krizine bakışında bir takım değişiklikler meydana gelmiştir.³⁴⁴

Suriye krizine Hizbullah'ın müdahalesi ile birlikte İsrail'in Suriye ile ilgili temel kaygısı İran ve Hizbullah'ın Suriye'yi bir askeri üs haline getirerek nüfuz alanlarını genişletmesi olmuştur. Bu noktada İsrail, Hizbullah ve İran'ın bu bölgedeki etkinliğini tam olarak engelleme imkanına sahip olmasa da nokta operasyonlarla İran'ın bölgede bulunan Şii milislere ve Hizbullah'a silah transferini engellemek için önleyici saldırılar

³⁴⁴ Larry Hanauer, "Israel's Interests and Options in Syria" (RAND Corporation, 2016), 1; Helle Malmvig, "Israel's Conflicting Interests in the Syrian War" (Danish Institute for International Studies, 2016), 1.

yapacaktır.³⁴⁵ Bu bağlamda, Netanyahu, İsrail'in kırmızı çizgisinin bölgede oyun değiştirici güce sahip olan Rus hava savunma füzeleri ve kimyasal silahların Hizbullah'ın eline geçmemesi, Hizbullah ve İran'ın Güney Suriye'de kalıcı üslerle İsrail topraklarına güvenlik tehdidi teşkil etmemesi ve Esad Rejiminin yıkılmasından sonra ortaya çıkacak bir radikal islamcı yönetimin Suriye-İsrail sınırında yol açacağı tehditlerin ortaya çıkmaması olarak belirtmiştir.³⁴⁶ Bu üç durum ortaya çıktığında müdahale etmekten kaçınılmayacağı vurgulanmıştır.

Diğer taraftan kimi uzmanlara göre ise İsrail, Hizbullah'ın Suriye'ye müdahalesini örgütün dikkatini dağıtacağı ve yıpranmasını beraberinde getireceği düşüncesiyle memnuniyetle karşılamıştı. Fakat Suriye rejiminin Hizbullah, İran, Şii milisler ve Rusya'nın yardımıyla iç savaşta muhaliflere karşı elde ettiği kazanımlar nedeniyle İsrail'in bakış açısında önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Özellikle, Eylül 2015'te Rusya'nın Suriye krizine müdahalesi dengeleri rejim lehine değiştirirken, İran ve Hizbullah bölgedeki etkinliğini sağlamlaştırarak daha rahat hareket etmesini tesis etmiştir. Suriye Krizinin ortaya çıkaracağı boşluktan yararlanarak Hizbullah'ın ve İran'ın Suriye'ye yerleşmesini ve kendisine tehdit oluşturma ihtimali yanında Hizbullah'ın Suriye savaşı ile birlikte yeni silahlar ve Rusya ile birlikte yapmış olduğu askeri operasyonlar neticesinde yeni askeri strateji ve taktikler kazanmasından endişe duyulmuştur. Her ne kadar İsrail Suriye iç savaşına direk olarak müdahale etmekten kaçınsa da, Hizbullah'ın Suriye'deki faaliyetleri hususunda 2013'ten itibaren kapsamı dar olan operasyonlar yapmaktan geri durmamış, Hizbullah'ın ve İran'ın Suriye krizi ile kazanmış olduğu askeri faaliyet alanını kendi çıkarlarına tehdit olarak görmüştür.³⁴⁷

Bu noktada, İsrail'in Hizbullah ve İran'ın Suriye'deki etkinliği için önemli olan hedeflere ağırlık olarak hava kuvvetlerini kullanarak askeri saldırılar düzenlediği görülmektedir. Bu saldırılardan en önemlileri 2015 Ocak ayında bir İsrail helikopterinin saldırısı sonucunda araçta bulunan Hizbullah komutanları, İran devrim muhafızları üyesi ve bir dönem Hizbullah'ın askeri kanadının liderliği yapan ve 2008'de İsrail tarafından suikast düzenlenen İmad Mugniye'nin oğlu Cihad Mugniye'nin suikaste

³⁴⁵ Hanauer, "Israel's Interests and Options in Syria", 3.

³⁴⁶ Hanauer, 4.

³⁴⁷ "Hizbollah's Syria Conundrum", 15-16.

kurban gitmesidir. İsrail, saldırının gerekçesi olarak arabada bulunan grubun Golan tepelerinde İsrail'e yönelik olarak terörist saldırı planladığını iddia etmiştir. Bu saldırı ile birlikte yeni bir İsrail-Hizbullah savaşı çıkacağı endişesi ve Hizbullah'ın misilleme saldırısı düzenlemesi ihtimali nedeniyle İsrail ordusu teyakkuza geçmiştir. İsrail'in diğer önemli bir saldırısı ise 2008'de iki İsraili askere karşılık olarak takas edilen grupta yer alan ve serbest bırakıldıktan sonra hızla Hizbullah içerisinde yükselen Samir Kantar'a yönelik yapılan suikasttır. Hizbullah bu saldırı üzerine Golan tepelerinde devriye görevinde bulunan bir İsrail aracına misillemede bulunarak araçta bulunan askerlerin yaralanmasına neden olmuştur. Bu saldırı neticesinde İsrail Lübnan yönelik topçu atışlarıyla karşılık vermiş taraflar arasında yaşanan gerginlikler devam etmiştir.³⁴⁸

Suriye'nin Golan bölgesinde Hizbullah ile İran'ın 2014'ten itibaren askeri üs inşa etmeye başlaması İsrail'i Suriye'de kaygılandırıcı diğer etmendir. İsrail'li uzmanlara göre Hizbullah ve İran'ın bu bölgede üsleri inşa etmesinin üç temel nedeni bulunmaktadır; İsrail'e karşı yapılacak terörist saldırılarda bir üs olarak kullanmak, İsrail ile Lübnan'da yapılacak herhangi bir savaş esnasında İsrail'in dikkatini başka bölgeleri çekmek, son olarak da Şam'ın güvenliğini tesis etmek için Suriye'deki muhaliflerin saldırılarına karşı kalkan görevi göreceği askeri bölge oluşturma amacı güdülmektedir.³⁴⁹

İsrail'in Suriye'deki Hizbullah'ın askeri hareketliliğine yönelik kaygılarının Suriye rejiminin savaşı kazanma emarelerinin ortaya çıkması ile 2017'den itibaren daha da arttığı görülmektedir. Taraflar arasında topyekün sıcak bir çatışmaya neden olabilecek riskleri barındıran gelişme Şubat 2018'de yaşanacaktır. İsrail, İran'ın insansız istihbarat uçağını Golan tepesi üzerinden sınırlarını ihlal ettiği gerekçesiyle düşürmüş ve Suriye içerisinde İnsansız hava aracının kontrol edildiğini iddia ettiği askeri üsleri imha etmesi sırasında Suriye hava savunma bataryalarının açmış olduğu ateş sonucunda bir İsrail uçağı düşürülmüştür. Bu durum üzerine İsrail, Suriye'de tekrardan İran-Hizbullah ve Suriye hedeflerine yoğun askeri operasyonlar

³⁴⁸ "Hizbollah's Syria Conundrum", 17.

³⁴⁹ Eitan Azani ve Ely Karmon, "Hezbollah's Role in the Present Israeli-Iranian Confrontation" (The Spanish Institute for Strategic Studies, 2018), 7.

düzenlemiştir.³⁵⁰ İsrail'in 1982 Lübnan savaşından beri ilk defa askeri uçağı düşürülmüştür. Görüldüğü üzere İsrail, İran ve Hizbullah'ın Suriye'deki artan etkinliğinden rahatsızdır. Bu iki gücün Suriye'deki etkinliğini sınırlandırmak için askeri saldırılardan kaçınmamaktadır.

6.9 Hizbullah'ın Arap Baharı Sonrası Yemen Irak, Kuveyt, Bahreyn Genişleyen Bölgesel Etkinliği

6.9.1 Irak

Her ne kadar Hizbullah'ın Arap Baharı sürecinde askeri faaliyetler yürüttüğü ve etki alanını genişlettiği en önemli ülke Suriye olsa da Hizbullah süreç boyunca diğer bölge ülkelerinde de faaliyetlerini artırdığı görülmektedir. Hizbullah'ın Irak'taki faaliyetleri 2003'te ABD'nin Saddam'ı düşürmesinden sonra artmıştır. Örgüt, Irak'a eğitmenler göndererek Şii militanlara ABD ordusuna karşı savaşmak için gayri nizami harp eğitimi vermiştir.³⁵¹ Hizbullah'ın elit görev birimi olan "Birim 3800" Irak'taki Şii militanlara özel operasyon eğitimi vermiş, Hizbullah'ın yetiştirdiği bu özel operasyon biriminin ABD askerlerine karşı bombalı saldırılar düzenlediği açığa çıkmıştır.³⁵²

Diğer taraftan Hizbullah'ın askeri faaliyetleri IŞİD'in 2014 yılında Irak'ta Musul'u ele geçirmesinin sonra artmış, Hizbullah IŞİD'in Bağdat'a ilerlemesini engellemek maksadıyla 250 özel eğitimli militan kadrosunu Irak'a göndermiştir.³⁵³ Hizbullah lideri Nasrallah, Irak'a gönderdikleri Hizbullah militanlarına yönelik olarak 17 Haziran 2014'te yaptığı açıklamada: "Irak'taki Şiiler için kutsal olan yerleri korumak

³⁵⁰ Oliver Holmes, "Israel Launches 'Large-Scale' Attack in Syria after Fighter Jet Crashes", *The Observer*, 10 Şubat 2018, <https://www.theguardian.com/world/2018/feb/10/israeli-fighter-jet-shot-down-by-syrian-fire-says-military>; "Syria Shoots down Israeli Warplane", *BBC News*, 10 Şubat 2018, <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-43014081>.

³⁵¹ Ben Hubbard, "Iran Out to Remake Mideast With Arab Enforcer: Hezbollah", *The New York Times*, 27 Ağustos 2017, <https://www.nytimes.com/2017/08/27/world/middleeast/hezbollah-iran-syria-israel-lebanon.html>.

³⁵² Matthew Levitt ve Nadav Pollak, "Hezbollah in Iraq: A Little Help Can Go a Long Way", *Washington Institute*, erişim 19 Ekim 2018, <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/hezbollah-in-iraq-a-little-help-can-go-a-long-way>.

³⁵³ Nicholas Blanford, "Hezbollah's Evolution From Lebanese Militia to Regional Player", *Counterterrorism* (Washington: Middle East Institute, 2017), 9.

için kendimizi feda etmeye, Suriye'deki kutsal yerleri korumak için kendimizi feda etmekten beş kat daha fazla hazırız" diyerek Irak'taki Şii türbelerin kendileri için Suriye'deki Şii türbelerden daha önemli olduğunu, kutsal bölgeleri korumak için Hizbullah'ın hiç bir bedeli ödemekten kaçınmayacağını vurgulamıştır.³⁵⁴

Militanların Irak'taki temel görevi düzensiz ve eğitimsiz bir yapıya sahip olan Şii Haşdi Şâbi militanlarını, Afganistan ve Pakistan'dan gelen militanları eğitmek olmuştur.³⁵⁵ Hizbullah lideri Nasrallah IŞİD'in Irak'ta yenilmesinden sonra yaptığı açıklamada ise Hizbullah'ın Irak'taki varlığına yönelik eleştirilerin artmasının ardından örgütün Irak'taki görevini başarıyla tamamladığını Lübnan'a geri döneceğini belirtmiş, ihtiyaç duyulması halinde tekrar Hizbullah militanlarının görevlendirilebileceği ifade etmiştir.³⁵⁶ Diğer taraftan Hizbullah'ın Irak'taki faaliyetlerine yönelik ABD'nin tepkisi somutlaşarak 13 Kasım 2018 tarihinde örgütün Irak'taki faaliyetlerini yürüttüğü iddiasıyla dört Hizbullah yöneticisi, ABD Hazine Bakanlığı tarafından yaptırım kapsamına dahil edilmiştir. ABD Hazine Bakanlığı'na göre Ubeyd el-Zeydi, Yusuf Haşim, Adnan Hüseyin, Muhammed Abd-el-Hadi Ferhat gibi isimler, Irak'ın egemenliğini ihlal ederek Hizbullah'ın ülkede güçlenmesi için çalıştıkları iddiasında bulunmuştur.³⁵⁷

6.9.2 Yemen

Hizbullah'ın etki alanını genişlettiği diğer bir yer olan Yemen'deki faaliyetlerine yönelik iddiaların arttığı dönem 2000'li yılların başlarına rastlamaktadır. 2009 yılında Yemen Cumhurbaşkanı Ali Abdullah Saleh İran destekli Hizbullah militanlarının Hûsîlere askeri eğitim verdiğini iddia etmiştir.³⁵⁸ Ayrıca, 2009'da dillendirilen başka bir iddiada Yemen'de Hûsîler, Hizbullah ve İran'lı yetkililerin bir araya gelerek Suudi Arabistan'a

³⁵⁴ Levitt ve Pollak, "Hezbollah in Iraq".

³⁵⁵ Blanford, "Hezbollah's Evolution From Lebanese Militia to Regional Player", 9.

³⁵⁶ "Mission Accomplished": Hezbollah Ready to Withdraw from Iraq", *Sky News*, erişim 19 Ekim 2018, <https://news.sky.com/story/mission-accomplished-hezbollah-ready-to-withdraw-from-iraq-11136116>.

³⁵⁷ "US Sanctions 4 Hezbollah Operatives over Action in Iraq", *WSFA*, erişim 16 Kasım 2018, [/2018/11/13/us-sanctions-hezbollah-operatives-over-action-iraq/](https://www.wsfa.com/story/2018/11/13/us-sanctions-hezbollah-operatives-over-action-iraq/).

³⁵⁸ "Pity those caught in the middle - Yemen's war", *The Economist*, erişim 13 Ekim 2018, <https://www.economist.com/middle-east-and-africa/2009/11/19/pity-those-caught-in-the-middle>.

karşı belirli gizli planlar üzerinde anlaştığı ortaya çıkmıştır.³⁵⁹ Bu iddiaların yanında Eski Yemen Ulusal Güvenlik Şefi Hizbullah'ın faaliyetlerinin 2010'da başladığını bu tarihten itibaren Hizbullah'ın Hûsîlere yönelik olarak eğitim faaliyetlerini artırdığının altını çizmiştir.³⁶⁰ 2013 yılına gelindiğinde ise Yemen'deki gazeteler silah yüklü bir Hizbullah gemisini Hûsîlere askeri teçhizat ulaştırmak için Yemen'de bulunduğu iddiasını ortaya atmıştır.³⁶¹ Gemide var olan silah'ın toplam hacminin 40 tondan fazla olduğu belirtilmiş, yüksek miktarda patlayıcı (*C4 ve RDX*), 122 mm Katyuşha Roketleri, omuzdan fırlatılan uçaksavar füzeleri (*MANPADS*) ve İran'ın üretmiş olduğu yüksek teknoloji ürünü teçhizat gemide var olan silahlardan bazılarını oluşturmuştur.³⁶²

Diğer taraftan, Hizbullah'ın Yemen'deki askeri faaliyetlerinin Arap Baharı sürecinde Suudi Arabistan önderliğindeki koalisyonun Hûsîlere karşı başlatmış olduğu askeri operasyon nedeniyle artmıştır. Hizbullah, Suudi Arabistan öncülüğündeki koalisyona karşı direniş gösterebilmeleri için Hûsîlere askeri eğitim ve lojistik yardımında bulunmuş, bu süreçte Hûsî militanlarının Lübnan'da Hizbullah kamplarından eğitim aldıkları ise medya kuruluşlarına yansımıştır. Ayrıca, Yemende çatışmalarda yaralanan üst düzey militanların Lübnan'da Hizbullah'a yakın hastanelerde tedavi gördükleri ortaya çıkmıştır.³⁶³ Ayrıca Hizbullah'ın Yemen'e gönderdiği birliğin, İran'ın Kudüs Güçlerini model alan "3800 Birimi" olduğu ve bu birliğin Irak'taki Şiilerin eğitim faaliyetlerinde de önemli rol oynadığı dikkat çekmektedir.³⁶⁴

Belki de Hizbullah'ın Yemen'deki somut varlığını doğrulayan gelişme Yemen Devlet Başkanı Abdurrabbû Mansur el-Hadî'nin Hizbullah lideri Nasrallah'ın kendisine Hizbullah'ın Yemen'deki rolünü açıklayan bir mektup gönderdiğine dair iddiası olmuştur. Bu mektupta Nasrallah'a göre Hizbullah'ın Yemen'deki varlığının temel

³⁵⁹ "Secret Meeting in Yemen between Iran, Houthi, Hizbullah Officials", *Lebanese Forces*, erişim 13 Ekim 2018, <https://www.lebanese-forces.com/2009/12/13/69929/>.

³⁶⁰ Hubbard, "Iran Out to Remake Mideast With Arab Enforcer".

³⁶¹ "Hezbollah Is Expanding Its Reach into Middle East", *USA Today*, erişim 13 Ekim 2018, <https://www.usatoday.com/story/news/world/2013/11/07/hezbollah-spread/3187615/>.

³⁶² "Iran's Use of Hezbollah Unit 3800 to Create a New Hezbollah in Yemen", *English Alarabiya*, erişim 19 Ekim 2018, <http://english.alarabiya.net/en/perspective/features/2018/03/25/Iran-s-use-of-Hezbollah-Unit-3800-to-create-a-new-Hezbollah-in-Yemen.html>.

³⁶³ Blanford, "Hezbollah's Evolution From Lebanese Militia to Regional Player", 9.

³⁶⁴ "Iran's Use of Hezbollah Unit 3800 to Create a New Hezbollah in Yemen".

gayesi Yemenlilere yönetimin özünü (*essence of governing*) öğretmek olduğunu belirtilmiştir.³⁶⁵ Bununla birlikte ABD Hazine Bakanlığı'nın istihbarat verilerine dayandırarak oluşturduğu ve Hizbullah'ın Lübnan dışındaki silahlı faaliyetlerinden dolayı yaptırım uygulanmasını amaçlayan kararda Hizbullah'ın Yemen'deki faaliyetlerinin sorumlu olarak örgütün önemli komutanlarından Halil Harb olduğu iddia edilmiş, Harb'in Yemen'deki siyasi partilere para teklifinde bulunarak ülkenin iç işlerine karıştığı belirtilmiştir.³⁶⁶

Hizbullah'ın Yemen'deki faaliyetleri aynı zamanda Lübnan hükümetini de zor durumda bırakmış, Yemen hükümeti Hizbullah'ın Yemen'in iç işlerine karıştığı gerekçesi ile Lübnan'a protesto notası vermiştir. Bu protesto notasının Nasrallah'ın 29 Haziran 2018 tarihinde yaptığı açıklama ile ilgili olduğu ortaya çıkmış, Nasrallah, bu tarihte yaptığı konuşmada Hûsî milislere destek vererek Yemen hükümeti ile savaşımaya teşvik edici bir söylem kullanmıştır. Ayrıca Nasrallah Yemen'deki askeri varlığını doğrulamak ya da yalanlamaktan kaçınmıştır.³⁶⁷ Yemen hükümeti, Nasrallah'ın sözlerinin Yemen'in egemenliğinin açık bir ihlali olarak görmüştür.

Hizbullah ile Hûsîler arasında Lübnan'da ilk resmi görüşme 18 Ağustos 2018 tarihinde gerçekleşmiş, bu görüşme, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri tarafından sert bir şekilde eleştirilmiştir. Hûsî sözcüsü Abdül Salam'ın Hizbullah lideri Nasrallah'ı ziyareti, Körfez ülkeleri tarafından Hûsîler'in bir İran projesi olduğu yönündeki iddiaların açık kanıtı olarak sunulmuştur. Nitekim Birleşik Arap Emirlikleri Dış İşleri Bakanı Enver Gargaş toplantı sonrası sosyal medya hesabında paylaştığı mesajda: "Lübnan'ın Hûsîlerin lojistik ya da siyasi bir üssü olmasına izin verilmemesi gerektiğini ifade ettikten sonra, İran'ın bölgede kazanacağı her yeni müttefiğin rejimin

³⁶⁵ "Nasrallah letter reveals Hezbollah's involvement in Yemen", *Jerusalem Post*, erişim 13 Ekim 2018, <https://www.jpost.com/Middle-East/Iran/Nasrallah-letter-reveals-Hezbollahs-involvement-in-Yemen-445209>.

³⁶⁶ "Treasury Sanctions Hizballah Leadership", *Treasury Ministry*, erişim 29 Ekim 2018, <https://www.treasury.gov/press-center/press-releases/Pages/jl2147.aspx>.

³⁶⁷ "Yemen'den Lübnan'a protesto notası", *Sputnik Türkiye*, erişim 29 Ekim 2018, <https://tr.sputniknews.com/ortadogu/201807121034247209-yemen-lubnan-protesto-notasi/>.

zehirli köklerini bölgeye yayması anlamına geleceğini ve bu durumun bölgenin istikrarsızlaşmasını beraberinde getireceğini" ifade etmiştir.³⁶⁸

Diğer taraftan bir Suudi diplomat, son dönemde ortaya çıkan kanıtların, Hûsîlerin, Hizbullah ve İran ile ideolojik ve askeri olarak yakın bağımlı olduğunu kanıtladığını ifade ederek Suudi Arabistan'ın, Hûsî isyancılarının Yemen'de "ikinci bir Hizbullah" olmasına alsa müsaade etmeyeceğini vurgulamıştır.³⁶⁹ Hûsîlerin Suudi Arabistan'a fırlattığı balistik füzelerin arkasında da Hizbullah'ın olduğunu iddia edilmiş, bu füzelerin Hizbullah uzmanlarının yardımıyla olmadan ateşlenmesinin mümkün olmadığı belirtilmiştir. Suudilerin dillendirdikleri bu iddiaları Nasrallah kesin bir dille yalanlayarak Hûsîlerin her hangi bir ülkeye saldırı düzenlemesi hususunda yardımlarının bulunmadığını ifade etmiştir.³⁷⁰

6.9.3 Kuveyt

Hizbullah'ın yakın dönemde faaliyetlerini artırdığı ülkelerden bir tanesi küçük Körfez ülkesi Kuveyt'tir. Hizbullah'ın Kuveyt'teki faaliyetlerine yönelik suçlamalar 2015'ten itibaren artmaya başlamıştır. Nitekim Eylül 2015'te Kuveyt hükümeti Hizbullah ile bağlantısı olduğu gerekçesi ile yer altında olduğu iddia edilen terör hücrelerine yapılan operasyonda 25 Kuveytlinin tutuklandığını açıklanmış, yakalanan bu kişilerin silah kaçakçılığı gibi illegal faaliyetlerde bulunarak Körfez ülkelerine karşı terörist saldırılar planladıkları ve ülkede rejim aleyhtarı organizasyonlara yardım ettikleri suçlaması yöneltilmiştir.³⁷¹

³⁶⁸ "Houthi-Hezbollah Meeting Is Foreboding for Yemen's Future", *The National*, erişim 19 Ekim 2018, <https://www.thenational.ae/opinion/editorial/houthi-hezbollah-meeting-is-foreboding-for-yemen-s-future-1.762027>.

³⁶⁹ Ramadan Al Sherbini Correspondent, "We will not allow another Hezbollah in Yemen, Saudi diplomat says", *Gulf News*, 16 Ağustos 2018, <https://gulfnews.com/news/gulf/yemen/we-will-not-allow-another-hezbollah-in-yemen-saudi-diplomat-says-1.2267349>.

³⁷⁰ "Hezbollah Denies Providing Missile Fired at Saudi From Yemen", *US News*, erişim 19 Ekim 2018, <https://www.usnews.com/news/world/articles/2017-11-20/hezbollah-says-ready-to-withdraw-from-iraq-after-is-defeat>.

³⁷¹ "Kuwait charges 'terror cell tied to Iran and Hezbollah'", *Al Jazeera*, erişim 29 Ekim 2018, <https://www.aljazeera.com/news/2015/09/kuwait-charges-terror-cell-tied-iran-hezbollah-150901134517950.html>.

Diğer taraftan Körfez İşbirliği Konseyi'nin Hizbullah'ı terörist örgüt olarak ilan etmesinden sonra Kuveyt'in Hizbullah'a yönelik tutumu daha da sertleşmiş, Hizbullah ile iltisaklı olduğunu iddia ettiği aralarında gazeteciler, iş adamlarının bulunduğu kişileri kara listeye alınmış, hali hazırda ülkede bulunanların derhal ülkeyi terketmesini istenmiştir.³⁷² Ocak 2016'da ise Kuveyt hükümeti, Hizbullah ve İran ajanı olduğu gerekçesiyle iki mahkum hakkında idam cezası kararı vermiştir.³⁷³ Ayrıca Temmuz 2017'de Kuveyt hükümeti terör saldırısı hazırlığında bulduklarını iddia ettikleri Hizbullah ile bağlantılı kişileri tutuklamasının ardından Kuveyt hükümeti, Lübnan hükümetine protesto notası vermiş, tespit edilen rejim karşıtı "el-Abdâlî" hücrelerinin üyelerine yönelik olarak Hizbullah'ın eğitim faaliyetinde bulunduğu bildirilmiş ve Lübnan hükümetinde gerekli önlemleri alması istenmiştir.³⁷⁴

Hizbullah'ın faaliyetlerinin sadece askeri eğitim ve silah yardımını içermediğini aynı zamanda Kuveyt'teki üniversite öğrencileri arasında kendisine sempatican kazanma faaliyeti içerisine girdiği ortaya çıkmıştır. Nitekim Ocak 2017'de Kuveyt Eğitim Bakanlığı'nın yayınladığı rapora göre Hizbullah'ın Kuveyt'teki üniversite öğrencilerini ücretsiz bilet ve konaklama imkanları sağlayarak Lübnan'a seyahat etmelerini sağladığı ve Lübnan'daki Hizbullah eğitmenlerinin Kuveyt'ten gelen gençlerin beyinlerini yıkadığına yönelik tespitler yer almıştır.³⁷⁵ Arap Baharı sürecinde Lübnan hükümetinin Hizbullah'ın ülkedeki faaliyetlerini yönelik sert tutumunun ardından Hizbullah'ın medya kuruluşlarında Kuveyt yönetimi aleyhinde propaganda yayınları artmıştır. Nitekim Kuveyt emirinin ABD gezisi ile ilgili *el-Manar* televizyonu ile ilişkili yazarlar tarafından ortaya atılan suçlamalara göre Trump'ın emirden Çin ile yapılan 11 milyar

³⁷² "Kuwait to Blacklist Hezbollah Supporters in Media, Business, and Finance", *World Affairs Journal*, erişim 29 Ekim 2018, <http://www.worldaffairsjournal.org/content/kuwait-blacklist-hezbollah-supporters-media-business-and-finance>; "Kuwait blacklists Hezbollah-linked journalists", *Kuwait Times*, 17 Mart 2016, <http://news.kuwaittimes.net/website/kuwait-blacklists-hezbollah-linked-journalists/>.

³⁷³ "Kuwait Court Sentences Two to Death for Spying for Iran, Hezbollah", *Reuters*, 12 Ocak 2016, <https://www.reuters.com/article/us-kuwait-security-idUSKCN0UQORS20160112>.

³⁷⁴ "Kuwait Arrests 12 over Ties to Iran, Hezbollah", *The Express Tribune*, 12 Ağustos 2017, <https://tribune.com.pk/story/1479811/kuwait-arrests-12-ties-iran-hezbollah/>; "Lebanese FM Follows up with Kuwait on 'Hezbollah' Involvement in Abdali Cell", *Aawsat*, erişim 29 Ekim 2018, <https://aawsat.com/english/home/article/997171/lebanese-fm-follows-kuwait-%E2%80%98hezbollah%E2%80%99-involvement-abdali-cell>.

³⁷⁵ "Hezbollah Front Company Allegedly Training Kuwait University Students", *Middle East Institute*, erişim 29 Ekim 2018, <https://www.mei.edu/content/is/hezbollah-front-company-allegedly-training-kuwait-university-students>.

dolarlık anlaşmayı iptal etmesi bunun yerine ABD şirketleri ile anlaşma yapması yönünde baskı yaptığı yönündeki iddalar sadece Kuveyt hükümetinden tepki almayacak aynı zamanda Lübnan içerisinde de Körfez destekli gruplardan da tepki gelmiştir. Gelecek Hareketi lideri Saad Hariri, Kuveyt Emiri şahsında yapılan suçlamaları kabul etmediklerini belirtmiştir.³⁷⁶ Örgütün Kuveyt'teki ortaya çıkan bütün bu faaliyetlerine rağmen Hizbullah lideri Nasrallah örgütün Kuveyt'te silahlı ya da silahsız herhangi bir faaliyetinin söz konusu olmadığını vurgulamıştır.³⁷⁷

6.9.4 Bahreyn

Arap Baharı'nın başlaması ile birlikte Hizbullah'ın merceğine giren Körfez ülkelerinden bir diğeri de Bahreyn olmuştur. 2011 yılında BM Genel Sekreteri'nin iddiasına göre Sünni yönetimindeki hükümete karşı Şii protestocuların Lübnan'da Hizbullah tarafından kamplarda eğitildiği belirtilmiş, BM'nin bu iddiasını Bahreynli muhalifler ve Hizbullah tarafından şiddetle reddedilmiştir.³⁷⁸ Nitekim aynı iddia Wikileaks tarafından sızdırılan belgelere de yansımış, Bahreyn Kralı Hamid bin İsa Kalife'ye göre isyancı gruplar Lübnan'a götürülerek burada Hizbullah tarafından eğitilmişlerdir.³⁷⁹ Bahreyn hükümeti, Hizbullah'ın ülkedeki artan faaliyetlerinin ardından 26 Mart 2013'te Hizbullah'ı terörist listesine ekleyen ilk Körfez Arap ülkesi olmuştur.³⁸⁰ Bahreyn'in tepkisi bununla da sınırlı kalmamış Hizbullah'ın yayın organı olan *el-Manar* televizyonunun websitesine erişim yasaklanmıştır.³⁸¹ Diğer taraftan Bahreyn hükümeti, Hizbullah'ın ülke

³⁷⁶ “Hariri rejects allegations against Amir made in Al-Manar TV show”, *Kuwait Times*, 15 Eylül 2018, <http://news.kuwaittimes.net/website/hariri-rejects-allegations-against-amir-made-in-al-manar-tv-show/>; “Hariri denounces pro-Hezbollah journalist’s comments about Kuwait emir”, erişim 29 Ekim 2018, <http://www.dailystar.com.lb/News/Lebanon-News/2018/Sep-15/463508-hariri-denounces-pro-hezbollah-journalists-comments-about-kuwait-emir.ashx>.

³⁷⁷ “Nasrallah: ABD’den yardım istemek Lübnan ordusuna hakarettir”, *İleri Haber*, erişim 29 Ekim 2018, <https://ilerihaber.org/icerik/nasrallah-ABDdan-yardim-istemek-lubnan-ordusuna-hakarettir-74737.html>.

³⁷⁸ “Hezbollah Is Expanding Its Reach into Middle East”.

³⁷⁹ “Wikileaks: Bahreynli muhalifler Hizbullah’tan eğitim aldı”, *Hürriyet*, erişim 01 Kasım 2018, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/wikileaks-bahreynli-muhalifler-hizbullah-tan-egitim-aldi-17066386>.

³⁸⁰ “Bahreyn, Hizbullah’ı terör listesine aldı”, *Cumhuriyet*, erişim 30 Ekim 2018, http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/diger/411922/Bahreyn_Hizbullah_i_teror_listesine_aldi.html.

³⁸¹ “Bahrain blocks Hezbollah’s al Manar television website”, *FDD Long War Journal*, erişim 30 Ekim 2018, https://www.longwarjournal.org/archives/2013/08/bahrain_blocks_hezbo.php.

içerisindeki mali faaliyetlerini araştırmak amacıyla geniş kapsamlı bir soruşturma başlattığını açıklamıştır.³⁸²

Körfez İşbirliği Konseyi'nin Hizbullah'ı terör örgütü olarak ilan etmesinden sonra 14 Mart 2016'da Bahreyn ülkede Hizbullah ile ilişkili olduğunu iddia ettiği kişileri ülkeden sınır dışı etmiş, Hizbullah'ı destekleyen, sempati duyan, bağış yapan, ekonomik ilişkide bulunan, üyelerini barındıran ve ilişkisi olduğu tespit edilenlere ağır cezalar verileceğini ilan etmiştir.³⁸³ Bahreyn'in Hizbullah ile ilişkili olduğunu iddia ettiği kişileri sınır dışı etmesi ve örgütü terörist örgüt ilan etmesi Hizbullah lideri Nasrallah tarafından sert tepkiyle karşılanmıştır. Nasrallah'a göre Bahreyn'in Hizbullah'ı terörist olarak suçlamasının gerçekliğin çarpıtılması olarak Hizbullah'a yönelik mesnetsiz suçlamaların arkasında Hizbullah'ın yayın organlarıyla Bahreyn'de yaşanan zulmü dünya kamuoyunun gündemine getirmesinin yattığını ifade etmiştir. Ayrıca, Nasrallah Hizbullah ile alakası olmayan birçok Lübnanlının Bahreyn hükümeti tarafından kovularak haksız yere suçlandığının altını çizmiştir.³⁸⁴

Diğer taraftan, 19 Nisan 2016'da Bahreyn Temsilciler Konseyi Hizbullah ile ilgili sert tutumunu daha da ileri götürerek Arap Baharı boyunca ülkedeki terör eylemlerinin sorumlusu olduğu gerekçesiyle Hizbullah'a savaş ilan etmiştir.³⁸⁵ 22 Ocak 2018'de Bahreyn İçişleri Bakanı Hizbullah milislerinin Bahreyn'deki terör hücrelerini desteklemekle suçlamıştır. Nitekim İçişleri Bakanı'nın iddiasına göre Hizbullah, sadece 2017'de Körfez ülkelerinde kamoyunca tanınmış kişilerin de bulunduğu 19 ayrı terör eyleminin arkasında yer almıştır.³⁸⁶ 25 Eylül 2018'de ise Bahreyn savcılığı "Bahreyn Hizbullah'ını" kurdukları iddiası ile 169 Bahreynli hakkında soruşturma başlatmış, bu

³⁸² "Bahrain blocks Hezbollah's al Manar television website".

³⁸³ "Bahreyn'den Hizbullah yanlılarına sınır dışı", *Anadolu Ajansı*, erişim 01 Kasım 2018, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/bahreynden-hizbullah-yanlilarina-sinir-disi/536955>.

³⁸⁴ "Nasrallah'tan Hizbullah'la İlgili İddialara Yanıt!", *İslami Analiz*, erişim 01 Kasım 2018, <http://islamiyanaliz.com/haber/nasrallahtan-hizbullahla-ilgili-iddialara-yanit-1308?id=1308#sthash.qXXxm0bn.OYRjrTy.dpbs>.

³⁸⁵ "Bahrain's HoR Declares War on Lebanese Hezbollah", *Libyan Express*, erişim 01 Kasım 2018, <https://www.libyanexpress.com/bahrain-hor-declares-war-on-lebanese-hezbollah/>.

³⁸⁶ "Bahreyn Hizbullah'ın, Terör Hücrelerini Desteklediğini Açıkladı", *Asyanın Sesi*, 22 Ocak 2018, <https://asyaninsesi.com/bahreyn-hizbullahin-teror-hucrelerini-destekledigini-acikladi/>; "Bahrain Says Hezbollah Backs Terrorist Cells Targeting Its Security", *Alarabiya*, erişim 01 Kasım 2018, <http://english.alarabiya.net/en/News/gulf/2018/01/22/Bahrain-Hezbollah-supports-terror-cells-targeting-our-security.html>.

kişilerin Hizbullah'tan destek alarak patlayıcı madde yapımı ve silahlı eğitim faaliyetinde buldukları ve terör eylemi hazırlığı içerisinde oldukları suçlaması yöneltilmiştir.³⁸⁷

Sonuç olarak bakıldığında Hizbullah'ın Suriye savaşında kazandığı yeni tecrübeleri ve silah ekipmanlarını Irak'taki Şii milisler Yemen'de Hûsîlerle ve diğer ülkelerdeki müttefikleri ile paylaşarak bu aktörlerin güçlenmesine yardımcı olduğu ortadadır.³⁸⁸ Fakat Hizbullah'ın Irak, Yemen ve diğer ülkelerdeki askeri faaliyeti var olsa da bu ülkelerdeki mevcudiyeti Suriye'deki varlığının tersine stratejik hedeflerden ziyade taktik hedeflerini gerçekleştirmeye yöneliktir. Yani, IŞİD'in Irak'tan sökülüp atılması ile birlikte Hizbullah militanlarının da görevlerini tamamlayıp Lübnan'a geri dönmeleri ve Yemen'deki Hûsîlerin Suudi yönetimindeki koalisyona karşı başarı kazanmaları ile birlikte bu bölgedeki Hizbullah militanlarını misyonlarını tamamlayıp geri dönmeleri beklenebilir.³⁸⁹

6.10 Hizbullah'ın Arap Baharı Boyunca Suudi Arabistan ve Körfez Ülkeleri ile İlişkileri

Hizbullah'ın Suriye'ye müdahalesi aynı zamanda Suudi Arabistan ile ilişkilerin değişime uğramasına neden olmuştur. Tarihsel olarak Suudi Arabistan ile Hizbullah'ın ilişkilerine bakıldığında Tâif antlaşmasının yapılmasında önemli bir rol üstlenen Suudi Arabistan'ın, iç savaş sonrasında Refik Hariri suikastına kadar Lübnan'ın Suriye hegemonyası altında kalmasını kabullendiği ve örgütün İsrail'e karşı direnen örgüt kimliğini her ne kadar gönülsüzce de olsa desteklediği görülmektedir. Ancak, Hariri suikastı ile birlikte Suudi Arabistan'ın Suriye rejimine ve Hizbullah'a bakışı değişmeye başlamıştır. Refik Hariri ile yakın siyasi, ekonomik ilişkilere sahip olan Suudiler, suikastın arkasında Hizbullah ve müttefikleri Suriye'nin olduğuna inanmıştır. Bu gerginleşen ilişkiler İsrail-Hizbullah arasındaki yaşanan 2006 savaşında azalma eğilim

³⁸⁷ "Bahrain charges 169 dissidents with terrorism", *Press Tv*, erişim 01 Kasım 2018, <https://www.presstv.com/Detail/2018/09/25/575188/Bahraini-attorney-general-charges-169-antiregime-activists-with-terrorism>.

³⁸⁸ Navad, "The Transformation of Hezbollah by Its Involvement in Syria", 15.

³⁸⁹ Blanford, "Hezbollah's Evolution From Lebanese Militia to Regional Player", 18.

göstermiş, 2006-2008 yılları arasında Hizbullah, Suudi Arabistan'ın Lübnan'daki çıkarlarını zedeleyecek eylem ve söylemlerden kaçınmaya çalışmıştır.³⁹⁰

Ancak bu durumun Hizbullah'ın 2008'de Beyrut'ta merkezi hükümetin Hizbullah yanlısı memurları görevden alması ile başlayan anlaşmazlıklar ve bunun neticesinde ortaya çıkan Hizbullah'ın askeri müdahalesi ile değiştiği görülmektedir. Bu çatışmalar esnasında Suudi Büyükelçisi bir bota binerek Beyrut'tan uzaklaşmak durumunda kalmıştır. Hizbullah, 2006 yılında İsrail'e karşı kazanmış olduğu zaferin getirdiği özgüvenle birlikte Lübnan'da siyasal anlaşmazlık ile karşı karşıya kaldığı bir durumda ilk defa silah kullanmış ve kendisinin hükümetteki zayıf pozisyonunu değiştirme hususunda silahlı çatışmayı göze alabileceğini göstermiştir. Bu durum, Lübnan'daki 14 Mart Hareketi ve Suudi Arabistan'ı kaygılandırmıştır. Suudi Arabistan ve Katar'ın teşvikleriyle taraflar arasındaki anlaşmazlık Doha Antlaşması ile giderilmiş Hizbullah yönetimindeki 8 Mart Hareketi'nin yeni kurulan Ulusal Birlik Hükümeti'nde veto gücüne sahip olarak önemli bir güç elde etmiştir.³⁹¹

Arap Baharı ile birlikte Hizbullah ile Suudi Arabistan arasındaki ilişkiler daha da gerginleşmiştir. Hem Hizbullah'ın hem de Suudi Arabistan'ın Arap Baharı'nda ortaya çıkan hareketlere karşı ikircikli bir tavır içerisinde oldukları dikkat çekmektedir. Nitekim Arap Baharının gerçekleştiği farklı ülkelerde dini ve siyasi birçok nedenle karşıt konumlarda yer almışlardır. Hizbullah'ın Mart 2011 yılında Suudi Arabistan'ın Yemen ve Bahreyn'e karşı askeri tutumunu kınamakla kalmamış Suudi ailesini hedef alan ithamlarda bulunmuştur. Hizbullah'a göre Suudi Arabistan, Beyrut'taki İran büyükelçiliğinin bombalanması olayının arkasında da yer almaktadır. 2016 yılına gelindiğinde Hizbullah, Suudi Arabistan'ın Yemen'de Hûsîlere karşı uygulamış olduğu ağır hava bombardımanı ve abluka neticesinde milyonlarca kişinin açlık çekmesine ve yaşamını kaybetme tehlikesi altında olduğunu belirterek Suudi Arabistan'ın soykırım suçu işlediğini ifade etmiştir. Suudi Arabistan ise Hizbullah'ın Suriye'ye müdahalesini işgal olarak nitelemiştir. Ayrıca Suudiler Hizbullah'ın Hûsîlere askeri eğitmenler

³⁹⁰ "Hizbollah's Syria Conundrum", 11.

³⁹¹ Robert Worth ve Nada Bakri, "Deal for Lebanese Factions Leaves Hezbollah Stronger", *The New York Times*, 22 Mayıs 2008, <https://www.nytimes.com/2008/05/22/world/middleeast/22lebanon.html>.

yollayarak eğitim ve silah desteği sağladıkları suçlamasında bulunmuştur.³⁹² Suudilerin iddiasına göre Şubat 2016'da Hizbullah'ın gemi vasıtasıyla Hûsîlere füze gönderdiği belirtilmiştir.³⁹³ Diğer taraftan Riyad yönetimi Hizbullah eğitmenlerinin Suudi Arabistan'da bombalı saldırı düzenlemek için Hûsî militanlarına eğitim verdiğini gösteren videoların varlığından bahsetmiştir³⁹⁴

Suudi Arabistan ile Hizbullah arasında yaşanan gerilim hiç kuşkusuz Lübnan'a yansımaları olmuştur. Lübnan'daki Sünnilerle tarihsel olarak önemli siyasal ve ekonomik ilişkilere sahip olan Suudi Arabistan'ın yapmış olduğu faaliyetler Suudi destekli grupların medya platformlarında desteklenirken Hizbullah güdümündeki medya tarafından Bahreyn ve Yemen'deki durumu eleştiren yayınlar yapılmıştır. Aynı zamanda Suriye'deki cihadist gruplara yapılan mali yardımlar ve silah desteğinin arkasında Suudi Arabistan'ın olduğu sıklıkla dile getirilmiştir.³⁹⁵

Suudi Arabistan, Arap Baharı sürecinde Hizbullah'ın yayın organlarının kendisi aleyhine yaptığı yayınları sınırlamak için ArapSat'ta yayın yapan *al-Manar* kanalının lisansını iptal etmiş Suudi Arabistan, bununla da yetinmemiş 12 Hizbullah lideri ve iş adamına yaptırım kararı almıştır.³⁹⁶ Ayrıca Suudi Arabistan'ın yaptırımlarının boyutları sadece Hizbullah'ı etkilememiş, Lübnan'ı etkileyen boyutları da ortaya çıkmıştır. Nitekim 2016'da Lübnan ordusuna Fransa'dan silah alması için göndereceği 3 milyar dolarlık yardımı ve Lübnan İç Güvenlik birimlerine yapacağı 1 milyar dolarlık yardımı Hizbullah'ın ordu ve ülkede artan etkinliği, Arap Baharı sürecinde Suudi Arabistan aleyhtarı tutumu ve en önemlisi de Suudi Arabistan'daki Şii din adamını idam edilmesi

³⁹² "Hizbollah's Syria Conundrum", 12.

³⁹³ "Saudi Arabia Calls Out Hezbollah: Why Now?", *Middle East Policy Council*, erişim 18 Ekim 2018, <http://www.mepc.org/journal/saudi-arabia-calls-out-hezbollah-why-now>.

³⁹⁴ "Saudis increasingly frustrated with Lebanon", *Al-Monitor*, erişim 12 Ekim 2018, <https://www.al-monitor.com/pulse/originals/2016/02/saudi-arabia-lebanon-frustration-aid-cut-riyadh.html>; "Yemen Government Says Hezbollah Fighting alongside Houthis", *Reuters*, 24 Şubat 2016, <https://www.reuters.com/article/us-yemen-security/yemen-government-says-hezbollah-fighting-alongside-houthis-idUSKCN0VX21N>.

³⁹⁵ "Hizbollah's Syria Conundrum", 12.

³⁹⁶ "Hezbollah's Calculus after the Iran Nuclear Deal", *Combating Terrorism Center*, 19 Ocak 2016, <https://ctc.usma.edu/hezbollahs-calculus-after-the-iran-nuclear-deal/>.

sonucunda Beyrut'taki diplomatik misyonuna saldıran Hizbullah taraftarlarını bahane ederek ertelemiştir.³⁹⁷

Lübnan'daki İran destekli Hizbullah ve Suudi Arabistan destekli Sünni gruplar arasında yaşanan gerginlikleri yeni bir boyuta taşıyan durum, Lübnan Başbakanı'nın Suudi Arabistan ziyareti sırasında İran ve Hizbullah'ın Ülkedeki artan etkinliğinden dem vuran açıklamalarda bulunması ve can güvenliğinin olmadığını gerekçe göstererek istifa ettiğini ilan etmesiydi. Bu durum, ABD'nin Trumpla birlikte Ortadoğu politikasında İran'a karşı yürütülen sertlik yanlısı politikalar ve Suudi Arabistan'da Veliht Prens olarak tayin edilen Muhammed bin Selman'ın bölgedeki İran'a karşı tutumundan bağımsız olarak düşünülmez. Bu noktada, ABD ve Suudi yönetimindeki Körfez ülkelerinin Hizbullah'ın etkisini politik ve ekonomik olarak sınırlandıracak adımlar attıkları görülmektedir. Böylece İran'ın ülke içerisindeki nüfuzunun kırılması hedeflenmektedir.³⁹⁸

Hizbullah'ın etkinliğini sınırlandırmayı amaçlayan ve Suudi yönetimindeki Körfez ülkeleri ile Hizbullah arasındaki ilişkinin tamamen kopmasına yol açacak olan gelişme 2016 Mart tarihinde Körfez İşbirliği Konseyinin Hizbullah'ı terörist örgüt ilan etmesiydi. Suudi Arabistan güdümünde olan Arap Birliği ve İslam İşbirliği Örgütleri de bu karara uymuştur. Lübnan ve Irak'ın haricinde 22 Arap üyenin imzası ile alınan bu kararın her ne kadar Hizbullah için sembolik ve çıkarlarını tehdit etmeyecek düzeyde anlamı olsa da asıl önemli olan nokta Hizbullah'ın Araplar tarafından İsrail'e karşı savaşan meşru bir direniş örgütü imgesinin yara alması olmuştur.³⁹⁹ KİK Genel Sekreteri Abdüllatif el-Zayani kararın gerekçesinin: "Hizbullah'ın düşmanca eylemlerin odağı haline gelmesinden kaynaklandığını" belirtmiştir. Zayani, Körfez ülkelerinde Hizbullah'ın terörist saldırılar planladığı, silah kaçakçılığı ve patlayıcı madde temini

³⁹⁷ Ben Hubbard, "Saudis Cut Off Funding for Military Aid to Lebanon", *The New York Times*, 21 Aralık 2017, <https://www.nytimes.com/2016/02/20/world/middleeast/saudis-cut-off-funding-for-military-aid-to-lebanon.html>.

³⁹⁸ Al-Shehri, "Why Hariri Resigned in Riyadh"; "Saad Hariri's resignation as Prime Minister of Lebanon is not all it seems".

³⁹⁹ "Hizbollah's Syria Conundrum", 13–14; Blanford, "Hezbollah's Evolution From Lebanese Militia to Regional Player", 16–17.

gibi güvenliği tehdit eden eylemler içerisinde bulunduğunu belirtmiştir.⁴⁰⁰ KİK'in almış olduğu karar, İsrail başbakanı Netanyahu tarafından sevinçle karşılanarak bu gelişmenin oldukça önemli ve şaşırtıcı olduğunu ifade etmiştir.⁴⁰¹

Hizbullah'ın Suriye'ye müdahalesine Suudi Arabistan ve Körfez ülkelerinin tepkileri siyasi boyutla sınırlı kalmamış Lübnan ekonomisini de kötü etkileyecek yaptırımlar uygulanmıştır. Suudilerin ekonomik olarak Hizbullah nedeniyle cezalandırma stratejisi ülkenin hayati öneme sahip sektörlerine yönelik olmuş, Lübnan'ın Körfez ülkelerinde çalışan Lübnanlı işçiler işten çıkarılmış, turizm ve finansal sektörden elde edilen gelirlerini etkileyen yaptırımlar söz konusu olmuştur. Diğer taraftan, Lübnan'a en fazla yatırım Körfez ülkelerinden gelmekteydi. Yaşanan kriz nedeniyle Körfez ülkelerinin finansal sektörde önemli yatırımları azaltma yoluna gitmişlerdir. Lübnan'daki turizm sektörü de bu krizden etkilenmiş, Körfez ülkelerinin aldığı boykot kararı Lübnan'daki otellerdeki doluluk oranlarını düşürmüş ve yaşanan işçi çıkartmaları neticesinde Lübnan'da işsizliğin artmasına neden olmuştur. Bu noktada, Körfez ülkelerinin Lübnan'ı toptan cezalandırarak İsrail'in *Dahîyâ doktrini* olarak bilinen Hizbullah ile askeri çatışmalarda sadece Hizbullah'ı değil bütün Lübnan'ı hedef alan çatışma stratejisine benzer bir şekilde ekonomik olarak toptan cezalandırma stratejisi izlemişlerdir. Böylece Ekonomik olarak zarar gören Lübnanlıların Hizbullah'a karşı seslerini yükseltmelerinin amaçlandığı ortadadır.⁴⁰²

6.11 Arap Baharı Sürecine Hizbullah'ın Ortadoğu'da Artan Etkinliğine ABD ve Avrupa Birliğinin Tavrı

ABD, Hizbullah'ı terörist organizasyon olarak ilk defa 1997 yılında global terörist listesine eklemiştir.⁴⁰³ Her ne kadar ABD ile Hizbullah arasında doğrudan resmi ilişkiler

⁴⁰⁰ "Gulf Arab States Label Hezbollah a Terrorist Organization", *Reuters*, 02 Mart 2016, <https://www.reuters.com/article/us-gulf-hezbollah/gulf-arab-states-label-hezbollah-a-terrorist-organization-idUSKCN0W40XF>.

⁴⁰¹ "Arab League declares Hezbollah a terrorist organization", *The Times of Israel*, erişim 17 Ekim 2018, <https://www.TheTimesofIsrael.com/arab-league-declares-hezbollah-a-terrorist-organization/>.

⁴⁰² "Saudi Arabia's War on Lebanon", *Washington Institute*, erişim 17 Ekim 2018, <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/saudi-arabias-war-on-lebanon>.

⁴⁰³ "The Hezbollah Connection in Syria and Iran", *Council on Foreign Relations*, erişim 14 Ekim 2018, <https://www.cfr.org/interview/hezbollah-connection-syria-and-iran>.

bulunmasa da Hizbullah lideri Nasrallah'ın 18 Şubat 2018'te vermiş olduğu röportajda günümüze kadar ABD-Hizbullah arasında sadece Bush yönetimi döneminde temas kurulduğunu kabul etmiştir. Nitekim Nasrallah, ABD Başkan yardımcısı Dick Cheney'nin Hizbullah'a belirli istekler karşılığında mali desteği de içeren bazı tekliflerde bulunduğunu iddia etmiş, bu temasın 11 Eylül 2001 sonrasında ABD'deki Lübnan vatandaşları vasıtasıyla ulaştırılan bir mektupla gerçekleştiğini belirtmiştir. Dick Cheney tarafından bizzat yazılan mektupta ABD'nin Hizbullah'ı terörist listesinden kaldırmayı, Hizbullah'ın İsrail hapisanelerinde bulunan ve örgüt açısından önemli olan isimlerini salıvermeyi, Lübnan hükümetine Hizbullah'ın girmesini engelleyen vetoyu kaldırmayı, dünya ülkeleri ile Hizbullah'ın arasında diplomatik ilişkileri kurması için kolaylaştırıcı girişimlerde bulunmayı, Hizbullah'a yönelik olarak uygulanan bütün ambargoları kaldırmayı, en önemlisi de Hizbullah'a 1 milyar dolar tutarında mali yardımda bulunmayı taahhüt etmiştir. Hizbullah lideri bu verilecek yardımın İsrail ile Hizbullah arasında 1982 ile 2000 yılları arasındaki çatışma neticesinde ortaya çıkan hasarın giderilemesi için verilen oldukça cömert bir teklif olduğunu vurgulamıştır. Dahası, Cheney Hizbullah'tan silah bırakmasını istememiş, sadece Katyuşa füzelerini elemine etmesini talep etmiştir. Yani, Hizbullah elinde hafif silah bulundurulması kabul edilirken ağır silahları yok etmesi istenmiştir. Bununla birlikte, Hizbullah'ın silahlarını İsrail'e karşı kullanmaması şart koşulmuş, Hizbullah'ın Filistinlilere herhangi bir silah ve mali yardımda bulunmamasını taahhüdünü istemiştir. Belki de 11 Eylül sonrası durum düşünüldüğünden Cheney'nin Hizbullah'tan en önemli isteğinin el-Kaideye karşı Hizbullah'ın ABD ile işbirliği yapması talebidir. Hizbullah lideri bütün bu tekliflerin kesinkes reddedildiğini altını çizmiştir.⁴⁰⁴

Arap Baharı sürecinde Hizbullah'a yönelik tepkiler sadece Körfez Arap ülkeleri ile sınırlı kalmamıştı. Batı dünyasının da Hizbullah'a cephe aldığını gösteren gelişmeler yaşanmıştır. ABD'nin Arap Baharı sürecinde Hizbullah'ın Ortadoğu'da artan etkinliğine yönelik tavrına bakıldığında örgüte yönelik her geçen yıl derecesi artan ekonomik

⁴⁰⁴ “An Interview Granted by Hassan Nasrallah Intended to Reinforce the Deterrent Message towards Israel by Emphasizing Hezbollah’s Military Capabilities, Especially High-Precision Missiles Enabling Hezbollah to Damage Essential Infrastructure Facilities in the next War”, *The Meir Amit Intelligence and Terrorism Information Center*, 23 Ocak 2018, <https://www.terrorism-info.org.il/en/interview-granted-hassan-nasrallah-intended-reinforce-deterrent-message-towards-israel-emphasizing-hezbollahs-military-capabilities-especially-high-precision-missiles-enabli/>.

yaptırımlar uygulamıştır. İlk defa Obama yönetimi tarafından 2014 Aralık ayında Hazine Bakanlığı'nın yaptığı düzenleme ile birlikte Hizbullah'ın uluslararası finansal para transferlerini kısıtlayan bir karar alınarak Lübnan bankalarından Hizbullah'ın finansal varlıklarının dondurulmasını istenmiş, aksi takdirde Lübnan'daki bankaların ambargo altına gireceği yönünde uyarısında bulunularak Hizbullah'ın mali olarak sıkıştırılması amaçlanmıştır. Bu karar üzerine bazı bankaların Hizbullah yanlısı banka hesaplarını dondurması üzerine Lübnan'daki bankalarla Hizbullah arasında gerilimler yaşanmış, bazı banka şubelerine bombalı saldırılar gerçekleşmiştir. Bu saldırıların amacının ABD'nin yaptırım kararını uygulamaması yönünde bankalara yönelik Hizbullah'ın bir uyarısı olarak algılanmıştır.⁴⁰⁵

Hizbullah'a yönelik ekonomik yaptırımların derecesinin Trump yönetimi ile birlikte daha da artmıştır. Trump yönetiminin yaptırımların etkisini artırmak amacıyla Körfez Arap ülkeleri ile birlikte koordineli olarak yaptırımları yürürlüğe sokmuştur. Bu noktada, 2017'de faaliyete geçen ABD ve Suudi öncülüğündeki Terörün Finansmanı Hedefleme Merkezi (TFHM) Hizbullah liderleri Nasrallah ve Nâim Kasım'ın da aralarında bulunduğu örgütün en üst yönetim organı olan Şurâ Konseyi üyelerine yönelik olarak ekonomik yaptırım kararı alınmıştır.⁴⁰⁶ ABD'nin Hizbullah'a yönelik olarak yaptırımlarındaki en şiddetli adımı 26 Ekim 2018'te gerçekleştirmiştir. Başkan Trump, Hizbullah'ın Lübnan'da 241 ABD askerini öldürdüğü saldırının 35 yıl dönümünde yapmış olduğu açıklamada "bir gün içerisinde en fazla ABD askerinin öldürüldüğü ikinci saldırı" olarak nitelediği olayı hatırlatarak Hizbullah'a yönelik bugüne kadar ki en sert yaptırımları yürürlüğe koyacağını belirtmiştir. Bu yaptırımlarla Hizbullah'a destek sağlayan yabancı kişi, hükümet ve kuruluşlara yönelik olarak sert yaptırımlar uygulanması planlanmıştır.⁴⁰⁷ Sonuç olarak Bakıldığında Hizbullah'ın Arap Baharı sürecindeki artan faaliyetlerine yönelik ABD'nin tavrı 2014'ten günümüze kadar derecesi artan ekonomik yaptırımlar şeklinde gerçekleşmiştir.

⁴⁰⁵ "Hizbollah's Syria Conundrum", 13–14; Blanford, "Hezbollah's Evolution From Lebanese Militia to Regional Player", 16–17.

⁴⁰⁶ "US-Gulf Sanctions Target Top Leaders of Hezbollah", *The National*, erişim 06 Kasım 2018, <https://www.thenational.ae/world/mena/us-gulf-sanctions-target-top-leaders-of-hezbollah-1.731172>.

⁴⁰⁷ "ABD'den Hizbullah'a yönelik yeni yaptırım", *Sputnik Türkiye*, erişim 03 Kasım 2018, <https://tr.sputniknews.com/abd/201810261035848347-abd-hizbullah-yaptirim/>.

Avrupa Birliği, Suriye Krizine Hizbullah'ın müdahale olduğu gerekçesiyle Temmuz 2013'te Hizbullah'ın siyasi kanadı haricindeki askeri kanadını terör listesine eklemiştir. Avrupa birliğinin böyle bir kararı almasında şubat 2013'te Bulgaristan'daki İsraili turistlere yapılan saldırının arkasında Hizbullah'ın olduğu düşüncesi de etkili olmuştur.⁴⁰⁸ Avrupa Birliğinin Hizbullah'ın sadece askeri kanadının terörist örgüt olarak görmesi ABD yönetimleri tarafından eleştirilmiştir. Nitekim Hem Obama yönetimi hem de Trump yönetiminin Hizbullah'ı bir bütün olarak terörist örgüt olarak görme hususunda mtfeviklerine baskı yapmışlardır.⁴⁰⁹ Fakat AB'nin Lübnan'daki Hizbullah olgusuna ABD'den farklı baktığı bir gerçektir. Nitekim AB'ye göre Hizbullah'ın silahlı mevcudiyetinin yanında ülkedeki siyasal ve sosyal bir aktör olarak varlığı meseleyi daha kapsayıcı bir noktadan bakmayı gerekli kılmaktadır.⁴¹⁰

6.12 Hizbullah'ın Arap Baharında Genişleyen Faaliyet Alanında rgtn Stratejik çıkarlarının mı yoksa İnan'ın Ortadoğu'daki Kazanmak İstediuği Etkinliğinin mi Rolü Var?

Bu alışma çerçevesinde ortaya koyduğumuz görüşlerde Hizbullah'ın bölgedeki stratejik çıkarlarının Suriye'ye ve Ortadoğu'daki diğer ülkelere müdahale hususunda belirleyici bir karaktere sahip olduğunu söyleyebiliriz. Fakat Hizbullah'ın genişleyen faaliyet alanında İnan'ın yönlendirme ve istekleri de önemli bir yer tutmaktadır. İnan, Hizbullah'ın bölgede aktif desteği olamadan yaşanan g mücadelesinde yetersiz kalacağının farkındadır. Bu noktada, Hizbullah'ın stratejik çıkarlarının müdahil olduğu bütün ülkelerde hayati öneme haiz olduğu söylenemez.⁴¹¹ örgütün Suriye'ye müdahalesinin Hizbullah için neden önemli olduğu çalışmanın diğer bölümlerinde belirtmiştik. Fakat bu önemin Hizbullah için Yemen ya da Bahreyn gibi ülkelere müdahale hususunda aynı yoğunluktaki stratejik çıkarları ihtiva etmediğinin altını

⁴⁰⁸ "Hizbollah's Syria Conundrum", 13–14.

⁴⁰⁹ "EU report details international web of Hezbollah terror funding", *Jerusalem Post*, erişim 03 Kasım 2018, <https://www.jpost.com/Arab-Israeli-Conflict/EU-report-details-international-web-of-Hezbollah-funding-564141>.

⁴¹⁰ Eldar Mamedov, "Will EU Blacklist All of Hezbollah?", *Lobelog*, 09 Mart 2018, <https://lobelog.com/will-eu-blacklist-all-of-hezbollah/>.

⁴¹¹ "The Beginning of the End for Hezbollah", *World Affairs Journal*, erişim 13 Ekim 2018, <http://www.worldaffairsjournal.org/blog/michael-j-totten/beginning-end-hezbollah>.

çizmemiz gerekir. Hatta kimi yönden Hizbullah'ın bu çatışma alanlarına müdahil olarak dikkatinin kendisi için hayati öneme sahip meselelere daha az yoğunluk göstermesini beraberinde getirmektedir. Örneğin, Hizbullah'ın İran silahlarını 2013'te gemi vasıtasıyla Yemen'deki Hûsîlere göndermesinde Hizbullah'ın çıkarlarından daha ziyade İran'ın çıkarları daha baskın olduğunu belirtmeliyiz.⁴¹² Bu noktada, Hizbullah'ın Yemen'deki aktivitesi öncelikle Arap dünyasındaki imajına zarar vermektedir. Diğer taraftan Hizbullah kendisi için daha önemli olan meselelerle ilgilenmek yerine Yemen'e müdahil olması enerji kaybı ve kaynak israfını beraberinde getirmekte örgütün son dönemdeki ekonomik olarak yaşadığı sıkıntıları da göz önünde bulundurulduğunda örgütün aleyhine bir durum teşkil etmektedir. Ayrıca örgütün İsrail ile mücadelesinde de dikkatin başka tarafa dağılmasına yol açmaktadır.⁴¹³

Bu noktada İran'ın Hem Yemen'de Hem Irak'ta yeni Hizbullah'lar yaratma projesini ortaya koyarak etki alanını genişletmek istemektedir. Bu bağlamda, dikkat çekici olan nokta İran Devrimi'nin ortaya çıkardığı şekliyle çift başlı bir ordu sisteminin diğer ülkelerde de uygulanması amaçlanmaktadır. Bilindiği üzere, İran'daki devrimden sonra İran ordusunun yanında aynı zamanda Devrim Muhafızları ordusu kurularak İran'da çift başlı bir ordu yapısı tesis edilmişti. İran devrimcileri vakit kaybetmeden bu modeli Lübnan'a uygulayarak Lübnan'ın resmi ordusuna paralel olarak Hizbullah gibi güçlü bir askeri yapının inşasını tesis etmişlerdir. Diğer taraftan, Arap Baharı ve IŞİD ile mücadele süreçleri ile birlikte İran bölgede ikinci bir fırsat daha yakalayarak aynı modeli Irak'ta ve Yemen'de de gerçekleştirmiştir. Nitekim Irak'taki resmi ordunun yanında Haşdî Şabî militanlarından oluşan geniş kapsamlı bir paralel militer güç inşa edilmiştir.⁴¹⁴ Yemen'deki örneğini de Hûsîler oluşturmaktadır. Bu bağlamda, bakıldığında bu bölgelerde İran'ın etki alanını genişletmek için paralel ordu yaratma girişimlerindeki en önemli müttefiki Hizbullah olmuştur. Çünkü İran için Hizbullah,

⁴¹² "The Hezbollah Connection in Syria and Iran".

⁴¹³ Dor Cohen, "From Resistance to Regional Involvement: Hezbollah's Changing Role Amid the Syrian Civil War" (Yüksek Lisans Tezi, Brandeis University, 2016), 43–45.

⁴¹⁴ "Hezbollah and the Popular Mobilization versus the Armies of Lebanon and Iraq", Arab News, 09 Eylül 2017, <http://www.arabnews.com/node/1158461>.

başarılı bir model olarak bizatihi kendisinin bu bölgelere müdahil olması, militanlarını ve eğitimlerini göndererek tecrübelerini aktarması önemlilik arz etmektedir.⁴¹⁵

6.13 Sonuç

Çalışmanın yedinci bölümünde Hizbullah'ın Arap Baharı sürecindeki müdahaleci tutumu ele alınmıştır. Bu süreçte gerek Suriye'de gerekse Yemen, Irak, Bahreyn, Kuveyt bölge ülkelerindeki faaliyetlerinin bölgesel ve küresel yansımaları incelenmiştir. Hizbullah'ın Suriye'ye müdahil olmasında örgüt için Suriye ile ilişkilerinin mahiyetinin iç yüzünün hangi gerekçelere dayandığı ve Hizbullah için Suriye'nin neden önemli olduğu değerlendirilmeye çalışılmıştır. Bu süreçte Hizbullah'ın Suriye'deki askeri faaliyetleri analiz edilerek bütüncül bir şekilde verilmeye çalışılmıştır. Diğer taraftan, Hizbullah'ın bölgesel etkinliğinde İran-Suudi Arabistan arasındaki rekabetin etkileri ve Hizbullah'ın bölgede artan mezhepsel gerginliği ne şekilde etkilediği, Buna mukabil, Körfez ülkelerinin Hizbullah'ın bölgedeki yayılmacı politikalarına nasıl tepki verdikleri, Hizbullah'ın Suriye'ye müdahalesinin İsrail ile var olan hassas dengeyi nasıl etkilediği, Rusya'nın Suriye krizine müdahalesinin Hizbullah-İsrail arasındaki ilişkilere tesirinin sahada nasıl gerçekleştiği, Hizbullah'ın Suriye'ye müdahil olması sonucunda Rusya ile birlikte geliştirdiği askeri temelli işbirliğinin önemi ve örgütün Suriye savaşı ile birlikte kazandığı askeri tecrübelerin mahiyeti değerlendirilmeye çalışılmıştır. Hizbullah'ın artan bölgesel rolünde kendi stratejik çıkarları mı yoksa İran'ın bölge ile ilgili menfaatlerinin bir yansıması mı etkili olduğu sorgulanmıştır. Son olarak Arap Baharı sürecindeki yayılmacı politikalarına karşı ABD ve AB'nin tavrının nasıl gerçekleştiği üzerinde durulmuştur.

⁴¹⁵ “Sistani'den IŞİD'e karşı cihad emri”, *Anadolu Ajansı*, erişim 19 Ekim 2018, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/sistani-den-icide-karsi- Jihad-emri/151443>.

YEDİNCİ BÖLÜM: TEORİK ÇERÇEVE

7.1 Devlet- Dışı Aktörler

Bu bölümde Arap Baharı'nda Hizbullah'ın teorik çerçevede *devlet-dışı* bir aktör olarak incelenmesi hedeflenmiştir. Akademik literatürde *devlet-dışı* aktör kavramının nasıl ele alındığı Hizbullah'ın bu kavramsal çerçeveye uyup uymadığı değerlendirilecektir.

Devlet-dışı aktörleri tanımlamak devletlere göre oldukça zordur. Çünkü devlet, sınırları belli bir toprak parçasında politik olarak örgütlenmiş egemen bir yapıdır. Nitekim *devlet-dışı* aktörler kavramı üzerinde literatürde birçok tanım bulunmaktadır. Josselin ve Wallace'ın yaptıkları tanıma göre '*devlet-dışı* aktörler devlet finansmanı ve kontrolünden büyük ölçüde ya da tamamen bağımsız olarak faaliyetlerini sürdüren sivil toplum tarafından oluşturulan organizasyonlardır'. Bu organizasyonlar sadece bir devlet sınırları içerisinde faaliyet göstermeyip aynı zamanda iki ya da daha fazla devlette faaliyet gösterme kapasitesine sahip olabilirler.⁴¹⁶

Soğuk savaş esnasında daha çok yerel ve bölgesel faaliyet gösteren silahlı devlet dışı aktörler soğuk savaşın bitmesi ile birlikte küresel ölçekte faaliyet gösteren aktörlere dönüşmüşlerdir. Küreselleşmenin ortaya çıkardığı sonuç olarak ulaşım, iletişim ve bilgi teknolojilerinde yaşanan gelişmelerle birlikte devlet dışı aktörler kendilerini sınırlayan bölgesel ve yerel sınırları yıkmışlardır. Diğer taraftan Uluslararası ilişkilerde silahlı devlet dışı aktörlerin boy göstermeye başlaması, ilgi ve merakın yanında kaygı ve endişe de yaratmıştır. İdealizmden başlayarak Neo-liberalizm ve Neo-realizm de dahil olmak üzere pozitivist yaklaşımların devleti temel analiz birimi gören yaklaşımlarında değişiklik zorunlu bir hale gelmiş, devletin merkeziliğine yönelik olarak silahlı devlet dışı aktörlerin de dahil olduğu başka pek çok aktörün meydan okumasıyla karşı karşıya kalınmıştır.⁴¹⁷ Literatürde *devlet-dışı* aktörlerin klasik olarak sınıflandırılması

⁴¹⁶ D. Josselin ve W. Wallace, *Non-State Actors in World Politics*, (Palgrave Macmillan, 2001).

⁴¹⁷ Davut Ateş ve Özgün Bölükbaş, "Uluslararası İlişkiler Kuramında Silahlı Grupları Kavramlarla Açıklama", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 2, sayı 32 (2014): 28–29.

uluslararası hükümetler arası organizasyonlar (IGOs) ve uluslararası sivil toplum kuruluşları (STK) şeklinde ikiye ayrılmaktadır.⁴¹⁸

7.1.1 Uluslararası Hükümetler-Arası Organizasyonlar (IGOs)

Hükümetler arası organizasyonlar ulus devletler (*nation-state*) tarafından kurulan organizasyonlardır. Günümüzde sayıları yüzlerce olan bu organizasyonlar devletlerarasında ikili anlaşmalar ve müzakerelerle kurulmaktadır. Genellikle bu anlaşmalar, güçlü devletlerin çıkarlarını koruyan bir hüviyete sahiptir. Diğer taraftan hükümetler arası organizasyonlar kapsamına (bölgesel-küresel) ya da fonksiyonlarına göre (politik, askeri, ekonomik, sosyal, çevresel) farklı sınıflandırmalara tabi tutulmaktadır. Bu organizasyonların kurulmasının ana amacı devletlerarasında iletişim kanallarını sağlıklı tutmak, var olan problemleri çözmek ve karşılıklı işbirliğini geliştirilmesini tesis etmektir.⁴¹⁹

7.1.2 Sivil Toplum Kuruluşları (STK)

İkinci grup *devlet-dışı* aktörler ise ulus devletlerden ziyade bireyler, işadamları, girişimciler ve diğer sosyal güçler ya da en azından bir tarafının bunların oluşturduğu devlet altı (*sub-state*) örgütlenmelerdir. Bu noktada hükümet dışı organizasyonların hükümetlerle yasal bir bağı bulunmamakta bu özelliğinden ötürü ulus ötesi bir karakter kazanmaktadır. Zehra Kabasakal'a göre silahlı ya da silahsız muhalif organizasyonlar, özel teşebbüslerin çeşitli ticaret, finans ve üretim sektöründe kurmuş olduğu organizasyonlar, iş adamları ve işçi kuruluşları, yardım ve kalkınma organizasyonları, dini kurumlar, yerel örgütlenmeler, illegal suç yapıları da dahil olmak üzere birçok organizasyonu hükümet dışı organizasyon olarak görmek mümkündür.⁴²⁰

Bu çalışmada Hizbullah'ın *devlet-dışı* aktörler (*non-state actors*) arasında hükümet-dışı bir organizasyon olduğunu söylemek (her ne kadar ileride bahsedileceği

⁴¹⁸ Muhittin Ataman, "The Impact of Non-State Actors on World Politics: A Challenge to Nation-States", *Turkish Journal of International Relations* 2, sayı 1 (2003): 43.

⁴¹⁹ Ataman, 44-45.

⁴²⁰ Kabasakal, Zehra F. Arat, *Non-state Actors in the Human Rights Universe* (Kumarian Press, 2006).

gibi) bir takım sınırlılıkları içerisinde barındırsa da mümkündür. Hizbullah'ın devlet tarafından kurulan bir organizasyon olmayıp *devlet-dışı* güçler tarafından kurulmuş olması ve çoğunlukla devlet otoritesi dışında hareket eden bir örgütsel kimliğe sahip olması yanında, 1992'den itibaren siyasi parti haline gelmesi ve 2005 yılında hükümete girmesi ile beraber örgütün Lübnan politik sistemi içerisindeki güçlenen varlığını göstermektedir. Bu durum hükümet-dışı organizasyonlar arasında Hizbullah'ı farklı bir pozisyonda değerlendirmeyi zorunlu kılmaktadır.

Hizbullah'ı genel olarak literatürde *silahlı devlet dışı aktör* olarak görme eğilimi ağır basmaktadır. Fakat literatürde *silahlı devlet dışı aktörler* ile ilgili olarak ortak bir tanımlama bulunmamaktadır. Bu noktada Vinci'ye göre silahlı devlet dışı aktörler, "sistemik şiddet eylemleri yerine getirme yeteneğine sahip olan silahlı örgütler" olarak tanımlanmıştır.⁴²¹ Ortadoğu'da faaliyet gösteren silahlı devlet dışı aktörlere bir bütün olarak bakıldığında zayıf devlet yapılarının bulunduğu, bu devletlerin ekonomik olarak halklarına belirli bir refahı sağlayamadığı, siyasi kargaşa ve şiddet olaylarının fazla olduğu bölgelerde kendilerine yer edindikleri görülmektedir. Silahlı *devlet-dışı* aktörler ulus devletin sahip olduğu egemenliğe ve güvenliğine meydan okuyan yapılar olarak başarısız ve zayıf devletlerin ortaya çıkmasını beraberinde getirmektedir.⁴²² Bu noktada Hizbullah'ın Lübnan'daki kırk yıla yaklaşan faaliyetleri ile Lübnan devletinin zayıflıklarından yararlanarak kendisine nüfuz alanı yarattığı dikkat çekmektedir. Örgüt, yapmış olduğu faaliyetlerle Lübnan devletinin egemenliğini sarsmış ve "başarısız devletler" grubuna dahil olmasına neden olmuştur.

7.2 Temel Uluslararası İlişkiler Teorilerinin *Devlet-Dışı* Aktörlere Bakışı

7.2.1 Realistlerin *Devlet-Dışı* Aktörlere Bakışı

19. yüzyılın başlarından itibaren ulus devlet, uluslararası ilişkilerde faaliyet gösteren en önemli birim haline gelmiştir. İkinci Dünya Savaşı'ndan itibaren ise Realist paradigma

⁴²¹ Anthony Vinci, "Anarchy, Failed States, and Armed Groups: Reconsidering Conventional Analysis", *International Studies Quarterly* 52, sayı 2 (2008): 229.

⁴²² Burhanettin Duran ve Murat Yeşiltaş, *Devlet Dışı Silahlı Aktörler: Terör Örgütleri - Milisler - Vekil Güçler* (İstanbul: Seta Vakfı, 2018), 11.

"devlet merkezli" bir bakış açısını yansıtmıştır. Realist teorisyenler, İdealizme karşı çıkan bir teori olarak iki savaş arası dönemde idealistlerin iddia ettikleri üzere yeni bir dünya savaşının doğmasını engelleme hususunda başarısız olduğu eleştirisini yapmıştır.⁴²³

Hans Morgenthau ve diğer realistlere göre klasik realizm temel üç saç ayağına sahiptir; (i) devletler uluslararası ilişkilerde en önemli aktördür; (ii) devletler rasyonellik ilkesi gereği homojen ve akılcı hareket ederler; (iii) güce olan vurgu realistlerde öne çıkmaktadır. Devletlerin en önemli amacı güçlerini artırmak özellikle de askeri güç olarak diğer devletlerden daha güçlü bir konuma gelmektir.⁴²⁴ Bu noktada realistlere göre küresel aktör; diğer devletler tarafından tanınmış olma, kendi toprakları ve nüfusları üzerinde egemenlik kurmuş (*sovereignty*) olma şartlarını taşımaktadır. Uluslararası sistemde diğer yapılar bu bileşenlere sahip olmadığı için otonom hareket etme yetenekleri zayıf kabul edilir.⁴²⁵ Diğer taraftan realistlerin odaklanmış oldukları güç dengesi politikasında *devlet-dışı* aktörlerin yeri yoktur. Çünkü realistlere göre güç dengesi ancak iki devlet arasında sürdürülebilir. Herhangi bir *devlet-dışı* aktörün devlete karşı dengeleyici bir güç pozisyonunda olması düşünülemez. Buna benzer bir şekilde Morgenthau'ya göre ulusal çıkar ancak ve ancak devletlerin çıkarıdır. *Devlet-dışı* bir aktörün ulusal çıkarı temsil etmesi söz konusu değildir.⁴²⁶

Fark edildiği üzere realizmde devlet haricinde uluslararası ilişkilerde başka bir aktörün varlığı kabul edilmemektedir. Bu noktada diyebiliriz ki realistlere göre *devlet-dışı* aktörler devletler için sorun ve meydan okumalara neden olan yapılardır. Özellikle şiddet eğilimli *devlet-dışı* aktörler (*violent non-state actors*) veya silahlı *devlet-dışı* aktörler (*armed non-state actors*) devletlerin egemenliğini ihlal ettikleri ve ulusal

⁴²³ Carmit Valensi, "Non-State Actors: A Theoretical Limitation in a Changing Middle East", *Military and Strategic Affairs* 7, sayı 1 (2015): 63.

⁴²⁴ Hans J. Morgenthau, *Politics Among Nations: The Struggle For Power And Peace* (New Delhi: A. A. Knopf, 1948), 21.

⁴²⁵ Valensi, "Non-State Actors: A Theoretical Limitation in a Changing Middle East", 63.

⁴²⁶ Diane.L Dutka, "Violent Non-State Actors in World Politics: Their Formation, Actions, and Effects" (Doktora Tezi, Pennsylvania State Üniversitesi, 2006), 2.

güvenliklerini tehdit ettikleri için realistlerin önem verdiği "devlet merkezli" bakış açısına meydan okuyan yapılar olarak görülmektedir.⁴²⁷

7.2.2 Liberalizm'in Devlet-Dışı Aktörlere Bakışı

Realistlerin aksine Liberalizm ya da Pluralizm, uluslararası sistemde aktörlerin barışçıl bir dünya düzeni hedefine ulaşabileceğini savunur. İnsanlar realistlerin belirttiğinin tersine habis ruhlu değil iyiliğe ve diğergamlığa meyilli bir doğaya sahip olduğu düşünülür. İnsan doğası doğuştan iyi olduğu için uluslararası ilişkilerde barış pekala mümkündür. Hatta liberalistlere göre savaş doğal olmayan ve irrasyonel bir davranıştır. Dahası Burchill'in Thomas Payne'den aktarımına göre insanlar barışı isterler fakat, hükümetler çıkarları gereği savaşların meydana gelmesi için çaba sarfeder. Liberalistlere göre insan oğlunun hastalığı olarak görülen savaşların iki temel ilacı vardır; demokrasi ve serbest ticaret. Demokratik süreçler ve kurumlarla gücü elinde bulunduran yönetici elitlerin şiddete olan eğilimi dizginlenir. Serbest ticaret ise bireyler arasındaki yapay bariyerlerin kalkmasını sağlayarak her yerde tek bir topluluğun ortaya çıkmasını sağlar. Buna ek olarak hukukun üstünlüğünü tesis edecek kurumların ihdas edilmesi ile birlikte (Uluslararası Ceza Mahkemesi gibi) küresel adalet ve güvenliğin sağlanması için askeri yollara başvurma girişimleri ortadan kalkarak savaşların ortaya çıkaran bahaneler devreden çıkması sağlanır.⁴²⁸

1970'lerin ortaları ile birlikte liberalistler bir aktör olarak devletlerin uluslararası sistemde izole bir şekilde var olmadıklarını sonucuna varmıştır. Realistlerin aksine devletleri uluslararası ilişkilerin tek aktörü olarak görmezler. Robert Keohane ve Josep Nye, realistlerin ortaya koyduğu "devlet merkezli" bakış açısının yeniden değerlendirilmesi gerektiğini belirten ilk liberalistler olacaktır. Nitekim liberalistlere göre *devlet-dışı* aktörler de uluslararası sistemde önemli oyunculardır.⁴²⁹ Diğer taraftan Liberalistler, uluslararası sistemde etkileşim, sadece devletlerarasında olmadığı maddi

⁴²⁷ "Non-state actors - Actors in international relations", *Coursera*, erişim 06 Aralık 2018, <https://www.coursera.org/lecture/international-relations-theory/non-state-actors-6CWK4>.

⁴²⁸ Scott Burchill, Andrew Linklater, ve Richard Devetak, *Theories of International Relations* (New York: Palgrave Macmillan, 2009), 58–59.

⁴²⁹ "Liberalism", *Internationalrelations*, erişim 06 Aralık 2018, <http://internationalrelations.org/liberalismpluralism/>.

ve manevi (yumuşak güç) güç öğelerinin de devletlerin sınırlarını aşarak karşılıklı bir etkileşim içerisinde olduğu tezi ortaya atmışlardır. Bu etkileşim sürecinde en azından bir tarafın hükümetlerin değil de hükümet dışı organizasyonlar tarafından yerine getirildiği savunulmaktadır.⁴³⁰

Liberalistler, realistler gibi uluslararası sistemin anarşik olduğunu kabul ederler. Fakat realistlerin tersine anarşik sistem illaki güç ve kaynaklar üzerinde çatışmanın yaşandığı bir sistem olarak görmek yerine devletlerin işbirliği imkanına sahip olabileceğini savunulur. Bu noktada uluslararası sistemde çatışmayı değil işbirliğini tesis edecek uluslararası ve bölgesel organizasyonların varlığının önemine işaret edilir. Bu tür organizasyonlar uluslararası toplumun barış içerisinde yaşamasını tesis edeceği savunulur.⁴³¹ Bununla birlikte liberalistler için *devlet-dışı* organizasyonlar arasında kar amacı gütmeyen sivil toplum kuruluşları (STK) kar amacı güden çok uluslu şirketlere (MNCs) göre daha muteberdir. Çünkü kar amacı gütmeyen hükümet-dışı organizasyonlar toplumlar arasında karşılıklı olarak insan hakları ve çevrenin korunması gibi evrensel değerleri yaymak için inşa edilirken, kar amacı güden çok uluslu şirketlerde amaç devletlerarasında karşılıklı bağımlılığı ve işbirliğini tesis etmek üzerine kuruludur.⁴³² Bununla birlikte, liberalistlerin odak noktası daha çok şiddet dışı uluslararası organizasyonlar (*non-violent organizations*) üzerine olmuştur. Hizbullah gibi literatürde silahlı ya da şiddete eğilimli olarak görülen *devlet-dışı* aktörlere yönelik bir teorik tartışma zemini bulunmamaktadır.

7.2.3 Neo-Realizm ve Neo-Liberalizm'in *Devlet-Dışı* Aktörlere Bakışı

1970'lerin sonlarından itibaren neo-realistler farklı bir paradigma geliştirdiler de odak noktalarını genel olarak devlete yöneltmişlerdir. Kenneth Waltz devletin uluslararası ilişkilerdeki hakim pozisyonu ile ilgili olarak ortaya atılan görüşlere ihtiyatla yaklaşacaktır. *Devlet-dışı* aktörlerin uluslararası sistemde devletlerle rakip olabilecek yeterli güce sahip olduğu fikrinin geçersiz olduğu savını ortaya koymuştur. Waltz,

⁴³⁰ Valensi, "Non-State Actors: A Theoretical Limitation in a Changing Middle East", 63–64.

⁴³¹ Burchill, Linklater, ve Devetak, *Theories of International Relations*, 65.

⁴³² "Non-state actors - Actors in international relations".

devlet-dışı aktörlerin etkinlikleri arttığını kabul etse de son kertede belirleyici rol hala devlette olduğunun altını çizmiştir.⁴³³ Bununla birlikte, Waltz'a göre uluslararası ilişkiler yalnızca devletlerin arasında bir ilişki olarak görürsek yanılırız. Çünkü uluslararası ilişkileri kültürel, ekonomik ve siyasal boyutlarından ayrı düşünmemiz mevcut gerçekliğin bir kısmını kaçırmış olma tehlikesini barındırmaktadır.⁴³⁴ Ayrıca Waltz'a göre hükümetler arası organizasyonların bağımsız bir aktör olduğunu kabul etmek de mümkün değildir. Bu organizasyonlar devletlerin kendi çıkarlarını savunmak için hayata geçirdikleri basit araçlardır.⁴³⁵ Diğer taraftan Waltz'ın kitabını (*The Theory of International Politics*) yazdığı dönem Hizbullah gibi silahlı *devlet-dışı* aktörlerin etkileri marjinal olduğu için bu organizasyonların uluslararası sistemdeki rolü hakkında argümanda bulunmamıştır.⁴³⁶

Neo-liberalizm ise Neo-realizm gibi devlet merkezli bir bakış açısına sahiptir. Bununla birlikte, uluslararası kurumların da dünya sisteminin bir parçası olduğunu ve uluslararası politikada etkili bir aktör haline geldiklerini kabul eder. Neo-liberalistlerin uluslararası sistemde aktör olarak kabul ettikleri devlet dışındaki diğer unsurlar; bireyler, baskı grupları, uluslararası örgütler, çok uluslu şirketler gibi organizasyonlardır. Diğer taraftan neo-liberallere göre uluslararası örgütlerin oluşturulması ile devletlerarasındaki ortak çıkarların varlığı tesis edilir ve çıkar çatışmaları dizginlenir.⁴³⁷ Bu noktada Neo-liberalizm, liberalist teoride olduğu gibi odak noktasını barışçıl *devlet-dışı* organizasyonlara sabitlemiş, Hizbullah gibi silahlı *devlet-dışı* aktörler ile ilgili olarak kuramsal bir çerçeve ortaya konmamıştır.

7.2.4 Konstruktivizm'in (İnşacılık) Devlet-Dışı Aktörlere Bakışı

Konstruktivizm, mevcut uluslararası ilişkiler teorilerinin Soğuk Savaş'ın sona ermesi hususunda mevcut gerçekliği açıklamada yetersiz kalmalarının sonucunda ortaya

⁴³³ Dutka, "Violent Non-State Actors in World Politics: Their Formation, Actions, and Effects", 2.

⁴³⁴ İskender Serdar, "Neorealizm, Neoliberalizm, Kostruktivizm ve İngiliz Okulu modellerine göre Uluslararası Sistemsel Değişikliklere bakış", *The Journal of Europe - Middle East Social Science Studies* 1, sayı 1 (2015): 16.

⁴³⁵ Ataman, "The Impact of Non-State Actors on World Politics: A Challenge to Nation-States", 60.

⁴³⁶ Dutka, "Violent Non-State Actors in World Politics: Their Formation, Actions, and Effects", 2.

⁴³⁷ *Power, Interdependence, and Nonstate Actors in World Politics* (Princeton University Press, 2009), 5–6.

çıkıştır. Bu teori "devlet merkezci" teorilere karşı çıkararak ekonomik, sosyal, kültürel, siyasi faktörlere öncelik vermektedir.⁴³⁸ Diğer taraftan, kendi içerisinde sistemik, aktör merkezli ve bütüncül yaklaşımlar olmak üzere üç dala ayrılmaktadır. İlki daha çok devletlerarasındaki karşılıklı etkileşime yönelik vurgu yaparken diğeri iç politikadaki mevcut bulunan sosyal-hukuki normlar ve devletlerin çıkar ve kimlikleri arasındaki ilişkileri önceleyen bir bakış açısı sunar. Bütüncül yaklaşımda ise iki bakış açısının birleştirilmesi hedeflenir.⁴³⁹ Ruggie'ye göre konstruktivizm, realizm ve liberalizm gibi ticaret ve güç gibi maddi ögelerin öne çıkarılmasından daha ziyade "fikirlerin" dünya siyasetindeki ağırlığının önemine vurgu yapar. Fakat konstruktivizmde fikirlerin ve inançların önemine yapılan vurgu maddi ögelerin dışlandığı anlamına gelmemektedir. Bununla birlikte, daha çok kültürel yapıların maddi yapılarla karşılaştırıldığında önceliğe sahip olduğuna inanılır.⁴⁴⁰

Kimlik ve çıkarlar arasında ilişkinin önemine vurgu yapılan teoride kimlikler çıkarları belirleyen ana unsurdur. Çıkarların nasıl inşa edildiğini açıklamak içinse bireylerin ve devletlerin sosyal kimliklerine odaklanılarak, aktörlerin çıkarlarını anlamının uluslararası siyaseti anlama hususunda önemli olduğu ifade edilir. Wendt'e göre aktörlerin genelgeçer çıkarlarının bulunmadığının altı çizilerek, aktörlerin önce kimliklerini inşa ettikleri daha sonra bu kimliğe uygun çıkarlarının neler olduğunu analiz ederek bir sonuca ulaştıkları vurgulanmaktadır. Bu bağlamda aktörlerin her durumda sabit ulusal çıkarlarının var olmadığı düşünülürken, aktörler kim olduklarını veya kimliklerini tespit etmeden çıkarlarının neler olacağına karar vermelerinin mümkün olmadığı belirtilmektedir. "aktörlerin ne yaptıkları ile ne oldukları" arasında doğrudan bir korelasyonun olduğu düşünülür.⁴⁴¹

⁴³⁸ Süleyman Gök, "Uluslararası İlişkilerde Temel Metinler", erişim 09 Aralık 2018, <http://temelmetinler.blogspot.com/2011/01/uluslar-arasi-iliskileri-anlamak-3.html>.

⁴³⁹ Christian Reus-Smit, "Konstruktivizm", içinde *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, ed. Scott Burchill ve Andrew Linklater (New York: Palgrave Macmillan, 2005), 294–99.

⁴⁴⁰ Gerard John Ruggie, "What Makes the World Hang Together? Neo-Utilitarianism and the Social Constructivist Challenge", *International Organization* 52, sayı 4 (1998); Serdar, "Neorealizm, Neoliberalizm, Kostruktivizm ve İngiliz Okulu modellerine göre Uluslararası Sistemsel Değişikliklere bakış", 22.

⁴⁴¹ Serdar, "Neorealizm, Neoliberalizm, Kostruktivizm ve İngiliz Okulu modellerine göre Uluslararası Sistemsel Değişikliklere bakış", 23.

Konstraktivizm, Neorealizm'in uluslararası ilişkilerde devlet merkezli bakış açısına genel olarak katılmaktadır. Fakat Konstraktivizm Neoliberalizm aynı düşünceleri paylaşarak devletleri uluslararası ilişkilerin tek aktörü olarak görmemektedir.⁴⁴² Konstraktivistlere göre uluslararası şirketler ya da hükümet dışı örgütler savaşlarda kara mayınlarının kullanılması ve uluslararası ticaretin yapılması gibi konularda devletlerin bakış açılarını değiştirebilme kapasitesine sahip olduğuna inanılır. *Devlet-dışı* organizasyonlar yapmış oldukları ikna ve lobi faaliyetleri ile devletlerin politikalarında dönüştürücü güce sahip olabilecekleri düşünülmektedir. Diğer taraftan konstraktivistler diğer uluslararası ilişkiler teorilerinin aksine uluslararası kurumları devletlerin bir aracı olarak görmezler. Uluslararası kurumların kendi kararlarını alma ve çıkarlarını takip etmede özerk olduğuna inanılır.⁴⁴³ Fakat yine de Konstraktivizm'in de odak noktasını barışçıl organizasyonlara çevirdiği Hizbullah gibi silahlı *devlet-dışı* aktörler ile ilgili olarak net bir kuramsal bakış geliştirmedeği görülmektedir.

Fakat Konstraktivizm'in Hizbullah gibi dini kimliği öne çıkan ve çıkarlarını şekillendirmede "kimliklerin" öneme haiz olduğu düşünülen bir örgütü analiz etmede en doğru teori olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü Hizbullah'ın siyasi ve dini ideolojisinin kuruluşundan günümüze Lübnan politik arenasında ve uluslararası ilişkilerde yaşanan gelişmelere göre sürekli olarak yeniden inşa edildiği dikkat çekmektedir. Örneğin Hizbullah'ın "direniş" stratejisini şekillendiren etmen Arap Baharı'nın öncesine kadar tamamen İsrail ve ABD ile mücadele iken Arap Baharı ile birlikte "direniş" kavramının yeniden inşa edilerek Suriye, Yemen gibi ülkelerde düşmanlarını 'sosyal olarak yeniden inşa edildiği' görülmektedir. Bu noktada, Hizbullah'ın ortaya koyduğu "direniş" kimliğinin oldukça pragmatik olduğu ve Hizbullah'ın ulusal, bölgesel ve uluslararası çıkarlarına göre dönüşebileceğinin altını çizmemiz gerekir.⁴⁴⁴ Diğer taraftan, Hizbullah'ın siyasi ideolojisinin merkezine oturan "ezenler ve ezilenler" (*Mustazâf ve Mostazâfîn*) kavramsallaştırmalarının da Arap Baharı süreci ile birlikte örgüt tarafından

⁴⁴² Ali Elbanhaw, "Hezbollah as a Norm Entrepreneur: Reconstructing Resistance and Legitimacy" (Yüksek Lisans Tezi, ABDn Beyrut Üniversitesi, 2016), 115.

⁴⁴³ Anne-Marie Slaughter, "International Relations, Principal Theories", ed. Rudiger Wolfrum, *The Max Planck Encyclopedia of Public International Law*: (Oxford: Oxford University Press, 2013).

⁴⁴⁴ Elbanhaw, "Hezbollah as a Norm Entrepreneur: Reconstructing Resistance and Legitimacy", 45.

yeniden inşa edildiğini söyleyebiliriz. Arap Baharı'ndan önce "ezenler" ABD ve İsrail olarak görülürken Arap Baharı süreci ile birlikte Suudi Arabistan ve Körfez ülkelerinin Yemen'e müdahil olması ile bu ülkelerin de örgüt tarafından "ezenler" kategorisine dahil edildiği görülmektedir.⁴⁴⁵ Ayrıca, Suriye krizinde görüldüğü üzere Hizbullah'ın düşman algısının da örgüt liderleri tarafından yeniden inşa edildiği dikkat çekmektedir. Hizbullah'ın Arap Baharı öncesinde ana düşmanı Siyonizm iken Suriye krizi ile birlikte "tekfirici-radikal" gruplar, mücadele edilmesi gereken yeni düşmanlar olarak karşımıza çıkmıştır.⁴⁴⁶

7.3 Bir Devlet-dışı Aktör Olarak Hizbullah

Hizbullah Ortadoğu'da faaliyet gösteren önemli silahlı *devlet-dışı* aktörlerden birisidir. Ana akım uluslararası ilişkiler teorileri devlet ile *devlet-dışı* aktörler arasında kesin bir ayırım ortaya koymaktadır. Fakat, Hizbullah örneğinde görüldüğü üzere ortaya koyulan bu kesin ayırım, mevcut gerçekliği ve sahadaki fiili durumu tam olarak yansıtmaktan uzak kalmaktadır. Hizbullah resmi olarak devlet olarak tanımlanmasa da devletin içerisinde faaliyet gösteren ve devletin sahip olduğu özellikleri kendi içerisinde barındıran niteliği ile farklı bir konumda yer almaktadır.⁴⁴⁷ Çalışma boyunca belirtildiği üzere Hizbullah etkinlik gösterdiği toprak parçası üzerindeki egemenliği, devletten bağımsız sahip olduğu ekonomik kaynakları ve örgütlenme yapısı, Şii nüfus üzerindeki hakimiyeti ve var olan askeri kapasitesi ile savaşlardaki sahip olduğu rol sayesinde uluslararası anarşik sistemde en azından devletler kadar etkili bir aktördür.

İleriki bölümlerde daha detaylı olarak bahsedileceği üzere Hizbullah, 1992 yılından itibaren politik bir aktör olarak Lübnan sahnesine girerek Lübnan sisteminin yasal ve meşru sınırlarını kabul eden ve faaliyetlerini bu meşruluk temelinde yürüten bir örgüt olarak partileşme sürecine girmiştir.⁴⁴⁸ Nitekim Hizbullah, 2018 yılında yapılan seçimlerde 128 sandalyeli Lübnan parlamentosunda 13 koltuğu almasının yanında

⁴⁴⁵ Elbanhaw, 93.

⁴⁴⁶ Ali Elbanhaw, "Hezbollah as a Norm Entrepreneur: Reconstructing Resistance and Legitimacy" (Yüksek Lisans Tezi, American Beirut University, 2016), 108.

⁴⁴⁷ Valensi, "Non-State Actors: A Theoretical Limitation in a Changing Middle East", 67.

⁴⁴⁸ Valensi, 67.

Hizbullah'ın liderliğini yaptığı 8 Mart Koalisyonu 65 sandalye kazanarak tarihindeki en büyük başarıyı yakalamıştır. Hizbullah'ın 1992 yılından 2018 yılına kadar kademeli olarak artan seçim başarısı ile 1990'ların başında Lübnan'da nüfusun %5'ini alan bir partiden 2018 seçimleri ile birlikte %15'ten daha fazlasını alan bir partiye dönüşmüştür.⁴⁴⁹ Diğer taraftan, 2005'ten itibaren hükümette bakanlık ile temsil edilerek devlet içinde de önemli bir pozisyona sahip olmuştur. Hizbullah'ın sahip olduğu sosyal, ekonomik, kültürel ve askeri kurumsal yapı ile bir devletin sorumluluğunda olan birçok faaliyetin örgüt eliyle yürütüldüğü görülmektedir. Bu minvalde Hizbullah sağlık, eğitim, sosyal dayanışma ve yardım kuruluşları yanında Lübnan'da belediyeçilik hizmetlerinin yürütülmesinde de önemli etkinlik göstermektedir. Diğer taraftan, örgütün mevcut askeri kapasitenin Lübnan devletinin ordusundan daha etkili bir güce sahip olduğu bilinmektedir.

Hizbullah bütün bu sahip olduğu kurumsal yapı ile gerçekleştirdiği hizmetler çoğu zaman devletin kurumlarından daha nitelikli ve hızlı olmakta bu durum devlete nazaran örgüte yönelik daha fazla sempatinin ortaya çıkmasına yol açarak Hizbullah'ın meşruluğunu tesis etmektedir. Bununla birlikte, örgütün Ortadoğu'daki devletlerle yürüttüğü yakın ilişkilerin varlığı ile birçok ülkede temsilciler bulundurmakta, temaslarını devletlerle doğrudan yürütmektedir. Ayrıca Hizbullah'ın Arap Baharı sürecinde birçok ülkede yürütmüş olduğu faaliyetlerle sadece Lübnan'da faaliyet gösteren ulusal yerel milis örgütü karakterinden de hızla uzaklaşmaktadır. Bu bağlamda Hizbullah söz konusu olduğunda klasik anlamda, devlet ile *devlet-dışı* aktör arasındaki ayrım noktasında birtakım zorlukların söz konusu olduğu dikkat çekmektedir.

Bu noktada Valansi'ye göre devlet ve *devlet-dışı* aktör arasında var olan konumunu değerlendirmek için "kimlik" önemli bir araç görevi üstlenebilir ve Hizbullah dört temel kimliğe sahiptir. Nitekim Hizbullah'ın sahip olduğu "kimliklerle" devlet ve *devlet-dışı* aktörler arasında bir konumda bulunduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Dahası, Hizbullah'ın bu "kimliklerle" basit bir terörist organizasyon ya da silahlı *devlet-dışı* aktörden öte bir anlamının olduğu görülmektedir. Bu bağlamda,

⁴⁴⁹ Deniz Baran, "The Evolution of a Non-State Actor to a 'State Actor': The Case of Hezbollah", *Sharq Forum*, erişim 06 Aralık 2018, <https://www.sharqforum.org/2018/10/02/the-evolution-of-a-non-state-actor-to-a-state-actor-the-case-of-hezbollah/>.

Hizbullah sahip olduğu "devlet kimliği" her ne kadar resmi olmasa da devletin tekelinde olabilecek Şiddet g¼c¼n¼ elinde bulundurmakta, kendi hakim olduğu b¼lgelerde otoritesini etkili bir Şekilde y¼r¼tmekte, sosyal yardım ve eğitim servisleri ile halkın g¼ndelik yaşamında ¼neme haiz olan hizmetleri L¼bnan devletinden daha hızlı ve etkili sunabilmektedir.⁴⁵⁰

Bunun yanında, "*devlet-dışı* akt¼r" kimliği ile farklı ¼lkelerde etkili olarak Şiddet ya da ter¼r eylemleri d¼zenleyebilmekte⁴⁵¹ Arap Baharı s¼recinde g¼r¼ld¼đ¼ ¼zere devlet otoritesi zayıflayan ve rejimlerin meşruiyet krizi i¼erisine giren Suriye, Yemen, Irak Bahreyn ve Kuveyt gibi ¼lkerde askeri ve siyasi manevra kabiliyeti y¼ksek bir *devlet-dışı* akt¼r olarak boy g¼stermektedir. Bu noktada, ¼rg¼t¼n *devlet-dışı* bir akt¼r olarak faaliyet alanı sadece Ortadoğu ile sınırlı kalmamakta aynı zamanda G¼ney ABD ve Avrupa ¼lkelerinde kurmuş olduğu iddia edilen su¼ ağlarıyla kendisine mali kaynak sağlayacak illegal faaliyetler i¼erisine girdiği sıklıkla dile getirilmektedir.

Diğer taraftan Hizbullah, Şii organizasyon olarak L¼bnan'daki Şiiileri temsil eden bir pozisyona sahiptir. ¼rg¼t¼n sahip olduğu "Şii kimliği" kimi durumlarda "devlet kimliğinden" daha baskın bir karaktere sahip bulunmaktadır. Bu durum Şiiilerin devlete bağlılığını azaltmakta ve meşruiyetini sarsmaktadır. Bununla birlikte, ¼rg¼t her ne kadar L¼bnanlařma s¼reci birlikte daha az dillendirse de uzun d¼nemde L¼bnan'da İslami devletin tesisini amaçlayan "devlet ¼st¼ kimliğe" de sahip bulunmaktadır. Hizbullah'ın "devlet ¼st¼ kimliği" daha ¼ok 1979 yılında ger¼ekleřen İran Devrimi'nin bir yansıması olarak ortaya ¼ıkmıřtır. B¼ylece Hizbullah 'Şer-i Hukuka' dayalı olarak d¼nya genelinde İslami devletin parçası olan bir yapıyı tesis etmeyi hedefleyecektir. Hizbullah bahsedilen b¼t¼n bu kimlikleri, ideolojik vizyonu ile karşı karşıya kaldığı konjekt¼rel ya da g¼ncel sorunları uzlaştırma hususunda ¼nemli bir işlev g¼rmektedir. B¼ylece bu kimlikler Hizbullah'ın dinamik bir strateji uygulamasına katkı sağlamakta farklı durumlara adapte olmasını kolaylaştırmakta ve sadece *devlet-dışı* bir akt¼r olarak sınıflandırmamızı zorlaştırmaktadır.⁴⁵²

⁴⁵⁰ Valensi, "Non-State Actors: A Theoretical Limitation in a Changing Middle East", 68.

⁴⁵¹ Valensi, 68.

⁴⁵² Valensi, 68–69.

Baran'a göre ise Hizbullah'ı sadece silahlı bir *devlet-dışı* aktör olarak görmek yerine "devlet benzeri bir *devlet-dışı* aktör" (*state-like non-state actor*) olarak görmek daha uygundur. Nitekim Baran, Hizbullah Lübnan devleti içerisinde devlet benzeri bir şekilde egemenliği altındaki topraklarda politik meşruluğu olan güç haline gelerek otoritesini büyük ölçüde tesis etmiş bulunmaktadır. Diğer taraftan Hizbullah sahip olduğu silah enstürümanı ile devletin elinde olan güç kullanma tekilini bulundurmasının yanında Lübnan ordusundan daha güçlü bir askeri örgütlülüğe sahip olarak devlet otoritesini sarsmaktadır. Devlet benzeri yapmış olduğu diğer faaliyetlerle birlikte Hizbullah sadece bir *devlet-dışı* aktör olduğunu söylemek mümkün gözükmemektedir. Baran'a göre Hizbullah'ı gerçekliğini ortaya koymak için "bir partiden daha büyük fakat bir devletten daha küçük" olarak tanımlamanın en iyi yöntem olacağını ifade etmektedir.⁴⁵³

7.4 Hizbullah'ı Sınıflandırmada Kuramsal Zorluk

Ana akım uluslararası ilişkiler teorilerinde *devlet-dışı* aktörlerin uluslararası sistemdeki etkinliği ile ilgili olarak ortaya çıkan teorik güçlükler rağmen *devlet-dışı* aktörler hem geçmişte hem de günümüzde devletlerarası çatışmalarda olsun, Ortadoğu'daki güç mücadelelerinde olsun önemli etkileri olmuştur. Bu noktada, Lübnan'da Hizbullah'ın artan etkinliğini anlamadan ya da Suriye'de iç savaşındaki mevcut durumu değerlendirmede Hizbullah'ı görmezden gelerek yapılacak olan çalışmaların sahadaki mevcut gerçekliği kavramada eksik kalacağı ortadadır. Bölükbaş ve Ateş'in de belirttiği üzere *devlet dışı* aktörler uluslararası sistemde bir aktör olarak kabul edilmelidir. Çünkü silahlı devlet dışı aktörler kendi örgütlenmeleri ve özerk yapıları, sahip oldukları ekonomik kaynaklar, silahlı güç kullanma kapasiteleri ile uluslararası sistemde tuhaf bir yere sahiptirler. Bu bağlamda ne devlettir ne de normal ölçüleri ile bir devlet dışı aktördür.⁴⁵⁴ Hizbullah'ı değerlendirmedeki kuramsal zorluk da aslında buradan kaynaklanmaktadır. Devleti uluslararası ilişkilerin temel birimi olarak ele alan uluslararası ilişkiler yaklaşımları Hizbullah gibi devlet ile devlet dışı aktör arasında bir

⁴⁵³ Baran, "The Evolution of a Non-State Actor to a 'State Actor': The Case of Hezbollah".

⁴⁵⁴ Ateş ve Bölükbaş, "Uluslararası İlişkiler Kuramında Silahlı Grupları Kavramlarla Açıklama", 32–33.

konumda yer alan (Lübnan'da devletleşme yönü ağır basan) aktörleri değerlendirmede yetersiz kalmakta, çoğunlukla bu aktörlerin uluslararası sistemdeki yerini küçümsemektedir.

Hizbullah'ı değerlendirmede mevcut teorilerin güç ve ticaret gibi maddi öğeleri önceleyen teorik perspektiflerinden ziyade konstruktivizmin kültürel olguları önceleyen bakış açısının, Hizbullah'ın Arap Baharı sürecindeki faaliyetlerini değerlendirmede bir perspektif sağlayabilir. Çünkü daha önce de belirtildiği üzere Hizbullah'ın siyasi ve dini ideolojisi kuruluşundan günümüze sürekli olarak yeniden inşa edilmiştir. Buna rağmen, bu çalışmanın kapsamı bir yüksek lisans tezinin sınırlarını aşacağı için Hizbullah'ı konstruktivist bir bakış açısıyla derinlemesine analiz etmeye izin vermemektedir.

Diğer taraftan literatürden çıkarılabilecek sonuç Hizbullah'ı sadece bir *devlet-dışı* aktör olarak görmenin, Lübnan açısından bakıldığında gerçekliğin önemli bir bölümünü gözden kaçırılması manasına geldiğini göstermektedir. Çünkü Hizbullah'ın Lübnan siyasetinde çeyrek asırlık geçmişi örgütün birçok devlet faaliyetini yerine getirdiğini kayıt altına almıştır. Bununla birlikte Arap Baharı sürecinde Hizbullah'ın Lübnan devletinin sınırları ile bağlı kalmayarak *devlet-dışı* aktör kimliğinin de öne çıktığını göstermektedir. Sonuç olarak, Hizbullah'ın 'çoklu kimlikli' yapısı (Hizbullah'ın Lübnan'da daha çok devlet ile *devlet-dışı* aktör arasında bir konuma sahip olması ve Arap Baharı süresince ortaya koyduğu faaliyetlerle bu konumun daha çok silahlı *devlet-dışı* aktöre evrilmesi) Hizbullah'ı kuramsal bir çerçeveye yerleştirmeyi mümkün kılmamaktadır. Buna dayanarak, bu çalışmada Hizbullah daha esnek bir zeminde değerlendirilmiştir.

SEKİZİNCİ BÖLÜM: SONUÇ YERİNE- HİZBULLAH'IN ARAP BAHARI SÜRECİNDE DÖNÜŞÜMÜ, KAZANÇLAR VE MAALİYETLER

8.1 Örgütsel Dönüşüm

Hizbullah Arap Baharı sürecinde Ortadoğu'da faaliyet gösteren önemli silahlı devlet-dışı aktör haline gelmiştir. Önceki bölümde ortaya koyulduğu üzere devleti uluslararası sistemde hakim aktör olarak gören uluslararası ilişkiler yaklaşımları Hizbullah gibi silahlı devlet-dışı aktörlerin uluslararası sistemdeki etkinliğini küçümsemektedir. Ancak Arap Baharı sürecinin gösterdiği durum, Hizbullah'ın faaliyette bulunduğu birçok ülkede gösterdiği etkinlik ile en az devletler kadar önemli bir aktör olduğu gerçeğini su yüzüne çıkarmıştır. Diğer taraftan Hizbullah örneğinde görüldüğü üzere Devlet ile *devlet-dışı* aktör arasında ortaya koyulan kesin ayrımın, Lübnan'daki mevcut gerçekliği ve sahadaki fiili durumu tam olarak yansıtmaktan uzak kalmaktadır. Hizbullah resmi olarak devlet olarak tanımlanmasa da devletin içerisinde faaliyet gösteren ve devletin sahip olduğu özellikleri kendi içerisinde barındıran niteliği ile farklı bir konumda yer almaktadır. Bu çalışmada Valensi'nin Hizbullah'ı teorik olarak analiz etmede kullandığı esnek çerçeve dikkate alınarak analiz edilmeye çalışılmıştır. Nitekim Hizbullah'ın aktörleşme süreci ele alınarak bu süreçte sahip olduğu çoklu kimlikli yapısı ile devlet ve *devlet-dışı* aktörler arasında bir konumda yer aldığını söylemek yanlış olmayacaktır. Dahası, Hizbullah'ın bu "kimliklerle" basit bir terörist organizasyon ya da silahlı *devlet-dışı* aktörden öte bir anlamının olduğu görülmektedir. Bu bağlamda, Hizbullah, Lübnan sınırları içerisinde sahip olduğu "devlet benzeri kimliği" her ne kadar resmi olmasa da devletin tekelinde olabilecek şiddet gücünü elinde bulundurmakta, kendi hakim olduğu bölgelerde otoritesini etkili bir şekilde yürütmekte, sosyal yardım ve eğitim servisleri ile halkın gündelik yaşamında öneme haiz olan hizmetleri Lübnan devletinden daha hızlı ve etkili yerine getirmektedir.⁴⁵⁵

⁴⁵⁵ Valensi, "Non-State Actors: A Theoretical Limitation in a Changing Middle East", 68.

Bunun yanında, "*devlet-dışı* aktör" kimliği ile farklı ülkelerde etkili olarak şiddet ya da terör eylemleri düzenleyebilmektedir.

Hizbullah'ın Arap Baharı öncesinde örgütlü olduğu coğrafi alan Lübnan ile sınırlıyken ve daha çok İsrail'e karşı Lübnan topraklarını savunan ulusal direniş örgütü kimliğine sahipken Arap Baharı sürecinde görüldüğü üzere devlet otoritesi zayıflayan ve rejimlerin meşruiyet krizi içerisine giren Suriye, Yemen, Irak, Bahreyn ve Kuveyt gibi ülkelerde askeri ve siyasi manevra kabiliyeti yüksek bir *devlet-dışı* aktör olarak boy göstermiş, örgütsel yapısını bu yeni duruma göre dönüştürmek durumunda kalmıştır. Bu bağlamda Arap Baharı sürecinde Hizbullah'ın Lübnan devletinin sınırları ile bağlı kalmayarak silahlı *devlet-dışı* aktör kimliğinin öne çıktığı dikkat çekmektedir. Sonuç olarak, Hizbullah'ın 'çoklu kimlikli' yapısı ve konjektürel gelişmelere göre uyguladığı pragmatist politikalar Hizbullah'ı kuramsal bir çerçeveye yerleştirmeyi mümkün kılmamaktadır. Bu durum Hizbullah'ın bölgede yaşanan hızlı gelişmelere göre pozisyon değiştiren esnek bir örgütsel yapıya sahip olmasını sağlamaktadır.

8.2 Hizbullah'ın Askeri Kayıpları ve Ödenen Askeri Bedel Sonucunda Gelen Siyasi Başarı

Hizbullah'ın savaş boyunca kayıplarının ne kadar olduğu hususu net olmamakla birlikte iç savaşın maliyetinin Hizbullah için ağır olduğu bir gerçektir. Nitekim savaş boyunca Suriye'de tahmini olarak 8000 civarı bir militan bulunduran Hizbullah'ın kayıplarının 2.500 civarında olduğu tahmin edilmektedir. Cihad Muğniye, Samir Kunter ve Mustafa Bedreddin gibi tecrübeli ve Hizbullah içerisinde önemli görevlerde bulunan birçok komutanını gerek çatışmalarda gerekse de İsrail'in yapmış olduğu hava saldırılarında kaybetmiştir. Bu durum örgüt içerisinde moral kaybını beraberinde getirmiştir.⁴⁵⁶ Hizbullah, bu kadar ağır kayıplara rağmen Suriye'ye müdahalesinde İran ve Rusya'nın önemli destekleri ile birlikte başarılı olmuştur. Nitekim Suriye rejimi Hizbullah'ın aktif destekleri sayesinde ayakta kalmayı başarmış, Suriye'nin çoğu merkez ve batı bölgelerini muhaliflerden ele geçirmesini sağlanmış. Aynı zamanda IŞİD gibi radikal terör örgütlerinin Lübnan sınırına tehdit etmesi önlenmiştir.

⁴⁵⁶ Alami, "Hezbollah's Military Involvement in Syria and its Wider Regional Role", 31–32.

8.3 Mali Darboğaz

Bununla birlikte, örgütün 2013 yılında Suriye savaşına müdahil olması ve Arap Baharı sürecinde Ortadoğu ülkelerinde artan faaliyetleri nedeniyle katlanacağı maliyet örgütü yeni bir mali darboğazla yüz yüze getirmiştir. Bu darboğaza İran'dan gelen yardımların dünyadaki petrol fiyatlarının düşmesi ve İran'a uygulanan ambargolar nedeniyle azalması da eklenince Hizbullah'ın mali sorunları derinleşmiştir. Hizbullah'ın bu mali darboğazının üzerine ABD yönetiminin 2014'te Hizbullah'ın Suriye'ye müdahalesini gerekçe göstererek örgütün mali kaynaklarına yönelik olarak yürürlüğe koyduğu ve Lübnan'daki bankalarda mali kaynaklarını bile tehdit eden ambargo paketi de eklenmesi Hizbullah'ı ekonomik olarak daha da sıkıştırmıştır.⁴⁵⁷ Hizbullah'ın son dönemde yaşadığı ekonomik buhranı göstermesi açısından örgütün 2017 yılında sosyal medya hesaplarında tarihinde ilk kez mali yardım toplama faaliyetine girişmesi dikkat çekicidir. Bu yardımlarla savaşa katılacak "mücahitlerin" savaşması için kullanılacak ekipman için mali destek istenmiştir.⁴⁵⁸

8.4 Hizbullah'ın Askeri Dönüşümü

Hizbullah açısından Suriye savaşının belki de en önemli kazancı Rusya ve İran gibi düzenli ve güçlü ordularla koordineli olarak yürütmüş olduğu iç savaş tecrübesidir. Bu durum, Hizbullah'ın ağır askeri kayıplarının yanında askeri, taktik ve eğitim seviyesini yükseltmiştir. Bununla birlikte, Hizbullah bundan önceki askeri operasyonlarının tersine geniş topraklarda operasyon yürütmek ve bu topraklarda kontrolü sağlamak gibi daha çok düzenli orduların yapacağı askeri hareketleri yapabilir duruma gelmiştir. Çünkü doğal olarak bir gerilla örgütü olan Hizbullah'ın Lübnan'daki yürütmüş olduğu operasyonlar sadece mevcut Lübnan'daki topraklarını İsrail'e karşı savunmak üzerineydi. Suriyede yapmış olduğu operasyonlar ile ilk defa saldırı düzenine geçmiştir.

⁴⁵⁷ Roman Levi, "Changes in Hezbollah's Identity and Fundamental Worldview", *Strategic Assessment* 19, sayı 2 (2016): 61–62.

⁴⁵⁸ "Hizbullah Launches Online Fundraising Campaign", *MEMRI*, erişim 02 Kasım 2018, <http://cjlabs.memri.org/lab-projects/tracking-jihadi-terrorist-use-of-social-media/hizbullah-launches-online-fundraising-campaign/>.

Hizbullah'ın Kasım 2016'da daha önceden Suriye'de ele geçirdiği Kuseyr kasabasında düzenlemiş olduğu askeri geçit töreni Hizbullah'ın gerilla tarzı örgütlenme dışında düzenli bir ordunun sahip olabileceği askeri teçhizatlara sahip olduğunun kanıtı olmuştur. Bu durum Hizbullah'ın Suriye savaşında gösterdiği askeri dönüşümü göstermesi açısından dikkat çekicidir.⁴⁵⁹

Hizbullah'ın Suriye savaşına müdahil olması aynı zamanda tecrübesiz militanlarının eğitimi için önemli bir katkı sağlamıştır. Örgüt, tecrübesiz militanlarını Suriye'deki iç savaşa katıldığı ilk zamanlarda ortalama bir hafta Suriye'de tutuktan sonra rotasyona tabi tutmaktaydı. İç savaşın ilerleyen zamanlarında ise bu süre ortalama bir aya kadar çıkmıştır. Böylece örgüt, yapmış olduğu sık rotasyonlarla birçok tecrübesiz militanın saha tecrübesi kazanmasını sağlamış, Suriye sahası Hizbullah'ın hiçbir yerde edinemeyeceği bir savaş tecrübesi anlamına gelmiştir.⁴⁶⁰

8.5 İdeolojik Dönüşüm

Hizbullah'ın Arap Baharı sürecinde Suriye krizi ile birlikte ideolojik bir dönüşümden geçtiği dikkat çekmektedir. Bu noktada Arap Baharı ilk safhalarında Shahlabi'nin de belirttiği üzere dini ve siyasi ideolojisi ile uygun bir tutum sergilemiştir. Arap Baharı sürecinde Mısır, Tunus, Libya'daki göstericilere verdiği destekle siyasal ideolojisinin omurgasını ihitiva eden "ezenler ve ezilenler" çerçevesinde göstericilere desteğini ilan etmiştir. Ayrıca, Arap Baharı sürecinde yaşanan sokak gösterilerini anti-siyonist ve ABD karşıtı bir çerçevede ele alarak göstericilerin tepkisinin sadece diktatörlere değil ABD'nin ve İsrail'in bölgedeki politikalarına yönelik olduğu vurgusu siyasi ideolojisi ile uyumluluk arz etmiştir. Diğer taraftan, göstericilerin demokratik haklarının verilmesi hususunda Hizbullah'ın ortaya koyduğu tavrın örgütün siyasi ideolojisiini açıklarken belirttiğimiz pluralistik demokrasi anlayışı ile uyumaktadır. Bunun yanında, süreç boyunca kullanmış olduğu Arap ve Müslüman halka yönelik kuşatıcı dili pan-islamist

⁴⁵⁹ "The Military Show of Strength Held by Hezbollah in the Syrian City of Al-Qusayr", *The Meir Amit Intelligence and Terrorism Information Center*, 06 Aralık 2016, <https://www.terrorism-info.org.il/en/21104/>.

⁴⁶⁰ Nicholas Blanford, "Battlefield lessons in Syria strengthen Hezbollah's fighting force", *Christian Science Monitor*, 03 Aralık 2013, <https://www.csmonitor.com/World/Middle-East/2013/1203/Battlefield-lessons-in-Syria-strengthen-Hezbollah-s-fighting-force>.

ideolojisine uygun düşmektedir. Ayrıca sokak gösterileri sırasında yaşanan kanlı çatışmalar sonucu yaşanan ölümleri cihat ve şehitlik gibi kavramlar çerçevesinde açıklanması Hizbullah'ın dini ideolojisi ile örtüşmektedir.⁴⁶¹ Fakat Suriye krizi ile birlikte örgütün ideolojik yaklaşımlarında çifte standartlar ortaya çıktığı yeni bir süreç yaşanmıştır. Bu süreçte, Hizbullah'ın Arap Baharının yaşandığı diğer yerlerde rejimlerin baskısı altında "ezilenlere" sahip çıkarken Suriye'deki "ezilenler" batı ajanı, ya da tekfirici gruplar gibi isimlerle damgalanmıştır. Bu süreçte Hizbullah'ın mezhepsel kaygılar ve pragmatik çıkarları önceleyn tavrı nedeniyle ideolojik bir kriz içerisine girdiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Nitekim Şiiilerin içerisindeki birçok muhalif din adamının bu sürecin Hizbullah'a yönelik müslüman dünyada var olan sempatiyi berheva edeceği hususunda uyarılar yapılmıştır.

Bu bağlamda Hizbullah'ın "direniş" stratejisini şekillendiren etmen Arap Baharı'nın öncesine kadar tamamen İsrail ve ABD ile mücadele iken Arap Baharı ile birlikte "direniş" kavramının yeniden inşa edilerek Suriye, Yemen gibi ülkelerde düşmanlarını 'sosyal olarak yeniden inşa edildiği' görülmektedir. Bu noktada, Hizbullah'ın ortaya koyduğu "direniş" kimliğinin oldukça pragmatik olduğu ve Hizbullah'ın ulusal, bölgesel ve uluslararası çıkarlarına göre dönüşebileceğinin altını çizmemiz gerekir.⁴⁶² Diğer taraftan, Hizbullah'ın siyasi ideolojisinin merkezine oturan "ezenler ve ezilenler" (*Mustazâf* ve *Mostazâfîn*) kavramsallaştırmalarının da Arap Baharı süreci ile birlikte örgüt tarafından yeniden inşa edildiğini söyleyebiliriz. Arap Baharı'ndan önce "ezenler" ABD ve İsrail olarak görülürken Arap Baharı süreci ile birlikte Suudi Arabistan ve Körfez ülkelerinin Yemen'e müdahil olması ile bu ülkelerin de örgüt tarafından "ezenler" kategorisine dahil edildiği görülmektedir.⁴⁶³ Ayrıca, Suriye krizinde görüldüğü üzere Hizbullah'ın düşman algısının da örgüt liderleri tarafından yeniden inşa edildiği dikkat çekmektedir. Hizbullah'ın Arap Baharı öncesinde ana düşmanı Siyonizm iken Suriye krizi ile birlikte "tekfirici-radikal" gruplar, mücadele edilmesi gereken yeni düşmanlar olarak karşımıza çıkmaktadır.⁴⁶⁴

⁴⁶¹ Shalabi, "Hezbollah", 36–37.

⁴⁶² Elbanhaway, "Hezbollah as a Norm Entrepreneur: Reconstructing Resistance and Legitimacy", 45.

⁴⁶³ Elbanhaway, 93.

⁴⁶⁴ Ali Elbanhaway, "Hezbollah as a Norm Entrepreneur: Reconstructing Resistance and Legitimacy" (Yüksek Lisans Tezi, American Beirut University, 2016), 108.

8.6 Hizbullah'ın Yerel Milis Gücünden Bölgesel bir Aktöre Dönüşmesi ve Bölgede Mezhepsel Gerginliklerin Artması

Hizbullah'ın Arap Baharı sürecinde Suriye, Irak ve Yemen, Bahreyn, Kuveyt, gibi ülkelerdeki faaliyetleri, örgütü sadece Lübnan'da faaliyet gösteren askeri bir aktörden öteye bölgesel bir aktöre dönüştüğünün kanıtıdır. Nitekim bir Hizbullah liderinin Mayıs 2015 tarihinde New York Times'a verdiği röportajda bu gerçeği şöyle dile getirmiştir. " Bize Hizbullah (*Allah'ın partisi*) demeyin. Çünkü biz şimdi bir parti değiliz, biz uluslararası bir örgütüz, biz Suriye'deyiz, biz Filistin'deyiz, biz Irak'tayız, biz Yemen'deyiz. Dünya'da nerede bir ezilen varsa biz oradayız...".⁴⁶⁵ Fakat Hizbullah'ın artan bölgesel rolü aynı zamanda onun gelecekteki zayıflığının da en önemli nedenini oluşturmaktadır. Nitekim Hizbullah'ın etki alanını genişletmesi bölgedeki diğer Müslümanlarla girişmiş olduğu çatışma süreçlerinin kaçınılmaz bir sonucudur. Bu durum, Hizbullah'a Müslüman dünyada duyulan sempatinin erezyona uğramasına neden olmakta, kalıcı kin ve nefretin oluşmasına kapı aralamaktadır. Diğer taraftan, Hizbullah'ın Arap Baharındaki bölgesel faaliyet alanının genişlemesini sadece Hizbullah'ın kendi çıkarları çerçevesinde değerlendirmek bizi yanlış bir yola götürebilir. Bu noktada çalışmada vurgulanan önemli bir husus, İran'ın bölgede "yeni Hizbullahlar" yaratma çabasında örgütün yardımlarına ihtiyaç duyduğu gerçeğidir. Yani, Hizbullah'ın Suriye'deki varlığı kendi hayati çıkarları ve stratejik kazançlarını tesis etmek içinken Yemen ya da Irak'taki varlığının İran'ın talepleri ve isteklerini gerçekleştirmek adına taktiksel kazançları ihtiva ettiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Hizbullah'ın Suriye'ye müdahalesinin ortaya çıkardığı diğer bir sonuç bölgede ve Lübnan'da mezhepsel gerginliklerin artması olmuştur. Arap Baharı öncesinde Ortadoğu'da önemli bir popülariteye sahip olan örgütün Arap Baharı sürecinde sünniler tarafından, Hizbullah (*Allah'ın Partisi*) olarak değil de Hizbuşşeytan (*Şeytan'ın Partisi*)

⁴⁶⁵ "How the Syrian Civil War Has Transformed Hezbollah", *The Nation*, erişim 17 Nisan 2018, <https://www.thenation.com/article/how-the-syrian-civil-war-has-transformed-hezbollah/>.

olarak adlandırılmaya başlanılacağı yeni bir sürece girilmiştir.⁴⁶⁶ Nitekim bu mezhepsel kutuplaşmanın bir sonucu olarak Hizbullah'ın Ortadoğu'daki en önemli müttefiklerinden biri ve direniş hattının üyesi olan Hamas ile arasının bozulmasına yol açmıştır. Hamas Suriye'deki bürosunu Katar'a taşımış, bu gelişme bölgede direniş hattının sarsılması manasına gelmiştir. Her ne kadar 2014 yılına gelindiğinde ikili arasındaki ilişkiler İran arabuluculuğu ile düzeltilme yoluna girse de Suriye kriz boyunca Hizbullah ve Hamas farklı pozisyonlarını devam ettirmişlerdir.⁴⁶⁷

8.7 Hizbullah'ın Arap Baharı'daki Rolünün Bölgesel ve Küresel Düzeyde

Yansımaları

Bununla birlikte, Körfez ülkelerinin Hizbullah'ın artan faaliyetlerinden ciddi bir şekilde güvenlik kaygısı içerisinde girdiği görülmektedir. Hizbullah'ın bu ülkelerde Arap Baharı sürecinde yaşanan kargaşadan istifade ederek Şii topluluk üzerinde örgütlenmeye çalışmıştır. Kuveyt gibi diğer Körfez ülkelerine nazaran İran ve Hizbullah ile daha iyi ilişkilere sahip olan bir ülkenin bile bu artan mezhepsel gerilimden sonra Hizbullah'a yönelik tavrını sertleştirdiği görülmektedir. Körfez İşbirliği Konseyi'nin ve Arap Birliği'nin Hizbullah'ı terörist örgüt olarak ilan etmesi ile birlikte Hizbullah'a yönelik baskının arttığı yeni bir sürece girilmiştir. Bu süreçte Hizbullah'ın bölgeye uzanan etki alanını kısıtlamak için medya organlarının uydu yayınları engellenmeye çalışılmış, Körfez ülkelerinde yaşayan Şii'lere yönelik olarak Hizbullah ile bağlantılı olduğu gerekçesi ile baskılar artmış, Hizbullah'ın terörle iltisaklı olduğu iddia edilen hücrelerine baskınlar yapılmıştır.

Dahası, Hizbullah'ı Lübnan'da sıkıştırmaya yönelik olarak Suudi Arabistan'ın öncülüğündeki Körfez ülkelerinin çeşitli adımlar attıkları görülmektedir. Bu bağlamda sıkıştırma sürecini ilk adımının ekonomide yürürlüğe sokulacaktır. Lübnan'da sadece Hizbullah'ı değil bütün Lübnanlıları etkileyen bir ekonomik yaptırım süreci hayata

⁴⁶⁶ Nicholas Blanford, "Syria as Vietnam? Why the war could be making Hezbollah stronger.", *Christian Science Monitor*, 12 Mart 2015, <https://www.csmonitor.com/World/Middle-East/2015/0312/Syria-as-Vietnam-Why-the-war-could-be-making-Hezbollah-stronger>.

⁴⁶⁷ Giorgio Cafiero and Peter Certo, "Hamas and Hezbollah Agree to Disagree on Syria", *Atlantic Council*, erişim 04 Ekim 2018, <http://www.atlanticcouncil.org/blogs/menasource/hamas-and-hezbollah-agree-to-disagree-on-syria>.

geçirilerek Lübnanlıların Hizbullah'a yönelik olarak tepkilerini yükseltmesi istenmiştir. Hizbullah'a yönelik baskının diğer ayağı siyasi zeminde gerçekleşmiş, Suudi Arabistan'ın Lübnan içerisindeki müttefikleri olan grupları kullanarak siyasi kriz yaratarak Hizbullah'ı köşeye sıkıştırmak istemiştir. Bu noktada, Başbakan Saad Hariri'nin Suudi Arabistan ziyaretinde zorla alıkonularak ülkedeki Hizbullah ve İran'ın artan etkinliğinden dem vuran bir açıklama yapıp istifaya ettiğini açıklaması, Suudi Veliyet Prens Muhammed bin Selman'ın öncülüğündeki Suudi Arabistan'ın Lübnan'daki 2018 seçimleri öncesinde örgüte yönelik siyasi baskıyı artırma girişimi olarak algılanmıştır. Bu istifanın Hizbullah'ın Suriye'de zaferini ilan ettiği bir süreçte denk gelmesi de dikkat çekicidir. Fakat artan bu baskılara rağmen Hizbullah'ın 2018 seçim sonuçlarında önemli bir başarı kazanması örgüte yönelik Suudi Arabistan merkezli siyasi baskıların başarısızlıkla sonuçlanmasına yol açmıştır.

Körfez ülkelerinin yanında ABD'nin Hizbullah'ın Ortadoğu'da artan etkinliğine yönelik tavrının ise örgüte yönelik olarak artan ekonomik yaptırımlar yoluyla olmuştur. Bu süreçte Hizbullah'a yönelik olarak 2014-2018 yılları arasında ABD yönetimlerinin ekonomik yaptırımları peyderpey yürürlüğe soktukları görülmektedir. Diğer taraftan Avrupa ülkelerinin Hizbullah'a yönelik tavrına bakıldığında ABD'ye nazaran daha dengeli bir noktada olmuştur. Örgütün askeri kanadını 2013 yılında terör örgütü olarak gören Avrupa Birliği, ABD'nin bütün baskılarına rağmen Hizbullah'ın Lübnan'da siyasal ve sosyal bir aktör hüviyetine sahip olmasından ötürü örgütü tamamen bir terörist örgüt olarak tanımaktan kaçınmaktadır.

Hizbullah'ın Suriye'deki müdahalesi ile operasyonel alanını genişletmesi bir taraftan İsrail ile mücadelesinde çatışmayı geniş alanlara yayma fırsatı sağlarken ve İsrail üzerinde baskı oluştururken diğer taraftan Rusya'nın İsrail ile ilişkileri dengede götürme politikasından ötürü çeşitli zorlukları içerisinde ihtiva etmektedir. Nitekim Rusya, İsrail'i doğrudan karşısına alarak Suriye krizinde kendi lehinde devam eden süreci bozmak istememektedir. Bundan dolayı, bölgede Hizbullah'ın ve İran'ın Golan tepelerine yakın bölgelerde kalıcı üsler inşa etme çabası İsrail'i kaygılandırması yanında Rusya'yı da rahatsız etmektedir. Bu bağlamda İsrail'in yanı başında kendisine tehdit olarak gördüğü İran ve Hizbullah hedeflerine günümüze kadar 200'den fazla hava saldırısı yapmasına Rusya uzun bir müddet boyunca ses çıkarmamış ve kendi hava

savunma sistemlerini müttefikleri İran ve Hizbullah'a karşı yapılan hava saldırılarına karşı korumak için kullanmamıştır. Bundan sonra da Rusya'nın İsrail'e karşı silah kullanacağına ve doğrudan karşı karşıya geleceğine yönelik herhangi bir emare bulunmamaktadır. Bu noktada, Hizbullah'ın Suriye'de geleceğinin de bu hassas ilişkide yattığını söyleyebiliriz.

Bu durumu doğrudan ilişkili olan başka bir gelişme 18 Eylül 2018 tarihinde İsrail'in yapmış olduğu hava saldırısına karşı savunma atesi açan Suriye güçlerinin Rus istihbarat uçağını yanlışlıkla düşürmesi ve Rusyanın bu olayın sorumlusu olarak İsrail'i görmesi Rusya ile İsrail arasındaki ilişkilerde yeni bir döneme girilmesini beraberinde getirmiştir. Bu gelişme üzerine Rusya'nın Suriye rejimine S 300 füzelerini gönderme kararı Hizbullah'ın ve müttefiki İran'ın Suriye'de gelecekteki varlığını doğrudan etkileyebilecek niteliktedir. Askeri uzmanların ortak görüşü bu savunma sistemlerinin Suriye rejiminin kullanımına verilmesi ile İsrail'in saldırıları son bulacağı anlamı çıkmasa da İsrail'in bundan sonra Suriye'deki işinin kolay olmayacağını aşikar olduğudur. Hizbullah ve İran bu gelişme ile birlikte gelecekte Suriye'deki faaliyetlerini hava savunma şemsiyesi altında daha rahat yürütme imkanına kavuşabilir. Bu durum, İsrail'i Lübnan'da Hizbullah'a karşı daha saldırgan bir tutum almaya itebilir veya Suriye'de farklı angajmanlara girme yoluna sevk edebilir.

8.8 Hizbullah'ın Ortadoğu'daki Geleceği

Hizbullah açısından da Suriye krizinin son bulması önemlilik arz etmektedir Fakat Hizbullah'ın stratejik hedeflerine ulaşmadan Suriye'den askeri varlığını çekmeyeceğini birçok kez liderleri vasıtasıyla deklere etmiştir. Bu noktada Nasrallah, "Suriyeli kardeşlerimizle birlikte Şam, Halep, Haseke... gibi birçok yerde savaştıklarını belirterek bugün Suriye'nin birçok yerindeyiz yarın da Suriye'nin bütün bölgelerinde olacağız." diyerek Suriye'deki varlıklarını Esat'ın bütün bir Suriye'yi ele geçirmeden sonlandırmayacaklarını vurgulamıştır.⁴⁶⁸ Bu durum Suriye'de krizin çözülmesinin uzun

⁴⁶⁸ "Nasrallah: Hezbollah to increase presence in Syria", *Al Jazeera*, erişim 08 Ekim 2018, <https://www.aljazeera.com/news/2015/05/nasrallah-hezbollah-increase-presence-syria-150524233716453.html>.

yıllar alması düşünülürken Hizbullah'ın Suriye'deki varlığını daha da belirsiz bir hale getirmektedir. Hizbullah'ın Suriye'nin birçok bölgesinde kalıcı üsler ve eğitim alanları inşa etmesi örgütün uzun yıllar Suriye'de kalmayı hedeflediğini göstermektedir.

Hizbullah'ın Ortadoğu'da diğer bölgelerde artan faaliyetlerinin sonuçlarını zaman gösterecek olsa da Hizbullah'a göre Suriye'ye yapmış olduğu müdahale zaferle sonuçlanmıştır. Fakat Suriye krizi uzmanların öngörülerine göre sonuçlanmasının ve istikrarın sağlanmasının 10 yılı bulabileceği düşünülürken Hizbullah'ın mevcut konumunun Suriye'de yabancı bir aktör olarak sorgulanacağı İsrail'in saldırılarına açık hale geleceği ve bu durumun örgütün yıpranmasını beraberinde getireceği ortadadır. Ayrıca, Hizbullah'ın Sünni dünyada sempati toplamasını sağlayan "ezilmişlerin" partisi, İsrail ile mücadele eden ve Filistin sorununu savunan, Müslümanlar arasında birliği önceleyen siyasal ideolojisinin Suriye krizi ile birlikte yara aldığı da aşkardır. Her ne kadar Hizbullah Suriye'de Sünnilere karşı savaşmadığını, mücahitlerinin geçmişte Bosna savaşında Sünnilerle omuz omuza savaştığını vurgulayan açıklamalarda bulunsa da Suriye'deki varlığı Ortadoğu'daki kamuoyu tarafından olumsuz bir şekilde karşılanmıştır. Nitekim Suriye savaşı ile Hizbullah ilk defa Lübnan sınırlarının dışında ve düşmanın İsrail olmadığı, ağırlıklı olarak Arap ve Müslümanlara karşı bir askeri mücadele yürütmüştür. Hizbullah'ın bu durumu görmezden gelerek sadece Suriye'deki pragmatik çıkarlarını düşünen ve yalnızca kendisinin kazandığı bir oyunu hedefleyen tavrı Sünni dünya ile arasındaki var olan gerginlikleri kalıcı bir hale getirecek, aynı zamanda Lübnan'ın istikrarsızlaşmasına yol açacaktır. Bu duruma engel olmak için Suriye iç savaşında bütün Sünni grupları Batı ajanı ve radikal-tekfirici grup olarak görmekten vazgeçmesi ve kalıcı bir barışın tesisinin sağlanmasının yanında Arap dünyasındaki Suriye krizi ile bozulan imajının düzeltilmesi için ılımlı muhaliflerle anlaşma zemininin yollarını araması ve en önemlisi de Suriye'deki askeri varlığını tekrardan Lübnan'a geri çekmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

“ABD’den Hizbullah’a yönelik yeni yaptırım”. *Sputnik Türkiye*, Erişim 03 Kasım 2018. <https://tr.sputniknews.com/abd/201810261035848347-abd-hzibullah-yaptirim/>.

Abisaab, Rula Jurdi. “Shi’ite Beginnings and Scholastic Tradition in Jabal Amil in Lebanon”. *The Muslim World* 89, sayı 1 (1999).

Abrams, Elliotts. “The Latest Developments in Saudi Arabia and Lebanon”. Council on Foreign Relations, 2017.

Abul-Husn, Latif. *The Lebanese Conflict: Looking Inward*. Boulder: Lynne Rienner Publishers, 1998.

Açıklan, Serpil. “Lübnan Parlamento Seçimleri”. Usak Analizleri. Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu, 2009.

Ajami, Fouad. *The Vanished Imam: Musa Al Sadr and the Shia of Lebanon*. Cornell University Press, 1987.

Aksoyak, Ataman. “Lübnan - IV(1) (2009 Seçimleri)”. *Küyerel Düşünce Enstitüsü*, Erişim 28 Haziran 2018. <https://www.kuyレル.org/yazarlar/ataman-aksoyek/lubnan-iv-1-2009-secimleri>

Alagha, Joseph. “Hezbollah and the Arab Spring”. *Contemporary Review of the Middle East* 1, sayı 2 (2014): 189–206.

———. *Hizbullah’s Identity Construction*. Amsterdam: Amsterdam University Press, 2011.

———. *The Shifts in Hizbullah’s Ideology: Religious Ideology, Political Ideology, and Political Program*. Amsterdam: Amsterdam University Press, 2006.

Alami, Mona. “Halep zaferinin ardından Hizbullah için ufukta ne var?”. *Al-Monitor*, 24 Ocak 2017. <http://www.al-monitor.com/pulse/tr/originals/2017/01/hezbollah-syria-aleppo-victory-role-lebanon.html>.

———. “Hezbollah’s Military Involvement in Syria and its Wider Regional Role”. Riyad: King Faisal Center for Research and Islamic Studies, 2017.

Ali, Mohanad Hage. *Nationalism, Transnationalism, and Political Islam: Hizbullah’s Institutional Identity*. Palgrave Macmillan, 2017.

Al-Shehri, Hamdan. “Why Hariri Resigned in Riyadh”. *Arab News*, 18 Kasım 2017. <http://www.arabnews.com/node/1195101>.

Altunışık, Meliha Benli. “Lübnan Krizi: Nedenleri ve Sonuçları”. Dış Politika Analiz. TESEV, 2007.

“An Interview Granted by Hassan Nasrallah Intended to Reinforce the Deterrent Message towards Israel by Emphasizing Hezbollah’s Military Capabilities”. *The Meir Amit Intelligence and Terrorism Information Center*, 23 Ocak 2018. <https://www.terrorism-info.org.il/en/interview-granted-hassan-nasrallah-intended-reinforce-deterrent-message-towards-israel-emphasizing-hezbollahs-military-capabilities-especially-high-precision-missiles-enabl/>.

Antonyan, Tatev M. “Russia and Iran in the Syrian Crisis: Similar Aspirations, Different Approaches”. *Israel Journal of Foreign Affairs* 11, sayı 3 (2017): 337–48.

“Arab League declares Hezbollah a terrorist organization”, *The Times of Israel*, Erişim 17 Ekim 2018. <https://www.TheTimesofIsrael.com/arab-league-declares-hezbollah-a-terrorist-organization/>.

Arat, Zehra F. Kabasakal. *Non-state Actors in the Human Rights Universe*. Kumarian Press, 2006.

Ataman, Muhittin. “The Impact of Non-State Actors on World Politics: A Challenge to Nation-States”. *Turkish Journal of International Relations* 2, sayı 1 (2003).

Ateş, Davut. ve Özgün Bölükbaş. “Uluslararası İlişkiler Kuramında Silahlı Grupları Kavramlarla Açıklama”. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 2, sayı 32 (2014): 27–40.

Atlıoğlu, Yasin. “Hariri Soruşturması’nda Tansiyon Yükseliyor”. *TASAM*, Erişim 03 Temmuz 2018. http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/1328/hariri_sorusturmasinda_tansiyon_yukseliyor.

———. “İkinci Mehlis Raporu Ne Getirdi?” Erişim 03 Temmuz 2018. <https://yasinatliloglu.wordpress.com/2005/12/19/ikinci-mehlis-raporu-ne-getirdi/>.

———. “Mehlis Raporu Sonrası Suriye”. *TASAM*, Erişim 13 Temmuz 2018. http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/330/mehlis_raporu_sonrasi_suriye.

———. “Ortadoğu’da Seçimler (4): Lübnan’da 14 Martçıların Zaferi”. *Bilgesam*, Erişim 28 Haziran 2018. <http://www.bilgesam.org/incele/1314/-ortadoğu%27da-secimler-4---lubnan%27da-14-martcilarin-zaferi/#.WzUQ0Lb7mL8>.

———. “Refik Hariri Suikastı ve Suriye”. *TASAM*, Erişim 13 Temmuz 2018. http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/148/refik_hariri_suikasti_ve_suriye.

Ayhan, Veysel. “2009 Parlamento Seçimleri ve Etkileri: Kazananlar ve Kaybedenler”. *Ortadoğu Analiz* 1, sayı 7–8 (2009).

Azani, Eitan. *Hezbollah: The Story of the Party of God: From Revolution to Institutionalization*. New York: Palgrave Macmillan, 2009.

———. “Hezbollah’s Strategy of ‘Walking on the Edge’: Between Political Game and Political Violence”. *Studies in Conflict & Terrorism* 35, sayı 11 (2012): 741–59.

———. “The Hybrid Terrorist Organization: Hezbollah as a Case Study”. *Studies in Conflict & Terrorism* 36, sayı 11 (2013): 899–916.

Azani, Eitan, ve Ely Karmon. “Hezbollah’s Role in the Present Israeli-Iranian Confrontation”. The Spanish Institute for Strategic Studies, 2018.

“Baabda Declaration a fundamental policy: Sleiman”. *The Daily star*, Erişim 21 Nisan 2018. <http://www.dailystar.com.lb/News/Lebanon-News/2014/Feb-28/248815-baabda-declaration-a-fundamental-policy-sleiman.ashx>.

“Bahrain blocks Hezbollah’s al Manar television website”. FDD’s Long War Journal, Erişim 30 Ekim 2018. https://www.longwarjournal.org/archives/2013/08/bahrain_blocks_hezbo.php.

“Bahrain charges 169 dissidents with terrorism”. *Press Tv*, Erişim 01 Kasım 2018. <https://www.presstv.com/Detail/2018/09/25/575188/Bahraini-attorney-general-charges-169-antiregime-activists-with-terrorism>.

“Bahrain Says Hezbollah Backs Terrorist Cells Targeting Its Security”. *Alarabiya*, Erişim 01 Kasım 2018. <http://english.alarabiya.net/en/News/gulf/2018/01/22/Bahrain-Hezbollah-supports-terror-cells-targeting-our-security.html>.

“Bahrain’s HoR Declares War on Lebanese Hezbollah”. *Libyan Express*, Erişim 01 Kasım 2018. <https://www.libyanexpress.com/bahrains-hor-declares-war-on-lebanese-hezbollah/>.

“Bahreyn, Hizbullah’ı terör listesine aldı”. *Cumhuriyet*, Erişim 30 Ekim 2018. http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/diger/411922/Bahreyn__Hizbullah_i_teror_listesi_ne_aldi.html.

“Bahreyn Hizbullah’ın, Terör Hücrelerini Desteklediğini Açıkladı”. *Asyanın Sesi*, 22 Ocak 2018. <https://asyaninsesi.com/bahreyn-hizbullahin-teror-hucrelerini-destekledigini-acikladi/>.

“Bahreyn’den Hizbullah yanlılarına sınır dışı”. *Anadolu Ajansı*, Erişim 01 Kasım 2018. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/bahreyn-den-hizbullah-yanlilarina-sinir-disi/536955>.

Baran, Deniz. “The Evolution of a Non-State Actor to a ‘State Actor’: The Case of Hezbollah”, *Sharq Forum*, Erişim 06 Aralık 2018. <https://www.sharqforum.org/2018/10/02/the-evolution-of-a-non-state-actor-to-a-state->

actor-the-case-of-hezbollah/.

Baroudi, Sami Emile. "Islamist Perspectives on International Relations: The Discourse of Sayyid Muhammad Hussein Fadlallah (1935–2010)". *Middle Eastern Studies* 49, sayı 1 (2013): 107–33.

Blanford, Nicholas. "Battlefield lessons in Syria strengthen Hezbollah's fighting force". *Christian Science Monitor*, 03 Aralık 2013. <https://www.csmonitor.com/World/Middle-East/2013/1203/Battlefield-lessons-in-Syria-strengthen-Hezbollah-s-fighting-force>.

———. "Hezbollah's Evolution From Lebanese Militia to Regional Player". *Counterterrorism*. Washington: Middle East Institute, 2017.

———. *Killing Mr. Lebanon: The Assassination of Rafik Hariri and its Impact on the Middle East*. London: I.B.Tauris, 2006.

———. "Syria as Vietnam? Why the war could be making Hezbollah stronger." *Christian Science Monitor*, 12 Mart 2015. <https://www.csmonitor.com/World/Middle-East/2015/0312/Syria-as-Vietnam-Why-the-war-could-be-making-Hezbollah-stronger>.

———. *Warriors of God: Inside Hezbollah's Thirty-Year Struggle Against Israel*. New York: Random House, 2011.

Boran, Yıldırım. *Lübnan'daki İran Hizbullah*. Siyah Beyaz Yayınları, 2007.

Brynen, Rex. "PLO Policy in Lebanon: Legacies and Lessons". *Journal of Palestine Studies* 18, sayı 2 (1989): 48–70.

———. *Sanctuary and Survival: The PLO in Lebanon*. Westview Press, 1990.

Burchill, Scott, Andrew Linklater, ve Richard Devetak. *Theories of International Relations*. New York: Palgrave Macmillan, 2009.

Certo, Giorgio Cafiero and Peter. " Hamas and Hezbollah Agree to Disagree on Syria". *Atlantic Council*, Erişim 04 Ekim 2018. <http://www.atlanticcouncil.org/blogs/menasource/hamas-and-hezbollah-agree-to-disagree-on-syria>.

Chalabi, Tamara. *The Shi'is of Jabal 'Amil and the New Lebanon: Community and Nation-State, 1918–1943*. Palgrave Macmillan US, 2006.

Cleveland, William L. *Modern Ortadoğu Tarihi*. Çeviren Mehmet Harmancı. Agora Kitaplığı, 2008.

Cobban, Helena. *The Making Of Modern Lebanon*. Boulder, Colo.: Routledge, 1985.

Cohen, Dor. "From Resistance to Regional Involvement: Hezbollah's Changing Role

Amid the Syrian Civil War”. Yüksek Lisans Tezi, Brandeis University, 2016.

Correspondent, Ramadan Al Sherbini. “We will not allow another Hezbollah in Yemen, Saudi diplomat says”. *GulfNews*, 16 Ağustos 2018. <https://gulfnews.com/news/gulf/yemen/we-will-not-allow-another-hezbollah-in-yemen-saudi-diplomat-says-1.2267349>.

Çelik, Ümit. “İç Çatışmalar ve Dış Müdahaleler Arasında Lübnan”. *History Studies* 4, sayı 1 (2012).

Dakroub, Hussein. “Nasrallah: Lebanon must not join U.S. anti-terror coalition”. *The Daily Star*, Erişim 26 Mart 2018. <http://www.dailystar.com.lb/News/Lebanon-News/2014/Sep-24/271761-nasrallah-lebanon-must-not-join-us-anti-terror-coalition.ashx>.

Deeb, Marius. “Shia movements in Lebanon: Their formation, ideology, social basis, and links with Iran and Syria”. *Third World Quarterly* 10, sayı 2 (1988): 683–98.

Deeb, Marius. “Lebanon: Prospects for National Reconciliation in the Mid-1980s”. *Middle East Journal* 38, sayı 2 (1984): 267–83.

“Dialogue between Hezbollah, Future Mitigates Tension”. *National News Agency*, Erişim 26 Mart 2018. <http://nna-leb.gov.lb/en/show-news/39247/>.

Duran, Burhanettin, ve Murat Yeşiltaş. *Devlet Dışı Silahlı Aktörler: Terör Örgütleri - Milisler - Vekil Güçler*. İstanbul: Seta Vakfı, 2018.

Dursunoğlu, Alptekin. “Hizbullah’ın ikinci stratejik zaferi”. *Ekran Gazetesi*, Erişim 18 Ekim 2018. <http://www.ekrangazetesi.com/kose-yazisi/966/hizbullahin-ikinci-stratejik-zaferi.html>.

Dutka, Diane.L. “Violent Non-State Actors in World Politics: Their Formation, Actions, and Effects”. Doktora tezi, Pennsylvania State Üniversitesi, 2006.

Ekinci, Buğra. “Asırlardır Huzura Hasret Bir Diyar: Lübnan”. Erişim 07 Aralık 2018. <http://www.ekrembugraekinci.com/makale.asp?id=133>.

Elbanhaway, Ali. “Hezbollah as a Norm Entrepreneur: Reconstructing Resistance and Legitimacy”. Yüksek Lisans Tezi, Amerikan Beyrut Üniversitesi, 2016.

Erdem, Gökhan. “Lübnan’da Şii Siyasi Hareketin Evrimi: Emel’den Hizbullah’a”. *The Turkish Yearbook of International Relations* 49, sayı 1 (2018): 21–55.

Estatie, Lamia. “Hizbullah 10 yılda nasıl dönüştü?” . *BBC News*, 12 Temmuz 2016. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-36772501>.

“EU report details international web of Hezbollah terror funding”. *Jerusalem Post*,

Erişim 03 Kasım 2018. <https://www.jpost.com/Arab-Israeli-Conflict/EU-report-details-international-web-of-Hezbollah-funding-564141>.

Fromkin, David. *A Peace to End All Peace: The Fall of the Ottoman Empire and the Creation of the Modern Middle East*. Henry Holt and Company, 2001.

Fuller, Graham E., ve Rend Rahim Francke. *Arab Shi'a: The Forgotten Muslims*. New York: Palgrave Macmillan, 2001.

G. Hoffman, Frank. "Hybrid Warfare and Challenges". *Joint Force Quarterly* 52, sayı 1 (2009): 34–39.

"Gazeteci Alptekin Dursunoğlu, Lübnan seçimlerini değerlendiriyor". *PolitikYol Haber*, Erişim 30 Mayıs 2018. <https://www.politikyol.com/soylesi-gazeteci-alptekin-dursunoglu-lubnan-secimlerini-degerlendiriyor/>.

George, Susannah. "Strange Bedfellows and a Strange Calm in Lebanon". *Foreign Policy*, Erişim 26 Mart 2018. <https://foreignpolicy.com/2014/05/20/strange-bedfellows-and-a-strange-calm-in-lebanon/>.

Ghorayeb, Saad. *Hizbullah: Politics and Religion*. London: Pluto Press, 2001.

Ginsburg, Mitch. "Hezbollah has no Yakhont missiles, defense minister says". *The Times of Israel*, Erişim 17 Ekim 2018. <http://www.TheTimesofIsrael.com/hezbollah-has-no-yakhont-missiles-defense-minister-says/>.

Gök, Süleyman. "Uluslararası İlişkilerde Temel Metinler". Erişim 09 Aralık 2018. <http://temelmetnler.blogspot.com/2011/01/uluslar-arasi-iliskileri-anlamak-3.html>.

"Gulf Arab States Label Hezbollah a Terrorist Organization". *Reuters*, 02 Mart 2016. <https://www.reuters.com/article/us-gulf-hezbollah/gulf-arab-states-label-hezbollah-a-terrorist-organization-idUSKCN0W40XF>.

Haddad, Simon. "Explaining Lebanese Shii adherence to Hezbollah: alienation, religiosity and welfare provision". *Defense & Security Analysis* 29, sayı 1 (2013): 16–29.

———. "The Relevance of Political Trust in Postwar Lebanon". *Citizenship Studies* 6, sayı 2 (2002): 201–18.

Hakyemez, Cemil. "Şii Takiyye İnancının Teşekkülü". *Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3, sayı 6 (2004): 129–46.

Halawi, Majed. *A Lebanon Defied: Musa Al-Sadr And The Shi'a Community*. Boulder: Routledge, 1992.

Hamzeh, A. Nizar. "Lebanon's Hizbullah: From Islamic revolution to parliamentary

accommodation”. *Third World Quarterly* 14, sayı 2 (1993): 321–37.

Hamzeh, Ahmad. *In the Path of Hizbullah*. First Edition, 1st Printing edition. Syracuse, N.Y: Syracuse University Press, 2004.

Hanauer, Larry. “Israel’s Interests and Options in Syria”. RAND Corporation, 2016.

Harik, Judith Palmer. *Hezbollah: The Changing Face of Terrorism*. London: I.B.Tauris, 2005.

“Hariri denounces pro-Hezbollah journalist’s comments about Kuwait emir”. *The Daily Star*, Erişim 29 Ekim 2018. <http://www.dailystar.com.lb/News/Lebanon-News/2018/Sep-15/463508-hariri-denounces-pro-hezbollah-journalists-comments-about-kuwait-emir.ashx>.

“Hariri rejects allegations against Amir made in Al-Manar TV show”. *Kuwait Times*, 15 Eylül 2018. <http://news.kuwaittimes.net/website/hariri-rejects-allegations-against-amir-made-in-al-manar-tv-show/>.

“Hariri suikastı: BM destekli mahkemenen dört tutuklama emri”. *BBC News Türkçe*, Erişim 03 Temmuz 2018. https://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2011/06/110630_hariri.

“Hariri Suikastı’nın 13. yılı”. *Anadolu Ajansı*, Erişim 03 Temmuz 2018. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/hariri-suikastinin-13-yili/1063072>.

Harris, William W. *Faces of Lebanon: Sects, Wars, and Global Extensions*. Markus Wiener Publishers, 1997.

Herzog, Michel. “Southern Syria: A New Front for Israel?” *Washington Institute*, Erişim 13 Ekim 2018. <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/southern-syria-a-new-front-for-israel>.

“Hezbollah and allies resign, toppling Lebanon government”. *Reuters*, Erişim 19 Kasım 2018. <https://www.reuters.com/article/us-lebanon-hariri-resignation/hezbollah-and-allies-resign-toppling-lebanon-government-idUSTRE70B26A20110112>.

“Hezbollah and the Popular Mobilization versus the Armies of Lebanon and Iraq”. *Arab News*, 09 Eylül 2017. <http://www.arabnews.com/node/1158461>.

“Hezbollah Chief Hassan Nasrallah’s Brother Killed in Syria Fighting”. *Algemeiner*, Erişim 12 Ekim 2018. <https://www.algemeiner.com/2013/06/17/report-hezbollah-chief-hassan-nasrallahs-brother-killed-in-syria-fighting/>.

“Hezbollah Denies Providing Missile Fired at Saudi From Yemen”. *US News*, Erişim 19 Ekim 2018. <https://www.usnews.com/news/world/articles/2017-11-20/hezbollah-says-ready-to-withdraw-from-iraq-after-is-defeat>.

“Hezbollah field commanders confirm Russia providing heavy technical weaponry”. *Behold Israel*, Erişim 10 Ekim 2018. <http://beholdisrael.org/news-israel/news/hezbollah-field-commanders-confirm-russia-providing-heavy-technical-weaponry>.

“Hezbollah Front Company Allegedly Training Kuwait University Students”. *Middle East Institute*, Erişim 29 Ekim 2018. <https://www.mei.edu/content/is/hezbollah-front-company-allegedly-training-kuwait-university-students>.

“Hezbollah Is Expanding Its Reach into Middle East”. *USA Today*, Erişim 13 Ekim 2018. <https://www.usatoday.com/story/news/world/2013/11/07/hezbollah-spread/3187615/>.

“Hezbollah Praises Bahrain Mass Rallies: Regime Must Fulfill People Demands”. *Al Manar TV*, Erişim 02 Ekim 2018. <http://archive.almanar.com.lb/english/article.php?id=48609>.

“Hizbullah Praises Popular Intifada in Tunisia, Urges Leaders to Learn Valuable Lessons”. *Alahednews*, Erişim 02 Ekim 2018. https://www.english.alahednews.com.lb/essaydetails.php?eid=13179&cid=416#.W7M-_rb7mL9.

“Hezbollah’s Calculus after the Iran Nuclear Deal”. *Combating Terrorism Center*, 19 Ocak 2016. <https://ctc.usma.edu/hezbollahs-calculus-after-the-iran-nuclear-deal/>.

“Hezbollah’s Russian Military Education in Syria”. *Washington Institute*, Erişim 11 Ekim 2018. <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/hezbollahs-russian-military-education-in-syria>.

“Hezbollah’s Social Jihad: Nonprofits as Resistance Organizations”. *Middle East Policy Council*, Erişim 17 Mayıs 2018. <http://www.mepc.org/hezbollahs-social-jihad-nonprofits-resistance-organizations>.

Hinnebusch, Raymond. *The International Politics of the Middle East*. Manchester University Press, 2003.

Hirst, David. *Beware of Small States: Lebanon, Battleground of the Middle East*. Faber & Faber, 2010.

“Hizbollah’s Syria Conundrum”. Middle East Report. Brüksel: International Crisis Group, Mart 2017.

“Hizbullah and Lebanon”. *Almashriq*, Erişim 25 Haziran 2018. <http://almashriq.hiof.no/lebanon/300/320/324/324.2/hizballah/conflict-south.html>.

“Hizbullah Condemns Barbaric Assault Committed by Yemeni Regime against Peaceful Protesters”. *Alahednews*, Erişim 02 Ekim 2018. <https://www.english.alahednews.com.lb/essaydetails.php?eid=13686&cid=416#.W7OnRLb7mL9>.

“Hizbullah Condemns Gaddafi Regime’s Massacres in Libya, Praises Revolutionists for Their Rightful Path”. *Alahednews*, Erişim 02 Ekim 2018. <https://www.english.alahednews.com.lb/essaydetails.php?eid=13488&cid=416#.W7OnB7b7mL9>.

“Hizbullah Launches Online Fundraising Campaign”. *MEMRI*, Erişim 02 Kasım 2018. <http://cjlabs.memri.org/lab-projects/tracking-jihadi-terrorist-use-of-social-media/hizbullah-launches-online-fundraising-campaign/>.

“Hizbullah, Suriye’de zafer ilan etti: Savaşı kazandık”. *Sputnik Türkiye*, Erişim 18 Ekim 2018. <https://tr.sputniknews.com/ortadogu/201709121030103674-hizbullah-suriye-zafer/>.

Holmes, Oliver. “Israel Launches ‘Large-Scale’ Attack in Syria after Fighter Jet Crashes”. *The Observer*, 10 Şubat 2018. <https://www.theguardian.com/world/2018/feb/10/israeli-fighter-jet-shot-down-by-syrian-fire-says-military>.

Hourani, Albert. “From Jabal ’Āmil to Persia”. *Bulletin of the School of Oriental and African Studies* 49, sayı 1 (1986): 133–40.

“Houthi-Hezbollah Meeting Is Foreboding for Yemen’s Future”. *The National*, Erişim 19 Ekim 2018. <https://www.thenational.ae/opinion/editorial/houthi-hezbollah-meeting-is-foreboding-for-yemen-s-future-1.762027>.

“How the Syrian Civil War Has Transformed Hezbollah”. *The Nation*, Erişim 17 Nisan 2018. <https://www.thenation.com/article/how-the-syrian-civil-war-has-transformed-hezbollah/>.

Hubbard, Ben. “Iran Out to Remake Mideast With Arab Enforcer: Hezbollah”. *The New York Times*, 27 Ağustos 2017. <https://www.nytimes.com/2017/08/27/world/middleeast/hezbollah-iran-syria-israel-lebanon.html>.

———. “Saudis Cut Off Funding for Military Aid to Lebanon”. *The New York Times*, 21 Aralık 2017. <https://www.nytimes.com/2016/02/20/world/middleeast/saudis-cut-off-funding-for-military-aid-to-lebanon.html>.

Husseini, Rola El. “Hezbollah and the Axis of Refusal: Hamas, Iran and Syria”. *Third World Quarterly* 31, sayı 5 (2010): 803–15.

“Intense talks fail to convince Shiites of returning to Cabinet”. *The Daily Star*, Erişim

19 Kasım 2018. <http://www.dailystar.com.lb/News/Lebanon-News/2005/Dec-22/6843-intense-talks-fail-to-convince-shiites-of-returning-to-cabinet.ashx>.

“Iran’s Use of Hezbollah Unit 3800 to Create a New Hezbollah in Yemen”. *English Alarabiya*, Erişim 19 Ekim 2018. <http://english.alarabiya.net/en/perspective/features/2018/03/25/Iran-s-use-of-Hezbollah-Unit-3800-to-create-a-new-Hezbollah-in-Yemen.html>.

“Israeli strike in Syria kills late Hezbollah leader’s son, sources say”. *Haaretz*, Erişim 13 Ekim 2018. <https://www.haaretz.com/israeli-strike-kills-5-hezbollah-members-1.5361855>.

“İsrail, Suriye’de cihatçılara silah verdiğini ilk kez teyit etti, ama haber siteden kaldırıldı”. *Sputnik Türkiye*, Erişim 13 Ekim 2018. <https://tr.sputniknews.com/ortadogu/201809051035058369-israil-suriye-de-cihatcilara-silah-verdigini-ilk-kez-teyit-etti-ama-haber-siteden-kaldrildi/>.

Itani, Faysal. “Syria’s War Threatens Lebanon’s Fragile Economy”. *Atlantic Council*, Erişim 17 Ekim 2018. <http://www.atlanticcouncil.org/publications/issue-briefs/syrias-war-threatens-lebanons-fragile-economy>.

Josselin, D. ve W. Wallace. *Non-State Actors in World Politics*. 2001. baskı. Palgrave Macmillan, 2001.

Khatib, Lina. “Hezbollah’s Ascent and Descent”. *CARNEGIE Middle East Center*, Erişim 01 Temmuz 2018. <https://carnegie-mec.org/2015/06/05/hezbollah-s-ascent-and-descent-pub-60327>.

———. “Hizbullah’s Political Strategy”. *Survival* 53, sayı 2 (2011): 61–76.

Khazen, Farid el. *The Breakdown of the State in Lebanon, 1967-1976*. Cambridge, Mass: Harvard University Press, 2000.

Kızılkaya, Zafer. “Hizbullah’s Moral Justification of Its Military Intervention in the Syrian Civil War”. *The Middle East Journal* 71, sayı 2 (2017): 211–28.

Kor, Zahide Tuba. *Ortadoğu’nun Aynası Lübnan*. İnsani Yardım Vakfı, 2009.

Köprülü, Nur, ve İlker Salih Ebrem. “Lübnan’da Çoklu Güç Paylaşımı ve Ortaklıkçı Demokrasi Zemininin Arap Ayaklanmaları Sonrası Geleceği”. *Akademik Ortadoğu* 8, sayı 1 (2013): 23.

Kramer, Martin. “Hizbullah’ın Moral Mantiği”. Erişim 12 Mayıs 2018. <http://martinkramer.org/sandbox/reader/archives/hizbullahin-moral-mantigi/>.

“Kuwait Arrests 12 over Ties to Iran, Hezbollah”. *The Express Tribune*, 12 Ağustos 2017. <https://tribune.com.pk/story/1479811/kuwait-arrests-12-ties-iran-hezbollah/>.

“Kuwait blacklists Hezbollah-linked journalists”. *Kuwait Times*, 17 Mart 2016. <http://news.kuwaittimes.net/website/kuwait-blacklists-hezbollah-linked-journalists/>.

“Kuwait charges ‘terror cell tied to Iran and Hezbollah’”. *Al Jazeera*, Erişim 29 Ekim 2018. <https://www.aljazeera.com/news/2015/09/kuwait-charges-terror-cell-tied-iran-hezbollah-150901134517950.html>.

“Kuwait Court Sentences Two to Death for Spying for Iran, Hezbollah”. *Reuters*, 12 Ocak 2016. <https://www.reuters.com/article/us-kuwait-security-idUSKCN0UQ0RS20160112>.

“Kuwait to Blacklist Hezbollah Supporters in Media, Business, and Finance”. *World Affairs Journal*, Erişim 29 Ekim 2018. <http://www.worldaffairsjournal.org/content/kuwait-blacklist-hezbollah-supporters-media-business-and-finance>.

“Lebanese FM Follows up with Kuwait on ‘Hezbollah’ Involvement in Abdali Cell”. *Aawsat*, Erişim 29 Ekim 2018. <https://aawsat.com/english/home/article/997171/lebanese-fm-follows-kuwait-%E2%80%98hezbollah%E2%80%99-involvement-abdali-cell>.

“Lebanese President Aoun’s Public Embrace of Hezbollah”. *Israel Defence*, Erişim 14 Ekim 2018. <http://www.israeldefense.co.il/en/node/28697>.

“Lebanon’s Baabda Declaration, a National Necessity”. *English Alarabiya*, Erişim 21 Nisan 2018. <http://english.alarabiya.net/en/views/news/middle-east/2015/06/26/Lebanon-s-Baabda-Declaration-a-national-necessity.html>.

“Lebanon’s Hizbollah Turns Eastward to Syria”. *Crisis Group*, 2014. <https://www.crisisgroup.org/middle-east-north-africa/eastern-mediterranean/lebanon/lebanon-s-hizbollah-turns-eastward-syria>.

Levi, Roman. “Changes in Hezbollah’s Identity and Fundamental Worldview”. *Strategic Assessment* 19, sayı 2 (2016).

Levitt, Matthew, ve Nadav Pollak. “Hezbollah in Iraq: A Little Help Can Go a Long Way”. *Washington Institute*, Erişim 19 Ekim 2018. <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/hezbollah-in-iraq-a-little-help-can-go-a-long-way>.

“Liberalism”. *Internationalrelations*, Erişim 06 Aralık 2018. <http://internationalrelations.org/liberalismpluralism/>.

Lidia Averbukh, ve Margarete Klein. “Russia-Israel Relationship Transformed by Syria Conflict”. German Institute for International and Security Affairs, 2018.

Lieber, Dov. "Russia and Hezbollah 'Officially' Working Together in Syria". *The Times of Israel*, Erişim 17 Ekim 2018. <http://www.TheTimesofIsrael.com/russia-and-hezbollah-officially-working-together-in-syria/>.

"Lübnan Başbakanı Hariri, istifa etti". *Sputnik Türkiye*, Erişim 22 Nisan 2018. <https://tr.sputniknews.com/ortadogu/201711041030879279-lubnan-hariri-istifa-etti/>.

"Lübnan hükümeti düştü". *Yakın Doğu Haber*, Erişim 19 Kasım 2018. http://www.ydh.com.tr/HD8597_lubnan-hukumeti-dustu.html.

"Lübnan İç Savaşı". *Asimetrik Savaşlar*, 30 Mart 2011. <https://asimetriksavaslar.wordpress.com/2011/03/30/lubnan-ic-savasi/>.

"Lübnan seçimleri: Düşük katılım, yüksek propaganda". *Anadolu Ajansı*, Erişim 29 Mayıs 2018. <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/lubnan-secimleri-dusuk-katilim-yuksekk-propaganda/1142050>.

"Lübnan Seçimleri: Hizbullah Zaferini İlan Etti". *BBC Türkçe*, 07 Mayıs 2018. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-44027817>.

"Lübnan seçimlerinde Hizbullah-Emel ittifakı önde". *Sputnik Türkiye*, Erişim 29 Mayıs 2018. <https://tr.sputniknews.com/ortadogu/201805071033332274-lubnan-secim-hizbullah-emel-ittifak-onde/>.

"Lübnan Ulusal diyalogunun kronolojisi". *Yakın Doğu Haber*, Erişim 19 Aralık 2018. http://ydh.com.tr/HD5547_lubnan-ulusal-diyalogunun-kronolojisi.html.

"Lübnan'da seçim kanunu mezhepsel bölünmeyi derinleştiriyor". *Timeturk*, Erişim 27 Haziran 2018. <https://m.timeturk.com/lubnan-da-secim-kanunu-mezhepsel-bolunmeyi-derinlestiriyor/haber-881609>.

Macaron, Joe. "Lübnan seçimlerinin galibi gerçekten Hizbullah mı?". *Al-Monitor*, 09 Mayıs 2018. <http://www.al-monitor.com/pulse/tr/originals/2018/05/lebanon-parliamentary-elections-hezbollah-winner.html>.

Malmvig, Helle. "Israel's Conflicting Interests in the Syrian War". *Danish Institute for International Studies*, 2016.

Mamedov, Eldar. "Will EU Blacklist All of Hezbollah?". *Lobelog*, 09 Mart 2018. <https://lobelog.com/will-eu-blacklist-all-of-hezbollah/>.

"Mission Accomplished": Hezbollah Ready to Withdraw from Iraq". *Sky News*, Erişim 19 Ekim 2018. <https://news.sky.com/story/mission-accomplished-hezbollah-ready-to-withdraw-from-iraq-11136116>.

Momen, Moojan. *An Introduction to Shi'i Islam: The History and Doctrines of Twelver Shi'ism*. New Haven: Yale University Press, 1987.

Moran, Aygöl. “Hüseyin Fadlallah’In Ardından Hizbullah ve Lübnan Şiiileri”. *21. Yüzyıl Dergisi*, sayı 20 (2010): 63–68.

Morgenthau, Hans J. *Politics Among Nations: The Struggle For Power And Peace*. New Delhi: A. A. Knopf, 1948.

Morrissey, Colin. “Hezbollah: Armed Resistance to Political Participation”. Postgraduate Thesis, Naval Postgraduate School, 2014.

Mouzahem, Haytham. “More Obstacles to Formation of New Lebanon Government”. *Al-Monitor*, Erişim 20 Mart 2018. www.al-monitor.com/pulse/originals/2013/09/lebanon-obstacles-government-formation.html.

Najem, Tom. “Lebanon and Europe: The Foreign Policy of a Penetrated State”. İçinde *Analysing Middle Eastern Foreign Policies The Relationship With Europe*, editör Gerd Nonneman. Oxon: Routledge, 2005.

———. *Lebanon: The Politics of a Penetrated Society*. Routledge, 2012.

Nakash, Yitzhak. *Reaching for Power: The Shi’a in the Modern Arab World*. Princeton, N.J.; Woodstock: Princeton University Press, 2007.

Nasr, Salim. “Roots of the Shi’i Movement”. MERIP REPORTS. Middle East Research and Information Project, 1985.

“Nasrallah: Amerika’dan yardım istemek Lübnan ordusuna hakarettir”. *İleri Haber*, Erişim 29 Ekim 2018. <https://ilerihaber.org/icerik/nasrallah-amerikadan-yardim-istemek-lubnan-ordusuna-hakarettir-74737.html>.

“Nasrallah: Hezbollah to increase presence in Syria”. *Al Jazeera*, Erişim 08 Ekim 2018. <https://www.aljazeera.com/news/2015/05/nasrallah-hezbollah-increase-presence-syria-150524233716453.html>.

“Nasrallah letter reveals Hezbollah’s involvement in Yemen ”. *Jerusalem Post*, Erişim 13 Ekim 2018. <https://www.jpost.com/Middle-East/Iran/Nasrallah-letter-reveals-Hezbollahs-involvement-in-Yemen-445209>.

“Nasrallah’tan Hizbullah’la İlgili İddialara Yanıt!”. *İslami Analiz*, Erişim 01 Kasım 2018. <http://islamianaliz.com/haber/nasrallahtan-hizbullahla-ilgili-iddialara-yanit-1308?id=1308#sthash.qXXxm0bn.OYRJRjTy.dpbs>.

Navad, Pollak. “The Transformation of Hezbollah by Its Involvement in Syria”. Research Notes. Washington: The Washington Institute for Near East Policy, Ağustos 2016.

Nir, O. *Nabih Berri and Lebanese Politics*. Palgrave Macmillan US, 2011.

“Non-state actors - Actors in international relations Coursera”. *Coursera*, Erişim 06 Aralık 2018. <https://www.coursera.org/lecture/international-relations-theory/non-state-actors-6CWK4>.

Norton, Augustus R. *Amal and the Shi'a: Struggle for the Soul of Lebanon*. University of Texas Press, 1987.

Norton, Augustus Richard. “Changing Actors and Leadership among the Shiites of Lebanon”. *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science* 482, sayı 1 (1985): 109–21.

———. *Hezbollah: A Short History*. Princeton University Press, 2014.

———. “Hizballah and the Israeli Withdrawal from Southern Lebanon”. *Journal of Palestine Studies* 30, sayı 1 (2000): 22–35.

———. “The Role of Hezbollah in Lebanese Domestic Politics”. *The International Spectator* 42, sayı 4 (2007): 475–91.

“Operation Accountability (1993)”. *IDF*, Erişim 25 Haziran 2018. <https://www.idf.il/en/minisites/wars-and-operations/operation-accountability-1993/>.

“Operation Accountability (1993)”. *Ynet News*, Erişim 14 Temmuz 2018. <https://www.ynetnews.com/articles/0,7340,L-3284732,00.html>.

Orhan, Oytun. “Lübnan Seçimleri Ne anlam İfade Ediyor?” *Ortadoğu Analiz* 1, sayı 7–8 (2009).

Orhan, Oytun, ve Veysel Ayhan. “2009 Lübnan Seçimleri Kazananlar, Kaybedenler ve Türkiye”. Orsam, 2009.

Özarslan, Selim. “Şia'nın Dini Otorite Anlayışı ve Günümüze Yansımaları”. *Kelam Araştırmaları* 3, sayı 1 (2005): 41–60.

Özdemirci, Ayşe Selcen. “Suriye İç Savaşı'nın Lübnan'a Etkileri (2011-2016)”. *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi* 3, sayı 2 (2016): 76–105.

Özkaya, Tuğba. “Hezbollah and Its Position Towards Israel”. Yüksek Lisans Tezi, Middle East Technical University, 2009.

Özüğurlu, Musa. “Hizbullah'ın zaferi ve gelecek”. *Gazete Duvar*, Erişim 29 Mayıs 2018. <https://www.gazeteduvar.com.tr/yazarlar/2018/05/08/hizbullahin-zaferi-ve-gelecek/>.

“Pity those caught in the middle - Yemen's war”. *Economist*, Erişim 13 Ekim 2018. <https://www.economist.com/middle-east-and-africa/2009/11/19/pity-those-caught-in>

the-middle.

Power, Interdependence, and Nonstate Actors in World Politics. Princeton University Press, 2009.

Qassam, Naem. *Hizbullah : Bir Hareketin Anlatılmamış Öyküsü*. Çeviren Muharrem Tan. Kesit Yayınları, 2006.

“Rafik Hariri assassination: trial of Hezbollah suspects begins”. *The Guardian*, Erişim 13 Temmuz 2018. <https://www.theguardian.com/world/2014/jan/16/rafik-hariri-assassination-trial-hezbollah-suspects>.

Ranstorp, Magnus. “The role of Hizbullah in the Syrian conflict”. İçinde *Lebanon and the Arab Uprisings: In the Eye of the Hurricane*, editör Maximilian Felsch ve Martin Wählisch. Routledge, 2016.

———. “The strategy and tactics of Hizbullah’s current ‘Lebanonization process’”. *Mediterranean Politics* 3, sayı 1 (1998).

Reus-Smit, Christian. “Konstruktivizm”. İçinde *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, editör Scott Burchill ve Andrew Linklater. New York: Palgrave Macmillan, 2005.

Reyhan, Cenk. “Cebel-i Lübnan Vilayet Nizamnamesi”. *Memleket Siyaset Yönetim Dergisi*, sayı 1 (2006).

Rosen, Nir. *Aftermath: Following the Bloodshed of America’s Wars in the Muslim World*. New York: Nation Books, 2010.

Rudner, Martin. “Hizbullah: An Organizational and Operational Profile”. *International Journal of Intelligence and CounterIntelligence* 23, sayı 2 (2010): 226–46.

Ruggie, Gerard John. “What Makes the World Hang Together? Neo-Utilitarianism and the Social Constructivist Challenge”. *International Organization* 52, sayı 4 (1998).

“Russia Is Learning About Hezbollah”. *Carnegie Endowment for International Peace*, Erişim 10 Ekim 2018. <http://carnegieendowment.org/sada/67651>.

“Saad Hariri’s resignation as Prime Minister of Lebanon is not all it seems”. *Independent*, Erişim 22 Nisan 2018. <https://www.independent.co.uk/voices/lebanon-prime-minister-saad-hariri-resignation-not-all-seems-quits-resigns-surprise-saudi-arabia-a8045636.html>.

Saad-Ghorayeb, Amal. “Factors Conducive to the Politicization of the Lebanese Shi’a and the Emergence of Hizbullah”. *Journal of Islamic Studies* 14, sayı 3 (2003).

Salem, Paul. “Reflections on Lebanon’s Foreign Policy”. İçinde *Peace for Lebanon? From War to Reconstruction*, editör Deirdre Collings. London: Lynne Rienner, 1994.

———. “The After Effect of the 2006 Israel-Hezbollah war”. *Contemporary Arab Affairs* 1, sayı 1 (2008): 15–24.

Salibi, Kamal. *A House of Many Mansions: The History of Lebanon Reconsidered*. Berkeley: University of California Press, 1990.

Salibi, Kamal Suleiman. *Cross Roads to Civil War: Lebanon, 1958-1976*. Caravan Books, 1976.

———. *The Modern History of Lebanon*. Greenwood Press, 1976.

Salloukh, Bassel. “Security Politics, State-Society Relations, and Democracy in Lebanon”. Lebanese American University, 2009.

———. “The Art of the Impossible: The Foreign Policy of Lebanon”. İçinde *The Foreign Policies of Arab States: The Challenge of Globalization*, editör Bahgat Korany ve Ali E. Hillal Dessouki, 283–317, 2009.

Sankari, Jamal. *Fadlallah: The Making of a Radical Shi'ite Leader*. SAQI, 2005.

“Saudi Arabia Calls Out Hezbollah: Why Now?”. *Middle East Policy Council*, Erişim 18 Ekim 2018. <http://www.mepc.org/journal/saudi-arabia-calls-out-hezbollah-why-now>.

“Saudi Arabia Pressured Lebanese Prime Minister To Resign: Report”. *Huffingtonpost*, Erişim 22 Nisan 2018. https://www.huffingtonpost.com/entry/saudi-arabia-pressured-lebanese-prime-minister-to-resign-report_us_5a41184ce4b06d1621b537cf.

“Saudi Arabia’s War on Lebanon”. *Washington Institute*, Erişim 17 Ekim 2018. <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/saudi-arabias-war-on-lebanon>.

“Saudis increasingly frustrated with Lebanon”. *Al-Monitor*, Erişim 12 Ekim 2018. <https://www.al-monitor.com/pulse/originals/2016/02/saudi-arabia-lebanon-frustration-aid-cut-riyadh.html>.

Says, Alex Christoy. “Lebanon – To What Extent Is Hezbollah’s Ideology Motivated by Religion?”. *Socratic Hive*, 25 Haziran 2015. <https://socratichive.wordpress.com/politics-and-religion/harris-gareth-2013-to-what-extent-is-hezbollahs-ideology-motivated-by-religion/>.

“Sayyed Nasrallah: Egyptian Revolution As Important As Resistance 2006 Victory”. *Alahednews*, Erişim 02 Ekim 2018. <https://english.alahednews.com.lb/13372/443#.W7Otk7b7mL8>.

Schenker, David. “U.S. Security Assistance to Lebanon at Risk”. *Washington Institute*, Erişim 15 Ekim 2018. <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/u.s.->

security-assistance-to-lebanon-at-risk.

“Secret Meeting in Yemen between Iran, Houthi, Hizbullah Officials”. *Lebanese Forces*, Erişim 13 Ekim 2018. <https://www.lebanese-forces.com/2009/12/13/69929/>.

Serdar, İskender. “Neorealizm, Neoliberalizm, Kostraktivizm ve İngiliz Okulu modellerine göre Uluslararası Sistemsel Değişikliklere bakış”. *The Journal of Europe - Middle East Social Science Studies* 1, sayı 1 (2015).

Shaery-Eisenlohr, Roschanack. “Imagining Shi’ite Iran: Transnationalism and Religious Authenticity in the Muslim World”. *Iranian Studies* 40, sayı 1 (2007): 17–35.

Shalabi, Samir. “Hezbollah: Ideology, Practice, and the Arab Revolts - Between Popular Legitimacy and Strategic Interests”. Lisans Tezi, Lund University, 2015.

Shanahan, Rodger. *The Shi’a of Lebanon: Clans, Parties and Clerics*. New York: I.B.Tauris, 2011.

Shapira, Shimon. “The Origins of Hizballah”. *Jerusalem Quarterly* 6 (1988): 115–30.

Siklawi, Rami. “The Dynamics of the AMAL Movement in Lebanon 1975-90”. *Arab Studies Quarterly* 34, sayı 1 (2012): 4–26.

———. “The Dynamics of Palestinian Political Endurance in Lebanon”. *The Middle East Journal* 64, sayı 4 (2010): 597–611.

———. “The Social and Political Identities of the Shi’i Community in Lebanon”. *Arab Studies Quarterly* 36, sayı 4 (2014): 278–91.

“Sistani’den IşİD’e karşı cihad emri”. *Anadolu Ajansı*, Erişim 19 Ekim 2018. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/sistani-den-iside-karsi-cihad-emri/151443>.

Slaughter, Anne-Marie. “International Relations, Principal Theories”. Editör Rudiger Wolfrum. *The Max Planck Encyclopedia of Public International Law*: Oxford: Oxford University Press, 2013.

Smit, Ferdinand. *The Battle for South Lebanon: The Radicalization of Lebanon’s Shi’ites, 1982-1985*. Bulaaq, 2000.

Soy, Bayram. “Arap Milliyetçiliği: Ortaya Çıkışından 1918’e kadar”. *Bilig* 1, sayı 30 (2004).

Suechika, Kota. “Strategies, Dynamics, and Outcomes of Hezbollah’s Military Intervention in the Syrian Conflict”. *Asian Journal of Middle Eastern and Islamic Studies* 12, sayı 1 (2018): 89–98.

“Suicide Bombers Kill Dozens in Beirut”. *BBC News*, 12 Kasım 2015.

<https://www.bbc.com/news/world-middle-east-34795797>.

Sullivan, Marisa. “Hezbollah in Syria”. Middle East Security Report. Institute for the Study of war, 2014.

“Suriye İç Savaşı’nın Lübnan’a Etkileri (2011-2016)”. *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi* 3, sayı 2 (2016): 76–105.

“Suriye ordusu: Halep, IŞİD’den temizlendi”. *Sputnik Türkiye*, Erişim 18 Ekim 2018. <https://tr.sputniknews.com/ortadogu/201706301029088517-isid-halepten-cekildi/>.

“Suriye’de dört kent ve köyde tahliye uzlaşması”. *Deutsche Welle*, Erişim 18 Ekim 2018. <https://www.dw.com/tr/suriyede-d%C3%B6rt-kent-ve-k%C3%B6yde-tahliye-uzla%C5%9Fmas%C4%B1/a-38184236>.

“Syria Shoots down Israeli Warplane”. *BBC News*, 10 Şubat 2018. <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-43014081>.

“Syrian rebels surrender in Quneitra as Assad continues advance in south”. *The Telegraph*, Erişim 17 Ekim 2018. <https://www.telegraph.co.uk/news/2018/07/19/syrian-rebels-surrender-quneitra-assad-continues-advance-south/>.

“Şiilerin kayıp lideri: Musa Sadr”. *Anadolu Ajansı*, Erişim 18 Aralık 2018. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/-siilerin-kayip-lideri-musa-sadr/1243337>.

“The Beginning of the End for Hezbollah”. *World Affairs Journal*, Erişim 13 Ekim 2018. <http://www.worldaffairsjournal.org/blog/michael-j-totten/beginning-end-hezbollah>.

“The Hezbollah Connection in Syria and Iran”. *Council on Foreign Relations*, Erişim 14 Ekim 2018. <https://www.cfr.org/interview/hezbollah-connection-syria-and-iran>.

“The Military Show of Strength Held by Hezbollah in the Syrian City of Al-Qusayr”. *The Meir Amit Intelligence and Terrorism Information Center*, 06 Aralık 2016. <https://www.terrorism-info.org.il/en/21104/>.

Tinas, Murat. “Hizbullah’ın Arsal Operasyonu: Lübnan için Tartışmalı Başarı”. Bölgesel Gelişmeler Değerlendirmesi. Orsam, 2017.

Traboulsi, Fawwaz. *A History of Modern Lebanon*. London: Pluto Press, 2012.

“Treasury Sanctions Hizballah Leadership”. *Treasury Ministry*, Erişim 29 Ekim 2018. <https://www.treasury.gov/press-center/press-releases/Pages/jl2147.aspx>.

Tür, Özlem, ve Veysel Ayhan. “İçsel Dinamikler ve Ulusal Aktörler Bağlamında Lübnan Krizinin Değerlendirilmesi”. *Akademik Ortadoğu* 3, sayı 1 (2008).

“Two years under siege, and it ends with displacement”. *Al Jazeera*, Erişim 18 Ekim 2018. <https://www.aljazeera.com/news/2017/04/exchange-residents-begins-evacuation-deal-170414051642212.html>.

“US Sanctions 4 Hezbollah Operatives over Action in Iraq”. *WSFA*, Erişim 16 Kasım 2018. /2018/11/13/us-sanctions-hezbollah-operatives-over-action-iraq/.

“US-Gulf Sanctions Target Top Leaders of Hezbollah”. *The National*, Erişim 06 Kasım 2018. <https://www.thenational.ae/world/mena/us-gulf-sanctions-target-top-leaders-of-hezbollah-1.731172>.

Üstün, İsmail. “Velâyet-i fakîh”. *TDV islam Ansiklopedisi*. Erişim 23 Aralık 2018. <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/ayrmetin.php?idno=430019>.

Valensi, Carmit. “Non-State Actors: A Theoretical Limitation in a Changing Middle East”. *Military and Strategic Affairs* 7, sayı 1 (2015).

Vinci, Anthony. “Anarchy, Failed States, and Armed Groups: Reconsidering Conventional Analysis”. *International Studies Quarterly* 52, sayı 2 (2008): 229.

Waterbury, John. “Hate Your Policies, Love Your Institutions”. *Foreign Affairs* 82, sayı 1 (2003): 58–68.

Weaver, Matthew, Haroon Siddique, ve Richard Adams. “Egypt Protests”. *The Guardian*, 07 Şubat 2011. <http://www.theguardian.com/news/blog/2011/feb/07/egypt-protests-liv-updates>.

Wiegand, Krista E. “Reformation of a Terrorist Group: Hezbollah as a Lebanese Political Party”. *Studies in Conflict & Terrorism* 32, sayı 8 (2009): 669–80.

Wieland, Carsten. “Syrian–Lebanese Relations: The Impossible Dissociation between Lebanon and Syria”. İçinde *Lebanon and the Arab Uprisings: In the Eye of the Hurricane*, editör Maximilian Felsch ve Martin Wählisch. Routledge, 2016.

“Wikileaks: Bahreynli muhalifler Hizbullah’tan eğitim aldı”. *Hürriyet*, Erişim 01 Kasım 2018. <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/wikileaks-bahreynli-muhalifler-hizbullah-tan-egitim-aldi-17066386>.

Wilkins, Henrietta. “Lebanese Foreign Policy and the Arap Uprising”. İçinde *Lebanon and the Arab Uprisings: In the Eye of the Hurricane*, editör Maximilian Felsch ve Martin

Wählisch, 155–66. Oxon: Routledge, 2016.

———. “The making of Lebanese foreign policy: The case of the 2006 Hizballah-Israeli war”. Doktora Tezi, Durham University, 2011.

Wimmen, Heiko. “Balancing on the Brink: Lebanon, Tangled up in the Syrian war, Struggles to Maintain Its Stability”. SWP Comments. German Institute for

International and Security Affairs, 2015.

Winter, Stefan. *The Shiites of Lebanon under Ottoman Rule, 1516-1788*. Cambridge, UK ; New York: Cambridge University Press, 2010.

Wojnarowicz, Michał. “Israeli-Russian Relations in the Context of the Syrian Civil War”. *The Polish Institute of International Affairs* 4, sayı 48 (2017).

Worth, Robert, ve Nada Bakri. “Deal for Lebanese Factions Leaves Hezbollah Stronger”. *The New York Times*, 22 Mayıs 2008. <https://www.nytimes.com/2008/05/22/world/middleeast/22lebanon.html>.

Yadlin, Amos. “Russia in Syria and the Implications for Israel”. *Strategic Assessment* 19, sayı 2 (2016).

“Yemen Government Says Hezbollah Fighting alongside Houthis”. *Reuters*, 24 Şubat 2016. <https://www.reuters.com/article/us-yemen-security/yemen-government-says-hezbollah-fighting-alongside-houthis-idUSKCN0VX21N>.

“Yemen’den Lübnan’a protesto notası”. *Sputnik Türkiye*, Erişim 29 Ekim 2018. <https://tr.sputniknews.com/ortadogu/201807121034247209-yemen-lubnan-protesto-notasi/>.

“You Stink protests against Beirut incinerator plan”. *The Daily Star*, Erişim 28 Eylül 2018. <http://www.dailystar.com.lb/News/Lebanon-News/2018/Aug-29/461654-you-stink-protests-against-beirut-incinerator-plan.ashx>.

ÖZGEÇMİŞ

Adı, Soyadı	Muhammed Ziya	SARI	
Doğum Yeri ve Yılı	KONYA/KARATAY	1992	
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce		
ve Düzeyi	İleri		
Eğitim Durumu	Başlama - Bitirme Yılı	Kurum Adı	
Lise	2006	2010	Konya Lale Lisesi
Lisans	2011	2015	İstanbul Üniversitesi
Yüksek Lisans	2016	2018	İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi
Çalıştığı Kurum (lar)	Başlama - Ayrılma Yılı	Çalışılan Kurumun Adı	
1.			
2.			
3.			
Üye Olduğu Bilimsel ve Mesleki Kuruluşlar			
Katıldığı Proje ve Toplantılar			
Yayımlar:			
Diğer:			
İletişim (e-posta):	Muhammedziyasar@gmail.com		
	Tarih	31/12/2018	
	İmza		
	Adı Soyadı	Muhammed Ziya SARI	

